De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw

P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw

bezorgd door Piet Delen

bron

P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw, *De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw* (ed. Piet Delen). Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1973

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eyck001piet01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

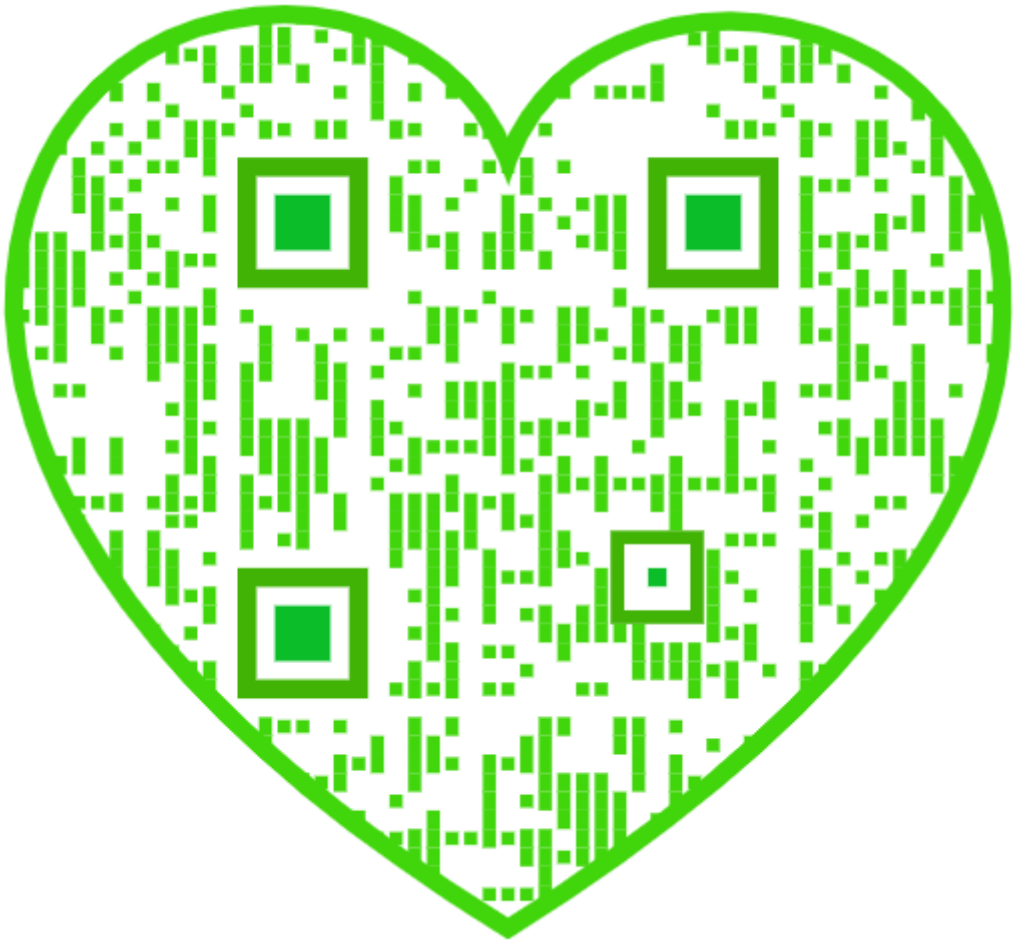

Inleiding

Toen P.N. van Eyck (1887-1954) zijn eerste brief aan Aart van der Leeuw (1876-1931) schreef, was zijn 'dagend dichterschap'[1] geëvolueerd tot een alles omvattende visie op het leven. Bittremieux heeft deze levensbeschouwing aldus samenvattend omschreven: 'De kern is: eenheid. In het midden van Van Eyck's bewustzijn staat de eenheid van God en natuur, van natuur en mens, van mens en dichter; van lichaam en ziel, van stof en geest, van aarde en hemel; van tijd en eeuwigheid; van oorsprong en doel; van bestaan en bestemming'.[2] Dichten was voor Van Eyck intenser leven. Dichterschap gold voor hem zelfs als hoogste potentie van het leven. Het staat in en vormt tegelijkertijd het middelpunt van het leven van de dichter. De dichter behoort tot de geestelijke leiders in schoonheid, 'omdat hij altijd de essencie van het leven zelf geeft en als aanvoeler van het leven de groote dingen des levens laat voelen en denken, het leven van anderen dus intensiever maakt'.[3] Aan A. Roland Holst schrijft Van Eyck op 6 februari 1911: 'Zuivere artisticiteit zonder meer [is] waardeloos'. Zijn esthetica omvat dan ook meer dan een visie op kunst alleen. Esthetica impliceert levensleer. Van Eyck stelt haar vervolgens gelijk met kenleer, metafysiek, ethiek: 'zij is al-omvattend, een religie,...'[4]. Zijn gedachten over deze materie stijgen naar verre hoogten. 'Dichten, alle dichten, van welke gezindheid de dichter, van welke aard zijn stof ook zijn moge, is naar de mate van de begaafdheid der dichters daarom altijd, immers krachtens zijn wezen, en primair dus: God, door ritme van woorden, als schoonheid ervaarbaar maken in menselijke taalschepping'.[5] De scheppende aktiviteit van de dichter is een 'Imaginatio Dei': 'Is poezie, in hoogst bereiken, een in taalschepping als schoonheid, d.w.z. als godsverschijning van zich zelf bewustworden der wereld dan is de dichter de onmiddellijke zelfopenbaring Gods als schepper, als schepper nl. dezer wereld van taal, en zou men zijn werken in een korte uitdrukking als zoodanig willen samenvatten, en ga ik daarbij uit van de gedachte, dat, wat bij God het onmiddellijk uit en tot zich zelf scheppen, in de dichter, het middellijk, uit de taal, scheppen, het verbeelden is, dan zou dus, maar

1 Deze uitdrukking is ontleend aan de dissertatie van H.A. Wage, *Dagend dichterschap* . Een onderzoek naar de ontwikkeling van de dichter P.N. van Eyck tot en met de Italiaanse periode, Leiden, 1967. Verder aangehaald als *Dagend dichterschap*.
2 C. Bittremieux, *P.N. van Eyck,* Antwerpen, 1947, p. 31.
3 Aldus Van Eyck in een vraaggesprek met E. d'Oliveira, in E. d'Oliveira jr., *De jongere generatie,* Amsterdam, 1914, p. 230.
4 P.N. van Eyck en H. Marsman, *Briefwisseling* . Ingeleid door H.A. Wage, uitgegeven en van aantekeningen voorzien door A.P. Verburg. 's-Gravenhage, 1968, p. 50. In het vervolg aangehaald als *Briefw. Van Eyck-Marsman* .
5 P.N. van Eyck, *Verzameld werk,* Amsterdam, 1958-1964. 7 dln. Dl. 6, p. 392-393. Verder aangehaald als *VW*.

altijd onder de vooronderstelling dat verbeelding hier voor alles zelfverbeelding beteekent - geen andere uitdrukking dan Imaginatio Dei mogelijk en toelaatbaar zijn'.[6] In tal van studies heeft Van Eyck zich met deze diepgaande problematiek geoccupeerd. In het indringende essay *Over leven en dood in de poëzie* [7] bijvoorbeeld, waaruit hierboven reeds werd geciteerd, heeft hij een uitvoerige uiteenzetting gegeven over het scheppend vermogen van de dichter.

Levensbeschouwing, poëtica en de daaruit voortvloeiende kritische theorie en praktijk: zij vormen één grootse, sluitende samenhang.[8] Het laatste citaat is genomen uit de brief van Van Eyck aan Marsman van 16 januari 1928.[9] Deze reeds uitgegeven brieven van Van Eyck zijn vooral belangrijk en waardevol als samenvatting van diens denkbeelden. De aangehaalde zinsnede is een typisch Van Eyckiaanse volzin. Men kan hem tevens exemplarisch noemen voor het karakter van die korrespondentie. Van Eyck is in de ogen van Marsman de oudere, beginselvaste criticus, terwijl de eerste Marsman vooral ziet als de jonge, richtingloze dichter, die om voorlichting vraagt bij zijn ontwikkeling. De brieven van Van Eyck, met name die uit de eerste jaren van hun epistolaire relatie, hebben dan ook een dermate leerstellig karakter, dat ze uitgroeien tot essays.

Van Eycks brieven aan Van der Leeuw zijn dikwijls niet minder beschouwend. Terwijl Van Eyck zich echter ten overstaan van Marsman geroepen voelde zijn ideeën in extenso te ontvouwen, trof hij in Van der Leeuw een overtuigd medestander van zijn zienswijze. De doceertoon blijft in de hierna volgende brieven doorgaans achterwege. Zij schrijven elkaar als gelijkgezinden, hoewel zij niet behoren tot dezelfde dichtergeneratie.[10] Van der Leeuw die zich nooit openlijk en expliciet over literair-theoretische zaken heeft uitgelaten, deelde Van Eycks visie op plaats en funktie van het dichterschap en de aard der poëzie. Beiden zagen een gevaar in een dichtkunst, die de richting volgde van de verzen van A. Roland Holst en M. Nijhoff. Hierover sprak Van der Leeuw in een interview met G.H. 's-Gravesande: 'Het is geen prettige tijd voor mijn werk. De stroomingen van nu zijn anders dan ik mijn wezen weet. Er is een richting en daar zijn groote talenten onder, die zich van het leven afwendt en den dood als een verlossing voelt inplaats van een bekroning. Velen ook laten zich bij het scheppen uitsluitend door hun instinct leiden, en dan zijn er de volgelingen van Walt Whitman'.[11] Beiden

6 Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 49.
7 Verschenen in 1938 te Zeist. Herdrukt in *VW* 6, p. 374-406.
8 Met deze samenhang als uitgangspunt heeft J.J. Oversteegen het hoofdstuk over Van Eyck geschreven in zijn dissertatie *Vorm of vent,* 2e druk, Amsterdam, 1970, p. 308-338.
9 Met het nooit verzonden ontwerp van 15 januari opgenomen in *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 41-53.
10 Zie het artikel van Van Eyck over J.C. Bloem, *VW* 4, p. 496, waarin hij Van der Leeuw niet noemt bij 'de kleine dichtergroep (Gossaert, Bloem, De Haan, Van Eyck) die tussen 1905 en 1910 in De Beweging begon te publiceren'.
11 G.H. 's-Gravesande, *Sprekende schrijvers,* Amsterdam, 1935. Het gesprek met Van der Leeuw, gedateerd: begin december 1925, verscheen eerder in Den Gulden Winckel 24 (1925) 12 (dec).

hoopten anderzijds op een herleving onder de jongeren van een poëzie, die meer in de traditie van Albert Verwey zou staan.

Deze problematiek neemt een belangrijke plaats in in de onderhavige briefwisseling en vormde uiteindelijk de essentie van de bekende Gids-affaire. Wat begonnaar buiten althans - als een alledaags geschil tussen redaktie en medewerker over het aan de laatste toegewezen aantal tijdschriftpagina's, groeide uit, zeker van de zijde van Van Eyck, tot een principiële strijd tussen twee richtingen, waarin hij zich gesteund wist door een hem bemoedigende Van der Leeuw. Dat in deze geschiedenis van het begin af aan persoonlijke gevoelens een niet onaanzienlijke rol hebben gespeeld, blijkt uit de breuk die ontstond tussen Roland Holst en Van Eyck, en die pas in 1929 zou worden geheeld. Dit blijkt niet minder uit de manier waarop Van Eyck en Van der Leeuw elkaar sterkten in hun afwijzende houding ten opzichte van M. Nijhoff en vooral J.C. Bloem.

Ondanks hun vele overeenkomstige denkbeelden - ook de overwegend gemeenschappelijke literaire voorkeur voor o.a. Verwey, George, Rilke, Blake, Vaughan, Wordsworth en De Régnier getuigt van een gelijk gericht zijn - zou een psychologische analyse m.i. grote verschillen aan het licht brengen tussen de persoonlijke geaardheid van Van Eyck en Van der Leeuw. Over hen schrijvend merkte Greshoff in 1911 al op: ‘Ik geloof, dat ik nog nimmer zoo volledige tegenstelling als een levende realiteit heb voor mij gezien’[12], waarmee hij waarschijnlijk meer dan een zuiver literaire tegenstelling bedoelde. De konstatering van Brachin: ‘Aart van der Leeuw is een door en door passieve natuur’[13] zou zeker niet gelden voor Van Eyck. Dat door een dergelijke karaktertrek de uitingsdrang overigens niet behoeft te worden geremd, bewijst het vrij uitgebreide oeuvre van Van der Leeuw zelf. Het gaat echter het kader van deze inleiding te buiten, wanneer ik het terrein van de psychologie zou betreden.

Het eerste - vluchtige - schriftelijk kontakt tussen Van Eyck en Van der Leeuw dateert van 1917. Van Eyck zond Van der Leeuw zijn bundel *Gedichten* ten geschenke waarvoor deze hem met een kort, formeel briefje bedankte. Het heeft tot medio 1918 geduurd voor zij elkaar persoonlijk hebben leren kennen. Dit gebeurde door toedoen van Hilde Telschow.[14] Na hun kennismaking gingen er enige jaren voorbij, voordat Van Eyck de korrespondentie opende. Er volgde onmiddellijk antwoord, maar Van der Leeuw nam pas drie jaar later de draad weer op om die dan niet meer los te laten. Dit ondanks het feit, dat Van Eyck erg onregelmatig antwoordde. Hulsker vermeldt, dat Verwey en Van Eyck de beste vrienden waren van Van der Leeuw in zijn latere jaren. ‘Wel met de minste terughouding schreef hij over het eigen innerlijk leven aan

12 J. Gresshoff, *Tweeërlei levenshouding* in *Het gefoelied glas,* 's-Gravenhage, 1911, p. 137-156.
13 P. Brachin, *Een onrustige ziel: Aart van der Leeuw* in Dietsche Warande en Belfort 107(1962), p. 388-409. Het citaat op p. 408.
14 Zie noot 20.

Van Eyck'.[15] Evenals in zijn andere briefwisselingen schreef Van Eyck 'steeds over zijn werk, zijn geaardheid en over letterkundige kwesties. Particuliere zaken zijn tot het uiterste beperkt'.[16] Beiden schreven veelvuldig over eigen en elkaars werk. Vooral Van der Leeuw was er zeer op gesteld het oordeel van Van Eyck over een nieuwe publikatie te horen, temeer omdat hij een grote bewondering had voor Van Eyck als criticus. Van wederzijdse beïnvloeding is echter op enkele ondergeschikte punten na nauwelijks sprake. Daarvoor verkeerde beider schrijverschap in een te volgroeid stadium.

Na de briefwisseling met Marsman is dit de tweede briefwisseling van Van Eyck die gepubliceerd wordt. Met het in het licht geven hiervan is weer een van 'de schatkamers van zijn ontzaglijk omvangrijke, welgeordende correspondentieverzamelingen'[17] opengegaan. Hierdoor is bijvoorbeeld een gedokumenteerd overzicht van het konflikt met De Gids meer in het zicht gekomen. Ook nu zal het echter nog te vroeg zijn om de vraag te beantwoorden of het mogelijk is 'dat de geschiedenis van zijn [= Van Eycks] litteraire generatie herschreven zal moeten worden'.[18] De dissertatie van J. Hulsker en het naar aanleiding daarvan geschreven boek van F.W. van Heerikhuizen[19] bevatten reeds veel fragmenten uit de brieven van Van der Leeuw. Die kunnen nu in hun kontekst geplaatst worden.

Verantwoording

Wijze van uitgeven

De brieven en briefkaarten, die P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw gewisseld hebben, zijn alle bewaard gebleven behalve drie briefkaarten van Van Eyck en één briefkaart van Van der Leeuw. De uitgave betreft 23 brieven en 8 briefkaarten van Van Eyck en 35 brieven, 6 briefkaarten en 2 kaartjes van Van der Leeuw: een totaal van 74. De originelen berusten in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage. De brieven van de beide korrespondenten zijn door mij voorzien van een afzonderlijke nummering. *L 1* enz. betreft de brieven, die Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck schreef. *E 1* enz. die van Van Eyck aan Van der Leeuw. Deze nummering korrespondeert met de achterin opgenomen chronologische tabel van de briefwisseling.

15 J. Hulsker, *Aart van der Leeuw. Leven en werk,* Amsterdam, 1946, p. 30. In het vervolg aangehaald als *Hulsker*.
16 H.A. Wage, *Dagend dichterschap,* p. 6.
17 J. Hulsker, *Denker als dichter, dichter als denker* in Maatstaf 2 (1954), p. 236-251. Beide citaten op p. 251.
18 J. Hulsker, *Denker als dichter, dichter als denker* in Maatstaf 2 (1954), p. 236-251. Beide citaten op p. 251.
19 F.W. van Heerikhuizen, *De strijd van Aart van der Leeuw,* Amsterdam, 1951.

Transskriptie

De brieven zijn hier onverkort overgenomen en diplomatisch weergegeven. De spelling en de indeling in alinea's zijn gehandhaafd. Onjuiste spellingen - ook in eigennamen - zijn overgenomen. Van verkeerd geschreven eigennamen is steeds tussen [] de juiste vorm vermeld. Dit geldt ook voor de spelfouten, die misverstand kunnen veroorzaken. Evenals de spelling is ook de interpunktie van de korrespondenten gehandhaafd. De door Van Eyck en Van der Leeuw gebruikte haken zijn weergegeven door (). Wat tussen [] staat is door mij toegevoegd. Onderstreping van woorden of zinnen is weergegeven door kursieve druk. Onderstrepingen van de ondertekeningen zijn weggelaten. Van Eyck nummerde soms de afzonderlijke bladen van zijn brieven. Deze nummering is eveneens weggelaten. Voor algemene opmerkingen over het schrift van Van der Leeuw en Van Eyck zie hieronder.

Bij het voorbereiden van deze uitgave heb ik alle doorhalingen, verbeteringen, toevoegingen enz. verantwoord in een tekstkritisch apparaat. Hierbij is naar volledigheid gestreefd. De tekstkritiek geeft antwoord op twee vragen: wat hebben de korrespondenten precies geschreven en hoe is het geschrevene tot stand gekomen? Op uitdrukkelijk verzoek van de redaktie van Achter het Boek is de volledige tekstkritiek hier niet opgenomen en heb ik mij beperkt tot het vermelden van een klein aantal, voornamelijk inhoudelijk interessante gevallen van aanvulling en verbetering. Deze hebben nu een plaats gekregen tussen de voetnoten. De komplete tekstkritiek ligt in depot in het Letterkundig Museum en kan daar geraadpleegd worden.

Van Eyck heeft een aantal van zijn brieven getypt. De daarin voorkomende evidente typfouten heb ik stilzwijgend verbeterd en niet verantwoord, ongeacht het feit of Van Eyck zelf ze al dan niet verbeterd heeft, onmiddellijk met de machine of achteraf met de pen. De brieven van Van Eyck zijn overigens een voorbeeldige illustratie van zijn - zoals hij zelf in een van zijn brieven zegt - ‘moeizame’ wijze van schrijven: verbeteren, schrappen, omwerken en nog eens verbeteren. Van der Leeuw schreef zijn brieven op gevouwen bladen. Ze zijn door Van Eyck in gevouwen toestand geperforeerd. Ten gevolge van de perforatie zijn veel woorden geheel of gedeeltelijk verdwenen. Was een deel van een woord nog leesbaar, dan kon de rest gemakkelijk aangevuld worden. Waren woorden in hun geheel verdwenen, dan kon telkens uit het zinsverband worden opgemaakt, wat er gestaan had. Wat door perforatie is weggevallen, was oorspronkelijk verantwoord in de tekstkritiek, maar heb ik nu tussen [] geplaatst. Om het verschil tussen de omissies van Van der Leeuw en de perforaties te doen uitkomen, heb ik de omissies gemerkt met een exponentieel +-teken.

Annotatie

Waar ik toelichting op de brieven nodig vond, verwijst een doorlopende nummering in de tekst naar de betreffende noten, die onderaan de bladzijde staan. Het opnemen van annotaties is noodzakelijk om de brieven inzichtelijk te maken, maar brengt onvermijdelijk subjektiviteit met zich mee. Wat voor de een on-

duidelijk is, daarmee is een ander vertrouwd. Om zoveel mogelijk lezers te informeren, heb ik mijn taak als annotator niet te beperkt opgevat, terwijl ik anderzijds geprobeerd heb te voorkomen, dat het notenapparaat de brieven zelf zou overwoekeren. Eveneens heb ik getracht te vermijden, dat de annotaties zelf weer vragen zouden oproepen.

Bijlagen

De brieven van J.C. Bloem en Dirk Coster aan P.N. van Eyck en diens brief aan Bloem, die als *Bijlage* II en III zijn opgenomen, zijn op dezelfde manier behandeld als die van Van der Leeuw en Van Eyck. Ook daarvan worden de originelen bewaard in het Letterkundig Museum.

Personenregister en lijst van publikaties

Achterin is een personenregister opgenomen. Behalve enkele uitzonderingen, die aan het begin van het register vermeld staan, komen hierin alle personen voor, die in de inleiding, de brieven en de voetnoten genoemd worden. Tevens is een lijst afgedrukt van de afzonderlijke werken, die Van Eyck en Van der Leeuw publiceerden vanaf hun debuut tot en met de jaren, dat zij elkaar brieven schreven. Voor wat Aart van der Leeuw betreft betekent dit alles wat er tijdens zijn leven afzonderlijk van hem verschenen is.

Enkele opmerkingen over het schrift

Na enige oefening is het schrift van Van der Leeuw vrij goed te lezen. Dat van Van Eyck levert aanvankelijk wat meer moeilijkheden, die echter na verloop van tijd niet groot blijken te zijn. Slechts van zeer weinig woorden is de lezing twijfelachtig gebleven. Hier volgen een aantal steeds terugkerende eigenaardigheden, waarvan wegens hun veelvuldigheid in het vervolg geen melding wordt gemaakt.

P.N. van Eyck gebruikt een komma in plaats van een onderbrekingsteken, wanneer hij een woord aan het eind van de regel afbreekt. Hij plaatst soms woorden uiteen, die gewoonlijk aan elkaar geschreven worden. Hij laat meestal het trema weg. De punten op de *i* en *ij* ontbreken zeer vaak. Ze zijn stilzwijgend geplaatst.

Aart van der Leeuw laat dikwijls in een opsomming of aan het eind van de regel de komma weg, terwijl die wel vereist is. Anderzijds is de plaatsing van de komma soms eigenaardig. De interpunktie van Van der Leeuw is in het algemeen erg wisselvallig en onnauwkeurig. Het trema laat hij vaak weg. Ook bij Van der Leeuw ontbreken dikwijls de punten op *i* en *ij*. Ze zijn zonder verantwoording toegevoegd. Bij een aaneengeschreven vorm was het soms moeilijk uit te maken, of de vorm bewust aaneengeschreven was of tengevolge van de snelheid van schrijven. Gaf het manuskript aanleiding om tot het eerste te besluiten, dan is de aaneengeschreven vorm in de transskriptie overgenomen.

Allen, die mij op welke manier ook geholpen hebben bij het verzorgen van deze uitgave, wil ik hartelijk danken. Met name dank ik prof. dr. A.L. Sötemann, wiens aanwijzingen mij vele malen in de goede richting hebben geleid.

Amersfoort, oktober 1973
Piet Delen

P.N. van Eyck, omstreeks 1925

Aart van der Leeuw, omstreeks 1930

De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw

Het is merkwaardig te noemen, dat Van Eyck en Van der Leeuw pas zo laat met elkaar in kontakt zijn gekomen, terwijl er toch verscheidene gemeenschappelijke punten tussen hen zijn aan te wijzen. Beiden voelden zich nauw verbonden met het tijdschrift De Beweging en zijn leider Albert Verwey. Van Eycks vrienden, Bloem en Greshoff, waren al sinds 1911 met de wat oudere Van der Leeuw bevriend. Van depreciatie van elkaars werk was geen sprake. Integendeel. Ondanks het door Van der Leeuw gekonstateerde verschil in levenshouding kon hij in zijn brief aan Greshoff van 5 juli 1911, waarmee hij de toezending van diens in de Inleiding genoemd artikel (zie noot 12) beantwoordde, o.m. schrijven: 'Ook het in tegenstelling brengen van mijn opvatting met die van v Eyck lijkt mij een gelukkige vondst. Deze dichter toch, die ik zeer bewonder om zijn zangerig vers, en zijn diep en zuiver voelen, heeft een levensvisie die zoo volkomen tegen de mijne indruischt, dat het mij ook juist daarom een bijzonder genot is zijn werk te bestudeeren. Het lijkt of zijn negaties mij mijn eigen geloof en vertrouwen krachtiger en duidelijker beseffen doen'. En ook uit L1 spreekt onomwonden waardering. Van Eyck van zijn kant had in zijn kritiek op Boutens' Carmina in 1912 aan het slot tegenover de afgewezen verzen van Boutens uitdrukkelijk de poëzie van Van der Leeuw gesteld.

Dit alles in aanmerking genomen is het niet vreemd, dat Van Eyck, toen 4 jaar na zijn vorige in november 1917 een nieuwe bundel Gedichten verscheen, zijn geestverwant een exemplaar toezond.

Op dat ogenblik woont Van Eyck met zijn vrouw en hun zoontje van 1½ jaar sinds medio 1916 ambteloos in Driebergen. Een in 1916 ingetreden verwijdering tussen Verwey en hem is sinds enige tijd weer hersteld en hij heeft zijn medewerking met poëzie en kritiek aan De Beweging hervat. Zoals de hier achterin opgenomen Lijst van afzonderlijke publikaties laat zien, zijn van Van der Leeuw, die vanaf 1908 met zijn vrouw in Voorburg woont, tot dan drie boeken verschenen. Ook heeft hij de verhalen, die in 1919 onder de titel Sint-Veit en andere vertellingen verschijnen, al achter zich. Van de gedichten die de inhoud zullen vormen van de bundel Opvluchten is ongeveer de helft reeds geschreven. Uit omstreeks deze tijd dateert het opstel Het Duitsche heimwee naar het Zuiden.

De korrespondentie opent met het kaartje, waarmee Van der Leeuw Van Eyck voor de toezending van zijn Gedichten, waarvan er velen hem, uit De Beweging, bekend blijken te zijn, bedankt.

L 1

kaartje

Voorburg 7 November 1917

Geachte Heer vEyck
Hartelijk dank voor Uw geschenk.
Bij het doorbladeren van den bundel ontmoette ik reeds vele bekenden, die mij lief zijn.
Ik zal het boekje dikwijls ter hand nemen.
Met beleefde groeten Uw

AartvanderLeeuw.

In maart 1918 wordt Van Eycks tweede zoon Aldo Ernest geboren. In mei verschijnt zijn enige prozabundel Opgang. Niet lang hierna ziet hij zich genoodzaakt een betrekking te zoeken. Hij krijgt een aanstelling als sous-chef van de afdeling Volksvoeding van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, maar woont aanvankelijk nog in Driebergen. Daar kent hij de Duitse dichteres Hilde Telschow, die ook met Van der Leeuw bekend is. Zoals uit korrespondentie blijkt heeft zij in juli Van der Leeuw tijdens een bezoek met Van Eyck in kennis gebracht[20]. *Omstreeks 1 september 1918 verhuizen de Van Eycks naar Den Haag. Met genoemde betrekking treedt bij de voordien zo vruchtbare schrijver een lange periode in van vrijwel volslagen literaire improduktiviteit. Op 15 september 1919 vraagt hij ontslag, dat hem per 15 oktober wordt verleend. Daarna vertrekt Van Eyck naar Londen als korrespondent van de N.R.C. In het kader van deze funktie ontstaat de serie artikelen over De Iersche kwestie. Van Eyck volgt in deze funktie, die hij zal vervullen tot aan zijn benoeming tot hoogleraar*

20 Hilde Telschow (1885-1966) had gedurende de tweede helft van 1916 of 1917 via Albert Verwey, in wiens huis zij een geregelde gast was, Van Eyck leren kennen in Driebergen en daarna Van der Leeuw, die in Voorburg woonde. In juli 1918 heeft zij Van Eyck, die inmiddels zijn betrekking aan het Departement van Landbouw had aanvaard, maar nog in Driebergen woonde, waar hij de weekends doorbracht, en Van der Leeuw met elkaar in kontakt gebracht. Vermoedelijk op verzoek van Verwey. Deze schrijft aan Hilde Telschow op 26 juli 1918: 'Daarentegen heb je een goed werk gedaan door hem [= Van Eyck] en Van der Leeuw met elkaar in kontakt te brengen. Als Van Eyck schilderde zou hij de hartstochtelijke maker zijn van weidsche, vaak allegorische dekoraties. Van der Leeuw zou, in hetzelfde geval, de maker zijn van kleine symbolisch bevolkte landschappen. Dergelijke stille vergelijkingen boeien me, maar het zièn van de twee menschen tegenover elkaar zou me misschien nog meer geboeid hebben. Je schrijft niet of v.d.L. ook Nine [van der Schaaf] heeft opgezocht. Ook die twee had ik graag saam gezien'. Deze brief maakt deel uit van het Verwey-archief, dat zich bevindt in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Mevr. Dr. M. Nijland-Verwey ben ik dank verschuldigd voor het verstrekken van de gegevens over Hilde Telschow. Zie voor meer bijzonderheden over haar: Maurits Uyldert, *Naar de voltooiing* . Uit het leven van Albert Verwey, deel 3, Amsterdam, 1959, p. 39-40; *Wolfskehl und Verwey*. Die Dokumente ihrer Freundschaft 1897-1946. Herausgegeben von Mea Nijland-Verwey. Heidelberg, 1968, p. 144, noot 1. Zie ook de noten 29 en 46.

te Leiden in 1935, zijn vriend P. Geyl op, nadat deze is benoemd tot hoogleraar in de Nederlandse en Zuidafrikaanse geschiedenis aan de Universiteit te Londen. Reeds eerder (1914-1915) is Van Eyck korrespondent van dezelfde krant te Rome geweest.

Gedurende de jaren 1918-1920 schrijft Van der Leeuw de rest van de gedichten van Opvluchten. Het voornaamste prozawerk uit deze periode is De mythe van een jeugd, dat in november 1921 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum verschijnt en voordien verschenen is in De Gids, april-juni 1921. In 1921 schrijft hij verder weinig.

E 1

Tenzij anders is vermeld zijn de brieven van Van Eyck geschreven op papier met het volgende gedrukte briefhoofd:

Dr. P.N. van Eyck,
London editor of the
Nieuwe Rotterdamsche Courant

Russell Gardens,
49 Golders Green,
London, N.W. 11
30 Jan '22

Waarde van der Leeuw,

Gister las ik 'De Mythe van een Jeugd', en ik moet je even schrijven, hoe mooi ik het vind. Het is zeker een der allermooiste proza boekjes van onze moderne literatuur. De *mythe* van een jeugd, inderdaad, - het is niet mogelijk haar zonder ontroering te lezen, te *zien* eigenlijk, want dat is de kracht van je visie. De mogelijkheid van zoo'n jeugd is in ons levend geweest, en hoeveel, ondanks alles, werd er werkelijk van! Is dat niet echt een mythe: waar wij allemaal deel aan hebben, zonder dat zij in een van ons volledig verwezenlijkt wordt? Wat is het heerlijk om, als jij, zóó de dingen te kunnen liefhebben. Het is mijn grootste gemis; en zelfs, misschien, een fundamenteele onmacht? Als ik dat kon, wat was ik dan rijk en wat zou ik dan kunnen doen! Ik kan het raden, wanneer ik je mooie boekje zie, met dat levende, warme, kleurlichte proza, de eenheid en de diepte van zijn toon, zijn harmonie van beeld en rhythme in de eenvoud van zijn conceptie. Zoo heelemaal het boekje van iemand, die in hetzelfde oogenblik mensch en artist is, zóó, dat geen van beiden iets aan den ander verliest, maar beiden werken in een wederkeerige uitwisseling van het beste dat zij hebben.

Ik hoorde met vreugde, dat Palladium[22] verzen van je gaat uitgeven. Je derde

22 Onder de naam Palladium hadden zich J.C. Bloem, J. Greshoff, J. van Nijlen en J. van Krimpen verenigd, om een reeks uitgaven van Nederlandse literaire werken te verzorgen. J. van Krimpen had de uiterlijke vormgeving in handen. De reeks werd uitgegeven door Hijman, Stenfert Kroese & Van der Zande te Arnhem. Blijkens een prospektus van juli 1920 lag het inderdaad in de bedoeling van Palladium een bundel verzen van Aart van der Leeuw uit te geven. Aangezien Palladium de uitgave van zijn bundel *Inkeer* in voorbereiding had, stond ook Van Eyck in deze tijd met hen in kontakt.

bundel, zooals dit je derde prozaboek[23] was. Is er kans, dat het al spoedig komt? Ik zou gaarne iets van je hooren. Van Hilde[24], die ik in twee jaar niet schreef, kreeg ik een briefkaart uit Florence. ‘Dem Treulosesten der Treulosen’. En toch is het onjuist. Schrijven is soms zoo moeilijk, en Hilde is iemand, met wie je in jaren geen contact gehad kunt hebben, terwijl je toch het gevoel hebt, dat je haar de vorige week nog gesproken hebt. Ik zou haar wel eens graag hier willen zien voor een tijdje. Gaat het met de gezondheid, ook van je vrouw goed? Je zult mij werkelijk pleizier doen eens iets van je te laten hooren. Met hartelijke groeten

je
vEyck

Is Kinderland al in Duitschland verschenen?[25]

L 2

Voorburg 5 Februari 1922

Waarde vanEyck

Wat heb je me met je brief een plezier gedaan. Het was een echte opbeuring, hoor. Je raakt op zoo'n werk zoo vreeselijk doodgekeken op het laatst, je weet heelemaal zelf niet meer, hoe het eigenlijk is.[26] En toen kwam Jacques Bloem, in wiens oordeel ik altijd veel vertrouwen heb, maar vinnige afkeuring.[27] Dat ontmoedigde, maar ik begrijp nu, vooral omdat iemand als jij van het boek heeft kunnen genieten, dat Jacques' tegenzin, meer dit soort behandeling van de liefde (hem niet instinctmatig genoeg) gold, dan het eigenlijke werk. Wat jij me van de Mythe zegt, zal me zeker wel het liefste blijven van wat ik erover te hooren zal krijgen, ook daarom, omdat een hartelijk woord van een makker uit den tijd van de Bewe[gi]ng zooveel meer waard is, dan wàt ook van elk ander. Ik vind het altijd nog erg dat onze groep uiteen is gevallen, en in welk tijdschrift ik ook inzend, de voldoening die ik had, van onder het roode omslag gedrukt te staan, vind ik nergens.

23 Daarvóór had Van der Leeuw gepubliceerd: poëzie: *Liederen en balladen,* Amsterdam, 1911; *Herscheppingen,* Amsterdam, 1916; proza: *Kinderland,* Amsterdam, 1914; *Sint Veit en andere vertellingen,* Amsterdam, 1919. Zie ook de *Lijst van afzonderlijke publikaties*.

24 Zie noot 20.

25 Zie noot 29.

26 Enkele jaren later, in 1925, heeft Van der Leeuw een duidelijker mening over zijn boek: ‘Het zwakste van mijn boeken lijkt me de Mythe van een Jeugd. Vorm en inhoud hebben zich daar veelal niet gevonden’. In: G.H. 's-Gravesande, *Sprekende schrijvers,* Amsterdam, 1935, p. 11.

27 Een bespreking door Bloem van *De mythe van een jeugd* heb ik in dagblad noch tijdschrift aangetroffen. Bloem, die regelmatig bij Van der Leeuw kwam, heeft kennelijk tijdens een van zijn bezoeken zijn afkeuring laten blijken. In het algemeen kon de kritiek maar weinig waardering opbrengen voor het werk. Ook Verwey stond er afwijzend tegenover. Zie *Hulsker,* p. 187-190.

Intusschen ben ik het laatste jaar meer in jou nabijheid geweest, dan jij in de mijne. Immers tegenwoordig lees ik de Rotterdammer, en het liefste daaruit je correspondenties. Ook je boek over de Iersche kwestie[28] vond ik mooi. Dat is allemaal toch ook vol liefde. Die mis je zeker niet. Het is dunkt me meer de moeielijkheid om de juiste harmonie tusschen verschillende karaktertrekken te vinden, dat het eene niet overweegt ten koste van het andere. Zoo zucht ik ook dikwijls onder mijn overbewustheid, en zou wel iets van de matelooze blindheid van een Dostojewski willen bezitten, hoe sterk aan de andere kant toch weer zijn zieleontucht mij tegenstaat. Maar werken en hopen, er valt zoo dikwijls iets in je schoot wat je niet verwacht had en dat toch niet onverdiend is.

Naar het me voorkomt is de afstand tusschen je tegenwoordige werk en literaire arbeid niet zóó groot. Op een gegeven oogenblik zal je de stap wel wagen, en hoeveel zal je dan gewonnen hebben, door dit tijden lang meeleven met een geheel volk.

Ik heb moeielijke maanden achter den rug. Mijn vrouw is van October af al ziek. Ze wordt in Den Haag bij een vriendin opgepast, maar gelukkig betert ze nu en komt deze maand weer thuis. Ik hoorde van Hilde ook lang niets. Ze is voornamelijk naar Italië gegaan omdat verleden winter na een griepaa[n]val haar longen nogal hadden geleden. Ik heb alles betreffende de Kinderland-vertaling[29] maar aan haar overgelaten. Ik geloof niet dat de Insel[30] op het oogenblik erg veel zin in uitgeven heeft, en nu de Mark zoo laag staat heb ik ook geen lust mij er veel moeite voor te geven.

Met Palladium heb ik wel de uitgave van mijn verzen afgesproken, maar er zit bijster weinig gang in.[31]

28 *De Iersche kwestie* verscheen in vier afleveringen in Onze Eeuw, 1921. In datzelfde jaar zag de artikelenreeks ook het licht als overdruk-uitgave Onze Eeuw no. 3, De Erven F. Bohn, Haarlem, 1921. Van Eyck behandelde hierin de Ierse onafhankelijkheidsstrijd en koos partij voor de nationalisten.

29 Reeds spoedig na haar kennismaking met Verwey is Hilde Telschow begonnen in De Beweging verschenen opstellen van hem in het Duits te vertalen. Dit resulteerde na vier jaar in: Albert Verwey, *Europaïsche Aufsätze*. Aus dem Holländischen übertragen von Hilde Telschow. Leipzig, 1919. (Uit: *Proza, Stille toernooien* en *Luide toernooien* . Met elders niet gedrukte voorrede van Albert Verwey). Verwey vertaalde van haar een aantal gedichten, die hij opnam in De Beweging, 12(1916) en 13(1917). In juli 1917 nam hij daarin ook op zijn vertaling van haar *Brieven van Rahel Warnhagen* (zie: M. Hanot, *De beginselen van Albert Verweys literaire kritiek,* Gent, 1957, p. 124, waar abusievelijk vermeld staat, dat de *Brieven* niet gepubliceerd zijn. Behalve met werk van Nine van der Schaaf, Arthur van Schendel en P.C. Boutens heeft Hilde Telschow zich ook beziggehouden met dat van Van der Leeuw, met het oog op eventuele vertaling. Noch van *Kinderland,* noch van *Sint-Veit en andere vertellingen* en evenmin van *De mythe van een jeugd* heeft zij echter de vertaling voltooid.

30 Insel-Verlag, gevestigd te Leipzig.

31 De uiteindelijke beslissing hierover is negatief uitgevallen. Bloem, die vóór opnemen was, stapte om deze kwestie uit de redaktie. In dit licht gezien is het op z'n minst verbazingwekkend, dat Van der Leeuw enkele jaren later, op 27 augustus 1925, aan Van Eyck zou schrijven, dat Bloem geen konsekwenties uit zijn vriendschap trok. Wat Van der Leeuws derde bundel, *Opvluchten,* betreft: deze is in 1922 bij C.A. Mees te Santpoort verschenen.

Gaat het goed met jou en je vrouw? Wat hebben we elkaar toch maar weinig gezien, maar mijn gehoor was wel een beletsel. Nu ik een goede horen heb, zou het wel beter gaan.

Als je zin hebt, schrijf je dan nogeens?

Mijn hartelijke groeten ook aan je vrouw.

je

AartvdL

In poëtisch opzicht zijn de jaren 1918-1924 voor Van Eyck nagenoeg volkomen onvruchtbaar. De kleine bundel Inkeer, die in 1922 verschijnt, bevat, op drie na, reeds in 1917 en 1918 gepubliceerde verzen. Begin 1923 verschijnt de door hem verzorgde bloemlezing-met-inleiding Uren met Platoon. 'Reeds tijdens het schrijven ervan had hij plannen gemaakt voor een reeks studies over de Nederlandse literatuur vanaf 1880. Sterk voelde hij echter het gemis van een tijdschrift waarvoor hij werken kon, sinds De Beweging, waarvan hij vast medewerker en vurig aanhanger was geweest, aan het eind van 1919 was opgehouden te verschijnen. Het is dan ook te begrijpen, dat Van Eyck, toen A. Roland Holst, redacteur van poëzie van De Gids, hem in de zomer van 1923 polste of hij ervoor zou voelen als criticus voor poëzie van dit tijdschrift op te treden, daarop inging en de desbetreffende uitnodiging van de redactie aannam. Hij begon zijn medewerking met een tevens als literair credo bedoeld artikel over Verwey in De Gids van januari 1924'.[31a] *In dit jaar ontstaat ook vrijwel de hele inhoud van de dichtbundel Voorbereiding.*

Albert Verwey wordt benoemd tot hoogleraar te Leiden. Hij aanvaardt zijn ambt met een rede Van Jacques Perk tot nu op 14 januari 1925. Op de avond van deze dag vindt er in Den Haag een feestmaal plaats, waar Van Eyck als eerste het woord voert met een Rede over Albert Verwey. Aan die maaltijd ontbreekt Van der Leeuw, maar wel ontmoet Van Eyck er diens vrouw, die hem een brief van haar man in het vooruitzicht stelt.

Naast weinig proza schrijft Van der Leeuw in de jaren 1922-1923 vrij veel poëzie: ongeveer de helft van de gedichten die de inhoud vormen van Het aardsche paradijs. Nadat in oktober 1923 zijn dichterlijke produktie tot stilstand is gekomen, schrijft hij winter 1924 de korte verhalen die als Vluchtige begroetingen verschijnen. De rest van dit jaar is Van der Leeuw ziek en ongeschikt voor letterkundige arbeid, maar in mei 1925 kan hij Van Eyck berichten, dat hij weer met gedichten is begonnen.

31a Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 11. De heer A.P. Verburg dank ik voor het verstrekken van de gegevens, waaruit de inleidingen op de brieven *L1, E1 en L3* konden worden samengesteld. Bovendien heeft hij een aantal annotaties van een aanvulling voorzien.

L 3

Voorburg 17 Maart 1925

Beste vanEyck

Alweer lang hebben we niets van elkander gehoord, al sinds je brief over mijn Mythe niet. Ik loop al een tijd rond met een groote lust om je te schrijven, maar me vervelend voelen kwam dan weer tusschenbei. Door mijn eenzelvigheid, gecombineerd met mijn doofheid, spreek ik maar weinig menschen, en ook in mijn werk voel ik me alleen. Zonder hartstocht harmonie en geluk te bezingen, is een wonderlijke bezigheid in dezen tijd.[32] Maar mijn opgaaf is nu eenmaal niet anders, Je begrijpt dus wel, dat het heel wat voor me te beteekenen heeft, wanneer ik een bezoek krijg, al is het dan geen persoonlijk, maar een dat in letters gedrukt staat, dat me rijkdom geeft en vreugde.

Platoon's Phaidros en het Drinkgelag zijn voor mij altijd het schoonste geweest van de wereldlitteratuur. Ze ontroeren mij dieper dan het Nieuwe Testament. Ook andere boeken las ik van hem: de Staat, Phaidoon, Theaitetos, Ion[,][+33] Lysis, Charmides, maar de Philebos en Timaios bv. niet. Ook was er altijd heel wat in het gelezene dat ik niet begreep. Wat heb je me een helder licht gegeven in je Uren met Platoon.[34] Je hebt volkomen zijn geheim gevonden en het op eenvoudige wijze blootg[e]legd. Een vereerde heb je nog veel beminnenswaardiger voor me gemaakt. Maar dit niet alleen. Waarom ik in gedachten dikwijls met je bezig ben, komt vooral ook door wat je gezegd hebt over Verwey.[35]

32 Zijn onvrede met de veranderingen in zijn omgeving en met alles wat de tijd na de oorlog bracht, heeft Van der Leeuw vaker uitgesproken, bijvoorbeeld in een brief aan Arthur van Schendel van 30 november 1925: ‘Het is niet opwekkend te werken in een tijd waar je je zoo ver van afvoelt, tenminste dat is bij mij zoo. Aan den anderen kant vind ik in het schrijven te veel geluk om er mee uit te scheiden en trouwens zonder arbeid kan ik niet bestaan’. Zie: F.W. van Heerikhuizen, *De strijd van Aart van der Leeuw,* Amsterdam, 1951, p. 103.

33 [] gevolgd door een exponentieel +-teken geven aan, dat wat tussen de [] staat door Van der Leeuw niet geschreven is. Dit in tegenstelling tot de andere gevallen in Van der Leeuws brieven, waarin [] gebruikt zijn en waarbij het om perforaties gaat. Zie ook de *Verantwoording*.

34 Van deze bloemlezing door Van Eyck (Baarn, 1923) had de inleiding, *Over Platoons Ideeënleer* in De Gids gestaan (oktober 1922); zie ook *VW* 4, p. 204-243. H.A. Wage vermeldt in *De principes van Van Eycks literaire kritiek* in Studia Neerlandica 1 (1970), afl. 1, p. 47: ‘...al voor 1914 had Van Eyck zich diepgaand beziggehouden met Plato en de gedachte aan een bloemlezing van zijn hand, was ook toen al in hem opgekomen’.

35 Van der Leeuw bedoelt *Rede over Albert Verwey, opgenomen* in De Bibliotheekgids, 1 februari 1925. Een verbeterde lezing verscheen afzonderlijk onder de titel *Idee en wil* in 1944 (wegens de oorlog geantedateerd 1940) in een oplaag van 140 exemplaren bij A.A.M. Stols. Daarin tekent Van Eyck aan: ‘Op 14 Januari 1925, bij gelegenheid van Verwey's intrede als hoogleraar in de Nederlandse Letterkunde te Leiden, richtte Geerten Gossaert te zijner eer in Huize Voorhout te 's-Gravenhage een festijn aan, waar, behalve de dichter en zijn gezin, met enkele familieleden en oude vrienden, een groot deel van de medewerkers aan De Beweging, zo van de vroegsten als van de lateren, tezamen kwamen. Het voorafgaande is de rede, op verzoek van Gossaert aan het feestmaal door mij uitgesproken’. Deze tafelrede is belangrijk voor het begrip van het streven van de dichter en kritikus Van Eyck. Zie: H.A. Wage, *De principes van Van Eycks literaire kritiek,* p. 45. De herziene tekst is opgenomen in *VW* 4, p. 600-610. Zie ook noot 232.

Die schok, dien je bij het lezen van ‘Den Weg van het Licht’ gehad hebt, heb ik juist zoo gevoeld. Voor mij bestaat er ook verder geen twijfel meer over Verwey's koningschap in onze letteren. Wat weegt het werk van Boutens bij zoon bundel? Heeft hij ooit iets gemaakt als de Bevrijding,[36] of regels als:

> ‘Ik genoot den dag
> Of leed hem, maar het lijden kende ik eerst
> Als het voorbij was, zooals grieksche helden
> Goden kenden aan hun nek, in 't gaan’.[37]

en dan de ‘kwartieren van het stille uur’,[38] ach eigenlijk alles, zonder één bedenking, heel die heerlijke samenspraak met zijn god. Ja Leopold, misschien is die als dichter volkomener, maar dak en zoldering van zijn huis zijn bespannen strak met kommer druk en droefenis.[38a] Oneindig meer licht brengt Verwey, hij geeft een veel grooter geschenk, ook voor de toekomst. Verwey is altijd mijn liefste dichter geweest, ook vroeger, maar er waren toch nog weleens dingen die me hinderden in zijn verzen. In zijn ‘Weg’ geen sprake daarvan. Ik geloof dat van de latere Bewegers, jij en ik altijd de meeste bewon[d]ering voor Verwey hebben gehad. Jacques Bloem bv. nam, toen hij een paar jaar geleden bij me was, zijn bundel, die ik naast Verwey's Zichtbaar Geheim[39] gezet had, uit mijn boekenkast en zette hem op een andere plaats. En er waren er wel meeer zoo geloof ik.

Absoluut ben ik het met je eens dat de traditie van de poëzie van Ve[rw]ey uit moet worden voortgezet. Dit [is] het licht dat over de chaos moet zweven, waarin we nu verzonken zijn.

Jij hebt het geluk dat je je verwachtingen verkondigen kunt. Voor mij is dat niet mogelijk, omdat ik alle critische gaven mis.

Wat heeft het me gespeten, dat ik niet op het feest heb kunnen zijn, om mij waarlijk te voelen, of ik bij Agathon te gast was, en daar Sokrates en Alkibiades ontmoette. Maar het ging niet. Al sinds een jaar lijd ik aan slapeloosheid, wat me ook overdag incapabel maakt. Gedurende dien tijd schreef ik ook niet. Toch heb ik niet het gevoel van een einde van mijn werk. Ik ben zoo niets anders dan dichter. Mijn heele leven is er op ingericht, en alles wordt er weer op teruggebracht. Zoodoende beschouw ik zoo'n ziekteperiode, als loutering en gedwongen inkeer, die, ik bid erom, weer vruchten zal opleveren. Misschien vruchten die anders zullen zijn dan vroegere, maar die er toch dít wel mee gemeen zullen hebben, dat

36 Het grote gedicht, waarmee *De weg van het licht* opent. Zie: Albert Verwey, *Oorspronkelijk dichtwerk,* Amsterdam enz., 1938. 2 dln. Dl. II, p. 166-171.

37 Regel 2-5 van het gedicht *De slaaf van het ogenblik.* Zie: Albert Verwey, *Oorspronkelijk dichtwerk,* dl. II, p. 228-230.

38 Zie: Albert Verwey, *Oorspronkelijk dichtwerk,* dl. II, p. 203-205.

38a Van der Leeuw blijkt Leopolds in januari 1924 in 50 exx. verschenen bundel *Oostersch* te kennen, waaruit hij hier de eerste drie regels van het gedicht ‘God heeft een huis gebouwd en dak’ verwerkt heeft.

39 Verschenen z.p., 1915.

ze niet graag zullen gegeten worden. Rijm- en maatloos als de nieuwste geluiden[40] mogen ze niet zijn. Las je wat Paul Valery [*lees*: Valéry] van de bandelooze verovering zegt: 'Quelle grande que soit la puissance du feu, elle ne devient utile et motrice que par les machines où l'art l'engage; il faut que des gênes bien placées fassent obstacle à sa dissipation totale, et qu'un retard adroitement opposé au retour invincible de l'équilibre permette de soustraire quelque chose à la chute infructueuse de l'ardeur'.[41]

Ja een dichter kan zich niet genoeg beperkingen opleggen, vind ik.

Ken je de 'Charmes'[42] van Valery [*lees:* Valéry]? Ik heb daar veel moois in gevonden. De beste van de Fransche jongeren zou je hem kunnen noemen als je niet wist dat hij al 65 was. Een voorbeeld ervan, hij, dat een lang zwijgen je niet hoeft te verontrusten. Dat doet het jou toch ook niet he? Ik vertrouw er vast op dat je weer beginnen zult. Je laatste bundeltje[43] was er té rijk voor dan dat het een einde zou kunnen zijn.

Van mij komt in het voorjaar een prozaboekje uit, kleine verhaaltjes van 1 a 2 blz, dat ik verleden winter schreef. 'Vluchtige Begroetingen',[44] de titel, geeft den inhoud goed weer. Het is eigenlijk als spel en afleiding geschreven in een tijd toen ik me al minder goed begon te voelen. Trouwens spelen doe ik graag, ook in mijn werk. Ik ben het met de romantici eens dat er in spel veel zit. Schertsend iets licht te maken, dat zwaar heet te zijn is prettig en loonend. Je weet dat evengoed als ik. Is dikwijls een enkele geestige Londensche brief niet meer waard dan een lijvig boekdeel?

Ik hoop, dat deze brief niet te lang is geworden, dat ik er al te veel over mijzelf in spreek, en dat hij tezeer de sporen draagt van vermoeienis. Het schrijven spant me nog wel erg in, al ben ik den laatsten tijd ook langzaam aan het beteren.

Schrijf je me nog eens terug, als je er lust en tijd voor hebt? Ik zou dat heel prettig vinden, en vertel je dan veel van jezelf? Gaat het je thuis goed met vrouw en kinderen? Mijn vrouw maakt het tegenwoordig goed. Een ellende is dat Den Haag zoo op ons afkomt en we heelemaal in worden gebouwd. Altijd weer verder weg moet ik mijn wandelingen zoeken.

Nu hartelijk gegroet, en ook je vrouw

je
vdLeeuw

40 Toespeling op Dirk Costers bloemlezing *Nieuwe geluiden* .
41 Zie: P. Valéry, *Note et digression,* in P. Valéry, *Oeuvres,* s.l., 1960. Bibliothèque de la Pléiade, 2 tom., Tome I, p. 1205. Onder de titel *Introduction à la méthode de Léonard de Vinci* verscheen deze *Note et digression* voor het eerst in 1919 en werd vervolgens opgenomen in de essaybundel *Variété* van 1924.
42 Paul Valéry, 1871-1945. Frans dichter, kritikus en essayist. Zijn dichtbundel *Charmes* dateert van 1922. Een door Van der Leeuw gemaakt afschrift van deze bundel bevindt zich in zijn nalatenschap.
43 *Inkeer,* Arnhem, 1922.
44 Verscheen in mei 1925 bij Nijgh en Van Ditmar te Rotterdam.

E 2

24 Maart '25

Beste van der Leeuw,

Je hebt mij buitengewoon veel pleizier gedaan met je lange brief. Ik had al verscheiden malen het voornemen gehad je een briefkaart te schrijven, om te vragen, waar je door je vrouw aangekondigde brief bleef, maar dat viel mij altijd 's nachts op bed in, en de volgende dag kwam het er weer niet van. Gelukkig dus, dat je nu toch geschreven hebt. Ik ben helaas zoo'n ongeregeld correspondent. Ik schrijf wel een massa brieven, maar nooit in een werkelijke correspondentie. Een deel van mijn dag gaat naar de krant.[45] En als ik met een stuk voor De Gids bezig ben, dan doe ik niets anders en is het mij onmogelijk brieven te schrijven. Hilde moet ik b.v. sinds verleden jaar Februari antwoorden, - en dan had zij mij nog al een heel manuscript[46] gezonden, dat ik nog niet eens gelezen heb. Dat werk van [*lees:* voor] De Gids kost mij dan ook een groote inspanning. Voor ik tot schrijven kom, heb ik het te bespreken boek zoo vaak gelezen, dat ik het van buiten ken en ik kan ook niet beginnen voor ik de heele bouw van mijn stuk klaar heb. Zoo is de rede over Verwey de tiende fassung. Elke keer, terwijl ik bezig ben, kom ik er tegen in opstand op die manier te werken, maar als 't dan naar mijn idee goed is, d.w.z. 't wezen van een schrijver, zooals ik dat zie, zoo volledig mogelijk weergeeft, hoop ik weer op de volgende keer. Ik ben nu sinds lang met Buning[47] bezig, en ik wou maar dat het af was. Dit alles ter verklaring, waarom ik zoo slecht tot brieven komen kan. Anders had ik je zeker over je Opvluchten,[48] en zeer zeker na mijn herlezing daarvan een paar maanden geleden geschreven. Zoo bij ingeving haalde ik het in het begin van den winter op een avond uit de kast en herlas het heelemaal, bij mijn haard gezeten. Ik vind het je mooiste boekje en ik geloof, dat je er voldaan over zijn kunt. Ik zie uit je brief dat je het niet gemakkelijk hebt.

45 Hierover berichtte G.J. Renier in *P.N. van Eyck in Londen,* in Vrij Nederland, 11 oktober 1947, p. 15. ‘Correspondent van de krant was Van Eyck op bepaalde uren, iedere ochtend van 7 tot 9 uur, als hij de ochtendbladen las - een avondblad heeft hij nooit bekeken - om zijn telegram, later zijn telefoontje, op te stellen. Ook twee middagen in de week, wanneer hij zijn brieven schreef, wijsgerige ontledingen van de Britse politiek, nooit gericht tot de gewone lezer, maar tot een groepje intellectuelen in Nederland, die hem, althans bijna, konden begrijpen’. ‘Eens per week evenwel combineerde Van Eyck het correspondentschap van de N.R.C. met zijn particulier bestaan. Dat was op Vrijdag [...]. Daarna trokken zij naar de schouwburg, om de zorgvuldig gekozen toneeluitvoering bij te wonen. Dat was het grote contact met de Britse buitenwereld, en eens per maand werd er de degelijke en tevens fijne en geestige brief over het Engels toneel uit geboren [...]’.

46 Vermoedelijk bedoelt Van Eyck het manuskript van de enige roman die Hilde Telschow geschreven heeft, *Die Schwelle,* en die tegen september 1917 voltooid werd. Toen heeft Verwey hem te lezen gekregen, maar niet schriftelijk beoordeeld. *Die Schwelle* is niet uitgegeven.

47 Het artikel over J.W.F. Werumeus Buning verscheen mei 1925 in de reeks *Nederlandsche Poëzie* in De Gids. Zie ook *VW* 4, p. 426-451.

48 Zie noot 31.

Ik kan mij dat zoo goed begrijpen, en dan ken ik aan den lijve het gevoel van onwelzijn niet. Ik lijd wel vaak aan maagpijn, maar in den regel is dat een gevolg van te nerveuze inspanning en als iets af is, verdwijnt het weer. Het is met jou iets anders. En toch, het is natuurlijk wel gemakkelijk om het te zeggen, maar *wanneer* je er in slaagt, onder al dat tegenwerkende 'harmonie en geluk' te bezingen, zooals je zegt, is het als verwezenlijking dan niet nog waardevoller, dan wanneer je 't *zonder* deze tegenwerkende elementen deedt? Geldt ook hiervoor niet wat je schrijft over de funktie van de dwang die de vorm in het gedicht uitoefent: iets van buiten opgelegds, maar waaraan en waarvoor het innerlijk eerst geheel en het schoonst verschijnen kan? Dit innerlijk heeft de natuurlijke neiging zich er tegen te verzetten, het wil vrije uitstrooiing. Dit sluit de gestalte uit. Het donker zelf van het leven te dwingen, om het licht aan zich te laten verschijnen, - kan er schooner bereiken zijn? Het is gemakkelijk genoeg met een hart boordevol vreugde van de schoonheid in het leven te dichten, - maar zingt men zoodoende het *heele* leven, en zijn *heele* schoonheid? Gelukkig, wanneer je vermoeden kunt, dat aan de overkant van de dorre onvruchtbaarheid vruchten binnen te halen zullen zijn, die anders zijn dan wat je tot nu toe gegeven hebt. Die tusschen-periode, met zijn onbevredigdheid, is ongetwijfeld noodig om hen te *kunnen* binnen halen. Als jij, ken ik het ongeduld, en de onzekerheid. Dat ook voor mij mijn dichterschap mijn persoonlijke middel en taak is, en in het midden van mijn leven staat, is juist wat Jacques en Roland Holst niet zetten kunnen. Toen ik verleden jaar het eerste gedichtje schreef, waarvan ik wilde, dat het een begin van de voortzetting van mijn werk was, begon dat vanuit mijn *behoefte* aan het gedicht. Je begrijpt, hoe vaak *ik* ongeduldig geweest ben. Weet je, dat ik wel eens dacht aan den strofe van jou:

> Maar ik, mijn mindre, weiger mijne stem
> En 't smachtend spel der afgematte vleuglen
> In sluimrende overgave te beteuglen,
> En mij te nestlen op het veld, naast hèm.?[49]

Ik weet niet, of het beter is dan b.v. Inkeer, wat ik de laatste tijd gemaakt heb. Maar het voelen van die ontstolling van binnen, nadat ik zoolang altijd in mijn hart die starheid, die *gestoldheid* gevoeld had, was een ervaring, die de echtheid waarborgde. Jij weet, wat je zelf betreft, dit alles natuurlijk zoo goed als ik, maar weten is een raar ding, waar alleen *doen* de oplossing en de bevrediging kan brengen.

Dat ze niet graag gegeten zullen worden, het is jammer, maar voor hoe lang? Er waait op 't oogenblik onder de jongeren een wind uit de sfeer van Roland Holst c.s. Ik ben overtuigd, dat die niet lang zal duren, en zelfs geloof ik te kun-

49 Van Eyck haalt hier de derde strofe aan van het gedicht *Liefde's ongeduld* uit de bundel *Opvluchten,* 1ste druk, p. 54.

nen waarnemen, dat er al weer een kentering begint. Het kan niet anders. R. Holst is een einde, hij laat geen voortzetting toe. Heb je mijn stuk over Nijhoff[50] gelezen? Daar heb ik de twee richtingen naast elkaar gezet, en de manier waarop R.H. daarop reageerde,[51] sprak voor mij heel veel! Jaren lang is mijn werk nog veel meer genegeerd dan het jouwe. Pas met Inkeer is dat een beetje veranderd en enker *voor* Inkeer, dat toch onmiddellijk aan Lichtende Golven aansluit! Coster b.v. heeft mij nu als dichter ontdekt en in zijn bloemlezing[52] opgenomen. De 2e druk verschijnt binnen kort en ik ben er zeker van dat hij jou daar voor nu vraagt, want door verschillende kritici is er aanmerking op gemaakt dat jij en de Haan ontbraken.[53] *Innerlijke* waarde heeft dit alles absoluut niet. Dat een tijdgenoot van onze[54] generatie haar pas omstreeks 1923 ontdekt, is schande genoeg, en hij ontdekt een aantal onrijpe jongeren tegelijk. Maar het verschijnen van een afzonderlijk deeltje voor onze generatie - dat was zijn plan[55] - zal duidelijk doen zien, wat wij met elkaar vertegenwoordigden, en dat kan allicht het begin worden van een zuiverder waardeering ook van ons en zelfs misschien, door ons heen, ook van Verwey. Je hebt in dat dwaze stukje van Nijhoff in de N.R.C. ‘Poëzie’ kunnen zien, op welke manier Nijhoff, R. Holstiaan als hij nog is, zelfs de eenvoudige feiten vervalscht, en jou en mij bij Gutteling en Uyldert plaatst, terwijl hij onze werkelijke genooten Bloem, Gerretson, de Haan van ons afscheidt, en dan gebrek aan onderlinge waardeering onder *ons*[56] constateert als oorzaak van verdwenen[57] invloed, terwijl integendeel juist onze generatie onderling een groote waardeering *had*. Dit alles ‘komt’ inderdaad ‘terecht’, maar op een

50 Dit stuk stond in het januari-nummer van De Gids (1925). Zie ook *VW* 4, p. 370-395. Van Eyck schreef deze studie naar aanleiding van Nijhoffs tweede bundel *Vormen,* tegen welke titel hij principiële bezwaren had. Vóór de publikatie zond hij een proef aan de dichter zelf. De kritiek en de naar aanleiding daarvan gevoerde briefwisseling tussen Nijhoff en Van Eyck werd uitgegeven door W.Gs Hellinga in Maatstaf 5 (1957), p. 514-553 onder de titel *Verzen en vezels* .

51 Roland Holst schreef op 6 januari 1925 aan Van Eyck, dat het door Van Eyck verdedigde begrip van poëzie met poëzie in de diepste en oorspronkelijkste zin van het woord niets te maken had. Zie: *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 35.

52 Namelijk *Nieuwe geluiden,* Arnhem, 1924. Uitgegeven door Van Loghum Slaterus en Visser.

53 Bijvoorbeeld M. Nijhoff in de N.R.C. van 4 oktober 1924 in zijn bespreking van *Nieuwe geluiden*. Zie: M. Nijhoff, *Verzameld werk,* z.p., 1954-1961, 4 dln., Dl. II, p. 199. De tweede druk verscheen in 1925 en daarin waren inderdaad De Haan en Van der Leeuw opgenomen. Ook de jongeren hadden kritiek op de eerste druk, met name op de Inleiding. Coster besteedde daarin slechts tweeënhalve pagina van de tweeënveertig aan de groep van Het Getij en van die tweeënhalve pagina waren slechts enkele regels gewijd aan Marsman. Onder druk van de kritiek werd de tweede druk op dit punt uitvoeriger. Zie: L. Mosheuvel, *Over de historische context van ‘Prisma’* in Studia Neerlandica 1 (1970) nr. 3, p. 77-94.

54 Van Eyck schrijft ‘van on onze’.

55 Dit heeft Coster niet gerealiseerd.

56 ‘onderlinge’ en ‘onder *ons*’ zijn interlineair toegevoegd.

57 Van Eyck heeft ‘afnemende’ vervangen door ‘verdwenen’.

andere manier dan Nijhoff meent. Ik ben er overtuigd van. Dat stukje van Nijhoff was in die passage eigenlijk een afstraffing van Marsman, die naar onze kant neigt - kritisch - en de algemeene 'hierografie', die Nijhoff hekelde, was klaarblijkelijk alleen objectionabel, omdat *ik* er in opgenomen was (om Inkeer denk ik, of en misschien ook omdat de Haan er bij was.[58] Marsman schreef onlangs in Vrije Bladen: 'Gij wilt nochtans direct verband tusschen leven en kunst? Ziet hier: *Creëeren is voor den dichter het vervullen der opperste levensfunctie*'.[59] Onderstreeping van hem! Klinkt het niet als van mij neergeschreven? Het is precies tegengesteld aan Nijhoffs of R.H.'s opvatting over het dichterschap. Marsmans mederedacteur Houwink schreef in hetzelfde nummer,[60] dat Marsman, van

58 Onder de titel *Poëzie I* schreef M. Nijhoff in de N.R.C. van 14 maart 1925 over de bundel *The best poems of 1924,* een bloemlezing van Engelse poëzie. Op 4 april en 23 mei 1925 schreef hij over bloemlezingen van resp. Franse en Duitse poëzie. In het eerste stuk maakte Nijhoff van de gelegenheid gebruik om het een en ander te zeggen over literaire kritiek en literaire generaties:
'En wat beginsel-verklaringen aangaat, men kan ze helderder uitdrukken en vruchtbaarder suggereren door een met persoonlijke kijk gekleurd oordeel over algemeen-erkende dichters van voorgaande geslachten, dan door een partij-keuze tussen ongeveer leeftijdgenoten. Ziehier het enige historisch gedeelte van kritische arbeidzaamheid. Dat Boutens groot is en dat Leopold groot is, weet iedereen; maar hoe het komt dat de eerste 10 jaar geleden en de laatste thans de meeste invloed heeft, is het onderwerp van een studie die een richting in onze poëzie zien laat en die een beginsel-verklaring kan insluiten, welke voor meer mensen begrijpelijk is dan de twisten tussen de Moenzen en de Boenzen, de Blessen en de Vossen, de Berghen en de Marsmannetjes. Zo'n studie is moeilijk en zou, om bij bovenstaand voorbeeld te blijven, van een ijzige moed tegenover Boutens getuigen, die men misschien van geen jong criticus vergen kan, te meer als hijzelf dichter is, maar hij zou zijn jongere tijdgenoten een groter dienst bewezen hebben dan met een redeloze hiërografie van al de ouderen. Die komen wel weer terecht. Trouwens, de jongeren ook. Alles komt terecht.
Literaire generaties danken hun kracht, hun zekerheid en eeuwenlang hun belang, in de eerste plaats aan onderlinge waardering. Die was aanwezig in de eerste tijd van "De Nieuwe Gids", die ontbrak in "De Beweging", waar de waardering misschien centraal maar zeker niet onderling was. Dat van de gehele talentrijke groep Van Eyck, Van der Leeuw, Uyldert en Gutteling geen invloed meer uitgaat, mag men wijten aan het feit dat zij allen naar hun leider Verwey opzagen, maar van elkander even ver afstonden als centrifugaal maar mogelijk was. Alleen De Haan, Bloem en Gossaert, in losser verband staande, blijven als de "aparten" die iedere generatie heeft, van geheel persoonlijk-bepaalde waarde, dwaalsterren op de grenzen der geslachten, waarvan Gossaert en De Haan reeds uitdoofden, terwijl Bloem zich goedschiks bij een volgende generatie liet inlijven (een geval van de- of regeneratie, al naar men het van toen of thans beziet)'. Zie: M. Nijhoff, *Verzameld werk,* z.p., 1954-1961, 4 dln., Dl. II, p. 288-293. Het citaat op p. 289-290.

59 In een stuk getiteld *De positie van den jongen Hollandschen schrijver* in De Vrije Bladen, januari 1925, p. 1-3.

60 In: *Een vertoorn natuurdichter,* p. 22-24. Houwinks stukje, een bestrijding van een artikel van Martien Beversluis in Onze Eeuw, november 1924, behelst het tegenovergestelde van wat Van Eyck er in las. Houwink kritiseert juist de mening van Beversluis, als zouden Marsman, Van den Bergh en De Vries uit De Beweging stammen.

den Bergh en de Vries uit De Beweging stammen. Ik laat de juistheid van dit zinnetje in zijn geheel daar, maar teekent het niet, onder begaafde jongeren, een begin van een richting? Het is al veel een afstamming te erkennen, en dat voor erfgenamen der Getij-menschen! Ik zie dit alles met belangstelling aan en ga ondertusschen rustig door met mijn artikelen, waaronder ook een uitgebreide studie van jouw werk een plaats zal krijgen.[61] Zeker zal ook de kring waarvoor jouw werk iets beteekent, steeds grooter worden. Waardeering kan gemist worden, maar geen dichter zal wenschen, dat zij achterwege blijft. Het gevoel, iets voor anderen te zijn, is gerechtvaardigd begeerlijk.

Het deed mij pleizier te zien, dat jij mijn Platoon met vrucht gelezen hebt. Ik zou allerlei zoo graag willen uitwerken, maar in die dingen merk ik dan, dat ik toch voor alles kunstenaar ben. Dichterlijke uiting geven aan en steeds dieper werkelijker worden van wat in het boekje als gevonden levensbesef uiteengezet wordt, *dat* is het, wat nu belang heeft; het is, voor een dichter, *het* belangrijke. Mijn lezen van 'De Weg van het Licht' was voor mij een *ontdekking*. Ik was *vol* reserves tegenover Verwey, altijd. Ik heb nog reserves, ook tegenover een aantal gedichten in De Weg. Maar, als ik in die reserves gelijk heb, - hoe zou Verwey aan een wet kunnen ontsnappen, waaraan nog nooit één kunstenaar ontsnapt is? Ik droom al sinds lang van een boek over Verwey, dat ik zeker eens zal schrijven.[62] Eigenlijk is al mijn proza als een groot werk[63] gedacht, dat ik misschien in een jaar of zes wil afkrijgen. De Nederlandsche Poezie sinds 80, in studies, als die over Leopold, enz. De eerste deelen staan mij heelemaal voor de geest. Ik heb alleen veel moeilijkheden met De Gids[64] en De Gids is een prikkel die ik, vrees ik, niet missen kan. Wat mijn verzen betreft, ik heb nu een klein boekje, als Inzicht af, dat *'Voorbereiding'*[65] zal heeten. Je ziet, dat ook ik nog iets *anders* in het verschiet zie blinken. Zal het komen? Laboremus.

61 Pas na de dood van Van der Leeuw (17 april 1931) heeft Van Eyck deze studie geschreven: *Aart van der Leeuw's ontwikkelingsgang,* die in twee afleveringen in Leiding verscheen (juli en september 1931); zie: 2 (1931) II, p. 71-98 en 154-166.

62 Tot het schrijven van een boek over Albert Verwey is Van Eyck nooit gekomen. Het bleef bij een aantal afzonderlijke artikelen. Zie: *VW* 4, p. 195-203; 247-275; 600-610; *VW* 5, p. 108-127; 403-421; 475-623; *VW* 6, p. 204-220; 247-252; 259-269; 333-361; *VW* 7, p. 596-639.

63 Ook in volgende brieven spreekt Van Eyck over dit plan, dat hij al in 1922 had opgevat. De kritische artikelen, die hij publiceerde in De Gids en later in Groot Nederland en het tijdschrift Leiding, waren bedoeld als onderdelen, waarmee hij zijn 'groote boek' wilde samenstellen. Hij is er echter niet toe gekomen zijn kritisch proza over de Nederlandse poëzie sinds 1880 in één grote studie te bundelen.

64 Zie noot 86.

65 *Voorbereiding* verscheen in november 1925 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum. De gedichten ontstonden in 1924 en 1925 en waren voor een deel reeds verschenen in De Gids van juni 1925 (zie ook noot 91).

Het is lang geleden dat ik je het laatst gezien heb, maar gelukkig heb ik nu althans met je vrouw kennis gemaakt. Mijn verblijf in Nederland was niet onverdeeld aangenaam, door een heele serie vervelende gesprekken. Jacques' houding tegenover mij, b.v., hoewel hij persoonlijk niet veranderd is, - is allerzonderlingst. In plaats van te trachten zich zelf eens te verruimen en eens flink de wind des geestes door zich te laten heenwaaien, groeit hij steeds meer vast en worden ‘de muren hoe langer hoe dikker.’ Wat je vertelt over die verplaatsing van zijn bundel, is karakteristiek. Ik zelf zou nooit de zending van een bundel met een visitekaartje beantwoord hebben, maar Jacques is niet in staat te begrijpen, dat Verwey reden had ontsticht over hem te zijn, en nog minder kan hij zich voorstellen, dat V. hem intellectueel gesproken niet voor ‘vol’ aanziet. Ik zeg niet: mondig, want dat vooronderstelt toekomende mondigheid. Zal Jacques het ooit tot mondigheid brengen? Ik word er steeds banger voor.

Den Haag komt op je af! London omvangt mij met haar vingers. Ik hoop er eenmaal heelemaal aan te ontkomen, over een paar jaar, dan wou ik buiten wonen, zij 't in de buurt van een station. Je kunt zeker niet verhuizen? Ik snak er naar, eens heelemaal niet meer tusschen de huizen te zitten. Ik ben dol op de Engelsche natuur, die buitengewoon is, en voor mij zeer aantrekkelijk omdat het terrein ook geaccidenteerd is. Zonder baantje zal ik het wel nooit kunnen doen. En nu, waarde vriend, moet ik eindigen. Nu staat het aan mij de hoop uittespreken, dat de brief niet te lang is, erger, niet van een *te* lange onleesbaarheid is. Ik zal nog trachten hem op te kalefateren. Namens mijn vrouw mede, en mede aan de jouwe, onze beste wenschen voor werk en gezondheid. Ik hoop nog eens van je te hooren. Met je brief was ik heel blij.

Geheel je
VEyck

L 4

Voorburg 6 Mei 1925

Beste vanEyck

Het is alweer een tijd geleden, dat ik je prettige brief kreeg. Het deed me zoo vertrouwd aan in dezen verscheurden, het leven ontkennenden tijd weer eens eindelijk met een geestverwant te mogen praten. Ik bad je al eerder willen antwoorden, maar ik wilde eerst je stuk over Nijhoff lezen. Ik heb nl in geen maanden een Gids in handen gehad, en voelde me over het algemeen ook te beroerd om naar de KB te gaan. Nu heb ik dit gedaan, en heb met volle instemming je kranig artikel gelezen. Je begrijpt wel dat ik het met je opvatting over het dichterschap geheel eens ben, ook voor mij staat het absoluut in het middelpunt van mijn leven. Iemand als Nijhoff schijnt het heel wat manhaftiger te vinden om de N.G. beweging zooals vDeyssel als een reusachtige fuif te hebben meegemaakt dan haar

als een pinkstervuur te hebben gevoeld.[66] Ik vind het dan mooier om in een gewijde stemming je werk te maken dan in een dronkemansroes. (Wat is dat enorme geheim toch dat vDeyssel de wereld onthouden heeft. RHolst maakte er bij zijn feest[67] ook al een versje over?). Om op je artikel terug te komen, wat is je waarschuwing aan Nijhoff ook absoluut op zijn plaats. Dat derde land![68] Natuurlijk is er alleen heil te verwachten van een opvoering van het leven, nooit van zijn ontkenning. Wat wil dat hangen en verlangen naar een eiland der zaligen zooals RHolst dat doet, zeggen als je in het leven gefaald hebt? Dan voel ik meer voor dat beeldschoone meisje uit de Zend Avesta, dat je na je dood opwacht, om je naar het paradijs te leiden, en als je verwonderd en bekoord vraagt: 'wie ben je toch?' dan antwoordt ze: 'de rijkheid van je aardsche leven'. In Nijhoffs bundel[69] (hoe knap anders ook) staat me tegen dat hij van het leven niets heeft weten te geven dan dekadente feestpartijtjes. Natuurlijk dat een dergelijk bestaan

66 Zie: M. Nijhoff, *Albert Verwey de dichter* in N.R.C. 2 mei 1925; herdrukt in: *Verzameld werk*, dl. II, p. 305-310. 'Kloos, Gorter en Van Eeden zijn voor mij de beweging van '80. Voor Van Deyssel, met oneindig dieper en ontijdelijker aangelegenheden in de geest vervuld, was het een voorbijgaande literaire fuif, waaraan hij gaarne meedeed, omdat hij daar snel kon schijnen wat hij was, en er tevens een uitstel in vond, om nog te verzwijgen wat hij werkelijk te zeggen had (hij heeft het nooit gezegd en de grootste kans van onze eeuw gaat als een geheim verloren); maar voor Verwey was '80 niets minder dan een Pinkstervuur'. Het citaat op p. 307.

67 Op 22 september 1924 vierde Van Deyssel zijn zestigste verjaardag. Een dag later werd hij onder voorzitterschap van P.C. Boutens op grootse wijze gehuldigd in Huize Kleykamp en aan een banket in Hotel De Twee Steden te Den Haag. Bij gelegenheid van Van Deyssels verjaardag droeg A. Roland Holst aan de N.R.C. van 20 september 1924, Avondblad A, het volgende kwatrijn bij:

> Hij spreekt zooals maar weinigen ooit schreven;
> zijn schrijven is een sterk spel met het leven;
> maar weet wel een van ons welk trotsch geheim
> er in zijn woord verzwegen is gebleven?

Dit kwatrijn werd voor de eerste maal gebundeld, onder de titel *Lodewijk van Deyssel,* en met de toevoeging 'Bij zijn zestigsten verjaardag', in A. Roland Holst, *In gevaar,* Parijs, enz., 1958, p. 78. In 1963 zou de dichter het ook opnemen op p. 258 van de derde herziene en vermeerderde druk van de bloemlezing *In ballingschap* . Keuze uit eigen werk. De informatie van deze en de vorige noot werd mij meegedeeld door Harry G.M. Prick te Den Haag.

68 Hierover schrijft Van Eyck in zijn artikel het volgende: 'De volledigste uitdrukking van het leegheidsgevoel, een waarin de leegheid als wezenlijk en volstrekt gegeven zou zijn, wanneer de gedwongen klacht de mogelijkheid van het andere niet desondanks bleef volhouden, is *Het derde Land* '. Van Eyck laat het gedicht in zijn geheel volgen en vervolgt met: 'In dit volmaakte gedichtje ligt de overgang tot dat in Nijhoffs poëzie nieuwe inhoudsbestanddeel, waarvan ik in de aanvang sprak en dat vooral in de laatste produktie overwegend wil worden'. Zie: *VW* 4, p. 378.

69 *Vormen,* Bussum, 1924, naar aanleiding waarvan Van Eyck zijn artikel had geschreven. Op 21 mei 1925 schrijft Van der Leeuw aan Verwey over *Vormen* aldus 'Maar de bundel is mij toch niet sympathiek. In "Steenen tegen den Spiegel" en "Tuinfeesten" wordt een beeld van het leven gegeven, dat mij veel doet denken aan dat der zgn. decadentie uit mijn jongensjaren. Blasé en liefdeloos. Hoe is van een zóo opgevat leven ook te houden? En is dat handen uitstrekken naar Christus niet veel meer iets leegs en hopeloos' dan iets vrooms? Virtuoos vind ik die verzen wel in hooge mate, maar vol valsche glanzen'. Het citaat naar *Hulsker,* p. 336.

niet voldoen kan, en dat roepen om Christus doet dan ook veel meer als zwakte en leegheid aan, dan als uit een ernstige worsteling opstijgende vroomheid. Trouwens datzelfde onernstige en frivole is ook in zijn kritieken te vinden. Geen wonder, dat zoo iemand jouw werk dat met al de ernst van geest en ziel is geschreven niet hebben kan. Bij Jacques natuurlijk hetzelfde. (Een paar dagen [ge]-leden was hij hier, en verzette zich ook hevig tegen alles wat ons ter harte gaat). Jacques die niets au serieux neemt, en zich in geen enkel ding tucht op kan leggen; wat moet hij beginnen met menschen die voor een taak leven? De tegenwoordige tijdsomstandigheden geven aan zulke menschen als Jacques en Nijhoff nog een zekeren achtergrond[,]$^{+}$ een zekere reden van bestaan, en de bewondering, die ze genieten, komt veelal voort uit een behagelijk herkennen van eigen zwakheden. Maar als de wind uit een anderen hoek gaat waaien, zal het gauw uit zijn. Zal het spoedig gebeuren? Je denkt van wel. Ik ben minder optimist. Vooral omdat er geen krachtige leider is. Jij zou het kunnen zijn als je meer gelegenheid en vrijheid had om je te uiten, als je bv. een eigen tijdschrift had. Jacques critizeerde ook sterk den vórm van je artikelen. Ik ben het niet met hem eens maar ik begrijp tenminste wat hij bedoelt. Iets minder zwaar konden ze zijn. Ik bedoel zoo. Zooals je me schreef leeft het geheele stuk in je gedachten voor je het opschrijft, en telkens omwerkende verwoordt j[e] het dan. Je hebt den drang en den wil in je om het gedachte onverzwakt in je woorden op te doen gaan, en je hoopt telkens dat het ook mogelijk is. Maar het is, dunkt me, niet mogelijk. Ik geef Bergson gelijk waar hij zegt dat gedachte en taal ‘incommensurable’ zijn, en dat we onze gedachten nooit aan anderen kunnen meedeelen, maar ze alleen suggereeren. Het is ontzettend lastig het juiste te vinden hier. Ik verg ook altijd te veel van mijn taal, waardoor wel eens ophooping van beelden ontstaat, bij jou dan meer ophooping van gedachten. Misschien wat aan het instinct overlaten (hoewel dat een gevaarlijk woord is, en ik meer dan misselijk ben van al de walgelijke ‘trieb’-boeken die in naam van dat instinct geschreven zijn). Misschien zou je in plaats van instinct hier ook van vertrouwen, overlaten, vroomheid kunnen spreken. Maar het is zoo oneindig moeielijk om niet te willen forceeren. Dit is een opmerking die niets afdoet aan mijn groote bewondering voor je proza. Maar zooals je zelf zegt inverband met Verwey's ‘Weg van het Licht’ iéts te wenschen over blijft er altijd nog wel.

Zooals je dacht heeft Coster mij voor zijn nieuwe editie van Nieuwe Geluiden ook om verzen gevraagd. Maar ik heb eenig bezwaar gemaakt tegen zijn keuze, en daar nog geen antwoord op ontvangen. Het hangt dus nog in de lucht. Neen, in Coster heb ik nooit ook maar in het minst een leider gezien. Zijn voornaamste daad: het ontketenen van de Dostojewskirage,[70] in een tijd als dezen, beschouw

70 Dirk Coster heeft zich ten zeerste beijverd om de hernieuwde belangstelling voor Dostojewski te stimuleren. Voor Coster was Dostojewski de grote profeet, die het wezen van de 19e eeuw had doorzien en wiens inzichten de 20e nieuwe levenshoop moesten geven. Onder meer in *Dostojewski*. Een essay (Arnhem 1920) legde Coster getuigenis af van zijn diepe bewondering voor Dostojewski, die in zijn ogen ‘misschien de allergrootste [schrijver is,] ooit door de aarde gedragen’. Het citaat op p. 14.

ik als een literaire halsmisdaad. Toen Verwey nog het roer in handen had, was zoo iets onmogelijk geweest.

Wat ben ik verlangend naar je nieuwe verzenbundel. Wanneer verschijnt hij? Na je 'Inkeer' heb ik nooit gedichten van je gelezen (de Gids heb ik niet geregeld gevolgd). Eindelijk weer eens de stem van iemand die geen 'modderen man'[71] is. Heb je wel opgemerkt, dat er in de bundels van RHolst en Nijhoff nooit een bloem bloeit en nooit een vrucht rijp wordt? Ja, laboremus, dat is het eenige wat er te zeggen is; en zoolang je dat zeggen kunt en wilt is het leven ook rijk en goed, hoe moeielijk dan ook.

Het voorjaar begint hier nu, laat gelukkig want dan wordt het meestal mooi, de pere[bo]omen staan in bloei, en het eerste groene waas hangt over de iepen. Ik hoop ook op een beetje bloei voor mijn geplaagde corpus en dan: 'dass mein Herz neublühend werde.' Verandert Londen ook in het voorjaar, en het is toch niet waar wat Alice Meynell[72] zegt, dat je er nooit een wolk in zijn geheel ziet? Maar je kunt toch zeker wel uitstapjes maken.

Schrijf je weer eens terug? We vinden het allebei prettig, dus laten we het in stand houden.

Ons beider hartelijke groeten, ook aan je vrouw

je
AartvdL

L 5

Voorburg 27 Mei 1925

Beste vanEyck

Hartelijk dank voor de toezending van de overdrukjes. Nu ik nog maar zoo weinig op de Koninklijke kom zijn ze een heele tegemoetkoming. Je stuk over Woestijne[73] had ik indertijd nog gelezen, maar nu las ik het met groote bewondering en volkomen instemming weer over. Dit is het beste stuk dat ooit over Woestijne is geschreven. Uitstekend geteekend, hoe hij van den zinnelijken Rubensmensch, tot den moeden levensverachter is geworden, en hoe juist geef je aan,

71 Dit is een reminiscentie aan Karel van de Woestijne's dichtbundel *De modderen man* (1920), waarvan 'het, vrijwel al het andere uitsluitend, grondgevoel berust op de demonie van de aardse lust'. Zie voor het citaat: Gerard Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde,* 3e dr., 's-Hertogenbosch, 1964, 4 dln., Dl. IV, p. 409.

72 Alice C.G. Meynell, 1847-1922. Engels dichteres en essayiste. Van der Leeuw herinnert zich het begin van het essay *Cloud,* dat behoort tot de afdeling *The colour of life* van: A. Meynell, *Essays,* London, 1914, p. 184-187: 'During a part of the year London does not see the clouds. Not to see the clear sky might seem her chief loss, but that is shared by the rest of England, and is, besides, but a slight privation. Not to see the clear sky is, elsewhere, to see the cloud. But not so in London. You may go for a week or two at a time, even though you hold your head up as you walk, and even though you have windows that really open, and yet you shall see no whole cloud, or but a single edge, the fragment of a form'.

73 *Karel van de Woestijne's 'Interludiën'* in de reeks *Nederlandsche Poëzie* in De Gids van februari 1925. Zie ook: *VW* 4, p. 396-406.

dat de Interludiën ziel missen. Mijn oordeel over Woestijne is altijd min of meer hetzelfde geweest als het jouwe. Maar nu het verschil in houding wat meteen aangeeft waarom ik geen criticus zijn kan. Ik kan niet objectief blijven, en ook niet tot jouw conclusie komen: 'dat oordeel kan nooit afwijzend zijn'. Subjectief voel ik een levensverachter als Woestijne als mijn vijand en besprak ik hem dan zou ik hem ook zoo behandelen. Wat natuurlijk absoluut fout zou wezen. Jouw toch door alles heen waardeerende houding doet weldadig aan.

Nu je met deze essay bereikt hebt, dat geen zin me ontgaan is, en ik je meening woord voor woord heb begrepen, zou het me eigenlijk niet passen ook maar eén bedenking over den vorm te uiten. Maar met zoo'n bezwaar kun jij natuurlijk precies doen wat je wilt en daarom uit ik het maar. Waarom was ik zoo in mijn schik met dien vorst op zijn statiebark?[74] Omdat ik hem eigenlijk het heele stuk door al een beetje gemist had en naar hem verlangd had. Ik ben nu eenmaal een onverbetelijken verbeeldingenminnaar, en daaraan ligt het misschien dat ik je gedachten soms een beetje meer uitgedost zou wenschen, en met een pluim op hun baret. Zijn ze er te ernstig voor? Beschouw jij ze zoo, of dulden zíj het niet dat je ze tooit? Ik ben hierover niet geheel met mezelf in het reine. Misschien is het beter dat een critiek niet versierd is, misschien is het een juist streven om niet te rusten voor elke gedachte zoo volkomen mogelijk omschreven is en geformuleerd. Misschien heeft ook Bergson geen gelijk. Zeg me daar eens je meening over. Ook zoó als je critieken nu zijn voldoen ze mij in hooge mate.

Je beoordeeling over Boutens Louise Labe [*lees:* Labé][75] vond ik rapper en losser, maar die hoefde ook niet zoo diep te gaan als die over Woestijne. Is het met ideeën als met water, sluit diepte kleurig golfspel uit? Ik las ook nogeens Verwey's critiek over Rilkes vertaling. Broederlijke uitingen.[76]

74 Van der Leeuw parafraseert met enigszins losse hand. In *VW* 4, p. 405 kan men lezen: 'Zij [= de poëzie van *Interludiën*] mist, in de eerste plaats, *ziel.* Zij geeft de impressie van een door de vorst gegeven weelderig gestoffeerd volksfeest aan de groene oevers van een bontversierde stroom. In het midden van de bruisende vreugde komt de vorstelijke staatsiebark met blinkende blazoenen en kleurig wapperende vaandels, glinsterend van zilver en flonkrend van verguld, de rivier afzeilen. Rood-en-gouden muzikanten vermengen uit hun koperen instrumenten 's vorsten lijfmelodie van over het water met het luide druisen en roepen der wemelende menigte aan de oever, maar het gekroond baldakijn op het midden van het dek blijft ledig, want de vermoeide vorst is in kwijnende teruggetrokkenheid op zijn hoge kasteel gebleven en staart door het verre venster naar het bedrijvig dringen der feestelingen, die, zo denkt hij, de pralende tegenwoordigheid van zijn staatsiebark genoeg in vervoering zal brengen om hen zijn eigen afwezigheid te doen vergeten. Wij, Van de Woestijnes lezers, op het feest genodigd, vergeten die afwezige vorst niet en wij worden ontevreden'.

75 *Boutens' 'Lovïze Labé'* in De Gids, maart 1925. Zie ook: *VW* 4, p. 413-421.

76 Zoals blijkt uit de volgende twee brieven vergist Van der Leeuw zich. Wat hij hier aanmerkt als een kritiek van Verwey op Rilkes vertaling van de sonnetten van Louise Labé is in feite een artikel van Van Eyck, *Die vierundzwanzig Sonette der Louïze Labé,* dat in maart 1918 in De Beweging verschenen was. Zie ook: *VW* 4, p. 117-120. Naar Mevr. Nijland-Verwey mij meedeelde, heeft Albert Verwey zich nooit openlijk over Rilke uitgelaten, behalve door de vertaling van één gedicht.

Wat je zei over Werumeus Buning[77] leek [mij] ook heel goed. Zijn Enkele Gedichten ken ik nog niet. Je warm gevoel voor In Memoriam deel ik volkomen. Naar wat een gevaarlijk punt hebben zich tegenwoordig de meeste kunstenaars toch verklommen. Hoe goed dat je waarschuwt, waar er verder niets dan applaus gehoord wordt. Ook de vraag bij Buning: zal hij genezen? Veel eerder verwacht ik het van hem dan van Holst en Nijhoff. Het leven is toch zoo wonderbaar, niettegenstaande alles. Bovendien *is* het hier toch je werkplaats. Ken je Fechner's Büchlein vom Leben nach dem Tode?[78] Veel fijns en waars in dat maken hier van je later lichaam. Zou de bitterheid van die vele levensverzakers niet vooral voortkomen uit een onheilig gebruik dat ze van bloemen en vruchten, en ook menschen [g]emaakt hebben?

Ik ben weer met gedichten begonnen. Een verademing als het zingen weer wat wil! De lente heeft dan ook zooveel heerlijks gebracht. Peren en appelbloesem is niet bizonder geweest, en toen het mooie weer begon waren de bloemenvelden bijna gedaan. Maar de meidoorn in de duinen is zoo verrukkelijk geweest als ik ze zelden gezien heb, en de weiden zijn heelemaal goud van de boterbloemen.

Zet je nog eens tot een epistel op een regendag.

Met hartelijke groeten ook aan je vrouw

je

AartvdL

Heb je mijn ‘Vluchtige Begroetingen’ al? Anders zal ik ze je zenden.

E 3

papier zonder gedrukt briefhoofd

[Londen] 4 Juni '25

Beste van der Leeuw,

Hier ben ik eindelijk, met hartelijk dank voor je twee brieven, en met duizend verontschuldigingen voor mijn wachten. Maar er zijn allerlei dingen geweest, zooals je zien zult, die mij mijn correspondentie hebben doen uitstellen. Het deed mij bijzonder veel genoegen te hooren, dat je weer aan 't dichten gekomen bent, en ik hoop daar spoedig de vruchten van in druk vóór mij te zien. Bon, toi! Je oordeel over mijn prozastukken heb ik met voldoening gelezen. Alleen is de familiebetrekking tussschen de 2 stukken over Louise Labé niet fraternaal maar filiaal, in dien zin dat hier ‘the boy’ weer ‘father of the man’ was. (Ik hoop, o beeldenmaker,[79] dat je hier oogenblikkelijk een pracht van een regenboog zult

77 Zie noot 47.

78 *Das Büchlein vom Leben nach dem Tode* is een filosofisch geschrift van G. Th. Fechner (1801-1887), ontstaan in 1836.

79 Het is niet helemaal zeker, of er in het handschrift inderdaad ‘beeldenmaker’ staat.

zien, en een hart dat vruchteloos tracht naar het hoogste punt van zijn onderrand[80] te springen.) Je hebt nu al begrepen, dat ook het eerste stuk over L. Labé van *mij* was. Ware dit niet zoo, de verhouding zou eigenlijk meer dan broederlijk die van patroon en client om niet te zeggen slaaf geweest zijn. Maar mijn proza! Ja, ik heb de laatste paar jaar getracht het geheel bepaald te doen worden door mijn opvatting van kritiek,[81] en verder door het streven naar eenvoudige weergave van gedachten of gedachtegeheelen. Vandaar dat het misschien wat zwaar en gedrongen is. Jacques's oordeel hierover is mij natuurlijk waardeloos, omdat hij nooit een stuk van mij werkelijk goed *leest*. Zoo zei hij: wan [neer] ik er eenmaal 'in' was, en over de schrijver zelf begon, (dat doe ik n.b. altijd!)[82] dan werd het meestal wel interessant.' Dit is nonsens. De zaak is in de eerste plaats, als met een roeier, de *lezer* zelf moet er in komen, en is hij, nadat hij eenmaal gepakt is, bereid om nog eens van voren af aan te beginnen, dan zal het vaak blijken, dat het werk zelf voortdurend op dezelfde hoogte staat. In de tweede plaats zijn mijn stukken zoo door wat Carlyle noemt 'fundamental brainwork'[83] voorafgegaan, verder kan men zoo weinig zeggen welk deel nu eigenlijk het eerst of het laatst door herschrijving zijn definitieve vorm gekregen heeft, dat Bloems heele opvatting oppervlakkig is. Heel anders sta ik tegenover jouw meening en het lijkt mij onweerlegbaar, dat een zoo goed meenend en zeer waardeerend lezer minder moeite zou moeten hebben. Ten deele zal die moeilijkheid wel samenhangen met de heele bouw van mijn persoonlijkheid. Voor dat deel is zij van de groei van mijn persoonlijkheid zelf afhankelijk. Maar ten deele moet er reeds nu iets aan te doen zijn, en ik zal dan ook steeds meer streven naar een voud en bevattelijkheid. De rede over Verwey (heb je daarvan een overdruk?) b.v. lijkt mij op dit stuk een groote vooruitgang bij het stuk. Die is met volharding op verstaanbaarheid herschreven, en nog eens herschreven. Moeilijke gedachten moeten moeilijk blijven, maar toch geloof ik dat ik in die rede wel wat bereikt heb.

Veel gelegenheid om mij in het prozaschrijven te oefenen zal ik overigens voorloopig niet meer hebben, althans niet zooveel als vroeger. Van De Gids heb ik nl.

80 'onderrand' is eveneens onzeker.

81 Zie hierover: G. Knuvelder, *Van Eyck als essayist* in Amsterdams Tijdschrift voor Letterkunde 2 (1954) nr. 4-5, p. 87-90; J.J. Oversteegen, *Vorm of vent* . Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen, 2e dr., Amsterdam, 1970. Diss. Univ. van Amsterdam. Daarin het hoofdstuk over Van Eyck, p. 308-338; H.A. Wage, *De principes van Van Eycks literaire kritiek* in Studia Neerlandica 1 (1970) nr. 1, p. 37-54.

82 'dat doe ik n.m. altijd!' is interlineair toegevoegd.

83 Thomas Carlyle, 1795-1881. Engels geschiedschrijver en essayist. Het begrip 'fundamental brainwork' neemt in de gedachtengang van Van Eyck een belangrijke plaats in bij de beschouwing van een kunstwerk. Zie Van Eycks opstel over Walter Pater, in *VW* 3, p. 366.

in een zeldzaam leugenachtig briefje ‘gedaan gekregen’.[84] Ik was reeds vroeger onwaardig behandeld, maar dat briefje is zoo'n schending van de door C.[85] zelf in zijn brieven gegeven feiten, dat ik niet weet waar mij het meest over te verbazen, de domheid of de leugenachtigheid. De heeren zijn echter nog niet met mij klaar. Het beschikbare materiaal te gebruiken is iets, waarvoor zij geen betere, d.i. kwadere gevonden konden hebben. Ik ben begonnen, met aan elk der red.-leden een rustig betoog te zenden, waarin de ‘cup of their iniquities’ zonder eenige emphase uitgemeten is, en feiten getrouw en documentair tegenover leugens gesteld worden. Het richt niets uit, natuurlijk, maar wat mij betreft is het pas een eerste stap. R.H.'s houding is karakterloos geweest, d.w.z. dat hij laf en dubbelhartig opgetreden of niet opgetreden is, en van hem spijt het mij het meest, dat hij zoo onweerlegbaar gebrekkig geweest is. Wat die vroegere onwaardigheid betreft, dat vloeide nog voort uit de houding die R.H. tegen de door mij ingezonden verzen ingenomen had.[86] Ten slotte zijn ze allen [*lees*: alle] aanvaard maar de manier waarop was zoò, dat ik haar niet ter wille van mijn proza[87] heelemaal over mijn kant kon laten gaan. Jacques zal je er wel een en ander over verteld hebben. Ik betwijfel echter, of zijn relaas objectief geweest is. Jacques heeft op Holst's kaart gezet. Holst had n.l., toen ik geen ‘schikking’ wilde,[88] een voorstel gedaan om voortaan mijn inzendingen onbeoordeeld te plaatsen. Ik

84 In september 1923 was Van Eyck uitgenodigd om als poëziekritikus van De Gids op te treden. Hij begon dit werk in januari 1924 met een studie over Verwey, die hijzelf beschouwde als ‘een dichterlijke en kritische geloofsbelijdenis’ en waarin hij Verwey de plaats gaf, die hem volgens Van Eyck toekwam. Uit zijn Witte Mierpublikatie (zie noot 113) blijkt, dat Van Eyck van mening was, dat de redaktie van De Gids sinds dit openingsartikel niets voor zijn werk voelde. De verhouding tussen redaktie en medewerker bleef gespannen en vond haar ontknoping in mei 1925, toen Van Eyck voor verdere medewerking werd bedank. Van Eyck achtte zich onbehoorlijk behandeld en liet zijn verontwaardiging over deze kwestie niet onopgemerkt. In partikuliere korrespondentie en in publikaties, hij liet geen gelegenheid voorbij gaan om zijn visie op de toedracht en de achtergrond ervan kenbaar te maken. Ieder, die hij schuldig bevond moest het ontgelden, ook of beter juist A. Roland Holst, die als redakteur van De Gids én als vriend van Van Eyck een bijzondere positie innam in het geschil. Er ontstond een konflikt tussen hen, dat juist enigszins bijgelegd was, toen Van Eycks publikatie in De Vrije Bladen (zie noot 211) opnieuw een breuk veroorzaakte, die pas in 1929 zou worden geheeld. Zie *briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 15, 18 en noot 8.

85 H.T. Colenbrander, 1871-1945, sinds 1916 sekretaris van de Gidsredaktie; werd in 1918 benoemd tot hoogleraar in de Nederlandse geschiedenis te Leiden.

86 Eind december 1924 had Van Eyck ‘een aantal bij elkander horende gedichten’ ter plaatsing aangeboden. Tegen een deel ervan had Roland Holst bezwaar gemaakt. Na overleg werd de reeks niettemin, enige maanden later, in haar geheel geplaatst. Inmiddels had Roland Holst voorgesteld verzen van de poëzie-kritikus onbeoordeeld te plaatsen. De redaktie deed alsof dit voorstel van Van Eyck zelf uitging en berichtte hem, ‘in scherp geformuleerde bewoordingen’, dat zij het afwees. Van Eyck verzocht de redaktie de onjuistheid van haar onderstelling te konstateren. Daarop werd niet ingegaan. Zie *VW* 4, p. 651-652.

87 Van Eyck heeft ‘ter wille van mijn proza’ achteraf toegevoegd.

88 ‘toen ik geen “schikking” wilde’, is interlineair toegevoegd.

heb mij tot vlak voor de vergadering tegen dat voorstel met hand en tand verzet, maar Holst persisteerde hardnekkig omdat het volgens hem het *eenige* middel was om 't conflict op te lossen. Ten onrechte, omdat de verzen ten slotte wel degelijk *buiten* dat voorstel om aanvaard zijn. Het gekste is echter, dat C. mij op grievend nadrukkelijke wijze schreef, dat *mijn* voorstel enz. door de Red. niet aanvaard kon worden. Daaraan voegde hij nog toe: ‘Uw verzen zullen dus zooals die van ieder ander aan het U mede te deelen oordeel der red. onderworpen blijven’. Ik schreef rustig terug: 't Is *mijn* voorstel niet, integendeel, ik vond het schandelijk, dus doe mij 't pleizier, de vergissing even te signaleeren, zoodat ik dit deel van Uw brief als ongeschreven kan beschouwen’. Ik vroeg R.H. opheldering: ‘C. bedoelde natuurlijk dat *zijn* voorstel verworpen was’, schreef die. Antwoord van C.: ‘de red. stelt vast, dat in Uw laatste brief de in mijn vorige brief gestelde pretensie [*lees:* pretentie] niet gesteld wordt, acht daarmede de zaak afgedaan, en acht alle verdere corr. hierover overbodig’. En daartoe had R.H. mede gewerkt! Mijn antwoord: ‘R.H. had mij al geschreven, dat, enz. Het is mij niet duidelijk waarom de Red. er bezwaar in ziet, eenvoudig de vergissing te erkennen, maar aangezien de feiten nu toch in geschrifte vaststaan, is dat háár zaak en zie ook ik geen heil in verdere correspondentie hierover: het laatste briefje van mij - kon ik *minder* doen?[89] - is klaarblijkelijk de *eigenlijke* onmiddellijke aanleiding voor de laatste stap. Wat zeg je daarvan?[90]

De verzen gaan nu hierbij.[91] Het spijt mij, dat er zoo'n drukte over gemaakt is. Naar hun aard is er niets, dat zich er minder toe leent. Dat ik, *ook wanneer* Verwey

89 ‘-kon ik *minder* doen?-’ is interlineair toegevoegd.

90 De korrespondentie die Van Eyck in regel 80-101 bespreekt, werd door hem ook behandeld, maar dan veel uitvoeriger, in het Witte Mierartikel. Daarin vermeldde hij ook de datering van de verschillende brieven. Die is achtereenvolgens: 1 maart / 4 maart / 4 of 5 maart / 6 maart / 9 april / 6 mei (1925).

91 De reeks gedichten was opgenomen in De Gids 89 (1925) II, p. 341-352:

		VOORBEREIDING
I	1	Die kleine vlam in het duister
	2	Oov'ral achter groene hagen
	3	Toen kwam de vrede, onverwacht...
	4	Tusschen de dag en de scheemring
	5	Ik ging, in mijn hart het bewegen
II		De Boodschap
	1	Eens, lang geleden, heb ik u gezien
	2	Gij hield u halvlings van mij afgewend
	3	't Is stil. De lucht is leeg. Gij zijt gegaan
	4	Het is voorbij, maar 'k weet, nog ééne keer

of jij mij zoudt zeggen, er weinig voor te voelen, nooit zou toegeven, dat ik ongelijk had R.H.'s oordeel niet te aanvaarden is 1° omdat zijn oordeel over Verwey, mijn *heele* werk, enz. er niet naar is aan zijn bevinden eenige waarde te

Ik zal nog met u
wandlen

't Herfstlicht, op de
vochte bronzen
blaren glimmend

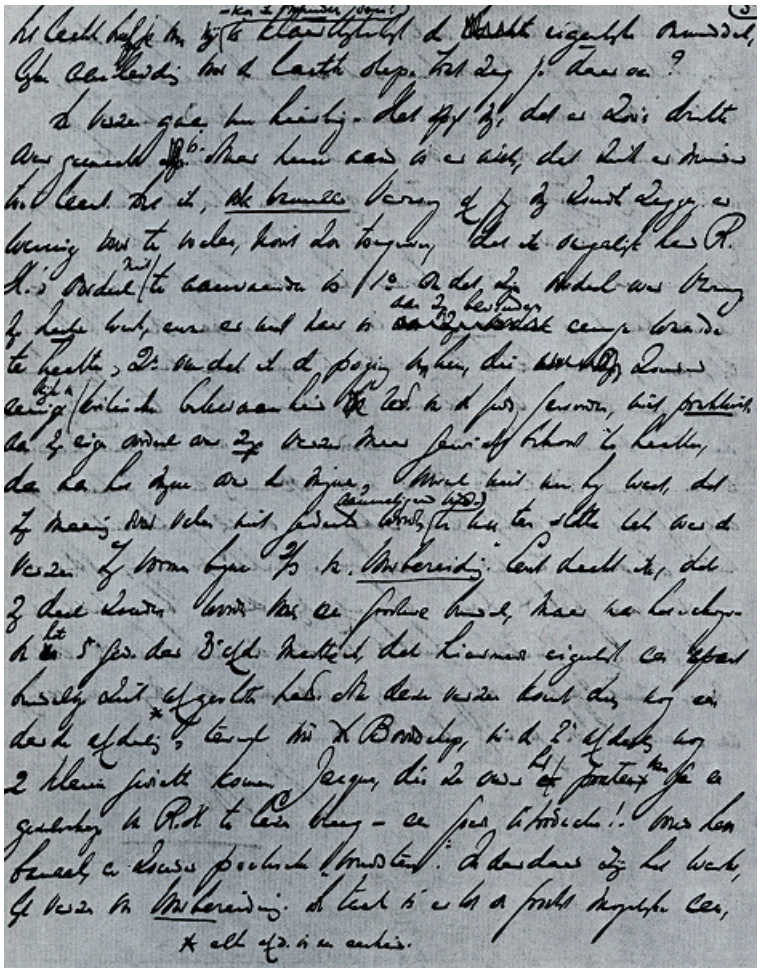

Laatste gedeelte van de brief door P.N. van Eyck aan Aart van der Leeuw van 4 juni 1925 (verkleind)

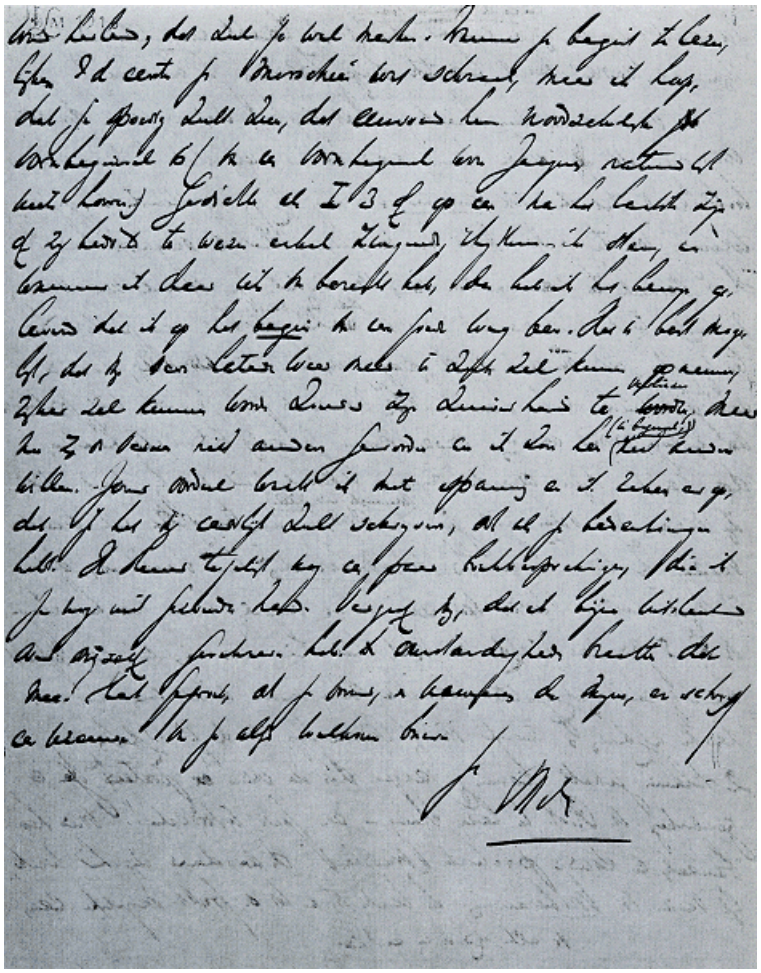

hechten, 2° omdat ik de poging van hem, die zonder eenig blijk van kritische bekwaamheid red. van De Gids geworden, niet *praktisch* aan zijn eigen oordeel over *zijn* verzen meer gewicht behoort te hechten, dan aan het mijne over de mijne, vooral niet nu hij weet, dat zijn meening door velen niet gedeeld wordt, aanmatigend vind.[92] En nu ten slotte iets over de verzen. Zij vormen bijna ⅔ van *'Voorbereiding'*. Eerst dacht ik, dat zij deel zouden worden van een grootere bundel, maar na het schrijven van het 5^{e} ged. der 3^{e} afd. merkte ik, dat hiermede eigenlijk een apart bundeltje zich afgesloten had. Na deze verzen komt dus nog een derde afdeeling[93] - elke afd. is een eenheid -, terwijl voòr De Boodschap, in de 2^{e} afdeeling nog 2 kleine gedichten komen. Jacques, die ze onder het praten van een gezelschap[94] van R.H. te lezen kreeg - een goede introductie! - vond hen banaal en zonder poetische 'vondsten'. Inderdaad zijn het werkelijk verzen van *Voorbereiding*. De taal is er tot de grootst mogelijke eenvoud herleid, dat zul je wel merken. Wanneer je begint te lezen, lijken de eerste je misschien wat schraal, maar ik hoop, dat je spoedig zult zien, dat eenvoud hun noodzakelijk vormbeginsel is (van een vormbeginsel wou Jacques natuurlijk niets hooren.) Gedichten als I 3 of op een na het laatste[95] zijn of zijn bedoeld te wezen enkel zingende, rhythmische stem, en wanneer ik daar iets van bereikt heb, dan heb ik het bewijs geleverd dat ik op het *begin* van een goede weg ben. Het is best mogelijk, dat mijn vers later weer meer in zich zal kunnen opnemen, rijker zal kunnen worden zonder zijn zuiverheid te verliezen, maar nu zijn de verzen niet anders geworden en ik zou hen (in beginsel,)[96] niet anders willen. Jouw oordeel wacht ik met spanning en ik reken er op, dat je het mij eerlijk zult schrijven, ook als je bedenkingen hebt. Ik stuur tegelijk nog een paar boekbesprekingen, die ik je nog niet gezonden had. Vergeef mij, dat ik bijna uitsluitend over mijzelf geschreven heb. De omstandigheden brachten dat mee. Hart. gegroet, ook je vrouw, en namens de mijne, en schrijf een nieuwe van je altijd welkome brieven

je
PN vE

L 6

Voorburg 7 Juni 1925

Beste vanEyck
Ik zal je maar eens heel gauw antwoorden op je brief en de toezending van je 'Voorbereiding'. Hiermee stapel ik geen vurige kolen op je hoofd, want ik weet

92 Van Eyck was vermoedelijk de draad van de zin kwijt en beëindigde hem achteraf door 'aanmatigend vind' in te voegen.
93 Een asterisk verwijst naar onderaan het blad, waar de volgende tussenzin geschreven is.
94 Van Eyck heeft 'onder een pratend ge'[zelschap van ...] veranderd in: 'onder het praten van een gezelschap van'.
95 Zie noot 91.
96 'in beginsel', is interlineair toegevoegd.

heel goed, dat je het druk hebt, en ik heb meer vrije uren dan me eigenlijk lief zijn.

Ik heb je verzen herhaaldelijk gelezen, en ze daarop mijn vrouw voorgelezen, die een zuiveren smaak heeft. De indruk was een weldadige. Eindelijk weer eens ongekunstelde eenvoudigheid, een simpele wedergave van rijke innerlijkheid. Ik was in een sfeer, waarvan ik nooit zoo volkomen als bij Goethe genoten heb, en waarlijk waren er verzen (zooals 2) die me even aan dien grootsen der meesters denken deden. Ja eindelijk weer eens eenvoudigheid en er zijn maar weinigen die begrijpen, hoe oneindig veel moeielijker het is om iets eenvoudig te zeggen, dan in een rede die doorspekt is met zgn. dichterlijke vondsten. Er moet ook veel in je veranderd zijn, dat jij, die vroeger toch vaak ook verzen schreef die te rollend en te retorisch waren, nu tot dit rustige klare bent gekomen. Misschien komt het omdat je gevoel puurder is geworden, en het geluk om in samenspraak met God te zijn, je woorden kariger en bedeesder heeft gemaakt. Wel is het hier en daar te merken dat je over dit nieuwe nog niet geheel en al meester bent. Eenvoud is òf verrukkelijk òf banaal, overgangen zijn er niet. Soms is een regel niet gespannen genoeg, za. [*lees:* zooals] bv. 'Maar toch heb ik u dadelijk herkend',[97] en er zijn er wel enkele meer zoo. 'Mijmrend... dwaal ik door de laatste druppels van de dauw',[98] lijkt me [nie]t juist gezegd. Dit kàn niet dunkt me. Ook niet het meervoud van ebbe,[99] in je gevoel is er maar eén eb. Maar dit zijn kleine vlekken die je trouwens misschien niet eens als zoodanig zult willen accepteeren. Mijn hoofdindruk is dat dit werk behoort tot wat wij hard noodig hebben. Dikwijls denk ik dat deze tijd lijkt op dien waaraan Wordworth [*lees*: Wordsworth][100] met zijn heerlijk werk een einde maakte. Ook voór hem eenzelfde

97 Dit is een regel uit het gedicht *Eens, lang geleden, heb ik u gezien* . Van Eyck heeft haar gehandhaafd in de eerste druk van *Voorbereiding* .

98 Deze twee regels zijn uit *'t Herfstlicht*... De drie punten, die Van der Leeuw achter 'Mijmrend' schrijft, staan voor:', langs de zacht begraasde paden,'. Van Eyck heeft dit gedicht vrij ingrijpend gewijzigd en deze regels in de eerste druk veranderd in: 'Mijmrend dwaal ik over
zacht-begraasde paden,
Langs de dunne heggen, door de dauw'.

99 'Ebben' staat in de derde strofe van *Eens, lang geleden, heb ik u gezien,* en in de tweede van *Gij hield u halvings van mij afgewend*. Het eerste 'ebben' heeft Van Eyck gehandhaafd, het tweede heeft hij veranderd in 'water'. Zie ook de brief van Van Eyck van 4 augustus 1925.

100 William Wordsworth, 1770-1850. Engels dichter, bevriend met Coleridge. Hij is in de eerste plaats wijsgerig dichter, die terugkeerde tot het gebruik van gewone taal. Zijn stijl - hij was een meester van het 'blank verse' - en zijn ideeën beïnvloedden o.m. Hunt, Keats, Shelley, Byron. In de inleiding van *Lyrical Ballads* van 1798, die hij samen met Coleridge schreef, keert hij zich tegen retoriek en houdt een pleidooi voor eenvoudige en heldere taal. '[...] the following poems [...] were written chiefly with a view to ascertain how far the language of conversation in the middle and lower classes of society is adapted to the purposes of poetic pleasure. [...]. It will perhaps appear to them (= readers of superior judgment], that wishing to avoid the prevalent fault of the day, the author has sometimes descended too low, and that many of his expressions are too familiar, and not of sufficient dignity'. Zie: *Lyrical Ballads,* Ed. R.L. Brett and A.R. Jones, London, 1963, p. 7.

gekunsteldheid, vol groote woorden die een koud, arm levensgevoel moesten bedekken, en mèt hem dat simpele nieuwe lied vol natuurvreugde en zuiverheid dat e[ers]t bespot werd, maar toen tot een geluk voor de wereld is geworden.

Het verbaast me volstrekt niet, dat Bloem en RHolst zich tegen je werk verzetten. Ik houd van Jacques poezie om haar warmte, maar eenvoudig is ze niet, en kan dit ook niet zijn, omdat alle licht ontbreekt. Bij eenvoud hoort licht. Licht maakt Jacques kregelig, en dit zal het Holst ook wel doen, want wat hij zoo nadrukkelijk in zijn verzen probeert te zeggen is niet anders dan donkere bloemen vruchtlooze levensontkenning. Ik herinner me nog dat Jacques me jaren geleden eens zeide, dat hij de verzen van Goethe eigenlijk ulevellenpoezie vond, en dat Holst dat gevoelen volkomen deelde. Lees het verrukkelijke 'Vermächtnis altpersischen Glaubens' nog eens na, en weeg dan hun oordeel.

Overal kraait tegenwoordig het groote woord victorie. Wie ter wereld kan een meestal machtelooze turner (gewichtentiller)[101] met de fraze als Rilke, boven den simpelen diepen George stellen? En toch gebeurt het overal. Hoe lang nog? vraag ik je na.

Ik ben op de bibliotheekgids geabonneerd, dus ik bezit je symposionrede.[102] Ik vind dit een in alle opzichten uitstekend stuk. Ja zoo bedoel ik het. Ik geloof niet dat ik deze rede als geheel dáarom boven je andere critische essays stel omdat je je gedachten begrijpelijker hebt gemaakt maar meer dáarom, omdat je er meer een kúnstwerk van hebt gemaakt. In je voorrede van Platoon (een *wijsgeerig* stuk) accepteerde ik je fundamental brainwork graag, maar wat letterkundige kritiek aangaat, ik ben het eens met de in Verwey's rede [aan] gehaalde verzuchting van Flaubert 'wanneer zal de criticus een kunstenaar zijn, niets als een kunstenaar, maar waarlijk een kunstenaar'.[103] In je tafelrede, ben je in die fijne vervlechting van Sokrates en zijn tafelende vrienden met Verwey en zijn dischgenooten een goed kunstenaar geweest terwijl toch ook je diepste bedoelingen klaar en duidelijk aan den dag konden komen. In je andere critieken word ik daárdoor niet volkómen bevredigd, dat alles mij duidelijk is geworden, en mijn eigen verlangens en gedachten door een gelijkgezinde indringend zijn uitsproken [*lees:* uitgesproken]. Er blijft nog iets te wenschen over. En dit ligt op het gebied van de schoonheid.

Wat had ik een schik in je boy die father of the man was. Toen ik je stuk over Boutens' Louise Labé las, kwam me opeens dat andere stuk zoo duidelijk in de gedachten, dat het was of ik het weer overlas. Hád ik het in werkelijkheid over-

101 'gewichtentiller' is als verklaring boven 'turner' geschreven.

102 Zie: noot 35.

103 Bij zijn aanvaarding van het Leidse professoraat sprak Verwey op 14 januari 1925 een rede uit, *Van Jacques Perk tot nu,* die bij C.A. Mees te Santpoort uitgegeven werd. Verwey citeert daarin Gustave Flaubert uit de *Estetica* van Benedetto Croce. Het hierin aangehaalde fragment is afkomstig uit een brief van Flaubert aan George Sand; zie: G. Flaubert, *Lettres à George Sand,* Paris, 1884, p. 81. De brief is gedateerd 2 februari 1869.

gelezen dan had ik je naam wel gezien, of althans je stijl herkend. Waarom ik zoo vast dacht dat het van Verwey was, begrijp ik nog niet. Dat 'broederlijk' was goed.[104]

En nu die Gidsaffaire. Een lamme geschiedenis. Dien dag nadat Jacques bij ons was, kreeg ik een indruk, die me tegen mijn vrouw deed zeggen: 'als ze hem maar niet uit de Gids werken' [.]+ En toch had Bloem me niets van de strubbelingen betreffende je gedichten verteld. Wat daarmee gebeurd is, weet ik dus niet. Ik kan me begrijpen hoe die behandeling je gegriefd heeft, en ook dat het je een tijdlang te moede moet wezen, of je werk je uit de handen genomen is. Maar misschien is het tegendeel waar, en is dit noodig geweest om je tot dingen te prikkelen, waar je anders den tijd nog niet gekomen voor zou achten. Iemand die met iets goeds en nieuws begint, krijgt altijd dergelijke dingen voor de voeten geworpen. Je bent niet iemand geloof ik om den moed te verliezen.

Schrijf me ook eens wat Verwey van je Voorbereiding vindt. Me dunkt dat ze hem ook wel zal bevallen. (Vanaf Zaterdag 13 Juni tot 15 Juli is mijn adres 'de Keet' Hierden Gelderland.)

Je beiden hartelijk ook door mijn vrouw gegroet

je
AartvdL

L 7

Voorburg 27 Juli 25

Beste vanEyck

Ik zal mij maar niet houden aan de gelijk oversteek methode bij het schrijven van brieven, en de pen maar eens over het papier laten dwalen zoodra ik wat op het hart heb. Een paar dagen geleden ben ik thuisgekomen van mijn vacantieverblijf in Gelderland, en nog vol verrukking over de weidsche heidelandschappen die bedekt waren met een tapijt van bloeiende dophei, ben ik nu langzaam aan het wennen aan auto's en dagjesmenschen. Het buiten zijn heeft me goed gedaan. Ik voel me wat sterker.

Bij mijn huiskeer werd ik ook verrast met de tweede druk van Coster's Nieuwe Geluiden. De Ingang is wat breeder genomen. Jij bent er nu ruimer in vertegenwoordigd,[105] en wat in het voorwoord van je gezegd wordt is wel goed. Wat mijzelf betreft ben ik niet zoo bizonder tevreden. Ten eerste niet wat de keuze betreft. Met de grootste moeite heb ik Franciscus erin gekregen dat Coster te geciseleerd en niet spontaan vond. De Gast had ik eruit willen hebben als niet vertegenwoordigend. Coster vond het juist mijn spontaanste gedicht. Het Ledi-

104 Zie noot 76.

105 In de eerste druk waren drie gedichten uit de bundel *Inkeer* opgenomen: *Wie zijn lijden, Een donker huis* en *Sterren en bloesems* . De tweede druk bevatte dezelfde gedichten aangevuld met *Epiloog* uit de bundel *Gedichten* .

kant is wel een aardig vers, maar in Herscheppingen (waarvan het me niet zou verwonderen als Coster het heelemaal niet kende) staan toch veel typischer verzen za. [*lees*: zooals] Twee Stemmen, Lied van den Waterzoeker, Aan Zee enz. Waar ik zelf in mijn werk het meeste gewicht aan hecht 'het gestileerde, gebondene', daar schijnt C. juist een broertje aan dood te hebben. 'Precieus gesnoeid en versneden volgens een bedachtzaam aesthetisch recept'.[106] Wat een onzin. Daar wittert hij zeker Bewegingsunfug. Een paar jaar geleden zeide hij eens tegen mijn zwager, die hem vroeg over zijn oordeel naar mijn werk: wel sympathiek, als hij zich maar los kon maken van den druk van de Beweging'. Ik beschouw Coster, en ik heb dit altijd gedaan (vandaar dat ik ook nooit een letter in de Stem heb ingezonden), als naar zijn aard een van de felste vijanden van den geest der Beweging. Hij is degene die het bandelooze liefheeft, die veel liever psychische *conflikten* heeft als poetische uiting, dan overwonnen en tot rust gebrachte, dan getoomde passie. Vandaar ook zijn bewondering en propaganda voor Dostojewski. Niemand is grooter tegenstelling met het diepste wat de Beweging voorgestaan heeft dan juist die Rus. Ik bewonder hem in de hoogste mate, maar als bitteren vijand, dien men zijn ontzag niet kan o[n]thouden. Als leus vind ik zijn naam funest.

Wegzweven in de natuur heb ik ook nooit in mijn werk gewìld, maar juist vorming en verenging desnoods, als daarin gebonden kon worden. Te weinig nog ben ik daarin geslaagd, en het werk van een vereerde als de Regnier[107] [*lees:* Régnier] (zoo juist door Verwey in zijn Rede[108] als de beste der jongeren Franschen genoemd) blijft mij altijd als een voorbeeld manen wat o[p] dit gebied bereikt kan worden. Kracht van passie heb ik in mijn werk nooit willen geven maar als er dit soort van kracht niet is, hoeft er daarom nog geen zwakheid te zijn, er zijn nog heel andere dingen, en het is juist mijn ritme dat Verwey bij zijn beoordeeling van Herscheppingen het meest heeft geprezen.[109] Binding is een woord waar Verwey dikwijls om uit is gelachen, maar waar toch alles wat nood doet inzit.

106 Aldus Dirk Coster in de 'Inleiding' van *Nieuwe geluiden* . Zie voor de volledige tekst, gewijd aan Van der Leeuw, en de veranderingen, die Coster in latere drukken aangebracht heeft, *Bijlage* I.

107 Henri de Régnier, 1864-1936, Frans dichter en romanschrijver. 'De beste vertegenwoordiger van de nieuwere poëzie in Frankrijk' - die ca. 1880 ontstond - zoals Verwey hem noemde in zijn oratie (zie noot 103). De Régnier is belangrijk als dichter van de 'tradition française', d.i. het bezield-retorische of het levensvolle-vormelijke. Door zijn invloed kwam er een opleving van het retorische in de poëzie. Zie de bespreking door J.C. Bloem van Henri de Régnier, *Le miroir des heures* in De Beweging 7 (1911), III, p. 215-222. Ook Van Eyck besprak de bundel. Zie: *VW* 3, p. 319-340.

108 Zie noot 103.

109 In De Beweging, 1916 IV, p. 221-228; herdrukt in *Proza,* deel IV, p. 195-203. 'Wie gedichten leest zonder gevoelig te zijn voor de schoonheid van ritmische taalverhoudingen zal de beste helft van deze [Herscheppingen] niet zeer bewonderen'.

Menschen als Jacques en Nijhoff bv. hebben wel aan de Beweging meegewerkt, maar eigenlijk alleen omdat het er toevallig toe leidde.[110] Ik ben er altijd met hart en ziel, juist omdat ik zoo volkomen met de theorieën die haar droegen instemde, aan verbonden geweest. En het doet er niet toe dat het tijdschrift niet meer bestaat, met den dag nog voel ik mij overtuigder Beweger.

Heb je Verweys beoordeeling van mijn Vlucht[ig]e Begroetingen in de Bibl. Gids gelezen.[111] Je antwoordde mij niet op een vraag in een van mijn vorige brieven of je dat bundeltje al bezat en of ik je er anders plezier mee kon doen.

Maar nu genoeg over mezelf. Ik heb mij nog meer dan eens in je critieken en laatste verzen verdiept. Verwey schreef mij o.a. dit naar aanleiding van je beoordeelingen, die hij zoo'n schoone poging heeft gevonden: ‘in dezen tijd, die zoo weinig rijk is in liefde voor vormen, is het misschien noodig dat men meer lijn dan lichaam is’. Daar voel ik veel voor. Subjectief had ik in je proza wel liever wat meer speling van gestalten gehad, maar objectief bekeken (een ding dat ik bij het bepalen van een meening helaas altijd te weinig doe), heeft dunkt me Verwey gelijk. En zoo zou er op je critieken, zoo volmaakt juist van inzicht, niet veel meer aan te merken zijn. Je laatste verzen blijf ik zuiver en mooi vinden. Verwey schreef mij daar niet over. Wat was zijn oordeel? In het neerschrijven van opinies ben ik soms weleens wat te haastig, en formuleer ze niet juist. Daardoor komt het dat mij van verzonden brieven vaak uitingen bijblijven waarmee ik ontevreden word, en die ik zou willen herzien. Zoo schreef ik in mijn vorige brief o.a. dat ik je laatste verzen een overwinning vond op vroegere verzen, die weleens rethorisch aandeden. Dit is onvolledig uitgedrukt. Het meerendeel van je vroegere verzen vind ik zeer mooi en zuiver, maar er zijn er ook bij die naar mijn smaak wat rollend zijn. Een klein gedeelte, maar juist aan díe verzen dacht ik, toen ik schreef dat je in je laatste gedichten een zege had behaald. Ik drukte mij dus onvolledig uit. Ik ben heel verlangend te weten, of die moeielijkheden en strubbelingen je niet in je werk gehinderd hebben, en of je de rust hebt kunnen vinden nieuw dichtwerk te maken. Heb je al plannen, wat nu te doen. Hoe zou ik een tijdschrift onder jouw leiding toe juichen. Maar zou het al kunnen? Meewerken aan

110 De zinsnede ‘omdat het er toevallig toe leidde’ is wat Bloem betreft volstrekt onjuist. Bloem heeft van den beginne af aan getracht in De Beweging te publiceren. (Waarschijnlijk al in 1905, maar zeer zeker in 1907 en volgende jaren). Uit zijn brieven aan zijn vrienden blijkt bij herhaling dat hij Verwey beschouwt als de grote richtingwijzer in de poëzie. Meermalen zegt hij: ‘Buiten De Beweging is het in de Nederlandsche literatuur een zootje’. Er zijn talrijke bewijzen voor het feit dat Bloem Verwey en zijn Beweging in de jaren tot 1915 beschouwde als het centrum van de literatuur. Zie bijvoorbeeld het algemeen Nederlands studentenweekblad Minerva van 10 februari 1911, waarin Bloem onder het pseudoniem E.F. een stuk geschreven heeft over *Albert Verwey en ‘De Beweging’* (p. 3 en 4), dat aan duidelijkheid niets te wensen overlaat.

111 Albert Verwey, *Aart van der Leeuw* in De Bibliotheekgids 4 (1925) juli, p. 126-126, een algemeen stukje over Aart van der Leeuw en zijn werk n.a.v. *Vluchtige begroetingen*.

andere tijdschriften zal altijd moeielijkheden moeten geven, omdat je niets prijs wilt geven, (prachtig natuurlijk) en er toch geen enkel tijdschrift is dat in jouw richting geleid wordt.

Houd me nog eens op de hoogte als werk en warmte een kleine gelegenheid willen vrijlaten.

Ik ben nu zoover dat ik eens naar Verwey kan gaan. Ik schreef hem om een dag, maar het is ook mogelijk dat hij met vacantie uit is.

Gaat het goed? Ik gaf wat voor je sterke hoofd en je sterke zenuwen.

Hartelijke groeten van ons beiden ook aan je vrouw

je AartvdL

E 4

machineschrift, met de pen verbeterd; [112]
papier zonder gedrukt briefhoofd

4 Augustus '25

Beste van der Leeuw,

Ik mag je wel met Eoos' rood op mijn vale kaken naderen, zoo ben ik weder in gebreke gebleven. Je vindt Eoos dan ook misschien niet juist gekozen. De zaak is dat ik zoo juist de nacht der beslommeringen ontrijs en de verbinding van schaamte en morgenrood dus nog al voor de hand ligt, vooral nu de schaamte vruchtbaar is en dus onmiddellijk overwonnen wordt. Ik wil maar zeggen, dat ik natuurlijk eerder had moeten schrijven, maar ik kon er niet toe komen voor ik mijn geschrift over de Gidsredactie[113] klaar en de deur uit had. Het ligt er nu

112 Verschrijvingen, al dan niet verbeterd, die kennelijk toegeschreven moeten worden aan het typen, zijn niet overgenomen, noch verantwoord. Dit geldt ook voor alle andere getypte brieven. Na leestekens typte Van Eyck zonder extra spatie verder. In de transskriptie is de spatie wel aangebracht.

113 Getiteld *De redactie van De Gids en haar kritikus voor poëzie*. Dit stuk verscheen in De Witte Mier, september 1925, p. 313-336. Het is niet opgenomen in het *VW*; daarentegen wel het artikel in De Vrije Bladen, dat zich, zijnde van algemene strekking, bevond onder de door Van Eyck voor een verzamelde editie klaargelegde teksten. De redaktie van De Gids gaf als reden van het ontslag op, dat Van Eycks kronieken de overeengekomen omvang en hoeveelheid zouden hebben overschreden en dat ze geen werkelijke kronieken maar ‘verhandelingen’ zouden zijn geweest. De korrespondentie die op dit ontslag betrekking heeft, heeft Van Eyck met uitvoerig kommentaar in zijn geschrift gepubliceerd. Waarom ging hij tot publikatie over? ‘Ik doe dat, schrijft hij op p. 315, om aan hen die mijn werk gevolgd hebben, te laten zien, waarom en op welke wijze dit na slechts anderhalf jaar plotseling gestaakt moet worden; in de tweede plaats om te voorkomen dat belanghebbenden, gelijk reeds geschied is, onjuiste of onvolledige voorstellingen verspreiden die ik, in het buitenland woonachtig, niet verbeteren kan; in de derde plaats omdat het zeer zeker algemeen belang heeft te doen uitkomen, met welke beginselen en volgens welke methoden in De Gids de belangen van onze literaire kunst behartigd worden. Het is, ik ben mij daarvan bewust, een ongewone publicatie, die echter in het ongewoon karakter van het optreden der Gidsredactie haar rechtvaardiging vindt’. Van Eyck weerlegde de motieven van de redaktie, waarvan hij bovendien betoogde, dat het eigenlijk maar nevenmotieven waren. Als werkelijke beweegreden voor de bedanking zag hij, dat de redaktie het met de geest van zijn bijdragen niet eens was.

nog wel, maar klaar. Verder moet ik, waar ik persoonlijk wat op tegen heb, met de machine schrijven, omdat mijn vulpen kapot is, en de tweede dienst weigert. Ik ben dus niet goed geoutilleerd. Jij bent intusschen de winner, want je zult mij gemakkelijker kunnen lezen. Je beide brieven waren mij natuurlijk heel welkom. Het doet mij ook veel genoegen dat je opgefrischt in de stad bent teruggekeerd. Ik zelf hoop je voorbeeld half Augustus te volgen. Wij gaan naar Lynmouth en Lynton, waar wij heerlijk binnenland en een fraaie rotsige kust tevens kunnen genieten. Wanneer ik nog iets van je hoor, hoop ik je van daaruit weer te schrijven. Ik snak naar de vacantie en verheug mij (met vrees en beven) op dat komend genot. De vrees en het beven zijn volgens Paulinisch voorschrift,[114] en om aan de gevolgen van hybris te ontsnappen. Ook ik heb de bloemlezing van Coster ontvangen. Hij had mij twee andere gedichten uit Inkeer er bij gevraagd. Ik zei echter dat ik die keuze nu de ingang uitgebreid werd, niet als representatief erkennen kon, en niet geloofde verplicht te zijn aan wat ik een vervalschen van het beeld mijner persoonlijkheid acht, door mijn toestemming te geven mede te werken, vooral daar de bloemlezing veel gelezen wordt en alles wat Coster schrijft door sommigen als zoete koek geslikt wordt. Ik schreef, dat zonder de Epiloog bijvoorbeeld de keus niet goed kon worden. Zooals je ziet heeft Coster toegegeven - eigenlijk vreemd - en de Epiloog staat er in. Een veel verbeterde lezing;[115] zooals je erkennen zult wanneer je deze tekst vergelijkt met die van de bundel. Met sommige verbeteringen, die van IV bijvoorbeld, ben ik erg in mijn schik. Alle tranen zijn verdwenen. Verder stuurde ik Coster een half jaar geleden al een hoop opmerkingen over zijn beweringen over ons. Hij heeft daar heel wat van gebruikt, hoewel niet alles. Allerlei dwaasheden zijn daardoor verdwenen. Ook de karakteristiek van mijn werk is veel beter geworden - de eerste druk zag alleen de melancholie[116] -, al zijn er allerlei fouten in gebleven. Met alle geweld wou hij Inkeer laten voorgaan, hetgeen juist hier natuurlijk innerlijk een anti-climax maakt. Dat is typisch Coster. Wat hij over die ‘stoicische [*lees:* stoïsche] hymne’[117] zegt klinkt allemaal heel mooi, maar is dat nu juist? Kan men twee gedichten, ik bedoel het eerste en het derde van de bloemlezing stoisch noemen wanneer de conclusie is als beide slotregels uitdrukken?[118] In ‘geluk’ begrijpen: is dat stoisch?

114 Zie: Hebr. 12:21.

115 *Epiloog* maakte deel uit van de bundel *Gedichten,* p. 95-100; zie ook *VW* 1, p. 255-260. Het gedicht is genummerd I t/m VI. Voor de tweede druk van *Nieuwe geluiden* heeft Van Eyck er de nodige veranderingen in aangebracht. In IV, de tweede strofe, heeft hij ‘snikken’ vervangen door ‘stilte’. De laatste regel van IV, ‘Maar vond geen tranen meer voor haar geween’, is gewijzigd in ‘Het grauwe weerbeeld van zich zelf alléén’.

116 ‘-de eerste druk zag alleen de melancholie-’ is toegevoegd.

117 Zie noot 279.

118 De slotregels luiden respectievelijk: ‘En berustend prijst hij 't zwáre leven schoon’ en ‘Nochtans zijn grootheid, in geluk, begrijpt’.

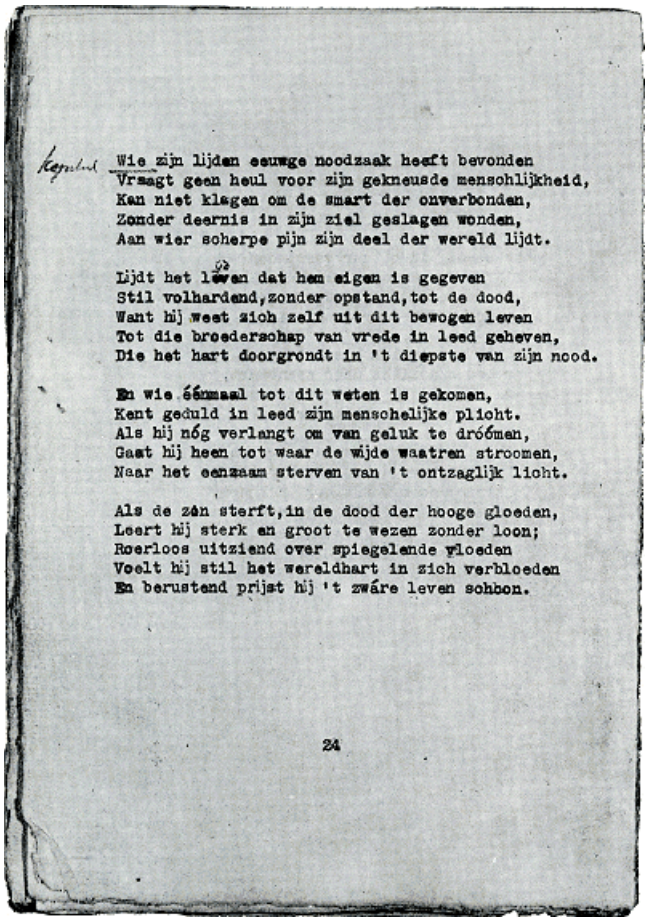

Wie zijn lijden eeuwge noodzaak heeft bevonden
Vraagt geen heul voor zijn gekneusde menschlijkheid,
Kan niet klagen om de smart der onverbonden,
Zonder deernis in zijn ziel geslagen wonden,
Aan wier scherpe pijn zijn deel der wereld lijdt.

Lijdt het leven dat hem eigen is gegeven
Stil volhardend, zonder opstand, tot de dood,
Want hij weet zich zelf uit dit bewogen leven
Tot die broederschap van vrede in leed geheven,
Die het hart doorgrondt in 't diepste van zijn nood.

En wie éénmaal tot dit weten is gekomen,
Kent geduld in leed zijn menschelijke plicht.
Als hij nóg verlangt om van geluk te dróómen,
Gaat hij heen tot waar de wijde waatren stroomen,
Naar het eenzaam sterven van 't ontzaglijk licht.

Als de zón sterft, in de dood der hooge gloeden,
Leert hij sterk en groot te wezen zonder loon;
Roerloos uitziend over spiegelende vloeden
Voelt hij stil het wereldhart in zich verbloeden
En berustend prijst hij 't zwáre leven schoon.

24

Uit de kopij voor de bundel 'Inkeer' (1922) door P.N. van Eyck

De karakteristiek van jouw werk heeft, als altijd bij Coster, goede punten, maar is in andere en in zijn geheel niet juist. Heb je zijn uitvoerige kritiek over je proza in de Stem gelezen,[119] waar hij met zoo veel behagen telkens het woord 'effleureert' over zijn plooiende lippen heenlispelt? De zaak is dat Coster die zelf geen creatief kunstenaar is, als bijna altijd met zulke menschen gebeurt, begonnen is, terwijl hij de oogen starend naar onze onmiddellijke voorgangers, Boutens en Henriette Holst gericht had. Ons geslacht heeft hij later moeten ontdekken. Dat is natuurlijk een heel ding, een kerel uit een stuk is Coster mijns inziens niet, en zoo ontdekt hij ons wel, maar waardeert ons voorloopig enkel ongeveer van af het eerste boek waar hij het eerst iets in gezien heeft. Zie zijn stukje over de Haan.[120] Een paar jaar geleden nog had ik mij voor hem door mijn stuk over Carmina[121] aan de grootste schanddaad der heele Nederlandsche literatuur van alle tijden schuldig gemaakt. Gossaert was de geniaalste imitator der wereldliteratuur enzoovoorts. Coster is dus voortdurend in evolutie, maar die evolutie is bij hem een *inhalen,*[122] en dat geeft haar natuurlijk een bedenkelijk karakter. Het gekke is dat juist hij zich de naam van een betrouwbaar kritikus verworven heeft, terwijl hij in werkelijkheid[123] grillig is en ik betwijfel of hij tot een nauwgezette analyse van één dichter over zijn heele werk in staat zou zijn. Dat alles maakt het ook voor mij moeilijk met De Stem te beginnen. Dat zou zeker mislopen, vrees ik. Coster kan ook nog altijd niet af van het idee dat noch Boutens noch Henriette Holst eenige vormende invloed op ons gehad hebben, al oefende Boutens een klein beetje uiterlijke en voorbijgaande invloed bij een enkele. Nu, in deze voorrede, schrijft hij dat die accentueering van ons gebruik van de volzin eigenlijk onjuist is omdat

119 In De Stem 5 (1925) II, p. 589-596 schreef Coster in een artikel *Twee droomers* over Frans Erens en Aart van der Leeuw. Over Van der Leeuw vooral n.a.v. diens *Vluchtige begroetingen* .

120 Van Eyck doelt op de passage over De Haan in de Inleiding van *Nieuwe geluiden* .

121 Van Eyck publiceerde in De Beweging, oktober 1912, p. 87-99 (zie ook *VW* 3, p. 414-428) zijn geruchtmakende artikel over Boutens' bundel *Carmina,* waarin hij afbrekende kritiek leverde op de nieuwe verzen van Boutens. Hierover en over de vermoedelijk 'biografische' achtergrond zie: K. de Clerck, *P.N. van Eyck contra P.C. Boutens* in De Vlaamse Gids 43 (1959), p. 129-135. Zie ook van dezelfde auteur: *Uit het leven van P.C. Boutens,* Amsterdam, 1964, p. 108 e.v. 'Een paar jaar geleden nog...' slaat op Costers bijdrage aan *De nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren,* Arnhem, 1920.

122 Ook Marsman spreekt een dergelijke gedachte uit in *Coster en wij* in De Vrije Bladen 5 (1928), p. 33-36 n.a.v. diens depreciatie van Herman van den Bergh: '... de werkelijk moderne poëzie werd door hem éérst niet gezien, toen (schoorvoetend) aanvaard, en half misgezien; want geen dichter is meer representatief voor de hollandsche moderniteit dan Van den Bergh, en geen dichter wordt, nog onverminderd, door Coster (e.a.) zoo verminkt en verkeerd gezien, gewaardeerd en geplaatst'. Geciteerd naar L. Mosheuvel, *Over de historische context van 'Prisma'* in Stud. Neerl. 1 (1970) nr. 3, p. 79.

123 Van Eyck typt 'in werk e//lijkheid' en verandert dit achteraf in 'in werk ei-//genlijkheid', wat vermoedelijk een vergissing is.

onze voorgangers dat ook deden.[124] Ook hier zit een vergissing. Verwey zegt het in dat zelfde stuk:[125] het verschil zit hem hierin dat de volzin bij eenigen onzer aangeboren, primair was, terwijl zij dat bij de oudere 'gebondenen', voor zoover zij werkelijk op deze wijze de volzin hanteerden,[126] niet was. Zoo zou men kunnen doorgaan. Ik vind het wel jammer dat ik mij niet eens over het boek principieel heb kunnen uitspreken. Het zou een uitnemende gelegenheid geweest zijn, om mijn denkbeelden over de ontwikkelingsgang van onze poezie gedurende een kwarteeuw eens in het kort te beschrijven. Dat ik Coster, toen ik hoorde dat er een tweede druk zou komen en ik over de eerste toch niet meer schrijven kon, eenige opmerkingen zond, was juist om een bloemlezing als deze zoo goed mogelijk te doen wezen, en tevens te doen zien, dat er bij mij geen rancune was over die vroegere, alles wel beschouwd eigenlijk toch wel schandalige dwaasheid naar aanleiding van mijn Carmina bespreking. Als ik zie wat hij gewijzigd heeft heb ik geen spijt. Ware de breuk met De Gids niet gekomen dan had ik mij nu heelemaal tot hoofdzaken kunnen bepalen.

Je oordeel over mijn poezie heb ik met plezier gelezen. Dat over vroeger werk behoef je niet toe te lichten. Men spreekt altijd over dat befaamde debat over rhetoriek,[127] maar vergeet dan gemeenlijk, dat *ik* mij in mijn stuk met hart en ziel *tegen* rhetoriek verzette. Ik zag níet *dat* mijn werk in die mate rhetorisch was, en had een hekel aan rhetoriek. Ik zie nu natuurlijk zeer duidelijk, wat de zwakke rhetorische elementen in dat vroegere werk waren. Wanneer ik mijn definitieve uitgave maak,[128] waarin de eerste vier boeken één deel zullen vormen, zeer gedund natuurlijk, en de Gedichten van de Wereldbibliotheek, d.w.z. Het Ronde Perk, Lichtende Golven, Inkeer en Voorbereiding, een tweede cyclus, zal ik vooral de eerste bundels zeer moeten zuiveren. De Sterren wordt heelemaal herschre-

124 Coster zegt op p. VIII van zijn *Inleiding tot de nieuwe Nederlandsche dichtkunst,* waarmee hij *Nieuwe geluiden* opent: 'De snelle schijn-volmaaktheid, de reeds dadelijk vol-wassen volzin waardoor sommige dichters van deze groep zich onderscheidden, kon slechts het resultaat van savante navolging en assimilatie zijn, of liever nog het resultaat van den natuurlijken drang, mede te ademen op de rythmen van hen, die rijper reeds waren dan zijzelven en toch hun door den tijd verwant'.

125 Coster refereert in hetzelfde stuk aan 'het bekende manifest' van Albert Verwey, 'waarin hij de overwinning van "den volzin" constateert,...'. Dit manifest is *De richting van de hedendaagsche poëzie* (zie *Proza* II, p. 37-55). Verwey konstateert daarin o.a.: 'De volzin op zichzelf, en daarmee een element, niet enkel van poëzie, maar zeer bizonder van welsprekendheid, is hem [= de jongere dichter] - in onderscheiding van zijn voorgangers - als aangeboren. Ik wil hier, als op het duidelijkste voorbeeld, op de poëzie van Van Eyck wijzen' (p. 52). Dit is zo ongeveer het tegenovergestelde van wat Coster beweert in het citaat van noot 124.

126 'voor zoover zij werkelijk op deze wijze de volzin hanteerden', is interlineair toegevoegd.

127 Zie voor een chronologisch overzicht van dit debat: J. Kamerbeek jr., *Albert Verwey en het nieuwe classicisme,* Groningen, 1966, met name p. 2, noot 3. De teksten zelf kan men vinden in: J.C. Bloem. *Verzamelde beschouwingen,* 's-Gravenhage, 1950.

128 Tot het realiseren van zo'n uitgave is Van Eyck zelf nooit gekomen.

ven,[129] en een derde van wat het nu is. Wat nu mijn laatste verzen betreft, je detailopmerkingen heb ik ter harte genomen en voor ik hen in boekvorm uitgeef worden zij nog eens of meermalen aan zorgvuldige behandeling onderworpen. Over de mogelijkheid van dwalen door de laatste druppels van de dauw langs begraasde paden kan geen twijfel bestaan, want het *was* zoo. Alleen moet je je misschien voorstellen, dat de paden niet werkelijk *gebaande* paden waren, maar de door mij steeds opnieuw over die heuvels gevolgde lijnen die voor mij de 'paden' over die plek zijn. Misschien onderstelt dit te veel? Ik zal er over denken.[130] Je opmerking over 'ebben' maakte Verwey naar aanleiding van het tweede van De Boodschap ook en daar voel ik veel voor, hoewel ik er in het eerste geen bezwaar tegen heb. Verwey's oordeel heb je inmiddels gehoord. Hij vond hen zuiver tot het doorzichtige, een teruggaan naar veel vroeger dan enkel de door Holst en Nijhoff vertegenwoordigde *nabloei* van De Nieuwe Gids en een gevaar voor alles wat in de poezie, als zij, 'einde', maar niet 'oorsprong' is. Ik knoop echter niet bewust aan eenige Nederlandsche dichter aan en ik moet Verwey nog vragen aan welke vroegere Nederlandsche dichters hij hier denkt. Verzen heb ik niet meer geschreven. Dit jaar alleen het ééne kleine laatste van Voorbereiding,[131] aan welk bundeltje overigens nog het een en ander ontbreekt. Ik moet maar weer wachten, al had ik Voorbereiding wel graag heelemaal afgehad. Ik heb verder alleen van Gossaert woorden van groote waardeering ontvangen, te meer verrassend, aangezien hij eigenlijk nooit meer leest en mijn laatste werk heelemaal niet kent.[132] Ik stuur je gelijk hiermede op een na het laatste Gidsstuk[133] toe. Volgende maand komt dat over De Vries,[134] en daarmee ben ik klaar. Prettig vind ik het dat ik die van de jongeren, waar ik werkelijk wat over te zeggen had, behan-

129 Zie de noten 186 en 222.
130 Zie noot 98.
131 Van Eyck bedoelt het gedicht *Lente nabij nu* .
132 Als reaktie op Van Eycks verzen in De Gids (zie noot 91) schreef Gossaert de volgende briefkaart, die berust in het Letterkundig Museum. Querculus is een speelse naam, waarmee Gossaert Van Eyck aansprak.
Juni 1925
Beste Querculus,
Ik heb zoo even de verzen in de Gids gelezen. Prachtig - of beter: meer dan dat. *Nu zijt ge er* geloof ik. Ze hebben mij *onmiddelijk* getroffen en diep getroffen en als louter als *poëzie* getroffen. Ik ben er erg verheugd over; ben wel eens gaan twijfelen of ge er door zoudt komen naar de absolute poëzie. Misschien zijn er reeds meer geweest onder 't werk van de laatste jaren.
Doch, in elk geval: *ik* heb ze niet gezien wat niet veel zegt, daar ik je latere werk niet serieus ken. - Hoe dit zij, ik heb thans weer direct contact.
als steeds
Yours sincerely Carel Gossaert
133 Het artikel over *A. Besnard* verscheen in De Gids van augustus 1925 (serie *Nederlandsche Poëzie*); zie ook: *VW* 4, p. 452-465.
134 *Hendrik de Vries* in De Gids, september 1925; *VW* 4, p. 466-482.

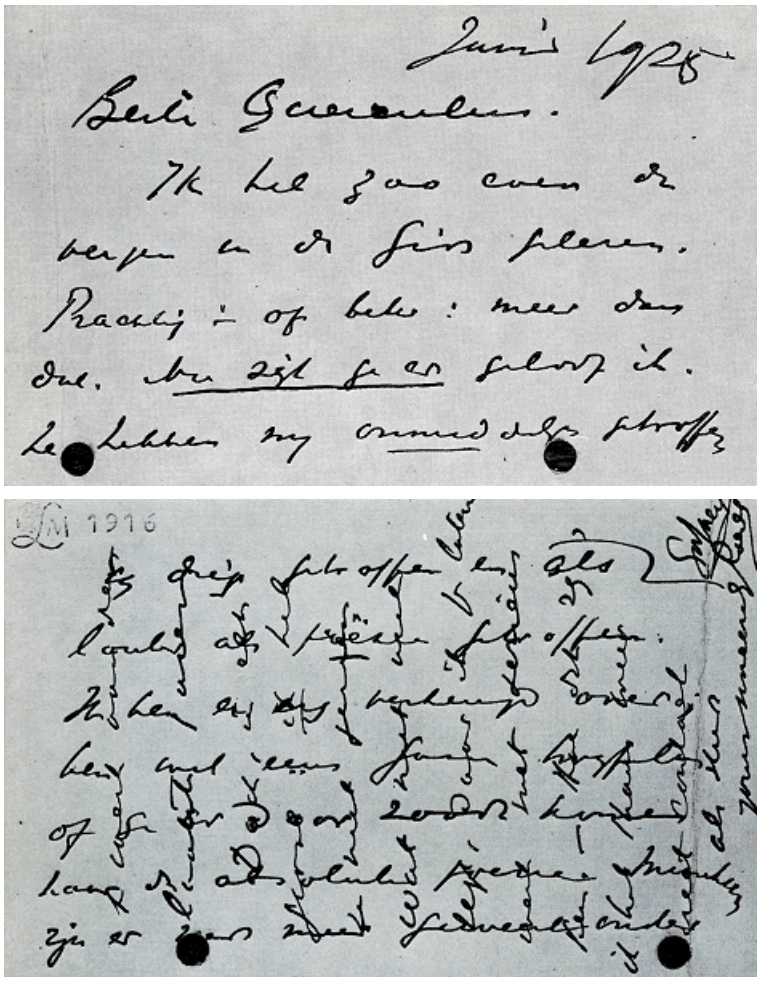

Korrespondentiekaart door Geerten Gossaert aan P.N. van Eyck

deld heb. Ik bedoel jongeren dan wij. Besnard wordt door Coster weer karakteristiek verkeerd achteringezet[135] terwijl hij bij ons hoort. Over het stuk van [*lees:* over] de Vries ben ik erg tevreden. Het is geloof ik een van mijn beste en dus een goed einde. Heb je gehoord dat Nijhoff het werk van mij overneemt?[136] Ik ben benieuwd wat je zeggen zult van mijn [in] September verschijnend stuk 'De Redactie van De Gids en haar Kritikus voor Poezie'. Ik heb lang geaarzeld voor ik tot publicatie overging, maar de behandeling was zoo, dat ik het mij aan mijzelf verplicht achtte. Het is goed dat duidelijk uitkomt, wat men van de Gidsredactie voor de literatuur te verwachten heeft. Bovendien bereiken mij de gekste voorstellingen over het conflikt, die de andere partij verspreidt. Jacques heeft niet de moeite genomen mij ook maar éénmaal naar *mijn* opinie te vragen. Ik vrees dat ik eind van dit jaar heel wat kennissen en zelfs vrienden minder zal hebben, want de menschen die mij ter harte gaan, zullen eenvoudig toetegeven hebben dat De Gids en Holst mij minderwaardig behandeld hebben. Het is een feitelijke kwestie, zooals je zien zult, en dus een van eerlijkheid. En nu, waarde vriend, moet ik een brief voor de Rotterdammer gaan schrijven. Heb je de kritiek van Nijhoff over Huitz [*lees:* Huyts] gelezen.[?][137] Het oordeel is all right, neem ik aan, maar onbehoorlijk is het zes maal te verscherpen door de vorm van een persoonlijke brief, waarin de dichter voortdurend als individu naar voren gedwongen wordt.[138] Ik vind in die brief iets onbeschofts omdat hij alle hoffelijkheid die een brief als deze vooronderstelt ten overvloede mist. Schrijf nu gauw over je doen en welbevinden en ontvang met je vrouw en namens de mijne, mijn beste wensen en hartelijke groeten

je toeg.
van Eyck

Onder de brief is doorgehaald wat erboven geschreven is:
13-20 Aug. Lyn Valley Hotel, Lynmouth
20 Aug., enz. North Cliff Hotel, Lynton beide North Devon.

In de marge aan het begin van de brief heeft Van Eyck geschreven:
Hart. dank aanbod Begroetingen. Ik had het helaas al gekocht en hoop het in vacantie te lezen.

135 Zowel in de eerste als in de tweede druk van *Nieuwe geluiden* staat Besnard temidden van dichters als Henri Bruning, Albert Kuyle, Herman van den Bergh, Hendrik de Vries.
136 Per 1 januari 1926 werd M. Nijhoff redakteur van De Gids en bleef dat tot 1934. Daarna was hij het nogmaals van 1941 tot 1946.
137 In de N.R.C. van 1 augustus 1925 stond deze kritiek van Nijhoff, getiteld *Johan Huyts, Aan den ondergang* . Dit stukje is niet opgenomen in Nijhoffs *Verzameld werk* .
138 'als mensch naar voren gehaald wordt' heeft Van Eyck veranderd in: 'als individu naar voren gedwongen wordt'.

L 8

Voorburg 27 Augustus '25

Beste vEyck

Ik zal maar dadelijk met de deur in huis vallen, anders begrijp je niets van bijgaande geschriften. Een Engelsche nl die al jaren in Holland woont en onze taal goed kent, heeft Vl Begroetingen vertaald. De overzetting lijkt mij niet kwaad, er zit dunkt me ritme in. Maar ik matig mij niet voldoende kennis van het Engelsch aan, om in mijn eigen oordeel te vertrouwen. Zou je me het plezier willen doen, deze stukjes, die ik als specimen zend, eens in verband met het oorspronkelijke te willen nalezen, en je opinie erover te zeggen? Heel graag. Als ook jij haar werk goedkeurde, zou de vertaalster (en ook ik trouwens) deze schetsjes graag uitgegeven willen zien. Weet jij misschien een weg hierin? Ken je soms uitgevers, of weet je er tot wie men zich met eenige kans op succes wenden kan? Ik sta op deze gebieden als een kat in een vreemd pakhuis. Dankbaar zal ik je zijn voor elke aanwijzing.

Dezer dagen komt zeker je brochure over de Gidsredactie uit. Ik ben er verlang[en]d naar haar te lezen, temeer omdat ik nog niet alles van deze zaak weet (bv. niet wat de eerste aanleiding was). Ze hebben naar een stok gezocht, dunkt me, en de dichtsbij staande, al een heel onbehouwen knuppel, ter hand genomen. Een konflikt was op den duur, hoe dan ook, niet te vermijden, een konflikt met ‘een tijdschrift, dat noodzakelijkerwijs in de achterhoed[e]$^{+}$ zijn centr[u]m heeft’, zooals Verwey me schreef.

Ik bracht een prettig bezoek bij Verwey. Kinderlijk gelukkig was hij, dat het met zijn professoraat zoo goed vlotte. Dat hij niet genoeg waardevols te geven had, daar zal hij wel nooit bang voor geweest zijn, maar de burgerman in hem (die niet brutaal maar bedeesd is) had blijkbaar erg tegen de omgang met de studenten opgezien. Ze schijnen hem met voorkomendheid tegemoet te zijn gekomen. Veel hadden we het natuurlijk ook over jou, in je moeielijke positie. Typisch toch dat de richting Roland Holst-Nijhoff weer zoo'n terugzwenking naar den begintijd van de N.G. is geweest. Vandaar zeker ook, dat weer omhoogheffen van vDeyssel,[139] die in den Bewegingstijd toch vrijwel afgedaan had. Ik herinner me nog heel goed, dat mijn eerste indruk over Nijhoff's Wandelaar[140] er een was van verbazing over de ouderwetschheid van onderwerp en behandeling. Ik voelde me opeens naar mijn jeugdjaren terug gevoerd. Vergeet niet dat ik op mijn dertiende jaar al een volbloed Nieuwegidser was, en dus den bloeitijd van de NG met hart en ziel persoonlijk heb meegemaakt. Ik heb dus aan den lijve

139 Zie de noten 66 en 67. Bovendien zal Van der Leeuw gedacht hebben aan artikelen, waarmee Van Deyssel in de N.R.C. van 20 september 1924, Avondblad A, gehuldigd was door Dirk Coster en J.C. Bloem, en in De Telegraaf van 20 september 1924 door M. Nijhoff. Harry G.M. Prick was zo vriendelijk mij hierop te wijzen.

140 *De wandelaar* is Nijhoffs eerste bundel, die in 1916 verscheen bij W. Versluys te Amsterdam.

ondervonden wat het te beteekenen had om als Beweger wedergeboren te worden. En toen weer opeens dat teruggaan naar vroeger in Nijhoff RHolst en meer anderen. En dus nu de reactie aan het roer, tenminste in de Gids. Trouwens waar niet? Daar heb je nu Coster. Ik had in lang niets van hem gelezen (behalve dan zijn voorrede Nieuwe Geluiden) maar nu las ik zijn critiek over Vl. Begr.[141] Daargelaten of zijn oordeel juist is, lijkt zijn stuk me toch erg poovertjes. Vooreerst wat een slechte stijl. 'die een *voortdurend* gevaar is voor AvdL, ook hier weer *voortdurend* tracht..' 'Doch *enkele* dier prozagedichten, zijn van zoo eenvoudige, lichte en zwierige bekoring, dat zij onze litteratuur met *enkele* edele fragmenten..' Hij spreekt een beetje smalend over mijn allerzorgvuldigste (of zoo iets) stijl,[142] maar een zorgvuldige stijl is toch het allereerste wat van een kunstenaar geeischt moet worden. Die schrijverij van Coster kenmerkt zich door slordigheid. Bovendien door gebrek aan ritme. Dit kwam al uit in zijn marginalia.[143] Leg er de Brune's Bankketwerk[144] (daar ben ik dol op)[145] eens naast! 'Geen creatief kunstenaar' noem je hem. Maar wat is dat eigenlijk? Het wonderlijkste toch nog van zijn beoordeeling vond ik die beschouwing over den leugen. De natuur eigenlijk een opvreterij enz. Hij had zeker liever dat kunstenaars zich aan de zgn. feiten hielden. Misschien zou hij zelfs zoover willen gaan, om mijn doofheid, mijn slechte gezondheid enz. de waarheid te noemen, en mijn geluk over het bloeiend aanschijn der dingen een waan? Een fraai praatje om bij dichters mee aan te komen, al geeft hij ze dan nog op het einde met een goedig op de schouderkloppen en een knipoogje gelijk.[146] Nee zoo is het wel, met de Stem te

141 Zie noot 119.

142 Coster gebruikte inderdaad de term 'allerzorgvuldigst': 'Langere verhalen raken precieus uitgelengd, en de suggestieve plastiek, die één der allereerste eischen van de romantische novelle is, gaat in den allerzorgvuldigsten stijl verloren'. Zie De Stem 5 (1925) II, p. 594.

143 Dirk Coster heeft twee bundels *Marginalia* geschreven. De eerste verscheen in 1919.

144 *Bancket-werck van goede gedachten* is het hoofdwerk van Johan de Brune (1588-1658). Het verscheen in twee delen, deel I in 1657 en deel II, posthuum, in 1660.

145 '(daar ben ik dol op)' is interlineair toegevoegd.

146 Coster schrijft hierover het volgende in zijn bespreking van *Vluchtige begroetingen:* 'Weemoedig is alleen, dat er al zooveel voorbij is, dat zooveel schoonheid, zooveel leven, liefde en trotsche praal over deze wereld is heengetrokken, en dat hij daar niet bij was. Nog weemoediger is het hem, dat er speciale tijden zijn geweest, waarin deze natuur nog zooveel ongerepter was, waarin ook de natuurzin der menschen dieper en levender was, (al s p r a k e n zij daarom niet van de natuur; zich de natuur als natuur bewust te worden en erover welsprekend te zijn, reeds dit is een scheiding) en dat dit toevallig de tijden niet zijn mochten, waarin Aart van der Leeuw werd geboren. Uit deze weemoedigheden, die ten slotte onmiskenbaar aan een stillen levenslust ontbloeien, - is de arcadische droom dezer kunst ontstaan, de teedere leugen die Aart van der Leeuw zich zelf vertelt, - want iedere arcadische droom is zeker een vergissing ten opzichte van de werkelijkheid. Reeds deze vriendelijk lachende natuur is nooit iets anders, dan een werkplaats van onderlinge afslachting, en zeker was in schooner tijden het leven niet minder barbaarsch en somber van eindeloos misbegrip dan thans. - Maar de mensch heeft het gelukkige privilege, de zachte leugens die zijn ziel aan zijn ziel vertelt, met schoonheid te omkleeden en als schoonheid aanvaardbaar te maken. Eenvoudig omdat, als bij de kinderen, ieder vertelsel dat aan de fantasie ontrijst, een levend verlangen van deze ziel beteekent. En het verlangen dier ziel is op zijn beurt een werkelijkheid waarmede rekening gehouden moet worden. Sinds 6000 jaar is dit verlangen bezig, het wreede aanschijn van de wereld tot een weinig meerder mildheid te omvormen en te herboetseeren'. Zie: De Stem 5 (1925) II, p. 592-593.

beginnen, zou alleen maar een begin van een einde blijken te zijn. Daar is niet de pittige, frissche lucht, die je noodig hebt.

Dank je wel voor je toezending van je Besnardkritiek. Een heel goede. Krijg ik de Vries ook. Prettig. Nu in September komen er gedichten van me in de Gids.[147] Jij leest hem zeker geregeld? Ik vraag nooit overdrukjes.

O ja, mijn bezwaar tegen het 'dwalen door de laatste druppels van de dauw' is anders dan je meent. Ik heb iets tegen het woord 'laatste' in verband met 'dwalen.' Dwalen is iets waardoor het idee van een zekeren duur en afstand gewekt wordt, terwijl de *'laatste'* droppen van de dauw op een veel enger begrensden plek en korter tijdstip wijzen. De twee woorden gaan niet samen, sluiten elkaar min of meer uit.

De verbeteringen in je Epiloog had ik ook opgemerkt. Ja de verzen winnen er zeker bij. Dat nu tenslotte Costers Inleiding een vrij goed stuk is geworden, heeft hij dus voor een groot deel aan je opmerkingen te danken. Wat je in je brief over Coster zegt lijkt me heel juist. Trouwens is die achterafsche waardeering van ons Bewegers wel echt? Dat hij Nijhoff en RHolst en ook Jacques bewondert vind ik te begrijpen maar niet dat hij iets voelt voor jou, Gossaert, de Haan en mij. Hij de Dostojewskiheraut, die zoo bij uitstek onbezonnene! Mij verwijt hij bleeke bezonnenheid. Geen wonder. Heel mijn wezen is een protest tegen het zijne. Ik vind een tentoonstelling van hartstochten een verlaging van de kunst. (spreken uit de passie[v]e staat waar het edelste gezegd moet worden). Ken je Stifter? (iemand die zijn tijd nog zal krijgen). Wat hij in zijn voorrede van 'Bunte Steine'[148] over het kleine en groote beweert daarmee ben ik het absoluut eens.

147 Het septembernummer bracht de volgende gedichten van Van der Leeuw: *De dag, Zwijgen, Zonnestralen, Na dorheid* en *De bittere vreugd,* die alle opgenomen zijn in de bundel *Het aardsche paradijs* . Zie ook noot 158.

148 Adalbert Stifter, 1805-1868. De verhalenbundel *Bunte Steine* is van 1853. De voorrede van deze bundel is in zijn geheel gewijd aan het grote en het kleine. '[...]. Weil wir aber schon einmal von dem Grossen und Kleinen reden, so will ich meine Ansichten darlegen, die wahrscheinlich von denen vieler anderen Menschen abweichen. Das Wehen der Luft das Rieseln des Wassers das Wachsen der Getreide das Wogen des Meeres das Grünen der Erde das Glänzen des Himmels das Schimmern der Gestirne halte ich für gross: das prächtig einherziehende Gewitter, den Blitz, welcher Häuser spaltet, den Sturm, der die Brandung treibt, den feuerspeienden Berg, das Erdbeben, welches Länder verschüttet, halte ich nicht für grösser als obige Erscheinungen, ja ich halte sie für kleiner, weil sie nur Wirkungen viel höherer Gesetze sind. [...]. So wie es in der äusseren Natur ist, so ist es auch in der inneren, in der des menschlichen Geschlechtes. Ein ganzes Leben voll Gerechtigkeit Einfachheit Bezwingung seiner selbst Verstandesgemässheit Wirksamkeit in seinem Kreise Bewunderung des Schönen verbunden mit einem heiteren gelassenen Sterben halte ich für gross: mächtige Bewegungen des Gemütes furchtbar einherrollenden Zorn die Begier nach Rache den entzündeten Geist, der nach Tätigheit strebt, umreisst, ändert, zerstört, und in der Erregung oft das eigene Leben hinwirft, halte ich nicht für grösser, sondern für kleiner, da diese Dinge so gut nur Hervorbringungen einzelner und einseitiger Kräfte sind, wie Stürme feuerspeiende Berge Erdbeben'. Geciteerd naar A. Stifter, *Bunte Steine und Erzählungen,* München, o.J. [*Sämtliche Werke,* IV], p. 7-10.

Nooit is er iets mij zoo tegens gezegd als vDeyssel's 'Kunst is passie'.[149] Kunst is bezinning zou beter zijn. Hoe minder konflikten in dichtarbeid, hoe weldadiger. Bij Verwey voel je ook meestal het overwonnen zijn van de konflikten, rust na zegepraal, zelden het er middenin staan. Dat is ook het mooie van jouw laatste gedichten. In Nijhoff[,]+ RHolst[150] en Jacques niets dan passie en strijd die nooit opgelost[,]+ nooit beslecht zullen worden.

Ja, Jacques - zijn houding tegenover jou is er alweer geen waar je verwonderd over hoeft te staan. Om jouw opinie te vragen kostte hem waarschijnlijk te veel moeite. Ik heb hem altijd graag gemoogd. Hij is beschaafd, geestig en hartelijk. Maar over zijn vriendschap (hoe warm hij er ook altijd van getuigde) heb ik mij nooit illuzies gemaakt. Zoover kameraadschap hem aangenaamheid en behagen geeft [is] het goed; maar hij is iemand die nooit een voet voor een vriend zal verzetten als die voet er geen lust in heeft, laat staan dan dat hij ooit een droppel bloed voor hem over zou hebben.[151] Zoo ging het ook met Besnard, een kleine voorrede kon hij nog net voor hem schrijven,[152] maar met aandacht de gedichten

149 Deze definitie werd door Van Deyssel gelanceerd in het in april 1888 aan De Nieuwe Gids bijgedragen opstel over *Lidewijde* . Aldus een mededeling van Harry G.M. Prick.

150 Naar aanleiding van Holst's *Voorbij de wegen* schreef Van der Leeuw aan Verwey op 21 mei 1925: 'Ik vind zijn "Voorbij de wegen" een wel zuiver boek, niet zonder grootsche allure, maar is de bezongen levenshouding niet een hopeloos steriele? Geen bloem bloeit erin, geen oogst wordt er in binnengehaald en geen vrucht rijpt er. En wat is de waarde van een leven waarin niet gezaaid en gemaaid wordt? De wereld niets dan een naakt strand, met het heimwee naar ergens een eiland. Maar als er ooit van een eiland der zaligen sprake is, zullen wij er dan mee beloond worden, als wij alles wat op aarde zoet was hebben uitgespuwd? Veel eerder toch als wij hier geen uur van arbeid verloren hebben laten gaan, en hebben gezongen onder het werken'. Geciteerd naar *Hulsker,* p. 336.

151 Zie echter noot 31.

152 J.C. Bloems voorrede van Besnards bundel *Opstand en wroeging* (Maastricht, 1925) besloeg drieënhalve pagina, waarvan één over Besnards poëzie, en dit was een herhaling van wat Bloem in De Gids van oktober 1923 over *De bloei* gezegd had. Hierop en op zijn karakteristiek van de verzen leverde Van Eyck kritiek in zijn stuk over Besnard op p. 460 noot 1 (zie noot 133): '"De grondtoon van deze poëzie is niet weemoedig maar in den vollen zin van het woord tragisch", schrijft J.C. Bloem, op die enige bladzijde zijner voorrede die hij voor Besnard reserveerde: herdruk van een vroeger kritiekje over *De Bloei,* dat klaarblijkelijk op een herinnering aan *Sonnetten* en een slechts vluchtige lezing van het te bespreken bundeltje berustte. Waarom heeft Bloem zich van de taak om Besnard bij het publiek in te leiden zo haastig en slordig afgemaakt? De grondtoon van *De Bloei,* immers, is in geen enkel opzicht tragisch, hij is integendeel niet ánders dan juist weemoedig. Daar de dichter zelf dit ten overvloede in verschillende van deze weinige gedichten uitspreekt, zal Bloem, in geval van herdruk, goed doen wanneer hij deze van alle kanten bekeken zwakke, overbodige, en, wat erger is, verwarrende inleiding terugneemt'.

te lezen was al te veel van de vriendschap gevergd. (Ik ga hier af op jouw noot, want het bundeltje in kwestie heb ik niet gelezen).

Van lezen gesproken, ik heb op het oogenblik de preeken van Donne[153] onderhanden. Al dat wormgewemel mondt mij natuurlijk op zichzelf niet erg, maar wat een taal! Orgelmuziek, prachtig. Ik leerde hem kennen uit A Treasure [*lees:* Treasury] of English Prose van Logan Pearsall Smit[h][154] (die mij vroeger aleens met een boekje Trivia[155] verrukt had). Ook die Treasure is een vreugdgevend ding, maar waarom staat er niets van Alice Meynell in?

Krijg ik bijgaande vertaalde stukjes bij gelegenheid terug? Wacht je niet te lang met er iets van te zeggen. Een vrouwelijke ziel hunkert naar antwoord.

Heb je het goed op je uitstap? Hier is de zomer heerlijk, maar moeielijk op te zoeken.

Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrou[w]

je
AartvdL

E 5

papier zonder gedrukt briefhoofd

Londen, 12 Oct '25

Beste van der Leeuw,

Je moogt mij, zelfs in gedachten, niet boos aankijken, want de zelfde reden, waarom je een eenigszins spoedig antwoord vroeg, maakte, dat dit antwoord in tegendeel *uitgesteld* werd. Ik kreeg je brief omstreeks halverwege mijn vacantie in Devonshire, en besloot tegelijk, uit een eerste lezing der vertaling, dat ik er eerst met Geyl over moest spreken, z.a. je weet mijn voorganger en nu prof. in geschiedenis, die veel met vertalen te maken, zelf Lanceloet van Denemarken en Beatrijs in Engelsche verzen vertaald heeft en ook over uitgeverij uitsluitsel zou kunnen geven. Ik ben nu weliswaar al weer een tijd thuis, maar voor degelijke behandeling van deze kwestie heb ik pas 1 Oct. tijd en gelegenheid gehad. Daarna ben ik onder de tang van de tandarts geweest en sinds dien heb ik mij niet goed meer gevoeld (ik doe het nóg niet, helaas). Zoo zat het dus. Je boekje zelf heb ik te Lynton met veel waardeering, en vaak met groote bewondering gelezen. Som-

153 John Donne, 1572-1634, Engels dichter. Van 1621 tot zijn dood was hij deken van de St. Paul's kathedraal te Londen. Zijn preken zijn van een ongewone welsprekendheid. In poëtisch opzicht was hij de eerste van de zgn. ‘Metaphysicals’. Door soms gezochte beeldspraak, onregelmatige versvorm en duistere gedachtengang zijn de gedichten veelal moeilijk verstaanbaar.

154 Logan Pearsall Smith, 1865-1946, Amerikaans essayist, die het grootste deel van zijn leven in Engeland doorbracht. L.P. Smith, *A treasury of English prose,* London, 1919.

155 *Trivia,* London, 1918. Dit boekje bevat ‘pieces of moral prose [...] written [...] by a large Carnivorous Mammal’.

mige stukjes deden mij minder aan, maar dat is wel onvermijdelijk. Vooral bij zulke stukjes moet men oppassen voor het terugkomen van dezelfde wendingen, niet alleen van de zin, maar ook van de compositie. Ook die zijn waarschijnlijk onvermijdelijk, wanneer men er ruim 40 schrijft, maar de zaak is dan, dat, terwijl velen levende gestalten worden, bij anderen het ééne geraamte door het telkens verschillend vleesch heenschijnt. Ja, het beeld is waarachtig niet fraai. Ik zie nu in gedachte een leerboek met zwarte geraamten in grijs gesilhouetteerde lichamen vóór mij, en dat is nu dadelijk weer zoo heel erg. Het meerendeel der stukjes is fijn gevonden en uitgewerkt, met rijkdom, van inventie niet alleen, maar ook van zin, en van een dikwijls allerbekoorlijkst rhythme. Maar ach de vertaling. Wat kan zij zijn, wanneer zij niet vóór alles het laatste na-creëert? Gaat dan niet het essentieelste element verloren? Toch is het onmogelijk, dat het *niet* verloren gaat, wanneer men behalve over liefde en toewijding niet over een artistieke beheersching der eigen taalmiddelen beschikt. De vertaling, die je zendt, is op te veel plaatsen een goede sohoolvertaling. (Niet altijd, want soms is het Hollandsch in Engelsche woorden en dus geen Engelsch) De zin is er, de beelden zijn er, de positieve inhoud evenzoo, maar juist datgene, wat het artistiek maakt ontbreekt. Van een poging om je rhythme te behouden en het adaequate expressie in Engelsch te geven, is weinig bemerkbaar, geen wonder, waar het geven van zuiver Engelsch en een juiste vertaling reeds zoo moeilijk is. Je behoeft dit alles natuurlijk niet allemaal aan de vertaalster te zeggen. 't Zou snoode behandeling van zooveel toewijding zijn. Je kunt er uit pikken, wat je oorbaar lijkt, en daarbij dan opmerken, dat uitgeven zelfs van een perfecte vertaling welhaast uitgesloten is. Kon je met een paar romans beginnen, die gelezen worden, dan zou je de uitgever daarvan misschien bereid vinden ook voor een boekje als dit, maar zonder dat zou het niet mogelijk zijn, dacht Geyl, een uitgever te vinden. De Nederlandsche literatuur is, hier, Couperus,[156] en het zal uiterst moeilijk zijn daar verandering in te brengen, omdat wat werkelijk het beste in onze kunst is, alleen door een groote artisticiteit in de vertaler tot zijn recht kan komen. De adel en gratie van het proza, waardoor de Vluchtige Begroetingen een Ned. lezer vòor alles trekken, zijn in dit Engelsch afwezig.[157]

Je gedichten heb ik natuurlijk al gelezen. Karakteristieke verzen van een tusschen periode, waarin ook het dichten zelf door stremming tot een probleem geworden is. Ik vond vooral Na Dorheid en Zonnestralen heel mooi. Ook De Dag,

156 In *Bibliographia Neerlandica* worden 26 Engelse vertalingen van Couperus vermeld. Geen ervan is later dan 1930 verschenen. Voor de periode tot 1930 zijn de Couperus-vertalingen ver in de meerderheid. Zie: *Bibliographia Neerlandica*. I: *Books on the Netherlands in foreign languages, 1940-1957*. Compiled by A.M.P. Mollema. II: *Translations of Dutch literature, 1900-1957*. Compiled by P.M. Morel, The Hague, 1962.

157 De negatieve beoordeling door Van Eyck heeft Van der Leeuw vermoedelijk ervan weerhouden *Vluchtige begroetingen* in de Engelse vertaling uit te geven.

maar in de 2 eerste regels hindert mij het 3-malig gebruik van de korte ‘at’klank, en dat van het woord ‘waar’, dat mij als een knarsend scharnier aandoet. Het minste voel ik voor De bittere Vreugd, waarin ik een défaut van je beeldende kwaliteit aan het werk zie, een al te gereede en daardoor niet overtuigend-noodzakelijke beeldvorming, een te groot behagen in het beeld om het beeld zelf. Het antithetische in de conceptie ‘bittere vreugde’ wordt daardoor voor mijn gevoel te veel *uitgebreid,* in plaats van *verdiept,* en werkelijk verbeeld, en het geheel ontsnapt daardoor niet aan een zekere gezochtheid. ‘Zwijgen’ is een merkwaardig gedicht. Je schijnt daar, tegenover het zwijgen, naar een hoogere houding te zoeken dan die ‘wanhoop’ en dat ‘ongeduld’. Ga je misschien niet iets te ver door nu het verstommen zelf op de tocht naar het hart der heemlen te willen uitzenden? En *kan* een dichter daar komen anders dan in een zang, - het gedicht dan, waarin ook de stilte zelf tot hoorbare melodie geworden is? Het meeste houd ik van Na Dorheid, om zijn geheel, maar dan dáárin nog om een paar heel mooie passages, en, in hen, om een paar prachtige regels.[158]

Mijn Voorbereiding nadert zijn voltooiing. Mijn geschrift over De Gids-kwestie zend ik je hierbij. Verwey was er zéér over te spreken, en achtte de vorm zoowel als de keuze van deze publicatie uitstekend. Helaas heb ik door een onopgehelderde geschiedenis - min of meer verbonden, met een in absoluut stilzwijgen voltrokken afval van Greshoff[159] - geen overdrukken gekregen, ofschoon, ik hen tijdig besteld had. Gelukkig kon ik een twintig losse afleveringen krijgen. Ik heb gewacht met het te zenden tot deze brief. Van de anderen, Bloem, Nijhoff, enz. *niets* gehoord. Dat wil dus zeggen: de befaamde ‘conspiration du silence’. Coster schreef mij een vriendelijk briefje, hij had nog erger ervaringen met De Gids redactie,[160] maar vroeg zich af, of ik de houding van RH. niet te zwart zie. Nu heb ik met groot voorzichtigheid aan RH. alleen lafheid, en *daardoor* dubbel-

158 Bij vergelijking tussen De Gids (zie noot 147) en de eerste druk van *Het aardsche paradijs* blijkt dat Van der Leeuw de volgende veranderingen heeft aangebracht: De tweede regel van *De dag* ‘Dat, waar 't den voet bespat,’ werd ‘O pijn wie 't zoó betrad,’. Het gedicht *De bittere vreugd* werd teruggebracht van zeven tot vier strofen; strofe 2 t/m 4 werden geelimineerd en in wat oorspronkelijk strofe 5 was en naderhand 2 bracht Van der Leeuw één variant aan en wel in de tweede regel: ‘Den gloed van Uw diep blauwe luchten’ werd ‘Uw bloeien tegen blauwe luchten’. In de tweede druk van de bundel heeft Van der Leeuw de titel *Na dorheid* veranderd in *Onder lenteboomen* .

159 Blijkbaar heeft Greshoff, leider van het tijdschrift De Witte Mier, op geen enkele wijze gereageerd op het stuk van Van Eyck, wat door deze geïnterpreteerd wordt als een ‘afval’. Van Eyck kreeg geen overdrukken om de eenvoudige reden, dat ze niet gemaakt waren. Hij moest zich dus behelpen met losse exemplaren.

160 Ook Dirk Coster had zijn konflikt met de redaktie van De Gids, waarin hij op het punt stond opgenomen te worden. Tengevolge hiervan verliet hij in november 1919 dit tijdschrift. In zijn plaats werd gekozen A. Roland Holst. Coster heeft toen samen met Just Havelaar een eigen tijdschrift, De Stem, opgericht, waarvoor de kwestie met De Gids de doorslag had gegeven. Zie: P. de Wispelaere, *De correspondentie Coster-Vermeylen,* in Nieuw Vlaams Tijdschrift 11 (1957), p. 972.

DE
WITTE MIER
1925
NO.
7
UITGEGEVEN BIJ
BOOSTEN & STOLS
MAASTRICHT
★

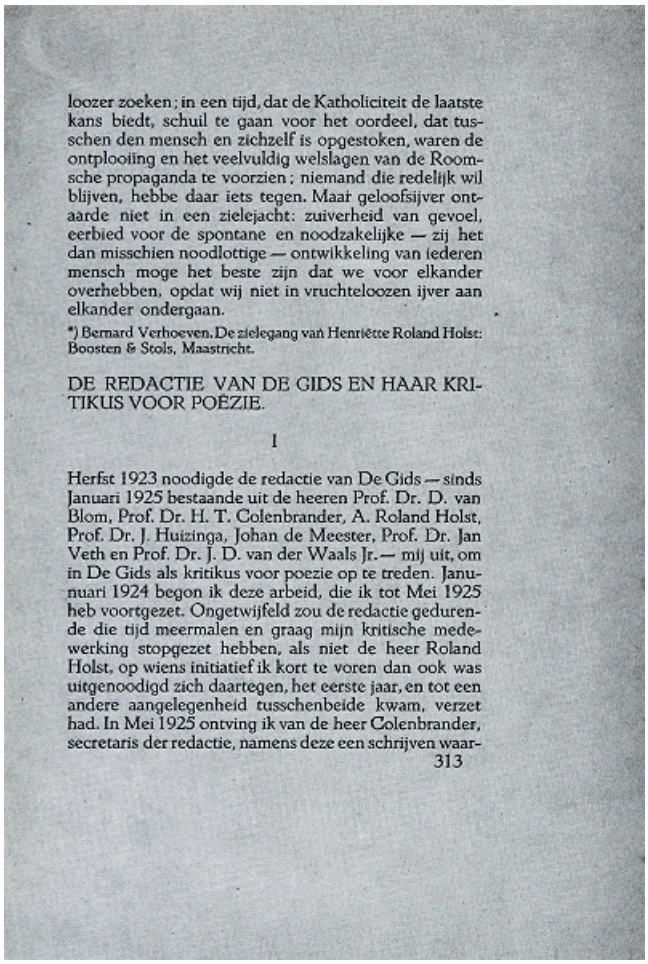

loozer zoeken; in een tijd, dat de Katholiciteit de laatste kans biedt, schuil te gaan voor het oordeel, dat tusschen den mensch en zichzelf is opgestoken, waren de ontplooiing en het veelvuldig welslagen van de Roomsche propaganda te voorzien; niemand die redelijk wil blijven, hebbe daar iets tegen. Maar geloofsijver ontaarde niet in een zielejacht: zuiverheid van gevoel, eerbied voor de spontane en noodzakelijke — zij het dan misschien noodlottige — ontwikkeling van iederen mensch moge het beste zijn dat we voor elkander overhebben, opdat wij niet in vruchteloozen ijver aan elkander ondergaan.

*) Bernard Verhoeven. De zielegang van Henriëtte Roland Holst: Boosten & Stols, Maastricht.

DE REDACTIE VAN DE GIDS EN HAAR KRITIKUS VOOR POËZIE.

I

Herfst 1923 noodigde de redactie van De Gids — sinds Januari 1925 bestaande uit de heeren Prof. Dr. D. van Blom, Prof. Dr. H. T. Colenbrander, A. Roland Holst, Prof. Dr. J. Huizinga, Johan de Meester, Prof. Dr. Jan Veth en Prof. Dr. J. D. van der Waals Jr. — mij uit, om in De Gids als kritikus voor poezie op te treden. Januari 1924 begon ik deze arbeid, die ik tot Mei 1925 heb voortgezet. Ongetwijfeld zou de redactie gedurende die tijd meermalen en graag mijn kritische medewerking stopgezet hebben, als niet de heer Roland Holst, op wiens initiatief ik kort te voren dan ook was uitgenoodigd zich daartegen, het eerste jaar, en tot een andere aangelegenheid tusschenbeide kwam, verzet had. In Mei 1925 ontving ik van de heer Colenbrander, secretaris der redactie, namens deze een schrijven waar-

313

Blad 1 en 2 van het verweerschrift door P.N. van Eyck, gepubliceerd in De Witte Mier

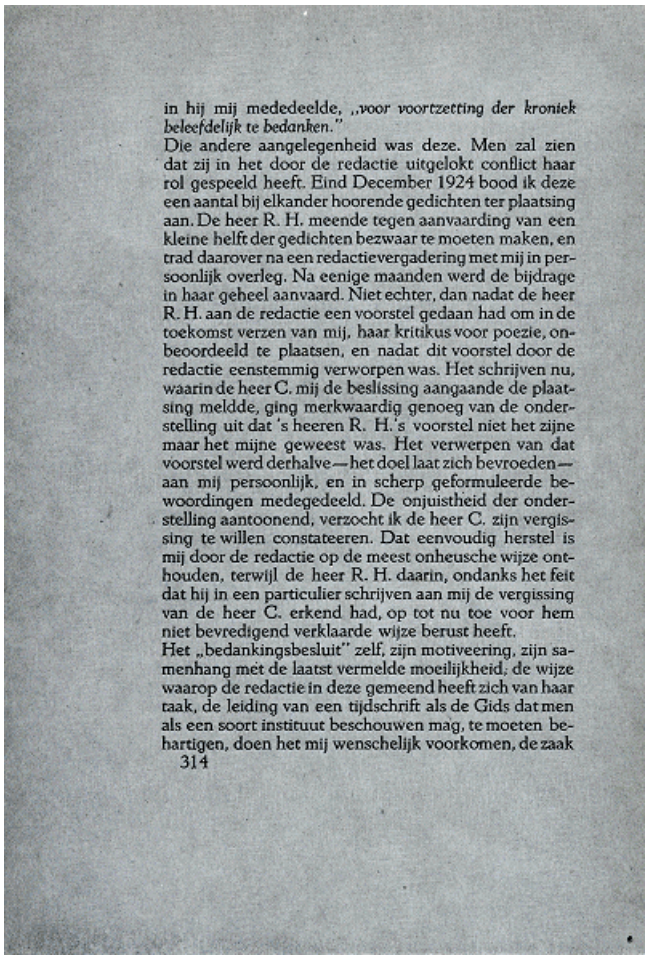

in hij mij mededeelde, „*voor voortzetting der kroniek beleefdelijk te bedanken.*"
Die andere aangelegenheid was deze. Men zal zien dat zij in het door de redactie uitgelokt conflict haar rol gespeeld heeft. Eind December 1924 bood ik deze een aantal bij elkander hoorende gedichten ter plaatsing aan. De heer R. H. meende tegen aanvaarding van een kleine helft der gedichten bezwaar te moeten maken, en trad daarover na een redactievergadering met mij in persoonlijk overleg. Na eenige maanden werd de bijdrage in haar geheel aanvaard. Niet echter, dan nadat de heer R. H. aan de redactie een voorstel gedaan had om in de toekomst verzen van mij, haar kritikus voor poezie, onbeoordeeld te plaatsen, en nadat dit voorstel door de redactie eenstemmig verworpen was. Het schrijven nu, waarin de heer C. mij de beslissing aangaande de plaatsing meldde, ging merkwaardig genoeg van de onderstelling uit dat 's heeren R. H.'s voorstel niet het zijne maar het mijne geweest was. Het verwerpen van dat voorstel werd derhalve—het doel laat zich bevroeden—aan mij persoonlijk, en in scherp geformuleerde bewoordingen medegedeeld. De onjuistheid der onderstelling aantoonend, verzocht ik de heer C. zijn vergissing te willen constateeren. Dat eenvoudig herstel is mij door de redactie op de meest onheusche wijze onthouden, terwijl de heer R. H. daarin, ondanks het feit dat hij in een particulier schrijven aan mij de vergissing van de heer C. erkend had, op tot nu toe voor hem niet bevredigend verklaarde wijze berust heeft.
Het „bedankingsbesluit" zelf, zijn motiveering, zijn samenhang met de laatst vermelde moeilijkheid, de wijze waarop de redactie in deze gemeend heeft zich van haar taak, de leiding van een tijdschrift als de Gids dat men als een soort instituut beschouwen mag, te moeten behartigen, doen het mij wenschelijk voorkomen, de zaak
314

hartigheid toegeschreven. Wanneer iemand, na *mij* geschreven te hebben, dat Colenbr. zich vergist heeft, ter redactievergadering zonder verzet het besluit laat passeeren, om mij, *met* een pats in mijn gezicht, de erkenning van die vergissing, *ook namens hem,* te onthouden, wanneer dezelfde man toelaat dat mij brieven gestuurd worden die Coster 'ontstellend' en zelfs 'treiterend' noemt, en die alle uitdrukkelijk 'in opdracht' der red. geschreven heeten, dan weet ik niet, hoe zoo iemand anders dan laf genoemd kan worden. Dat hij tevens tegenover mij, na die eene brief, waarin hij de vergissing erkent, dubbelhartig is, spreekt daarna van zelf. Het gekke is, dat ik, toen hij een geruststellende verklaring schreef, de hoop uitsprak, dat wij elkander nu weer gewone brieven zouden schrijven. Dat is mijn laatste brief aan Holst geweest. Hij heeft daarop in dezelfde geest geantwoord, en desondanks heeft hij Colenbrander zonder één woord van verklaring tegenover mij, die brieven laten schrijven. Coster voert dan aan, dat hij aanvankelijk toch voor mij opgekomen was! Voor mij die op *zijn* initiatief uitgenoodigd was, en die hij toch waarachtig niet in een half jaar kon laten schieten, zonder in de hoogste mate deloyaal tegenover mij te worden! Maar niemand van de kring van R.H. heeft mij ooit naar *mijn* zienswijze gevraagd[.] Als ik zoo zie, wat ik met hem mondeling en schriftelijk behandeld heb, kan ik alleen zeggen, dat ik hem gespaard heb. Tenslotte betreurt C. dat ik er R.H.'s werk bij gehaald heb. Alsof ik daarmede de kwestie niet op een hooger plan gebracht heb, dan dat waarop de Gidsred. haar gehouden heeft. Ik ben er van overtuigd, dat onder dit alles een diepgaand verschil ligt, het verschil tusschen neergang (hier in een machtspositie ten overvloede)[161] en opgang. Waarbij ik geen oogenblik uit het oog verlies dat de neergang èn schoon kan zijn èn een 'glamour' kan hebben, die voor het oogenblik de meesten meer aanlokkelijks biedt dan de sobere, - zeg 'schrale' of 'banale' - arbeid van het begin. Wat Jacques betreft, van hem heb ik altijd oprecht gehouden, en dat hij mij op deze wijze, zonder één woord, eenvoudig laat schieten, is een pijnlijke ervaring. Want ook wanneer later hij, en anderen, de zaak zien gaan zooals zij is, wat kan hun meening voor mij dan nog voor levende, positieve beteekenis hebben? Over het geheel is het eenige gevoel, dat ik over deze kwestie heb een gekrenkt rechtvaardigheidsgevoel, maar wat Jacques betreft, gaat het dieper. Het is en blijft, na een betrekking van bijna 20 jaar, een verlies. Misschien niet werkelijk reëel. Men zou dat haast moeten aannemen. Maar dan toch voor de persoonlijke schatting van het gevoel. Ik vraag mij telkens af, hoe is het mogelijk, dat iemand zoo handelt, of niet handelt. Ik moet dan telkens denken aan een andere kwestie,[162] waarin ik, naar zijn meening zeker niet minder dan naar de mijne, smadelijk behandeld ben, - toen hij, bij mijn tobben over[163] de mógelijk-

161 'hier is een machtspositie ten overvloede' is toegevoegd.
162 Welke kwestie Van Eyck bedoelt heb ik niet kunnen achterhalen.
163 'op mijn zoeken naar' is veranderd in: 'bij mijn tobben over'.

A. Roland Holst, geportretteerd in 1941 door Gisèle Waterschoot van der Gracht

heid, opmerkte: ‘Jij denkt altijd dat de menschen nadenken, maar de menschen denken niet na, zij *doen* eenvoudig’.

En hoe gaat het met jou, beste vriend? Heb je minder last van je zenuwpijnen, en heb je deze zomer nog geregeld kunnen werken? Wat zal ik graag over jouw heele werk eens een studie schrijven. Maar ik moet in ieder geval wachten, tot er een nieuwe bundel van je verschijnt. Kan dat nog lang duren? Ik zal binnen kort Vluchtige Begroetingen herlezen. Het is toch, of ik thuis veel beter kan lezen dan ‘in de verstrooiing’. Een paar verhaaltjes vind ik buitengewoon fijn. Ik wou mij voorloopig 't liefst aan mijn eigen generatie wijden. Bloem, Gossaert, De Haan, alle drie voorloopig afgesloten, Holst van wie ‘De Wilde Kim’ uitkomt, deze winter. Kom jij en Nine [= Nine van der Schaaf] daar dan nog bij, dan schiet ik al weer aardig op. Met Verwey begin ik definitief wanneer volgend jaar De Legende van de Ruimte uitkomt. Wie weet kan ik omstreeks 1930 mijn werk klaar hebben! Ik ben dan nog pas 42 of 43 jaar, en heb dan nog járen voor mij. Het plan, in 2 kloeke deelen, staat mij heelemaal voor de geest.[164] Ik denk het voorstel van Coenen aan te nemen,[165] voornamelijk om de prikkel tot geregeld schrijven. Ik doe dat dan onder de titel, die ik ook voor mijn groote boek gekozen heb: ‘Dichters en Gedichten’. Het boek moet dan de ondertitel hebben: ‘Een halve Eeuw Nederlandsche Poezie’. Het lijkt mij bijna grootspraak, maar als ik zie, wat ik die 1½ jaar voor De Gids gedaan heb, bestaat er toch kans, dat het zal blijken geen grootspraak geweest te zijn. Wanneer ik telkens bij het verschijnen van een bundel een der figuren behandel, daartusschen in de afgeslotenen, worden de gedachten der inleidende, er tusschen te voegen algemeene stukken vanzelf duidelijk. Is alles af, dan kan ik ten slotte de deelen zorgvuldig op elkaar afstemmen. Het is mooi werk en het is wel jammer dat ik het niet geregeld in één tijdschrift heb kunnen doen. (waarvoor Verwey trouwens natuurlijk veel te groot zou zijn.) Heb ik *geen* tijdschrift, dan wordt de zaak anders. Er is in de heele literatuur zooveel dat mij boeit! Eenmaal de taak gesteld, is concentratie en onthouding noodig. De laatste tijd heb ik mij in Blake verdiept, voor de vacantie in Dante[166] en daar ga ik nog mee door. Jammer, dat het niet mogelijk is, vast te stellen, wanneer men

164 Zie noot 63.

165 Na de breuk met De Gids nam Van Eyck het voorstel van Frans Coenen aan om in 1926 vier studies in Groot Nederland te publiceren.

166 William Blake, 1757-1827. Engels dichter, tekenaar en grafisch, kunstenaar; behoort tot de grootste figuren der Engelse dicht- en schilderkunst. Zijn lyrisch talent werd geleidelijk overheerst door een grote belangstelling voor visioenen en mystieke uitdrukkingswijzen. Zijn diep religieuze geest kantte zich tegen materialisme en rationalisme. Blake was vervuld van een hartstochtelijk geloof in de bevrijdende kracht van de verbeelding. Van Eyck bezorgde een uitgave van Blake's *The mariage of heaven and hell,* die in 1927 bij Stols zou verschijnen, maar op het laatste moment niet doorging. Zie A.A.M. Stols in het Van Eyck-nummer van het Amsterdams Tijdschrift voor Letterkunde 2 (1954), nr. 4-5, p. 91. De Dante-studie verrichtte Van Eyck ten behoeve van een nog te schrijven bespreking in De Gids van Verwey's Dante-vertaling. Door zijn ontslag bleef deze bespreking ongeschreven.

zijn eigen hoogste punt bereikt heeft. Kon ik dat, dan zou tot mijn werk in die tijd in de eerste plaats mijn studie over Baudelaire[167] behooren. Maar die groeit. Teveel al weer over mij zelf! Hartelijke groeten, ook namens mijn en aan jouw vrouw, je toeg.

PNvE

L 9

Voorburg 15 October 25

Beste vEyck

In de eerste plaats wel bedankt voor je beoordeeling van de vertaling van Vl. Begr. Ik leg me geheel en al bij je zienswijze neer. Vertalen is altijd een hachelijk ding, als het niet door een kunstenaar gebeurt, die het werk herscheppen kan. Ja, ik zal vooral maar den nadruk leggen op de onmogelijkheid van een uitgever te krijgen. De vertaalster heeft zoo geestdriftig haar best gedaan. Je meening over de stukjes zelf las ik met belangstelling. Ik voel ook wel, dat ze niet alle op dezelfde hoogte staan. Maar als ik je de begroetingen noemde die mi. het meest geslaagd [zi]jn, zouden ze dan over[een]$^{+}$ stemmen met jouw keuze? Je eigen werk beoordeelen is zoo beroerd lastig. Wat is de maatstaf? Het genot, de geestdrift bij het maken? Maar dan zou van mijn laatste verzen bv. Bittere Vreugd het beste zijn. Daarin liet ik mij het meest gaan. Nu achteraf zie ik dat Na Dorheid veel beter is. Het beste zooals jij ook vindt. Wat je over die tweede regel van ‘De Dag’ zegt is zeker waar. Ik heb daar erg in gewurmd en kon het juiste maar niet vinden. Overigens geeft het vers wel veel van mijn gevoel over het leven.

Nu heb ik ook je stuk over het Gidsincident gelezen. Niemand, die objectief oordeelt, kan anders zeggen dan dat je slecht behandeld bent. Ik kan je verontwaardiging erover en je reactie erop dan ook best begrijpen. Uit alles wat je over deze kwestie zegt, spreekt de meest volkomen eerlijkheid. Ik ben het dan ook niet eens met de bedenkingen van Coster. Ja, je moést je oordeel over Holst' [*lees*: Holsts] werk erbij halen, daardoor verkrijgt je stuk eerst zijn ware belangrijkheid, en wordt het van een twist opgeheven tot een strijd over oud en nieuw. Dat is de heele zaak trouwens van het begin afaan ge[wees]t, alleen de strijd-

167 In *VW* 3, p. 606-699 is een onuitgegeven manuskript opgenomen, ‘geschreven te Siena, in de vier maanden van ons verblijf daar, in de campagna, 1915. Juni-September '15’. Van deze studie over *Charles Baudelaire* is een gedeelte verschenen in Maatstaf, juni/juli 1957. Uit deze brief en uit een aantal artikelen van Van Eyck blijkt, dat hij Baudelaires geschriften is blijven bestuderen. Zie voor de relatie Baudelaire en Van Eyck: Martien J.G. de Jong, *Baudelaire, Van Eyck, en Nijhoff* in Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde; N.R., Gent, 1965, p. 31-49 en de daar vermelde literatuur.

middelen van je tegenpartij deugden niet, en verzinnebeeldden een zwakke positie. Het is een fout geweest van Holst dat hij je voor de Gids gevraagd heeft, hij heeft niet ingezien dat hij een vijand in zijn vesting haalde. Ook is het jouw minst sterke punt dat je op zijn verzoek bent ingegaan. Blijkbaar doorzag je toén niet genoeg op welke plaats de Gids stond, en hoe onmogelijk het zou zijn om hem daaraf te brengen (aan de andere kant: je wilde je uiten in het openbaar, en nam de gelegenheid ertoe voor lief). Je wàs een vijand en verwachtte als vriend behandeld te zullen worden. Jij hebt een natuur, die ook bij lijfsgevaar met open vizier wil strijden. Hoe weinigen zijn zoo. Mijn verontwaardiging over de behan[de]ling die je moest ondergaan wordt getemperd door de overweging dat eigenlijk niet anders verwacht kon worden. Een belager? en nogwel binnen in het eigen kamp? Maakt hem af, zoo gauw mogelijk en hoe dan ook. Het is eigenlijk een van de pijnlijkste dingen van mijn wezen, dat ik zoo weinig goeds van de menschen verwacht. Vroeger, toen Emants mijn meest bewonderde auteur was, had ik daar nog veel meer mee te kampen. Door mijn getreiterde jeugd misschien, door de ellendige dingen in familie en ouderlijk huis aangezien? Later na mijn huwelijk, toen ik goedheid in de ruimste zin leerde kennen van een gansche groep zachtgezinden, heb ik niets anders gedaan dan vechten tegen mijn bitter gevoel. Veel heb ik overwonnen, maar telkens toch weer komt dat oude boven, en het deed me ook in jouw geval weer zuchten: ach ja natuurlijk. Maar toen ik me ging verzetten, ben ik naar verzachtende omstandigheden gaan zoeken bij wat ook mijn tegenpartij is. Zijn ze er? Denk je aan rechtvaardigheid alleen dan zèker niet.

Daar heb je nu Jacques. Ik kan me goed verplaatsen in je bedroefd en gekwetst gevoel tegenover hem. Toch zal hij zich waarschijnlijk altijd nog je vriend noemen. Die uitspraak die je van Jacques aanhaalde is zoo teekenend. Ja zoo ìs hij. Hij denkt nooit maar doet. Hij leeft in reacties. Hoe onbewust is ook al zijn werk. Onbegrepen gevoelens leiden hem. Voorzoover je in het licht staat, kan hij je niet zien. In den donker koestert hij zijn genegenheid. Wil je tegen den avond bij hem komen dan ben je welkom. Wil je hem dwingen in de klaarheid van je gedachten te zien, en in het heldere van je streven dan verbijster je hem[,] [d]an erger je hem, en omdat hij niet overweegt maar reageert, wendt hij zich op zoo'n oogenblik af. Maar dat heeft voor hèm niet den zin, die een bewust mensch eraan moet geven, van afval of verloochening. Zouden bij de dingen die de Gidsmenschen gedaan hebben er ook niet zijn, die als je moest aannemen dat ze bewust waren op touw gezet, schandelijk waren, maar die je als onbewuste reacties nog eenigszins zoudt kunnen vergoelijken. Ik ken Holst bijna niet persoonlijk, maar uit zijn werk gezien lijkt hij mij ook een onbewuste. Deze kwestie! Hoe gezegend is bewustheid, maar hoe moeielijk en gevaarlijk tevens, wat wordt ze gauw overbewustheid. Ik kan soms [zoo] hunkeren om eens rust te hebben van al het zonlicht, en eens rond te tasten in duister. Is er een evenwicht mogelijk? Zou je beide tegelijk kunnen hebben? Wat een vragen zijn er toch, waarop je het antwoord met je bloed zoudt willen koopen.

Heerlijk dat je aan zoo'n omvattend werk bezig bent. En pas 42 als het af zal zijn. Ik word het volgend jaar al 50 jaar. 35 was ik toen mijn eerste bundel ver-

J.C. Bloem

scheen.[169] Mijn geestdrift voel ik niet minderen bij het ouder worden, maar wel kom ik moeielijker boven de lasten van mijn gestel uit. Het strijden ertegen maakt me eerder moe.

Ik zou op het oogenblik wel een dichtbundel bijeen hebben. Maar ik wil een zoo ruim mogelijke keus hebben bij het verwerpen van verzen. Dus ik zal nog maar een jaartje wachten. Ik wend op het oogenblik pogingen aan om kinderverzen te maken. Maar het lukt nog niet.[170] Je moet niet voor of over kinderen schrijven, maar het genot dat zij over de dingen hebben met evenveel felheid meevoelen. Me dunkt Stevenson heeft in zijn Child's Garden[171] veel bereikt. Ik zou ook graag eens een jongensboek schrijven.[172]

Je sprak over de Legende van de Ruimte. Ken je het werk al? Verwey las mij er toen ik bij hem was stukken uit voor, o.a. een Lof op Wordworth [*lees*: Words-worth].[173] Het zijn rijmlooze verzen, zij deden grootsch, naakt en grenzeloos aan. Veel kwam tot mij wat mij trof, maar ik moest me erg inspannen met hooren, en er ging toch nog veel verloren.

Heeft Coenen je gevraagd aan Groot Nederland mee te werken? Dat lijkt me heel geschikt. Dat is neutraal gebied. Beter is natuurlijk een eigen orgaan, maar zoo iets gaat dunkt me ook wel.

Dat zou ik prettig vinden als je eens [ov]er mijn werk schreef. Verwey en jij zijn de eenigen aan wier oordeel ik hecht. Moet het perse op een nieuwe bundel wachtten zijn? Is er geen andere gelegenheid voor te vinden.[?]+

- Nogeens las ik je stuk over en dan wat ik je er hier over schreef. Ik denk dat de meeste lezers zullen gelooven, dat iemand aan het woord is, die zich persoonlijk gekrenkt voelt omdat hij onrechtvaardig behandeld is. Ik zie er meer een protest in tegen het feit, dait *er* onrechtvaardig gehandeld is. Ja ik benijd iemand die niet anders kan dan opspringen als er onrechtvaardigheid gedaan is, omdat hij het onnatuurlijk vindt dat er niet goed is gehandeld. Beter dan te zeggen: natuurlijk dat er weer onrecht gebeurd is. In de laatste uitspraak zit

169 Van der Leeuw is op 23 juni 1876 te Delft geboren. Zijn eerste bundel, *Liederen en balladen,* dateert van 1911.

170 Het is bij pogingen gebleven. Van der Leeuw heeft geen kinderverzen gepubliceerd.

171 *A child's garden of verses* is een dichtbundel van 1885.

172 Hier is hij niet meer aan toe gekomen. Kinderverzen noch jongensboek komen in het vervolg van de brieven nog eens ter sprake.

173 In *De legende van de ruimte* staat geen gedicht met een dergelijke titel. Zoals blijkt uit Van der Leeuws brief van 3 mei 1926, regel 76 bedoelt hij het gedicht *Gedachten rondom een huis op Goeree,* in *Oorspronkelijk dichtwerk* II, p. 308-311, m.n. strofe 4 en 5. De naam Wordsworth wordt daarin niet genoemd. Er is alleen sprake van ‘eén man’ en ‘hij’. De opmerkingen van Van der Leeuw berusten vermoedelijk op ‘inside information’ van de kant van Verwey zelf. Er bestaat wel een ander gedicht van Verwey in de vorm van een aanspreking, dat *Wordsworth* heet. Dit is opgenomen in *Rondom mijn werk,* in *Oorspr. dichtw.* II, p. 656. Ook op andere plaatsen komt de naam van de Engelse dichter voor, b.v.: *Oorspr. dichtw.* II, p. 395.

misschien meer menschenkennis, maar in de eerste meer droom en dichterlijkheid, en dat is dus juister. Maar het is moeilijk iets tegen je aanleg en ervaring in te verwerven. In elk geval is dit protest van jou uit gezien goed en noodig geweest. 't Doodzwijgen is wel een moorddadige manoeuvre maar er is geen taktiek die zoo op de machteloosheid van den gebruiker ervan wijst als juist d[ez]e. Trouwens wat zou er gezegd kunnen worden?

Ben je met Dante en Blake bezig? Blake is een van mijn liefste dichters, in zijn Songs vooral, maar ook veel uit de profetische boeken[174] vind ik prachtig, maar ik ben er nog niet toe gekomen ze met verklaringen te lezen en dan gaat natuurlijk veel verloren. Als je eens wat moois (proza of poezie) weet noem het dan eens. Ik ben weinig op de hoogte van de tegenwoordige litteratuur. Hoe is Joyce? In Duitschland is er dunkt me niets? In Frankrijk weinig. Le grand Meaulnes[175] vind ik nog magnifiek, maar dat was voor den oorlog. Voel je voor zoo'n boek als Rabavel [*lees*: Rabevel]?[176] Ik weinig. Valery [*lees*: Valéry] is goed; Proust ook.

Ik ben juist thuisgekomen van een kleine tocht van een dag of zes naar Gelderland. Om daar de Herfst te zien. Prachtig. Bloedroode Amerikaansche eiken en goudbruine beuken e[n] dan een onnoemelijke overvloed van kleurige paddestoelen. Maar ik heb teveel geloopen, dat bezuurt me nu wat.

Ik dank je ook nog wel voor de toezending van je de Vries critiek. Een bizonder heldere. Talent heeft de Vr. zeker, maar het is hier alweer de vraag, hoe zal hij zich ontwikkelen, want als hij ten slotte alleen deze bijna dierlijke instinctverzen[177] op de wereldweegschaal heeft te leggen dan zal het maar een licht gewicht wezen.

Ook ik mag wel zeggen teveel over mijzelf maar wat mij betreft ik hoor jou graag veel over dat wat je bezighoudt vertellen. Het is het beste de pen te laten loopen zooals hij gaan wil. Hoor ik weer eens wat?

Hartelijke gegroet met je vrouw ook door de mijne

je

AartvdL

174 Blake publiceerde twee bundels Songs: *Songs of innocence* (1789) en *Songs of experience* (1794). Zijn profetische boeken zijn vier in getal: *The book of Thel* (1789), *The book of Urizen* (1794), *The book of Los* (1795) en *Vala* (1796), die later gedeeltelijk herschreven werden en daarna getiteld waren *The four Zoas* (1804).

175 *Le grand Meaulnes* is de enige roman van Alain-Fournier, 1886-1914, geschreven in 1913 en uitgegeven in 1914. Max Nord heeft hiervan een Nederlandse vertaling gemaakt onder de titel *Het grote avontuur,* die in 1949 in de Salamanderreeks door Em. Querido uitgegeven is, nadat reeds in 1925 een vertaling onder de titel *Het vluchtende beeld* was verschenen.

176 Lucien Fabre, 1889-1952. *Rabevel ou Le mal des ardents,* Monaco, 1923, 2 Tomes, 646 p. Bekroond met de Prix Goncourt 1923. Gerard van Eckeren besprak de roman in: De Witte Mier, N.R. 1 (1924), p. 163-169.

177 Drie bundels had De Vries tot dan gepubliceerd: *De nacht,* 1920; *Vlamrood,* 1923; *Lofzangen,* 1924.

E 6

papier zonder gedrukt briefhoofd

20 Nov. '25

Beste van der Leeuw,

'Hier ben ik', zooals Gossaert de Westenwind toewierp[178] en ik hoop, dat jij meer acht op mij slaan zult dan de Westenwind op hem. Een dezer dagen begin ik mijn eerste studie voor Groot Nederland op papier te zetten: over Jacques, en vóór die heb ik mij eerst van de verplichting tot het schrijven van een paar brieven willen bevrijden. Je brief heeft mij bijzonder veel genoegen gedaan. Ook heb ik hem gebruikt. Ik had nl. van Jacques een ongeloofelijke brief ontvangen.[179] Ik heb die niet onbeantwoord willen laten, want ik houd niet van dergelijk zwijgen tegenover menschen, die ik zoolang tot mijn leven gerekend heb, en in dat antwoord heb ik mij veroorloofd een oordeel van jou aan te halen. Ik zend je de copy van J's brief en een van de mijne, in de hoop dat je mij die *spoedig* terugzendt. Van mijn brief heb ik geen ander, dus ik hoop ook, dat hij niet door de post wegraakt. Mijn gedachte was zòo: daar J. schrijft dat hij zich eigenlijk niet kan voorstellen, dat ik mijn eigen perfiditeit niet zelf ken, heb ik hem *jouw* oordeel willen laten zien, in de verwachting dat hij tot deze eenvoudige gedachtegang in staat zou blijken: 'als een onberispelijk man en buitenstaander als v.d. Leeuw zòo, en niet name over dat slot zòo denkt, dan kan ik een brief als die ik v.E. gestuurd heb, toch onmogelijk volhouden, en zal ik die in elk geval moeten herroepen. Maar dan blijkt tevens, dat mijn "lange nadenken" niet geheel onfeilbaar was en ik zal de zaak dus nu opnieuw, en objectiever, nog eens van voren af aan moeten overdenken'. Ik ben te goed van vertrouwen geweest. Jacques heeft zelfs niet geantwoord, en dat lijkt mij ten slotte nu wel afdoende. Die 'geboren querulant' is typisch. *Ik* heb nooit iets met Jacques gehad. Jacques heeft mij twee maal dergelijke losbandige brieven geschreven, die hij vlak daarna geheel moest intrekken. Zooals jij zei, of was het v.G. Stort: ik prikkel hem in ieder opzicht door te zijn die ik ben. Ik leg zijn houding dan verder zoo uit, dat hij die geprikkelheid instinctief tot een agressie mijnerzijds maakte. Als ik Freudiaan was, zou ik zeggen Jacques heeft een complex, en omdat ik èn een vriend uit zijn jongelingschap ben èn tevens in mijn heele voelen, denken, en eischen nu de volledige negatie van wat Jacques nu geworden is, ben ik het uitgelezen mikpunt van zijn scherpte, terwijl Jany R.H. integendeel geen enkel belichaamd verwijt is, voor wat het leven betreft, en voor wat de poezie betreft, een beschouwing aanhangt, waarin juist Jacques zich kan thuisvoelen. Ik wou je die twee brieven eens sturen, om ten eerste te laten zien, op welke wijze ik jou er ongevraagd bij gehaald heb, ten

178 In *De Westewind,* het tweede gedicht van de bundel *Experimenten* .
179 Deze brief van Bloem en Van Eycks antwoord zijn opgenomen als *Bijlage II*.

tweede om van je te hooren, of ik volgens jou goed gedaan heb op deze manier te schrijven. Voor het overige, ik schreef het gister ook aan ten Holt,[180] heb ik een gevoel, of de heele zaak nu ver achter mij ligt.

Dat komt ten deele, doordat ik mijn proza nu weer weer heb kunnen opvatten. De afspraak met Coenen is uitstekend. *Vier* studies, van te zamen max. 96 blz.[181] Dat is al, wat ik wensch. Dat geeft mij geen te sterke tijdsdwang noch ruimte-spanning. Ik begin, na tot nu toe - behalve Verwey en Leopold - tusschenfiguren en jongeren besproken te hebben, met mijn tijdgenooten. Van 't jaar, hoop ik: Bloem, Holst (zijn nieuwe bundel is uit)[182] Gossaert en de Haan.[183] Er komt volgend jaar een nieuwe bundel van Boutens.[184] Als de afspraak, die voor één jaar gemaakt is, in 1927 doorgaat, en er verschijnt ook een bundel van jou, dan zou ik daarin kunnen nemen Boutens, jou, en misschien het latere werk (na de oorlog) van Verwey, wiens Legende van de Ruimte ook verleden [*lees*: volgend] jaar komt. Dit laatste stuk zou dan het vierde hoofdstuk van mijn groote studie over hem moeten zijn. Op die manier werk ik terug, en dat heeft zijn voordeelen. Later, wanneer ik mijn eigenlijke boek ga maken begin ik dan natuurlijk van het begin, en werk alles over en om tot het in het geheel past en herhalingen zoo veel mogelijk vermeden worden. Aan ‘Voorbereiding’ mankeeren nog 2 2e helften van gedichten. Komen die in niet te lange tijd, dan denk ik over een boekje najaar 1926 bevattend Inkeer (met 3 nieuwe gedichten, en een paar herschreven) en Voorbereiding.[185] De laatste tijd heb ik hard gewerkt aan De Sterren, dat nu zoo goed als klaar is. Zestig strofen in plaats van 150, en die 60 voor het grootste

180 De schilder Henri Friso ten Holt, 1884-1968, vriend van Van Eyck. Hij woonde sinds 1912 in Bergen (N.H.).

181 Deze studies zouden een reeks vormen onder de naam *Dichters en Gedichten* . Uiteindelijk is de reeks beperkt gebleven tot twee stukken, nl. over Bloem (Groot Nederland, februari 1926; *VW* 4, p. 496-525) en over Leopold (februari + maart 1927; *VW* 4, p. 526-586). Hierna heeft Van Eyck geen studies meer in Groot Nederland gepubliceerd.

182 *De wilde kim,* verschenen november 1925 bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum. Zie ook noot 219.

183 Van de - onvoltooid gebleven - studie over Jacob Israël de Haan is het niet persklare manuskript, gedateerd 1925, opgenomen in *VW* 4, p. 611-642.

184 In 1926 verscheen bij A.A.M. Stols de bundel *Oud-Perzische kwatrijnen* .

185 In *VW* 2, p. 499 kan men hierover het volgende lezen: ‘In 1922 verscheen in de P[alladium]-reeks (uitg. Arnhem), in een oplage van 150 ex., de bundel *Inkeer,* bevattende 15 gedichten, gedateerd 1917-1921. Op drie na (*Een donker huis, Leed, enige vlam* en *Sterren en bloesems*) hadden al deze gedichten, met enkele andere, in eerste lezing in de jrgn 1917 en 1918 van De Beweging gestaan.
In 1927 verscheen bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum, in 500 ex., de tweede druk van *Inkeer,* vermeerderd met twee korte gedichten (*De sterren, ál schrille vonken* en *Een kind van licht te zijn*). De overige verzen, hier en daar gewijzigd, stonden in een andere volgorde. In het colofon heette het geheel geschreven te zijn van 1917 tot 1922’. *Voorbereiding* verscheen afzonderlijk in 1926.

deel fonkel-nieuw. Vier hoofdstukjes in plaats van zes.[186] Ik geloof dat het nu een goed en zuiver gedicht is. Gelukkig, want ik had het moeilijk in de bouw van mijn werk kunnen missen. Nu aan de andere boeken van vroeger!

En hoe gaat het jou, en je gezondheid, en die van je vrouw? Ik hoop, dat ik daar spoedig geruststellende en bevredigende berichten over hoor. Ben je geregeld aan het werk? Maak mij niet beschaamd door tegenover mijn overvloedige mededeelingen over mijn werk een bescheiden zwijgen of half-zwijgen te plaatsen, en vertel mij over je werk en je plannen, zoowel wat poezie als wat proza betreft. Je moet mij goed op de hoogte houden. Verwey schijnt met Donne bezig te zijn. Althans, hij vroeg naar een boek. Donne's proza moet je eigenlijk niet in excerpten lezen. Bij de None Such Press zijn Ten Sermons compleet verschenen.[187] Mooie uitgave, uitverkocht, maar waarschijnlijk op de K.B. De eerste en laatste daarvan, wat een proza! De laatste is de laatste die hij vóór zijn dood gehouden heeft. Daar staan stukken in! Ken jij de 'Poems of Felicity' van de mysticus Traherne? Ze zijn pas eenige decennia geleden ontdekt en de eenige complete editie is die van de Oxford Univ. Press, een keurig uitgegeven en niet duur boekje. Ik kan je dat aanbevelen. Zijn andere boek is A Century of Meditation [*lees*: Centuries...].[188] Zijn handschrift is maar toevallig gevonden. Er staan een paar van de treffendste mystieke gedichten der Engelsche poezie in. Wat lees jij, zoo tegenwoordig? Heb je nog voorliefden? Ik denk, dat ik na het schrijven van mijn eerste stuk mijn voor

186 In de eerste druk (1911, bij C.A.J. van Dishoeck te Bussum) bestond *De Sterren* uit 146 strofen van ieder vier verzen, die verdeeld waren over zes afdelingen. De nieuwe versie had vier hoofdstukjes van 15 strofen, ook ieder van vier verzen. Van Eyck handhaafde het gekruist rijm. *VW* 2, p. 496 vermeldt over dit verhalende gedicht: '"De Sterren" heeft de dichter uit de handel doen terugtrekken. Hij herschreef het onder de titel "Het Zuiderkruis" in 1916-1927 en liet er met "Een Hooglied" een privé-druk van maken in 1942 (*Twee Gedichten*). Een aantekening in die privé-druk zei: ""Het Zuiderkruis" is in 1911 ontworpen en dat zelfde jaar onder de titel "De Sterren" ook verschenen: in die eerste gedaante een driftige improvisatie, die de dichter al spoedig niet meer bevredigde. Maar aanleiding en stof waren een tot jeugddroom vermijmerde jongenservaring geweest, en zowel de herinnering aan die ervaring, als de droom waartoe zij verbeeld was, - aanduiding, naar hij steeds meer besefte, van iets blijvends in zijn wezen - bleven hem lief. Zo liet het gegeven hem niet los en wilde van improvisatie gedicht worden. In de jaren 1916 tot 1927 is dit gedicht geschreven. Moge de toen zo zuiver als hij kon tot poëzie gezongen innerlijke werkelijkheid, waaraan het ontsprong en die het moet uitdrukken, voldoende vergoeding blijken voor wat de jeugddroom, in de sfeer der feítelijke werkelijkheid, door een enkele trek (als die reis van een knaap naar het Zuiden) aan onwaarschijnlijks heeft moeten behouden".'

187 J. Donne, *Ten sermons,* Ed. by G.G. Keynes, London, 1923. Nonesuch Press.

188 Th. Traherne, *Poems of felicity,* Ed. by H.I. Bell, Oxford, 1910.
Th. Traherne, *Centuries of meditations,* Now first printed from the author's ms., Ed. by B. Dobell, London, 1908.
Thomas Traherne, 1637?-1674. Engels dichter en mysticus; wordt beschouwd als voorloper van Blake en Wordsworth.

lezen beschikbare tijd verdeel tusschen Roland Holst en Dante. Dit voorjaar en deze zomer tot de vacantie heb ik de heele Div. Comm., en het Paradijs twee maal, gelezen, en ik wil ook de Hel, en de Louteringsberg nog eens voor de 2e maal doorlezen. De kwestie is met Dante, als je aan het eind van de Comm. bent, voel je je precies rijp voor nu een nieuwe en betere, een echte lectuur van het geheel, en zoo kun je je heele leven aan de gang blijven. In elk geval wil ik na Dante Milton nog eens vastpakken. De laatste tijd heb ik veel in Shakespeare[189] en, dat heb je misschien in de N.R.C. gemerkt, de drama's van Tsjechoff gelezen.[190] Over dat tooneelwerk van Tsjechoff zou ik eigenlijk wel eens graag een art. schrijven.[191] Je tijpt zoo'n brief, en aan het eind, als het beginnen moest, n.l. een bestudeering van Tsjechoffs techniek onder het licht van het te voren gevondene, dan moet je uitscheiden en met de mededeeling *dat* die techniek de eenig-juiste en adaequate is, volstaan. En nu, hart. groeten van ons beiden aan jou en je vrouw

je Van Eyck

E 6a:

niet bewaarde briefkaart van Van Eyck.

L 10

Voorburg 12 December 1926 [= 1925]

Beste van Eyck

Inderdaad ben ik den laatsten tijd weer aan het sukkelen geweest: kou en maagpijn zoodat ik moeielijk tot iets komen kon. Maar ook zonder je briefkaart[192] had ik je toch zeker een dezer dagen geschreven, uit dankbaarheid nl. Dankbaarheid waarvòor zul je straks wel hooren.

Laten we het eerst over de in je laatste brief meekomende aanval en verweer hebben. Ja, Jacques is je eigenlijke diepste wezen vijandig gezind. Hoe graag zou hij een scheiding maken tusschen je literaire zijn en je verdere persoonlijkheid, het éene haten en voor het andere vriendschap voelen. Zooiets gaat wel bij wie hun kunstenaarschap als bijkomstig beschouwen, maar niet bij menschen, als jij en ik, voor wie dit in het middelpunt van hun leven staat.

In jouw plaats zou ik, geloof ik, Jacques' aanval onbeantwoord gelaten hebben. Ik ken werkelijk niemand, die zoo volkomen onbewust is als hij. Hoe zou je hem ooit kunnen overtuigen. Redeneeringen richten zich tot het bewustzijn en dat mist hij volslagen. Met zwijgen bereik je soms nog wel in zoo'n geval, dat er in de

189 Wellicht naar aanleiding van een toneeluitvoering van *Hamlet in moderne kleeren,* waarover Van Eyck schreef in de N.R.C. van donderdag 15 oktober 1925.

190 Naar aanleiding van toneelvoorstellingen in Londen schreef Van Eyck in de N.R.C. over *The Cherry Orchard* en *The Sea Gull*. Het tweede stuk is opgenomen in *VW* 7, p. 671-676.

191 Van Eycks wens is niet in vervulling gegaan.

192 Deze briefkaart van Van Eyck is niet bewaard gebleven.

onbewustheid een zekere onrust gaat ontstaan, die dan nog weleens (heelemaal in het onderbewuste natuurlijk) tot zelfherziening leidt. Het aanhalen van mijn oordeel kon ook niets anders opleveren, dan hem een nieuw mikpunt te verschaffen voor de bliksems van zijn toorn. Wat dit aanhalen betreft, liever had ik gehad, dat je me eerst gevraagd had. Het is niet goed voor de onbevang[en]$^{+}$ - heid bij schrijven van brieven, als je moet denken, dat de dingen die je op dat oogenblik voor één bestemt, weer verder kunnen gedragen worden. Als je er in toestemt is het natuurlijk iets anders. Bij het bekende retoriek-debat heeft Jacques ook een stuk van een brief van me in de Beweging gezet, maar daar had hij eerst mijn toestemming voor gevraagd. Dit is prettiger en vertrouwder.

Het moet echter beroerd voor je geweest zijn, die afval van vrienden, dat verkeerd beoordeeld worden, maar het is leed en pijn, die nu eenmaal altijd de onontkoombare begeleiders zijn van wie een strijd beginnen, en vooral een strijd terwille van iets goeds. Me dunkt nu ook dìt. Iedereen wil strijd met je, begin hem dan ook en zoo fel mogelijk. Strijdbaar ben je zeker, en je zenuwen kunnen het gevecht ook verdragen. Ik bedoel, neem nu ook onverbiddelijk stelling in je critieken. Daarvoor zou je dan je stukken eenigszins los moeten maken van het boek dat je schrijven wilt. In een min of meer wetenschappelijk boek kun je natuurlijk niet zoo heftig [par]tij kiezen. In je vorige critieken heb je wel zooals bv. bij Nijhoff terloops je standpunt tegenover dat van de te beoordeelen dichters gezet, maar toch niet hevig uit[ge]$^{+}$ sproken genoeg, niet eens en vooral straf omlijnd genoeg. Met alle geweld willen ze met je vechten, doe het dan ook. Op die manier krijg je ook medestanders, maak je allerlei menschen die een onbewust verlangen naar het nieuwe hebben, duidelijk wat [ze] missen en wenschen.

En nu over mijn dankbaarheid. Op je aanraden heb ik Traherne's Poems of Felicity en zijn Centuries of Meditation [*lees*: Meditations][193] besteld. Drie dagen geleden kreeg ik ze. (The Centuries van de KB, omdat Nijhoff[194] me berichtte dat ze uitverkocht waren. Is het niet mogelijk er in Engeland een ex. voor me op de kop te tikken?[)]$^{+}$.[195] Je hebt het zeker ook wel eens bij het lezen van een schrijver gehad, dat je heelen dag erdoor vervuld en verlicht was, dat je met

193 De aanbeveling van Thomas Traherne door Van Eyck in zijn brief van 20 november werd van grote betekenis voor Van der Leeuw. De ontdekking van Traherne was voor hem een zelfherkenning. Zijn subjektief gerechtvaardigde scheiding der werkelijkheid in twee werelden: de maatschappelijke wereld en het onmiddellijk werkelijke, eigen 'Aards Paradijs', vond hij door Traherne gekwalificeerd als 'een *wezens*onderscheid tussen de ene, door mensen gemaakte maatschappelijke wereld, [...], als *schijn*werkelijkheid, en die andere, door God geschapen natuurlijke wereld van intuïtie, liefde en droom als de *ware* werkelijkheid, [...]'. Cf. Van Eyck, *VW* 5, p. 346-347. Zie verder: P.N. van Eyck, *Ontwikkelingsgang* in *VW* 5, p. 345-350; *Hulsker,* p. 288-295.

194 Van der Leeuw bedoelt niet de dichter, maar de Haagse boekhandelaar Martinus Nijhoff.

195 De twee zinnen tussen () heeft Van der Leeuw interlineair toegevoegd.

M. Nijhoff met zijn zoon Wouter

de gedachte aan hem naar bed ging ervan droomde en er mee opstond? Zoo is het hier ook. Het beste in mijzelf voel ik verhelderd, opgeheven en gerechtvaardigd, door de woorden van dien werkelijk vromen man. God in de wereld, in de dingen liefhebben in gesublimeerde kinderlijkheid, genoten door een Infant Ey,[196] kan er iets gezegd worden dat mij nader aan het hart ligt? En hoe schoon ook heeft hij het uitgesproken, melle dulcior.[197] Ik heb altijd in de mystici veel moois gevonden, maar nooit heb ik mij heen kunnen zetten over hun wereldverzaking, hun stervende leven, hun wezenloos wézen. Ungrateful noemt Traherne, het miskennen van de heerlijkheid gods die hier op aarde het hart van alles is, ondankbaarheid het zuchtend dorsten naar een hiernamaals, waar god hìer uit elken bloem en vrucht ons aanroept. Poezie en proza beiden zijn heerlijk, maar het proza nog vlekkeloozer. Alles wat ik in mijn Kinderland, mijn verzen he[b] probeeren te zeggen vind ik hier reiner, verhevener weer. Ik heb nog lang niet alles gelezen, telkens denk ik, wat is er ook weer voor heerlijks, en dan weet ik het weer, o ja Traherne. Donne is geweldiger, met zijn orgelmuziek, maar de inhoud van die als met bazuingeschal over de menigte verkondigde predikingen, wat staat die diep beneden die van Trahernes zonneklaar inzicht. Ja ik las ook Death's Duel,[198] prachtig maar niet tot steun.

Je vraagt me over mijn werk. Mijn dichtbundel is wel ongeveer af. Maar zooals ik je al schreef, ik zou nog wat meer willen maken om ruime keus van verwerpen te hebben. Ik heb erover gedacht dien bundel ‘Het aardsche paradijs’ te noemen. Doorloopend geef ik er een verheerlijking van het leven in: Elementen, dagen en jaargetijden, wolken, landschappen, het lichaam, de arbeid, verzoening van ziekte en ouderdom, herdersverzen, en dan tenslotte een tiental grafschriften (antiek opgevat), waarin de verzoening van dood en leven is verbeeld. Enkele afdeelingen [zijn] in mijn gevoel nog niet helemaal af, bv. over het Lichaam en de Arbeid (waartoe o.a. het Ledikant behoort) zou ik nog meer willen zeggen. Afwachten. Het is typisch zooveel als ik in Traherne weervond van dingen, die ik ook had probeeren te zeggen. Zoo is er bij mijn Grafschriften,[199] een vers dat ik maakte voor ik hem kende in zijn poezie. Dit:

De Knaap

Omdat ik jong was, fonkelden de velden
In warmer weerschijn dan Egyptisch goud,
Bont als juweelen lokten de ongetelde
Loten en vruchten van 't bezonde woud.

196 De volledige titel van Traherne's gedichten luidt: *Poems of Felicity, Containing Divine Reflections On the Native Objects of An Infant-Ey*.
197 Cf. Ps. XIX:10.
198 *Death's Duell* is Donne's laatste preek geweest; opgenomen in *Ten sermons* (zie noot 187).
199 De komma achter ‘Grafschriften’ is eigenaardig.

Tot de oudren opzien wekte een diep vereeren,
Hoe hoog hun wijsheid, en hun woord hoe rein,
Vaak wuifde een zwier voorbij van koningskleeren,
Naar sterren reikte ik en hun vuur was mijn.

Maar toen de strenge Tijd kwam om te rooven
Wat niemand langer dan een jeugd geniet,
Heeft rustig hem de dood terzij geschoven,
Waarbij hij alles in mijn handen liet.[200]

Van den winter hoop ik, bij welzijn, me meer aan proza te wijden. Plannen heb ik wel, maar ze staan nog niet vast. Wel zit ik met Schwung prehistorie te studeeren.

Prettig dat je over de omwerking van je Sterren tevreden bent. Ja ik las wat je schreef over Tsjechoff. Ik heb zijn tooneelstukken ook gelezen, wonderlijk sober en fijn werk. Goed als je daar eens dieper op in zoudt gaan.

De beide briefafschriften zend ik hierbij terug. Hoor ik gauw eens wat. Verlangend naar je stuk over Jacques. Ons beider hartelijke groeten ook voor je vrouw

je
AartvdL

L 11

Voorburg 12 Maart 1926

Beste van Eyck

Wel bedankt voor je overdrukjes. Beide stukken zijn uitstekend.[201] Dat over Jacques verbluffend van juistheid. Me dunkt, als zoo volkomen de kern van deze gedichten wordt aan het licht gebracht, dat dan het bezwaar niet gelden mag, dat mijn beelden en woordmuziek lievende ziel ook hier niet zijn volle deel kreeg. Wellicht kan slechts op déze wijze de waarheid zoozeer duidelijk worden gemaakt. De waarheid is naakt, en het is mogelijk dat eerder het werktuig van een Egyptisch kunstenaar haar gestalte in graniet kan houwen, dan de beitel van Praxiteles. Als een stem uit een geheel andere wereld heb ik altijd van Jacques verzen gehouden maar dat ze de kiemen van een gewissen ondergang in zich borgen heb ik evenzeer gevoeld. Het is zoo waar wat je over zijn liefde zegt en

200 *De knaap* is zonder varianten opgenomen in de bundel *Het aardsche paradijs;* zie Aart van der Leeuw, *Verzamelde gedichten,* p. 335.

201 De twee stukken waren: *J.C. Bloem* in Groot-Nederland, februari 1926, *Dichters en Gedichten* I; *VW* 4, p. 496-525 en *De Gids en onze dichterlijke beweging* in De Vrije Bladen, februari 1926; *VW* 4, p. 483-495. Zie voor dit tweede stuk noot 211.

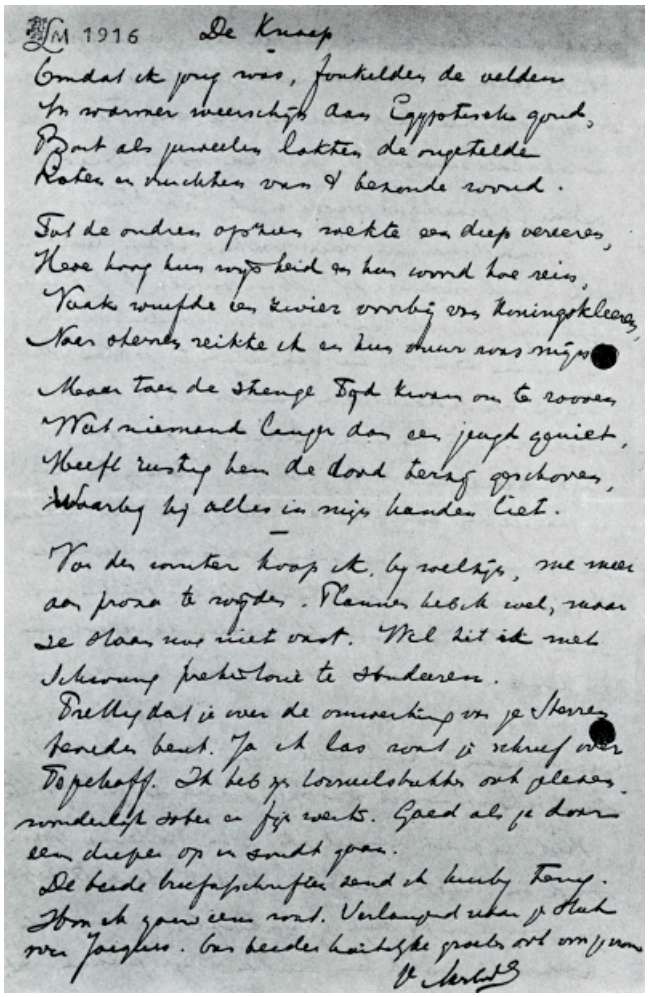
M 1916 De knaap

Omdat ik jong was, fonkelden de velden
In warmer weerschijn dan Egyptisch goud,
Dat als juweelen lakten, de ingetelde
Roten en stuikten van 't besonde woud.

Tot de ondren opgren wekte een diep ververen,
Hoe lang hun wijsheid en hun woord hoe reis,
Vaak wuifde een zwier voorbij van koningskleren,
Naer oberen reikte ik en hun deur was mijn

Maar toen de stenge Tijd kwam om te rooven,
Wat niemand langer dan een jeugd genoot,
Heeft rustig hen de dood terug geschoven,
Waarby hij alles in mijn handen liet.

Van der counter koop ik, by welkijn, me meer
aan proza te wagden. Klanken bleek wel, maar
se staan nog niet vast. Wel lit ik met
Schreuning prekwoise te studeeren.
Prettig dat je over de omwerking van je Storen
tevreden bent. Ja ik las wond je schreef over
Dopchaff. Ik heb je bosmelsbakker ook gelezen,
wonderlijk sober en fijn werk. Goed als je door
een diepen op en sindt gaan.
De beide briefkaartjes zond ik kundig terug.
Hoor ik gauw eens rond. Verlangend naar je stuk
van Jacques. Een beeder hartelijke groets ook van ons
Uw Aart

Laatste gedeelte van de brief door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, met het gedicht 'De knaap', 12 december 1925

zijn onmacht om die ooit te verwezenlijken. In dat verband kan ook zijn verloving[202] bekeken worden. Hij is hier geweest met zijn meisje, en meer dan dit hoef ik niet te zeggen, dat ook in dit geval van eenige verwezenlijking wel geen sprake zal wezen.

Zelf zal hij van je critiek wel niets willen aanvaarden. Zijn leven,[203] drijft geheel op onderbewuste stroomingen, bewust over zichzelf een oordeel vellen kan hij niet. Trouwens wat hij bij zijn bezoek opmerkte over het Gidsgeval, en jullie [cor]respondentie daarover, bevestigt mijn overtuiging dat hèm tot een ander inzicht trachten te brengen tot niets leidt.

En nu je stuk aan Marsman. Juist zóo bedoelde ik het, toen ik er in een vorige brief op aandrong, dat je je houding zoo scherp mogelijk zoudt afbakenen. Dat is hier zuiver en open gebeurd. Werkelijk woord voor woord ben ik het met dit opstel eens. Zoo'n zin als: dwz. of zij, noch in hun l[ev]en hun dichten, noch in hun dichten hun leven verzakend, als eenvoudige menschen, die de diepste beteekenis van hun streven in hun ganschen levenswandel uitdrukken, van het dichterschap dat eene alles omvattende midden maken, waaruit wij, ook al schrijven wij geen versregel, leven en groeien' zou ik wel iedereen in het hart willen zien gebrand. Ook je karakteristieken van Nijhoff en Coster zijn best.

Een andere vraag is echter of dit alles de jongeren bekeeren zal. Ik zou denken van niet. Zijn zìj het eigenlijk niet geweest, die Holst en Nijhoff juist om der wille van hun verscheurdheid voor zich opgeeischt hebben, zijn ze zelf niet leeg en vatbaar voor alle soort van lokgefluit. [L]aatst hoorde ik dat Marsman over katholiek worden dacht. Ik weet niet of het waar is, maar in den lijn zou het zeker liggen.[204] Afschuwelijk dat Roomsch doen dat tegenwoordig een van de plagen (en zeker niet de minst gevaarlijke) is die de wereld vergiftigen. Wat kan voor zulke naar Jésus (niet de bijbelsche Christus)[205] en Maria de oogen verdraaiende menschen, een dichter als Verwey, die oerprotestant, beduiden, of een criticus als jij, die niet minder protestant bent. Neen als ik bv Marsmans laatste bundeltje[206] lees, dan zou ik mij niet voor kunnen stellen dat 'de weg van het

202 Bloem verloofde zich op 12 maart 1926 met Clara Eggink. Hun huwelijk vond plaats te Rotterdam op 4 november van hetzelfde jaar.

203 De komma na 'leven' is eigenaardig.

204 Gedurende de jaren 1925-1926, toen Marsman in een ernstige geestelijke krisis verkeerde, zocht hij toenadering tot het katholicisme. In deze jaren valt ook Marsmans kennismaking en vriendschap met Gerard Bruning, die hem in zijn religieuze houding probeerde te sterken. Ondanks de grote aantrekkingskracht, die het katholieke geloof op hem uitoefende, heeft Marsman het nooit kunnen aanvaarden. Na de dood van Bruning op 8 oktober 1926 heeft Marsman het katholicisme niet onmiddellijk de rug toegekeerd. Pas in later jaren heeft hij zich er duidelijk én fel van gedistancieerd.

205 'niet de bijbelsche Christus' is interlineair toegevoegd.

206 *Penthesileia,* verschenen september 1925 bij Hijman, Stenfert Kroese en Van der Zande te Arnhem in de Palladium-reeks.

licht' hem iets zou te zeggen hebben. Mijn gevoel is dat dit jongere geslacht er een is zooals bv 'das junge Deutschland', of de dichters onder de Fransche revolutie en Napoleon, afgeleiden door een zeer bewogen tijd, die niet tot ware kunst kunnen komen. Maar de tijd gaat tegenwoordig gauw. En het geslacht waarvoor jouw ernstige beschouwingen moeten dienen, staat misschien al, zwijgende nog, maar vol adel en diepte, voor den drempel.

Geestig is, dat het antwoord der 'vrije bladen' [*lees*: Vrije bladen] eigenlijk al te lezen is, als ik je overdrukje omdraai. Daar staat een vers afgedrukt, [Och]tend genaamd,[207] waarin ik word ingelicht over lijven die aan lijven stranden, slapen in den roes van iemands haar, in een holte van de hand waarin hemel en hel zijn verholen, in eén woord juist zoo'n muisbarend gebergte als er maar al te dikwijls in het landschap van de jongste letterkunde, oprijst aan den horizont.

Toen ik je critiek over Bloem begon te lezen verwonderde ik mij er even over mijn naam niet in de kleine dichtergroep die tusschen 1905 en 1910 in de Beweging begon te publiceeren, genoemd te zien.[208] Maar toen ik wat verder je karak-

207 *Ochtend* is een gedicht van Jan R. Th. Campert en luidt:

Ochtend

Ontwaakt uit dit diepe rusten
door de willekeur van uw hand
zie ik uw hoofd aan mijn schouder
en uw lijf aan mijn lijf gestrand.

Sinds gisteren zijn jaren vervlogen,
wij waren vreemd aan elkaar,
nu vindt het licht ons tesamen,
ik sliep in den roes van uw haar.

Maar, bij God, vanwaar dit vreezen,
dat hard in mij staat gebrand,
dat hemel en hel zijn verholen
in de holte van uw hand.

Dit gedicht stond evenals het stuk van Van Eyck in het februari-nummer van De Vrije Bladen op p. 40 en werd opgenomen in de bundel *De bron* (1927); ook in Jan Campert, *Verzamelde gedichten,* p. 63.

208 Van Eyck begint zijn artikel aldus: 'De kleine dichtergroep (Gossaert, Bloem, De Haan, Van Eyck) die tussen 1905 en 1910 in De Beweging begon te publiceren, verschilde hierdoor het essentieelst van de eigenlijke Nieuwe-Gidsdichters, dieper dan nog van Verwey, maar van Henriëtte Roland Holst en van Boutens toch eveneens: dat hun dichterschap niet, in de eerste plaats, als bij die ouderen, door *schoonheidsverlangen*, maar door *geluksverlangen* beheerst werd'. Iets verder vervolgt hij: 'Voor dit artikel wil ik het overwicht van het geluksverlangen slechts op dit éne, gemeenschappelijke en bij uitstek belangrijke kenmerk terugvoeren: dat zij, sinds hun eerste bewuste ervaring van eigen innerlijk, hun eerste ontvankelijkheid voor tijdsstemmingen en kunstindrukken, ontgoochelden waren'.

teristiek van dien groep las, niet meer. Neen zeker was ik geen ontgoochelde, en ik verlangde ook niet naar het geluk, omdat ik het bezat. In dit licht bezien wordt mij ook duidelijker wat Jacques mij eens zeide: wij voelden in den Bewegingstijd zoo voor je werk, omdat je had, waar wij naar zochten.[209]

Van jongs af heb ik de wereld altijd als zichtbaar beeld van laat ik maar zeggen Gods wetten gezien. Daarom kon ik schrijven:

> 'Slechts als ik loof en prijs,
> Voel ik de ware peis
> Over mij komen.'[210]

Mijn strijd is dan ook niet het veròveren van het geluk, maar het verdedigen ervan, tegenwoordig tegen niet geringe machten, zooals ziekte invaliditeit, geldgebrek, vereenzaming, tijdgeest en natuurverwoesting. Ik geloof dat het hier gaat om òf verslagen te worden, òf mij volkomen aan een schepper over te geven. Je weet niet tot welk een hulp bij die gevechten Traherne mij is geweest. Het was mij of ik plotseling overwinnaar was geworden, en zèlf al die honderdtallen van vreugde en wijsheid verkondigde. Op het oogenblik is het boek mij door de KB weer afgenomen, echt een groot gemis. Zou ik niet eens aan den ontdekker en uitgever van de centuries kunnen schrijven? Leeft hij nog, weet je zijn adres?

Van den winter is de pen mij weer door ziekte uit de hand genomen. Nu zit ik in de drukte, we verhuizen nl. Na opheffing [van]$^{+}$ de huurcommissie ben ik opgeslagen wat ik niet betalen kon. We trekken nu in bij mijn schoonzuster die naast ons woont. Vanaf 1 Mei is mijn adres dus West Einde 140.

Hoor ik weer eens wat van je? Mijn opmerking over het gebruik maken van mijn woorden bij je brief aan Jacques heeft je toch niet afgeschrikt? Ik heb er nu eenmaal behoefte aan intiem met iemand te kunnen spreken. Ik ben schuw van aard, maar vooral dìt: precies heb ik nog genoeg zenuwkracht voor mijn werk (meestal niet eens) maar om mij openlijk in de strijd te mengen, daarvoor schiet ze ten eenenmale te kort. Des te heugelijker vind ik het, dat er iemand is, die de dingen, die ik ook zoo gaarne zou zeggen, klaarder en sterker naar voren brengt dan ik het, ook zelfs als ik een krijgsman was die zijn rechterarm niet miste, zou kunnen doen. Natuurlijk wil ik hier niet mee zeggen, dat je geen gebruik moogt maken van wat ik je schrijf, of dat als [da]t noodig was mijn linkerhand je niet ten dienste zou staan, maar alleen dat het niet buiten mij om gaat.

Met weer eens een brief zou je me veel plezier doen. Hartelijke groeten van ons beiden ook aan je vrouw

je
AartvdL

209 Deze opmerking van Bloem vond later zijn weerklank in de herdenking van Aart van der Leeuw door Jan Greshoff in het *Geschenk van de boekenweek 1933,* p. 129-131; zie ook *Het salamanderboek* 1938 en Van Heerikhuizen, *De strijd,* p. 40-41.

210 Citaat uit *Morgenlied* . In: *Het aardsche paradijs,* p. 82, afd. *Herdersverzen*.

Westeinde 140 en 142 te Voorburg; sinds 1907 woonhuis van Van der Leeuw, eerst nr. 142, daarna, tot zijn dood, nr. 140

E 7

papier zonder gedrukt briefhoofd

Londen, 15 Maart '26

Beste van der Leeuw,

Hartelijk dank voor je brief, die op een voor Nederl. post ongewoone tijd kwam, en dus een dubbele verrassing was. Ik had je natùurlijk allang willen èn moeten schrijven. Eerst kwamen de overdrukken van Gr. Ned. niet: ik heb er eindelijk gekregen, waarvoor de uitgever een aantal afleveringen geruineerd heeft. De maand was toen bijna om. Toen wou ik wachten tot De Vrije Bladen. Ook daarvan lieten de overvellen 3 weken op zich wachten. Om met de verzending niet te wachten, heb ik hen vervolgens maar vast gestuurd, bevroedend dat je niet begrijpen zoudt, waarom ik je toch geen overdruk van 't stuk over Jacques gezonden heb. Je brief komt dus vòor ik mijn eereschuld afbetaald heb, maar dat is dan ook een prikkel, om hem onmiddellijk na ontvangst te beantwoorden. Ik behoef je niet te zeggen, dat je oordeel over mijn arbeid mij veel goed doet. Toen je mij tot een principieel stuk aanzette, dacht ik: ‘daar moet een aanleiding toe zijn’ en ik kon toen niet vermoeden, dat die zich zoo gauw zou voordoen, en dat nog wel in het tijdschrift der jongeren.[211] Neen, ik geloof niet meer in onmiddellijk resultaat. De Vrije Bladen is nu weer onder een andere redactie gekomen, door het uittreden van Marsman en Houwing[212] [*lees:* Houwink]. Alles wijst er op, hoe dwaas het zijn zou, wanneer ik mijn werk ook maar in het minst

211 Marsman reageerde op Van Eycks Witte-Mierpublikatie met een kort stukje in De Vrije Bladen, december 1925: ‘De verwikkelde oneenigheid tusschen de Redactie van *De Gids* en haar criticus P.N. van Eyck blijve hier, als zoodanig, rusten. Het uitvoerige materiaal, dat De Witte Mier van Sept. over deze quaestie verschaft, is nochtans niet in staat ons een der beide partijen volkomen in het gelijk te doen stellen. Maar wel moeten wij het staken van V.E.'s critische werkzaamheid bizonder betreuren. Men kan natuurlijk tegen deze kritieken aanvoeren, dat zij niet, of dikwijls niet duidelijk, een aesthetische waardebepaling gaven; dat zij te vaak, langs uiterst moeizaam-philosophischen omweg tot psychologisch verhelderen van den betrokken dichter geraakten; dat zij de a.h.w. hierarchisch-plastische eischen eener critiek soms veronachtzaamden, maar men kan nooit ontkennen, dat zij met de uiterste toewijding, met volkomen onpartijdigheid, met diep-gravend begrip zijn geschreven. In de moeizaamste dezer opstellen waren plotselinge openbaringen te vinden, laatste waarheden, inderdaad; en sommige ervan beantwoorden aan alle eischen, en aan alle gelijk'lijk, die men aan critiek kan en mag stellen. De studie over Hendrik de Vries, die V.E.'s Gids-werkzaamheden besloot (Sept.), is van zulke critiek een volledig en prachtig voorbeeld’. Van Eyck greep deze gelegenheid aan om nog eens, nu in meer algemene zin, op het konflikt terug te komen en tevens precies te zeggen wat naar zijn opvatting poëzie is en hoe naar zijn mening kritiek behoort geleverd te worden. Voor titelbeschrijving zie noot 201.

212 Voor 1925, de tweede jaargang, aanvaardde Marsman met R. Houwink het redakteurschap van De Vrije Bladen, om het aan het eind van dat jaar weer neer te leggen. Van 1929-1931 zou hij nogmaals deel uitmaken van de redaktie, nu samen met D.A.M. Binnendijk en Constant van Wessem. De redaktie werd in januari 1926 gevormd door D.A.M. Binnendijk, J.W.F. Werumeus Buning, R. Houwink, C.J. Kelk en Constant van Wessem. Daarna komt Houwinks naam niet meer op het omslag voor.

inrichtte op pogingen, om hen te winnen. Dat moet van zelf gaan, en als *zij* 't niet zijn, zullen lateren het, hoop ik, zijn. Marsman zal in De Vrije Bladen antwoorden,[213] maar zijn vriendschap voor Jany Holst en Pom Nijhoff zal hem verhinderen, een werkelijk bevredigend antwoord te geven. Wat ik over Marsman als dichter[214] zei, berust voor een deel op de lezing van een gedicht, dat hij mij toezond en dat in De Gemeenschap gestaan heeft.[215] Hij schreef mij,[216] dat hij heelemaal in een periode van onzekerheid verkeert, en óók niet meer weet, of hij 't nog eens is met zijn vroegere verklaring over het creëeren, die ik geciteerd heb. Wat kan van De Vrije Bladen verwacht worden met menschen als van Wessem en Kelk in de redactie? Wat doet Buning daar in, vraagt men zich af. Dat neemt niet weg, dat het misschien op den duur belang krijgt, dat ik dit stuk geschreven heb. Ook Verwey is er zeer mee ingenomen. Ik citeerde hem als 'een dichter die gij niet kent'. Heb je dat gemerkt? Voor het oogenblik heeft het stuk reeds dit resultaat gehad, dat Coster zich ziedend van zedelijke verontwaardiging van mij heeft afgewend. Hij heeft mij 2 brieven geschreven,[217] en vindt, en blijft vinden - met welke reden is mij niet duidelijk geworden, dat mijn kritiek over hem een *'gemeene', 'zijdelingsche'* 'schop in de liezen' is. Het is mij een raadsel hoe iemand zulke kinderachtig [e], naief-ijdele brieven kan schrijven. Dat ik hem indolent noemde, schreef hij niet toe aan het feit, dat ik hem geestelijk indolent vind, d.w.z. meen, dat hij zelden of nooit ergens tot in de diepte doordringt, maar aan ergernis mijnerzijds, omdat hij een brief van mij, van September of October niet beantwoord had! De eerste brief heb ik rustig weerlegd. De tweede niet meer beantwoord. Dan heb ik een vreemde brief van Nijhoff gekregen,[218] een poging om mij te 'redden', vol 'vriendschap' en goede bedoelingen, op ieder punt natuurlijk niet minder een karikatuur van mijn wezen, dan de *wilde* aanval van Jacques. Wat Coster ter verontschuldiging van Holst, Nijhoff tot verontschuldiging van Bloem aanvoert, als ik je dat vertelde, zou je werkelijk verbaasd staan, maar 't is zonde voor de ruimte, [*een asterix verwijst naar onderaan de bladzijde, waar staat:* Hij noemt 'Colenbrander een bijzonder braaf en eenvoudig man'.] Nijhoff meent, dat ik bezig ben, al mijn schepen achter mij te verbranden, een 'daad van leegzengende verarming', jammer, omdat ik 'au fond een goed hart' heb. Wat je over Jacques' verloving zegt, spijt mij. Ik had gehoopt, dat wij hier een keerpunt kregen. Ik hoor dat het een pas-klaar H.B.S-

213 Marsman deed dat in de vorm van een open brief, die in De Vrije Bladen, maart 1926 verscheen. Dit stuk, evenals het stuk van Van Eyck getiteld *De Gids en onze dichterlijke beweging,* staat afgedrukt als Bijlage II in de *Briefw. Van Eyck-Marsman* .

214 Van Eyck heeft 'als dichter' toegevoegd.

215 Dit is het gedicht *De ondergang* , dat in De Gemeenschap van december 1925 gestaan had.

216 In een brief van 24 januari 1926. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 22.

217 Zie voor deze brieven *Bijlage III.*

218 Deze brief kon niet als bijlage opgenomen worden, daar hij niet aanwezig is in de verzameling van het Letterkundig Museum.

Dirk Coster

meisje is. Dat wil nog niet alles zeggen, maar is het een schaapje? Ook je oordeel over mijn studie van Het Verlangen deed mij pleizier. Ja, het criterium voor deze groep is uitsluitend het ontgoocheld geluks*verlangen* geweest. Misschien doordat je iets ouder bent dan wij, hoor je daar niet toe. Roland Holst heb ik ook niet bij de groep genoemd, hoewel ook hij door het geluksverlangen gedreven wordt. Ik ben op 't oogenblik druk bezig met mijn studie over hem:[219] daaruit zal je blijken, hoe ik dit zie, en later, in vóór- of tusschenhoofdstukken kan ik de verschillende vragen beantwoorden, die ik op de eerste bladz. aanroer. Roland Holst is voor stukken als de mijne prachtige stof. Ik werk er met gespannen aandacht aan, en hoop dat het goed wordt. Hij is een veel interessanter figuur dan Jacques, en ik hoop dat dit in de studie ook duidelijk zal uitkomen.

Je denkt toch niet, dat ik je niet geschreven heb om je opmerkingen over mijn citeeren van je brief. Ik had niet zoo laks moeten zijn en je dadelijk antwoorden. Ik kan heel best voelen, wat je bedoelt, als een kwestie van beginsel. Ik heb de zaak dan ook van te voren getrouw overwogen. Ik wou Jacques, om te toonen dat ik *spontaan* niet-boos was, onmiddellijk antwoorden, en schreef alleen het *zakelijke,* en niet alleen wat vóór mij sprak, maar ook je volkomen juiste opmerking, dat de aanvankelijke, ofschoon onbewuste fout al in mijn aanvaarding van het kritikusschap lag. Ik deed dat, om volmaakt 'fair' tegen over jou te zijn. Volgens Nijhoff - die menschen zetten alles altijd zoo aan - zou Jacques 'hunkeren naar verzoening' met mij! Het middel is eenvoudig: de simpele erkentenis dat hij in geen enkel opzicht het recht had mij te schrijven als hij deed. Als hij dat niet erkennen kan, hoe kan er dan een grondslag bestaan voor een vriendschappelijk verkeer? Jacques wordt dan altijd weer opnieuw agressief, - dat verhindert een goede, gezonde athmosfeer en maakt de heele omgang steriel. Het is hier, je weet het, geen kwestie van gerechtvaardigde kritiek, maar van fundamenteel misverstaan, met het gevolg, dat Jacques door mij altijd geprikkeld wordt.

Gelukkig, dat ik je over Traherne gesproken heb! Kon ik hem je nu ook maar bezorgen. De zoons van Dobell, de vinder en uitgever, - hijzelf is dood -, hebben de zaak voortgezet. Ik kom er wel, maar zij hebben geen enkel exemplaar, en de prijs voor zeldzame antiquarische exn. is gestegen. Maar toen Jacques hier een paar jaar geleden was, heeft hij 't bij Dobell gekocht, en als je 't hem ter leen

219 Na Bloem wilde Van Eyck Roland Holst in Groot Nederland behandelen. Deze studie werd een langdurige geschiedenis. In volgende brieven komt Van Eyck er meermalen op terug. In 1928 had hij de definitieve versie nog niet geschreven. Uit zomer 1927 dateert een niet definitief geredigeerd slothoofdstuk van een uit drie hoofdstukken, tesamen 124 bladzijden bestaande, studie over A. Roland Holst. Dit is verschenen in Maatstaf, augustus 1959; *VW* 5, p. 9-64. Over Roland Holst bestaat nog een andere studie van Van Eyck, wel afgerond, maar evenmin definitief, van 211 getypte bladzijden, die gedateerd is herfst 1927. Wegens de omvang is deze studie niet opgenomen in het *VW*; ook niet elders gepubliceerd. Er is sprake geweest van een uitgave bij A.A.M. Stols, maar hiervan is niets gekomen (*Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 51 noot 50).

vraagt, kun je het houden zoolang je wilt, want dat *hij* 't zal gaan lezen, is hoogst onwaarschijnlijk. Ik hoop dat dit een manier blijkt, om je aan een exemplaar te helpen. Misschien kan ik het eens antiquarisch laten vragen. De verhuizing is vervelend. De schrik slaat mij om 't hart, als ik er aan denk, dat ik ooit zou moeten verhuizen. De zaak is, dat het een van mijn weinige hartewenschen is, te eeniger tijd veel meer buiten te gaan woonen, midden in het verrukkelijke Engelsche landschap. Ook zal het huis, dat aan de NRC. behoort, te eeniger tijd, met het groeien der kinderen,[220] te klein worden. Hoe ik dat moet inpikken, - denk eens aan mijn niet onaanzienlijke bibliotheek! - is een raadsel, waar ik mij nog maar niet aan waag, - Je hebt eèn ding in je brief vergeten: over je werk, proza of poezie, te schrijven. Toch is het eenige maanden geleden, dat je schreef, en ik zou graag weten, of je deze winter iets gemaakt hebt. *Ik* kan nog altijd niet zeggen, dat Voorbereiding heelemaal af is. Ik sluit hier in de drie gedichten die ik in Erts gehad heb.[221] Ik hoop dat ze je bevallen zullen. Ik heb erover gedacht mijn herschrijving van De Sterren in een klein boekje van 10 blz. in 50 exn. te laten drukken,[222] om het aan de vrienden en kennissen te zenden, met de kans, dat ik de rest en bloc kan verkoopen, om de kosten goed te maken. Ik wou die bewerking nu eens heelemaal geobjectiveerd zijn [*lees*: zien]: je zult er de oude Sterren - daargelaten dat 't nog maar 12 blz. van 5 strofen is, niet in herkennen,[223] dunkt mij. Ik verlang naar de lente, vooral als die komt wanneer ik mijn stuk over Holst af heb. Als dat naar wensch geslaagd is, en ik ben vrij, dan... Maar laat ik niet antecipeeren, want dat is niet verstandig. De wind waait niet alleen *waar* hij wil. Jammer dat je geen geld hebt, om de huizen wat te ontvluchten! Zou dat niet mogelijk geweest zijn? Het doet mij verdriet, dat je zoo met allerlei bekommernissen te kampen hebt, en ik hoop dat je mij gauw zult kunnen schrijven, dat je althans van zulke als huizenzwarigheid en geldzorgen afbent. Of is op dit laatste geen kans?

Verwey schreef mij dat zijn Legende van de Ruimte binnenkort verschijnt. Ik ben er heel erg naar benieuwd naar.[224] Blok[225] vertelde Geyl, dat hij in de

220 Van Eyck had twee zoons, Robert en Aldo.

221 In *Erts*. Almanak 1926 zijn van Van Eyck opgenomen: *a*) Voor: *Inkeer,* I *De sterren, àl schrille vonken,* p. 71; II *Een kind van licht te zijn, o, dít te weten,* p. 71. Deze gedichten zijn opgenomen in de tweede druk van *Inkeer* (1927), maar niet in het *VW*; *b*) *De tuinman en de dood,* p. 72. Opgenomen in *Herwaarts; VW* 2, p. 38; *c*) Uit: *Voorbereiding, Gij zijt mij overal nabij,* p. 73. Opgenomen in *Voorbereiding* (1926); *VW* 2, p. 63. De verzen uit *Erts* zijn niet vermeld in de bibliografie van Van Eycks verzen, die afgedrukt staat in deel 2 van het *VW*.

222 De herschreven *De sterren* werden onder de titel *Het zuiderkruis* samen met *Een hooglied* pas in 1942 uitgegeven in een partikulier uitgaafje, getiteld *Twee gedichten* (Mouton, Den Haag); *VW* 1, p. 154-162.

223 Zie noot 186.

224 Van Eyck schrijft ‘naar benieuwd naar’.

225 P.J. Blok, 1855-1929, historicus; volgde in 1894 Fruin op als hoogleraar in Leiden.

collegezaal van de aanvang af zoo juist opgetreden was, - als ‘born to the manner’. Ik zou hem wel eens willen hooren. Op 't oogenblik leest hij o.a. de eerste jaargang van De Nieuwe Gids. Wij moesten hem er toe krijgen, zijn Memoires over zijn jeugd en de Nieuwe Gids tijd te schrijven.[226] Wat een interessant boek zou dat worden, en een schat van gegevens blijven ongeschreven, als hij 't niet doet. Als ik deze zomer in Noordwijk kom, zal ik er eens op aandringen. En nu, beste vriend, ik heb mijn scha ingehaald. Laat gauw van je hooren, en wees, namens mijn vrouw mede, en met de jouwe hartelijk gegroet.

Je toeg.
Van Eyck

L 12

Voorburg 3 Mei 1926

Beste van Eyck

Alweer een heelen tijd geleden, dat ik je het laatste schreef. Bezigheden. Met ha[m]er, beitel en verfkwast nl. Wij zijn het buurhuis ingetrokken, en omdat het zoo naast de deur was, deden wij het meeste zelf. Vandaar dat ik een paar maanden niets gedaan heb dan schilderen en timmeren, en alleen oor had voor het geknars van de zaag en het getjilp van de houtboor. Wel prettig trouwens. Van nature ben ik eigenlijk meer handwerksman dan dichter. Nu zijn we kant en klaar, en we hebben tenminste een aardig tuintje gewonnen. Dit was [h]et nuttigste deel van den winter. Want overigens gelukte er niet veel. Een neolitisch verhaaltje dat ik heb geschreven, voldeed me tenslotte toch niet. Er zat te weinig spanning in, waarschijnlijk omdat ik wegens de gezondheid nog maar op halve kracht kon werken. En met je in acht nemen kom je bij kunst niet ver. Ik hoop nu maar, dat ik van den zomer mijn bundel af zal kunnen maken.[227] Het zullen er wel een stuk of 70 moeten worden. Ik houd niet van de nieuwe mode van boekjes van asjeblieft niet meer dan 10 gedichtjes hoogstens.

Laat ik beginnen je te bedanken voor je verzen.[228] Ik vond ze bizonder goed, vooral: De Tuinman en de Dood en Uit Voorbereiding. Ze zijn zuiver en eenvoudig en diep van zin. De beide voor: I[n]keer vond ik minder. Het eerste wat te opgeschroefd, en met dingen, die je in je later werk overwonnen hebt, het tweede en vooral de laatste regel te Leopoldachtig.[229]

226 Deze wens is niet verwezenlijkt.
227 Van der Leeuw doelt op zijn bundel, die hij *Het aardsche paradijs* zal noemen.
228 Dit zijn de verzen uit *Erts* (zie noot 221).
229 Het ‘Leopoldachtige’ gedicht luidt:

> Een kind van licht te zijn, o, dít te weten,
> En toch, zijn reinheid van weleer vergeten,
> Een die in zich zijn hooge oorsprong schendt,
> Een duisterling, aan slijk en stof versmeten.

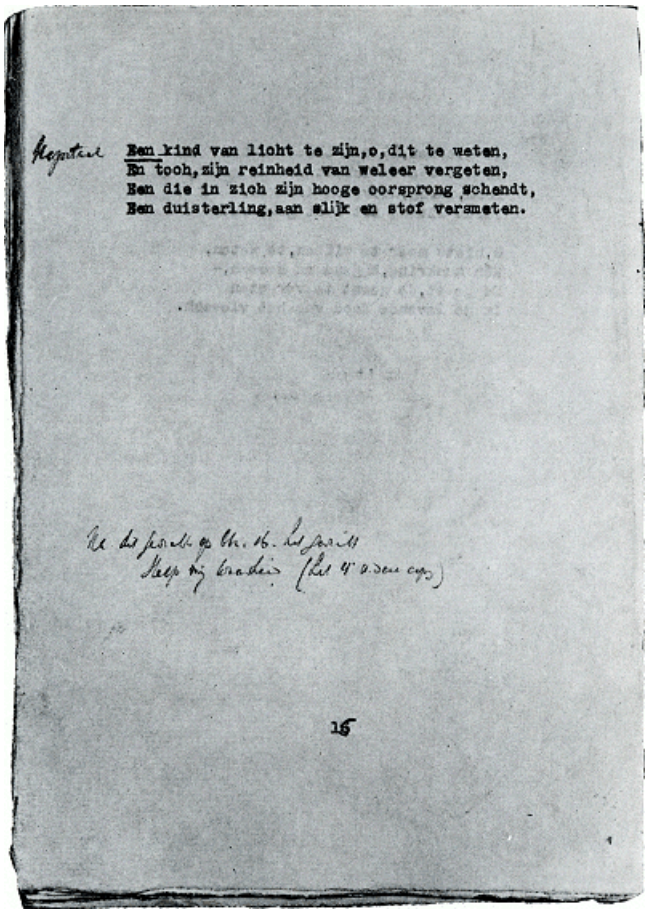
Een kind van licht te zijn, o, dit te weten,
En tooh, zijn reinheid van weleer vergeten,
Een die in zich zijn hooge oorsprong schandt,
Een duisterling, aan slijk en stof versmeten.

15

Bladzijde uit het typogram dat de grondslag vormde voor de tweede druk van de bundel 'Inkeer' (1927) door P.N. van Eyck

Met wat een treurige letterkundige ondervindingen heb je weer te kampen gehad. Ja die Coster heeft me nooit kunnen bekooren. Ik vind hem een van de minst sympathieke figuren uit de huidige letterkunde. Want die ijdele, oppervlakkige en slordige aard ligt niet alleen verborgen in zijn innerlijk wezen, maar staat ook voor ieder ten toon in zijn openlijke produkten. Een aanlooper achter modes, maar geen leider, zoo zie ik hem. Ken je 'dichters en letterkundigen' van Justus van Effen.[?]+ Ik moet altijd aan Coster denken als ik van de daar beschreven heeren lees. Trouwens dat grappige stukje zou best op dezen tijd kunnen slaan. Fraai die gemeene zijdelingsche schop in de liezen. Me dunkt dat je aanval openlijk en rechtuit genoeg was en dat hij erger had kunnen zijn. Ook wat Nijhoff over Jacques schrijft is min of meer retorisch. Je hebt volkomen gelijk te vinden, dat als Jacques zoo naar het weer aanknoopen van de vriendschap hunkert, hij eenvoudig zijn spijt over dat onbekookt schrijven moet betuigen. Maar dat zal hij niet doen, het is waar, wat je zegt, hij kon de richting die je innerlijk gaat niet hebben. Wat hèm betreft staat dit een gezelligen omgang niet in den weg, maar ik schaar me volkomen aan jouw kant als je zegt dat op zoo'n absoluut misverstaan geen vriendschap kan gebouwd worden. Ik voel het ook tegenwoordig in mijn omgang met hem. Mijn [eer]bied en liefde voor het leven irriteeren hem en ik voor mij voel dan ook dat zulk een houding intiemer verkeer uitsluit. Uit mijn laatste gesprek met hem bleek dat hij je vooral je aanval op RH. zoo kwalijk nam, en hij het mij ook euvel duidde dat ik je daarin had gesteund. Van mijn antwoord, dat voor mij juist de heele zaak om dien aanval draaide begreep hij niets. Onzin dat het een principieele kwestie was. Je stukken waren slecht geschreven, dat was alles. Typisch dat hij erbij voegde dat alleen je critieken op Marsman en Pol Dom[230] goed waren geweest. Omdat hij het daarmee eens was waarschijnlijk? Dus alleen een kwestie van slecht schrijven? Wat weten menschen toch meestal weinig van hun ware beweegreedenen af.

Je raad om Traherne's Meditations aan Jacques te vragen was een goede. Bereidwillig als hij is, stuurde hij ze mij dadelijk en ook de gedichten (die ik trouwens al zelf bezat). Teekenend was weer dat beide boeken onopengesneden waren.

Ja Bloems meisje maakte geen prettigen indruk op ons. Dat het een schaapje zou zijn zou niet erg wezen. Jacques verlangt niet anders. Maar lief leek ze in het geheel niet en dat is jammer.

Je hebt zeker ook van Verwey zijn Legende van de Ruimte gekregen. Vindt je het geen prachtig boek? Het staat voor mij naast 'De weg van het licht'. Tegenover de Maker sta ik vreemder.[231] Hoe goed suggereert de vorm: het rijm-

230 Van der Leeuw vergist zich en bedoelt Dop Bles. De kritieken op Dop Bles en Marsman waren verschenen in De Gids, resp. in de maart- en juni-aflevering van 1924. P.L.C. ('Pol') Dom, Belgisch schilder, geb. 1885; woont sinds 1927 in Den Haag.

231 *De weg van het licht* verscheen in 1922 en *De maker* in 1924.

looze, meestal vrije vers, de naakte oneindigheid van de ruimte. En dan wat een magnifieke dingen zijn erin gezegd: dat vragend gelaat in ‘de Ziener’, dat stille innige geheim van de Discipelen, dat moedige zegevierende ‘Afscheid’, die grootsche Bedelaar, waar hij zijn werk zoo prachtig opgebouwd laat zien, die ‘Dag in April’ met dat teedere begin, die aanroep van Wordsworth in Gedachten rondom een huis op Goeree, het Boek de Sterveling de 3 verzen van de Ruimte. Trouwens alles is mooi, in een reine wijde stilte geschreven en zegt hij niet zelf: sterkste van architecten is de Stilte. Schrijf me eens of je dit boek ook zoo bewondert? Ik denk zeker van wel, en ik verheug me al op de beoordeling die je erover zult schrijven.

Krijg ik weer eens Groot Nederlandsche overdrukjes? Ik ben er verlangend naar. De verhuis drukte hield mij van de KB verre. Ja, als je ook zult gaan verhuizen zal de bibliotheekbeslommering niet meevallen. Mijn boekerij is lang zoo groot niet als de jouwe, alles was naast de deur en toch gaf het overbrengen van de boeken heel wat moeite en drukte.

In verband met wat Blok over Verwey's colleges zegt, vindt je het zeker ook aardig om te hooren, dat ik van een student die ze volgt vernam, dat iedereen ze zoo waardeerde, en de studenten ze graag liepen. Kranig toch. Hoe ouder je wordt, hoe meer je ziet hoe moeielijk het is, om iets goeds van je lev[e]n te maken. En wat een mooi ding heeft Verwey ervan gemaakt.

Hoor ik gauw eens wat, ook over je werk? Met ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

E 8

papier zonder gedrukt briefhoofd

23 Juni '26

Beste van der Leeuw,

In de eerste plaats hartelijk geluk gewenscht met je 50st verjaardag, - gelukwenschen ook namens mijn vrouw, en voor de jouwe, - en met de hoop op een voorspoedig jaar, en vele mooie dingen in leven en werken. Je moet tot de menschen behooren, die na hun 50st hun mooiste gedichten gaan maken: stel die verwachting niet te leur. Als je mij weer eens schrijft, moet je mij vertellen, wat je gedaan hebt, en waar je mee bezig bent. Is je gezondheid ondertusschen bevredigend? Ook ik heb Verwey's laatste boek met veel bewondering gelezen en herlezen, al blijft De Weg van het Licht, ook om persoonlijke redenen, mijn liefste,[232]

232 Van Eyck getuigde van zijn bewondering voor *De weg van het licht* in zijn eerste Gids-kritiek (januari 1924), die over Verwey handelde. Van de bijzondere betekenis die juist deze bundel voor hem heeft gehad, getuigde Van Eyck voorts in de *Rede over Albert Verwey* (zie noot 35): Verwey's ‘werkelijke tijd moet nog komen. Komen *zal* hij. Voor mij zelf ontspringt deze overtuiging aan mijn eigen ervaring. Veel vinden wij mooi, door veel voelen wij ons bewogen, maar dat een heviger werking mogelijk is, ik heb het zelden sterker ondervonden dan toen een van Verwey's laatste boeken, *De Weg van het Licht,* met een schok, en wijder dan ooit vroeger, mijn geest voor hem opende. Vanaf de eerste, sterk en vol dóorzingende regels van *De Bevrijding* gaf dat boek door telkens andere gedichten die het hele wezen beheersende spanning, die de onmiskenbare en onweerlegbare werking van groot levende schoonheid is. En diezelfde werkzaam aandrijvende ontroering is voor mij het begin van een nieuwe ontdekkingstocht door Verwey's dichtwerk geweest. Zij, mijn eigen, bloedwarme ervaring, werd mijn onomstotelijke zekerheid tegen ontkenningen van buiten. Steeds vaster drong zij

en al heb ik, anders dan jij, met De Maker geen moeite gehad. Het meeste van wat je uit De Legende van de Ruimte op noemt, behoort voor mij eveneens tot het mooiste. In het bijzonder de afdeeling Schuilgaan. Maar De Toren noem je niet: toch bewonder ik ook dat gedicht zeer. Welke bundels zal Verwey, als hij 70 is, nog geschreven hebben![233] Ik hoop dat zijn professoraal werk hem niet hindert in zijn poetische productie. Wat mij betreft, ik heb maanden gewerkt op mijn studie over RHolst, een heel stuk daarvan geschreven en herschreven, maar toen kreeg ik eerst een griep aanvalletje, daarna kwam de staking, en toen ik weer begonnen was, kon ik niet meer. Ik heb het nog een paar weken volgehouden, maar ik kon niet meer schrijven. Nu ligt het een tijdje, en dat is beter. Wel zou ik het voòr de vacantie nog wel graag afmaken. In die rustige tusschenperiode, ben ik aan mijn bundeltjes getogen, met het resultaat dat Voorbereiding heelemaal af is, en Inkeer bijna (ik heb daarin nog gewerkt nl., van eèn gedicht de 2e helft heelemaal door een andere vervangen b.v.).[234] Ik had met v. Dishoeck afgesproken, dat ik beide boekjes samen, dit najaar zou uitgeven, een boekje van een 64 blz. dan, - precies 40 gedichten. Ik aarzel nu echter. De zaak is, dat Voorbereiding een geheel is, en een heel eigen karakter heeft tegenover Inkeer. In het bundeltje zou het natuurlijk *na* Inkeer moeten komen. Maar Inkeer is, door de Palladium uitgave, en vooral door Costers actie voor bepaalde gedichten, nogal bekend geworden. Nu ben ik bang, dat Voorbereiding achter Inkeer niet zoo duidelijk in zijn eigenheid gezien zal worden, als wanneer het apart blijft, en vraag mij af, of het niet beter zou zijn het afzonderlijk uit te geven, in een boekje van, met wit papier en al, 40 blzn. Inkeer dan eveneens apart. Alleen heeft het met Inkeer samen, door het laatste misschien meer kans op onmiddellijk debiet, en

mij tot het besluit dat ik, alléen door te trachten de traditie van onze poëzie op mijn eigen wijze van Verwey uit voort te zetten, en dáarvoor te werken, mij zelf kon worden'. (*VW* 4, p. 609). Zie ook *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 83 noot 100.

233 Om een konkreet antwoord te geven op deze retorische vraag: na *De legende van de ruimte* heeft Verwey nog vijf bundels gepubliceerd, nl. *De getilde last* (1927); *De figuren van de sarkofaag* (1930); *De ring van leed en geluk* (1932); *Het lachende raadsel* (1935); *In de koorts van het kortstondige* (1936).

234 Dit is in de tweede druk van *Inkeer* het voorlaatste gedicht, *Die jong zijn en zich zelf niet weten* . Het bestaat uit vier strofen, waarvan Van Eyck strofe 3 en 4 totaal herschreven heeft.

wordt het voor de koopers natuurlijk duurder 2 boekjes te koopen. Zeg jij me nu eens, wat je mij raadt. Ik doe misschien het beste te denken, dat het er niet toe doet, of die eigenheid van het laatste wel onmiddellijk gezien wordt, - maar ik weet het toch niet. De heele geest van het boekje is zoo, dat ik hem niet graag in verband met heel andere verzen gebracht zie. Je moet mij dus je meening eens schrijven.

Ik dank je nog hartelijk voor je 2 brieven, die ik veel te lang niet beantwoord heb, maar ik heb het dan ook erg druk gehad, en ik houd er niet van, aan menschen als jij plichtmatige vlugschriften te sturen, waarvoor ik de beste tijd niet kan kiezen. Uit Holland heb ik weinig meer gehoord. Marsman heeft als antwoord op mijn brief in De Vrije Bladen een zwak stuk gestuurd,[235] welke zwakheid ik in een laatste stukje aangetoond heb. Maar ofschoon dit stukje maar 3 blz. was, en Marsman reeds 2x, ik echter maar 1 maal over de Gidskwestie, enz. geschreven had, heeft de red. het geweigerd![236] Er stond geen scherp woord in. Wel een bewijs, dat het terrein daar voor mij niet geschikt is. Ik heb het er dan ook maar bij gelaten. Met Jacques heb ik nog een paar brieven gewisseld: hij zelf had mij het eerst geschreven. Onder de vele dwaasheden, die hij schreef, was o.a. dat *jij* ook 'zoo ontsticht' geweest was over mijn gebruiken van je brief. Ik heb daarop geantwoord: 1° dat het van zijn kant natuurlijk ten volle onjuist was, om over *ontstichtheid* te spreken, en dat als een argument tegen mij te gebruiken, 2° dat jij *wel* zeer onsticht zoudt zijn, wanneer je hoorde, dat hij eenige opmerking van jou als wapen *tegen mij,* met wie je het eens bent, gebruikt had, 3° dat die heele bewering van hem overigens het absurde op het gelaat droeg, daar hij zelf hier immers precies deed, wat hij mij verweet, n.l. iets gebruiken uit een particulier gesprek. Met dit verschil, dat *ik* je woorden gaf, en ook, wat die aan bedoelingen tegen mij bevatten, terwijl *hij* daarentegen maar raak beweert. Het spreekt trouwens van zelf, dat iedereen scrupuleus behoort te wezen in het gebruiken van een andermans uitlatingen, maar dat te veel scrupules, of onjuiste scrupules beleedigend voor hem kunnen zijn. Een brief is niet iets anders dan een gesprek, althans niet voor iemand, die in het buitenland woont, en geen sterveling zou er aan denken, om nooit iets tegen een ander te zeggen, van wat hij in *gesprekken* gehoord heeft. Het leven zou onmogelijk worden. Karakteristiek voor Jacques heeft hij op deze gerechtvaardigde opmerkingen weer niet geantwoord. De correspondentie is vastgeloopen. Wij hadden afgesproken, dat wij elkaar deze zomer ontmoeten zouden, maar daarna vond Jacques het plotseling nog eens noodig precies te vertellen, waarop zijn meening vaststond. Dat was op alle belangrijke punten, en ik heb daarop maar geschreven, dat ik onder die omstandigheden in besprekingen geen nut zie. Maar zooals ik zei, verder heb ik het wat ons land betreft, heel

235 Zie noot 213.

236 De repliek van Van Eyck bleef ongepubliceerd. Van Eyck antwoordde Marsman toen persoonlijk in april 1926 per brief. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 33-36.

rustig gehad, hetgeen mij zeer verblijd heeft. Je zult het ongetwijfeld met het bovenstaande eens zijn. Alleen zou ik, van mijn kant, kunnen zeggen, dat het beter geweest ware, wanneer je maar heelemaal niet over dat citeeren van jou gesproken had. Je ziet, dat alles gebruikt wordt, om er een wapen tegen mij van te maken.

Waar ik deze zomer heenga, heb ik, wat de eerste week betreft, dezer dagen eindelijk vastgesteld. Die week ga ik naar de Fransche Alpen: Argentière, maar daarna is nog onbekend. Ik heb een hoop, dat ik naar de Noord Italiaansche meren trek, als 't niet te heet is, hetgeen op sommige plaatsen, als Stresa, niet het geval schijnt. Over 't algemeen is October, tweede helft Sept. misschien, de beste tijd om Zuidwaarts te tijgen. Heb je in de NRC het debat Gerretson-van Blankenstein gevolgd?[237],[238] De houding van Gerretson is in de hoogste mate zwak, naar het mij voorkomt, en ik geloof dat Blankenstein hem nog heel anders had kunnen aanpakken. Gerretson heeft zich altijd op de achtergrond gehouden, anoniem, onder pseudoniem of voor anderen gewerkt. Nu hij voor 't voetlicht komt, is 't voor een zaak als deze. Ik geloof, dat wij aan zijn wederopstanding als dichter langzamerhand wel moeten wanhopen, - maar men kan het per saldo nooit weten. 't Zou voor hem zelf misschien ook een uitredding zijn. De moeilijkheid is deze: zijn eigen groote innerlijke conflict zelf is het, dat hem ook tot zwijgen gebracht heeft. Zou dat conflict niet opgelost moeten zijn, vóor de dichterlijke stem weer een kans krijgt? Is dit laatste niet, zoolang dat niet het geval is, door het conflict zelf onmogelijk? Gerretson is wel een van de merkwaardigste, gecompliceerdste menschen, die ik ken. En als hij maar niet zoo... diabolisch

237 M. van Blankenstein, tijdens de jaren 1920-1931 reiskorrespondent van de N.R.C.

238 Deze kontroverse maakte deel uit van het geruchtmakende konflikt tussen Jhr. R. Groeninx van Zoelen en Dr. M. van Blankenstein. De eerste beschuldigde in de brochure *Voor afbraak* (juni 1925) Van Blankenstein ervan, dat hij, vóór zijn drie artikelen tegen de Vlootwet, die herfst 1923 verworpen werd, in de N.R.C. verschenen, ruggespraak had gehouden met het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Hierop volgde een strijd, die hoofdzakelijk met de pen gevoerd werd en die eindigde met een oorvijg van de hand van Groeninx, waarvoor deze op 7 juni 1926 veroordeeld werd. De affaire was intussen uitgegroeid tot een komplete persrel, waarin ook Gerretson zich mengde, die met Groeninx aktief werkzaam was in de Nationale Unie. Gerretson stelde zich geheel aan de kant van Groeninx op, terwijl Van Eyck en de andere medewerkers van de N.R.C., behalve J.C. Bloem, zich solidair verklaarden met Van Blankenstein. Gerretson schreef ten gunste van Groeninx een aantal artikelen in De Telegraaf, waarop Van Blankenstein repliceerde in de N.R.C. Tijdens de rechtszitting Van Blankenstein versus Groeninx trad Gerretson als getuige à décharge op. Tussen hem en Van Blankenstein ontstond een meningsverschil over een citaat, door de laatste gebruikt. Gerretson bestreed de juistheid ervan, maar vreesde naderhand wegens meineed aangeklaagd te worden. Zijn vrees bleek ongegrond. Ondanks het uitblijven van een tweede geding bevatte ook deze nevenaffaire weer veel stof voor de nodige dagbladpublikaties. Kort nadat hij van zijn vakantie in Frankrijk was teruggekeerd heeft Van Eyck, die met beide kombattanten bevriend was, een verzoening bewerkstelligd. Jhr. Groeninx van Zoelen dank ik voor de welwillendheid, waarmee hij mij uitvoerig mededeling gedaan heeft over deze, in zijn ogen nu (anno 1971), onbelangrijke zaak.

scherpzinnig in oratio's pro domo sua was, die feitelijk, in werkelijkheid, contra domum suam zijn! Maar nu zwijg ik. Schrijf mij spoedig, want je brieven zijn steeds welkom.
Hartelijke groeten van huis tot huis

Je toeg.
PN vEyck

In slordig schrift heeft Van der Leeuw onder de datum geschreven:
vEyck
Londen
(adres op brieven)

L 13

Hulshorst 7 juli 1926

Beste vanEyck
Wel bedankt hoor voor je gelukwenschen en je bijdrage voor mijn reisfonds. Ik zat hier rustig in Hulshorst en verwachtte absoluut niet dat er iets bijzonders op mijn verjaardag zou gebeuren. Je begrijpt dus mijn verwondering overgaande in vreugde toen onze vriendin mev. Stempenius mij de tijding kwam brengen. Er is ± ƒ1000 = bijeen gebracht zoodat wij het wel kunnen wagen samen (nl. met mijn vrouw)[239] (mijn schoonzuster gaat op eigen kosten mee) een week of vier naar Italië te gaan. We dachten van 15 Sept. tot 15 Oct. te gaan en alleen Noord Italië te zien, met Florence en Venetië als hoofdpunten. Waarschijnlijk ook iets van de It. Riviera, Siena, Verona en Gardameer. Wat vindt je ervan. Je kent toch N.-Italië? Zijn er misschien plaatsen die je in het bizonder[240] aan zoudt kunnen raden, of enkele dingen die ik zeker moet zien? Heb je bovendien nog [nu]ttige raadgevingen dan houd ik mij aanbevolen. Weet je iets van het logeeren in pensions? Ben je daar vrij op jezelf over het algemeen, eet je aan aparte tafeltjes enz. ik ben nl. volkomen ongeschikt voor een soort familiair leven, het liefst zou ik de afgezonderdheid van een hotel verkiezen maar de 1° rangs hotels lijken me heel duur. Erg prettig als je me over het een en ander eens wat zoudt willen schrijven.
Jammer dat allerlei dingen je uit je werk hebben gehaald. Zoo iets is vervelend maar je kunt er weinig aan doen, mij heeft van den winter de verhuizing gehandicapt. Als ik weer in Voorburg ben (15 Juli) hoop ik toch dat ik mijn bundel verzen af zal krijgen. Er ontbreken niet veel gedichten aan. Je vraagt me raad over het al of niet samenvoegen van Inkeer en Voorbereiding. Ik zou zeggen doe het niet.[241] In Voorbereiding begin je met iets geheel nieuws. De verzen daarin

239 Van der Leeuw heeft ‘nl. met mijn vrouw’ als verklaring boven, ‘samen’ geschreven.
240 In zijn brieven schrijft Van der Leeuw afwisselend ‘bizonder’ en ‘bijzonder’.
241 Van Eyck heeft *Voorbereiding* en de tweede druk van *Inkeer* afzonderlijk laten verschijnen. De eerste bundel in 1926, de tweede in 1927, beide bij Van Dishoeck te Bussum.

komen voort uit een geheel andere zielehouding. Waarschijnlijk ook zal je er een andere categorie van menschen mee bereiken dan met je vroeger werk. Lijkt je de bundel wat klein dan zou ik eerder wachten op nog ander werk in dezen lijn, tenzij je Voorbereiding als definitief afgesloten beschouwt. Een tijd geleden sprak ik toevallig Pannekoek.[242] Die was ook zoo ingenomen met je laatste werk. Dit lag hem veel nader dan je vorige. Zoo zullen er meer zijn, en ook omgekeerd. Inkeer en Voorbereiding tezamen lezen zal op velen dunkt me verwarrend werken.

Niet te verwonderen dat je correspondentie met Jacques toch tot niets heeft geleid, jullie standpunten zijn zoo verschillend dat ze niet te overbruggen zijn. Juist was je antwoord op Jacques' opmerking ove[r] mijn 'ontstichtheid', ook juist dat het beter was geweest van mijn kant er niet over te spreken. Maar wat hij van het door jou aangehaalde had begrepen was zoo totaal fout (hij vond het een stijven van een soort onhebbelijke jaloersheid tegenover Holst) dat ik hierdoor nog duidelijker het nuttelooze van die aanhaling inzag, en e[r] daarom iets van zei dat ik het liever niet had gehad. Zoozeer had ik het gevoel bij ons gesprek dat hij van mijn motieven (van de jouwe trouwens ook) niets inzag, dat ik hem den dag daarna nog eens heb geschreven, dat het er mij toch heusch niet om te doen geweest was om een of andere nijdigheid tegenover RHolst te voeden, maar dat het een principieele kwestie goldt van geestesrichtingen. - Ook eigenlijk weer fout, want het zal wel niets geholpen hebben.

Voor ik naar hier ging heb ik nog een prettig bezoek van Verwey gehad. Juist had hij zijn laatste college van dit jaar gegeven en hij was heel tevreden en gelukkig met wat hij bereikt had. Hij vertelde dat hij nu weer verzen maakte[,]$^{+}$ sterk verbeeld en afgegrensd, een onbewuste reactie tegen zijn in de ruimte verloren zijn. Zijn Leidsche arbeid hinderde hem volstrekt niet bij literair werk, zei hij. Dat stelt dus gerust.

Ja 'de Toren' vind ik ook een prachtig vers, maar toch niet overal even hoog gespannen. Het mooist blijven mij na: De Ziener en 'Dag in April'. Wat zijn gedichten van den lateren leeftijd, als ze goed zijn, toch buitengewoon aantrekkelijk. Denk eens aan Vondel's 'Adam in Ballingschap', Hugo's Booz endormi', Patmore's Unknow[n] Eros, Goethes Divan.[243] Je wenscht het mij ook toe dat ik na

242 G.H. Pannekoek (1882-1965) heette sinds 27 november 1928 G.H. 's-Gravesande.

243 Vondel's (1587-1679) treurspel *Adam in ballingschap* verscheen in 1664. Victor Hugo (1802-1885). *Booz endormi* behoort tot het eerste deel (verschenen in 1859) van de gedichtencyclus *La légende des siècles*. Coventry Kersey Patmore (1823-1986), Engels dichter. Schreef aanvankelijk huiselijke poëzie, later hoofdzakelijk religieuze gedichten. De belangrijkste bundel uit deze periode is de verzameling oden *The Unknown Eros* (1877). Goethe (1749-1832) schreef zijn *West-östlicher Divan,* een verzameling gedichten en spreuken, in de jaren 1814-1816.

Albert Verwey

mijn 50ste de beste gedichten zal maken. Ik hoop het, maar wie zal het zeggen.[244] Sommigen bereikten den top van hun leven in hun puberteitstijd[,]+ anderen weer in hun mannelijken leeftijd [,]+ weinigen in hun ouderdom. Het meest harmonieuze en gelukkige is natuurlijk als het in den ouderdom gebeurt.

Ja ik volgde het debat Gerretson-Blankenstein. Hoewel ik de stukken in de Telegraaf niet las, leek mij toch ook G's positie uiterst zwak. Je schreef: Bl. had hem nog heel anders aan kunnen pakken. Maar nu heeft hij G. voor de rechtbank gehaald, en dat zal wel weer veel geschrijf geven waarbij G. nog menigen veer zal moeten laten. Ja de tweespalt waar je over sprak heeft mij ook altijd zoo bij G. ge[tro]ffen, al ken ik hem persoonlijk niet. Soms heb ik mij jullie wel eens als samenwerkers gedacht aan een of ander nieuw tijdschrift, maar dan kwam er toch altijd weer de bijgedachte bij, dat het toch voor jou bijna onmogelijk zou zijn met een zoo heftige en in zich zelf verdeelde samen te werken. Bijna even onmogelijk als de combinatie de Haan-Verwey, die in de zwakke dagen van de Beweging ook weleens ter sprake is gebracht.

Schrijf je eens gauw over de gevraagde inlichtingen. Als je stuk over RHolst verschijnt, krijg ik het zeker wel?

Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

E 9

papier zonder gedrukt briefhoofd

26 Aug. '26

Hotel de la Couronne
Argentière. (Hte Savoie)
Frankrijk

Beste van der Leeuw,

Je zult wel niet begrepen hebben, waarom ik je niet eerder geschreven heb. Mijn gedachte was, dat ik met de vacantie ook naar de Italiaansche meren zou gaan, en dat ik je van daaruit inlichtingen zou kunnen verstrekken. Pas vandaag ben ik zoo goed als besloten mijn tocht niet zoo ver uit te strekken, en van hier naar het meer van Genève te gaan. Het Lago Maggiore en het Lago di Como moet ik dus tot een volgend jaar uitstellen. Hier zit en loop ik de heele dag in het aangezicht van de M. Blanc en ik ontwikkel een energie in het loopen en klimmen, waarover ik zeer verheugd ben. Zoo heb ik de Mont Buet beklommen, die 3109 M. hoog is,

244 Na *Het aardsche paradijs* heeft Van der Leeuw ‘geen gedichten meer uitgegeven en waarschijnlijk ook niet meer geschreven’. Aldus Van Eyck in de eerste zin van zijn studie over *Aart van der Leeuw's ontwikkelingsgang* .

een wandeling (met inbegrip van een terugweg die een moeizame omweg was) van tien uur, om zes uur 's morgens begonnen. Het grootste deel klimmen en uren lang door de sneeuw. Het was verrukkelijk, en het uitzicht daarboven heeft mij geleerd wat bergen zijn! Dáár pas *zag* ik de M. Blanc en ik zal die dag zeker nooit vergeten. De berglucht is iets heerlijks en het doet mij pleizier te denken, dat jij en je vrouw binnenkort zoo heerlijk vrij door Noord Italië zult trekken. Wanneer je over ƒ1000.- beschikt, kun je zeker meer dan een maand, zoo niet bijna 2 maanden uitblijven. Heb je de reis eenmaal afgetrokken, dan blijft er meer dan genoeg over, althans wanneer je het verstandig inpikt, waar ik niet aan twijfel. Hier ben ik in een goed hotel ƒ4,30 per dag, wijn en belastingen inbegrepen. De franc scheelt niet veel met de lire en al is Italië misschien een ietsje duurder, je kunt in een iets minder hotel dan ik hier ben nog zeer goed terecht. Mevr. Posthumus (zuster van v. Loon[245]) die wij hier ontmoetten, was verleden jaar in Baveno (Lago Maggiore, tegenover de Borromaeïsche Eilanden (zie begin Titan, Jean Paul!)[246] in een *uitnemend* hotel: Hotel de Simplon, en daar betaalde zij zoo iets van ƒ4,50 per persoon per dag. Ga je overal en pension, waar je langer dan een of 2 dagen bent, dan kun je het met ƒ5.- per dag per persoon m.i. zeer behoorlijk hebben, d.w.z. ƒ10 per dag, of ƒ300 per maand. Reken 2 maanden, dan maakt dat ƒ600. Je hebt dan nog ƒ400.- over voor reizen, extra's en iets hooger kosten, wanneer je ergens maar een of 2 dagen bent. De reis van Parijs naar Genève is 142 fr. 2e klas. Dat is dus ongeveer 't zelfde als naar Lausanne. Van Lausanne kun je in 6 uur naar 't Lago Maggiore komen. Je moet in Italië vooral bedenken, dat wat zich ‘alberghi’ noemt, dikwijls uitstekende hotels zijn, en volstrekt niet minder zindelijk dan de groote hotels. Dit zegt zelfs Baedecker. Wanneer je niet naar het Lago Maggiore wilt - Baveno en Stresa liggen daa[r heel rus]tig,[247] Stresa krijgt het meeste wind, maar is meer bevolkt - ga dan naar het meer van Como, maar niet naar Como zelf. Neem het mooist gelegene Bellagio of als 't niet te warm is, naar Cadenabbia daar tegenover. Vandaar kun je naar Milaan gaan. (Turijn levert weinig voor je op) Van Milaan uit liggen de interessante en mooie stadjes op een rij. Blijf in elk 1, 2 of meer dagen: Brescia, Bergamo, Verona, Padua (met de Giotto's) Van uit Bergamo maak je de uitstap naar 't Gardameer, dat je van uit de trein ziet liggen. D.w.z. Desenzano en Sirmione. Na Padua ga je naar Venetië. Dat zijn al te maal reisjes van hoogstens een paar uur. Na Venetië zak

245 Dr. H. van Loon, romancier en recensent in verscheidene periodieken, was Van Eycks kollega als korrespondent van de N.R.C. te Parijs.

246 Jean Paul, 1763-1825, Duits romanschrijver, schreef zijn roman *Titan* in de jaren 1800-1803. *Titan* opent met een tocht naar Isola Bella en zet als volgt in: ‘An einem schönen Frühlingsabend kam der junge spanische Graf von *Cesara* mit seinen Begleitern *Schoppe* und *Dian* nach Sesto, um den andern Morgen nach der borromäischen Insel Isola Bella im Lago maggiore überzufahren’.

247 De lakune, ontstaan doordat er een stuk uit het papier is gescheurd, kan worden aangevuld tot ‘daar heel rustig’ of ‘daar beide rustig’.

je af naar Ravenna, Rimini. Maar verzuim Ravenna in *geen* geval, want daar zie je de invloed van Byzantium nog treffender dan in Venetië. Ben je in Ravenna, dan heb je genoeg ervaring van reizen in Italië, om te zien of je geldmiddelen je toelaten Rome er bij te nemen. Zoo niet, ga dan van Rav. naar Perugia, en vooral naar *Assisi*. Van Perugia uit naar Siena, van Siena naar Florence van Florence, over Prato, Pistoja en Lucca, naar Pisa. Van daar naar Genua. Kun je Zuidelijker gaan, n.l. naar Rome, dan kun je van Ravenna via Ancona, naar Rome. Van Rome naar Orvieto, van Orvieto, naar Assisi, van daar naar Perugia en verder net eender. Je neemt er dan ad libitum plaatsen bij. Ik ken ongeveer alles van wat ik hier opgenoemd heb. In Assisi hadden wij hotel Windsor, dat heel goed was. Hotel Subasio en Hot. Giotto zijn (behalve dat) de goede hotels (Giotto 't goedkoopst). Denk er om, dat je bij de onderhandelingen dingen kunt, en dat wanneer je geen wijn drinkt, in de regel een iets lagere prijs bedongen kan worden, wanneer je zegt dat je geen wijn wilt (maar dit laatste altijd in de laatste prijs). Ook in tallooze winkels zeg je dat het troppo caro is. In de regel - althans vroeger - volgt dan een goedkoper aanbod. In Siena pens. Chiusarelli, waar wij 4 maanden geweest zijn (grootendeels in een villa buiten). In Florence zou ik een pension aan de Arno nemen. Balestri was vroeger wat rommelig-Italiaansch, maar niet kwaad, en goedkoop. Je zult zien, dat het vinden van behoorlijke hotels met pension je geen moeilijkheden oplevert. En hiermede hoop ik je althans een enkele nuttige wenk gegeven te hebben. Je zult zeker een prachtige reis hebben, en met een schat van indrukken ontspannen, d.w.z. opnieuw gespannen terugkomen. Wat mij betreft, ik zie het eind van mijn vacantie al weer met snelle schreden naderen. Ik heb hier Uyldert[248] een week bijgewoond, een alleszins aangename kennismaking. De proeven van Voorbereiding heb ik bij mij. Wanneer je terug komt, hoop ik het van je te hooren. Tegen die tijd zal ik je het boekje wel kunnen zenden. En nu, waarde vriend, laat mij op reis eens per kaart iets van je hooren, of, wat nog beter zou zijn, per brief, hoe langer hoe liever. Ons beider hartelijke groeten aan jullie beiden.

Geheel je toeg. VEyck

Overmorgen ga ik hier vandaan,[249] en ik weet nog niet waarheen. Voor half Sept. ben ik niet in Londen terug.

248 Maurits Uyldert (1881-1966); behoorde als dichter tot de groep van De Beweging. Hij was een groot bewonderaar van Albert Verwey. Van 1923 tot 1941 werkte hij als letterkundig redakteur mee aan het Algemeen Handelsblad. Hij volgde als zodanig Is. Querido op en begon op 2 mei 1925 zijn werkzaamheid met zijn eerste tweewekelijkse Letterk. Kroniek.

249 Het postscriptum begint met een doorgehaald ‘Als je nog meer inlichtingen wilt, schrijf je maar, -,’ waarna Van Eyck vervolgde met ‘Overmorgen ga ik’ [...]. Na Argentière verbleef Van Eyck met zijn vrouw nog enige tijd in Thonon-les-bains aan het meer van Genève. Na in Genève de terugkeer van Duitsland in de Volkenbond te hebben bijgewoond keerde hij naar Londen terug. De Noorditaliaanse meren heeft hij ook later nooit bezocht.

L 14

Florence 1 October '26

Beste vEyck

Ik had je al eerder willen schrijven, maar [het] is niet makkelijk op reis om een rustig oogenblik te vinden. We zijn nu al zoowat op de helft van onzen tocht en hebben veel schoons gezien. Eerst het Comomeer, groenblauw met zijn van leven sprankelende oevers, dan het Lago Maggiore, nog mooier vind ik dit, grootsch, en dieper van kleur, wit met blauw, en de vrouwen die hun goed aan de oevers waschten, Slank en zonnig als Nausikaä. Daar ook zag ik de Villa San Remigio, veel mooier dan Isola bella, een heerlijke renaissance [k]unstwerk, voor de Regnier [*lees*: Régnier] om er een gansche bundel over te dichten. Vandaar naar Portofino aan de Riviera, rotsachtige voorgebergten, die uitsprongen in de blauwe zee. Veel hebben we daar gevaren. Maar langzaam werd ik me dit bewust, dat Italië niet is, een liefelijk land (dat is Holland, en hóe onbeschrijfelijk liefelijk wordt je hier te duidelijker) maar een streng ernstig land. Holland ligt me nader aan het hart, maar hóeveel heb ik hier te leeren. Het is een soort nederig genot om je aan de lessen over te geven, al zijn ze soms hard. Sienna, zwart somber stinkend maar hoe geweldig, barsch en zonder genade maar je ziel in het vuur stekend en haar met hamerslagen bewerkend. Dan het wonderbaar landschap om Sienna. We gingen per auto van Sienna over San Gimignano naar Florence, door een oord, dat op een oeroud over heuvelen uitgespreid gobelin leek, prach[ti]g de Siennabruine aardekleur, het grijs van de olijven, de terrassen waar de wijn groeit, en telkens bij iedere bocht zoo'n ontmoeting met geweldige roomblanke wijdgehorende ossen, die geduldig hun last trokken en met zachte oogen naar ons voortstuivende voertuig opzagen. Een uur of vier in de stad met de schoone torens en dan naar hier naar Florence. (Ook Pisa zag ik en kreeg er een machti[ge] indruk van). Hier hebben we langs de Viale dei Colli gewandeld met de gezichten op de stad en hebben het Uffizi gezien. Het meest heb ik daar van de antieken genoten, Niobe met haar stervende kinderen, de Scyth, Venus, de sarkofagen en de Romeinsche koppen. Neen ik kan het met Barres [*lees*: Barrès] niet eens zijn,[250] schilders als Sodoma [en]$^{+}$ Perugino zeggen mij weinig, zooveel temeer een Giotto [*lees*: Giottino], Simone Martini, Fabriano, ook Lippi is verrukkelijk, ook Ghirlandajo. vSchendel die wij opzochten zei ga Fra Angelico maar het allerlaatst zien, want na hem vindt je niets meer mooi. Misschien, maar onze naturen

250 Van der Leeuw is het niet eens met Barrès' oordeel in zijn essay *L'Evolution de l'individu dans les musées de Toscane,* waarin hij Michel Angelo en Leonardo da Vinci hoger acht dan de vijftiende eeuwse Italiaanse schilders. Dit essay maakt deel uit van de bundel *Du sang, de la volupté et de la mort,* die Maurice Barrès, 1862-1923, in 1894 publiceerde. Verwey heeft dit essay vertaald in het Tweemaandelijksch Tijdschrift 1 (1895) nr. 3, p. 485-499.

verschillen veel. We zijn drie dagen in Florence en blijven er een dag of 12; dan naar Ravenna (ook vSchendel raadde dat aan, noemde het de mooiste stad van Italië) dan Venetië en misschien nog Verona. [D]us minder dan je me aanraadde.[251] Maar we zijn alle drie niet sterk, en moeten alles zoo rustig mogelijk doen. De Mont Blanc top zou ik niet halen, ik las ook nog van je kranige verrichting in v Blankensteins artikel.[252] Wat moet dat een onvergetelijk oogenblik geweest zijn. In het begin van de reis hadden we het afmattend warm, sinds Sienna is het guur geworden en winderig, maar hier hindert dit niet zoo. Thuis zal ik nog een verslag sturen van mijn verdere reis. Neem dit in haast neergepende maar voor lief, en wees hartelijk gegroet met je vrouw van ons beiden

je AartvdL

Hier in Florence ben ik in pension Casalo Lungarno heel goed.

L 15

Voorburg 6 November 1926

Beste vanEyck

We zijn nu alweer een veertien dagen thuis en omdat je me beloofd hebt, zoodra ik terug was, je nieuwen bundel te zenden, wacht ik niet langer met je te schrijven, want ik ben heel verlangend naar je boekje. Deze 14 dagen zijn voorbijgevlogen met vrienden opzoeken en allerlei verhalen doen, en met het weer inleven in de kou en de grauwheid van een herfstig Holland. Met dat al zou ik mijn polders mijn heide en bosschen toch niet voor het bontkleurig op blauwen grond geschilderde landschap van Italië willen ruilen. Soms gaf het daar een armmoedig gevoel geen i[n] zon en schaduw wervelend groen om je heen te hebben, en den zoom der wegen dik onder het stof te zien. Alleen het Toscaansche landschap waar ik van Sienna over Gimignano naar Florence in een auto doorheen reed vond ik subliem van statige stemming en oeroudheid. Het heerlijkst in mijn nagedachte leeft wel

251 De Van der Leeuws hebben het reisplan gevolgd dat Arthur van Schendel voor hen had opgesteld. Op 8 september 1926 schreef Van der Leeuw aan Verwey: ‘ik kreeg ook nog een hartelijke brief van v. Eyck met nuttige raadgevingen, maar hij wil ons half Italië door laten reizen en 22 steden, incluis Rome, laten aandoen, daarentegen zegt v. Schendel ga zoo weinig mogelijk zien, maar dan goed. We gelooven, dat we ons aan het laatste zullen houden’. (Zie *Hulsker*, p. 39).

252 Van Blankenstein beschreef in de N.R.C. van 3 en 4 oktober 1926 een vakantie ‘In het land van den Mont-Blanc’. Het tweede gedeelte bestond voornamelijk uit een verslag van een tocht naar de top van de Mont Buet. In het klimmend gezelschap bevond zich een ongeoefende Deen, die dacht de Mont Blanc wel te kunnen halen, maar met de beklimming van de Buet al veel moeite had. Van Eyck, die ook deelnam aan de tocht, bracht het er heel wat beter af: ‘En was de dichter, die in onstuimige drift voor ons uit kon loopen ook niet een nieuweling?’

Venetië. Ik ben daar elf dagen geweest ook den tijd dien ik voor Verona bestemd had, heb ik daar opgebruikt. Ik kòn er niet vandaan. Ik had het gevoel dat mijn eigen wezen en de ziel van die stad elkander verwant waren. Met evenveel aandacht en droomerige verbazing als ik door mijn gedachten kan dwalen, doolde ik door dat warnet van straatjes, mansbreede steegjes, bruggen en doodloopende sloppen. Nog spannender was dat dan het varen in een gondel, maar dat was verrukkelijk van kleur [,]+ geluid en deining. Ik trof er prachtige luchten, waar ik tegen zonsondergang op de Riva degli Schiavoni naar ging kijken, 'Turner'[253] luchten met de zon achter een wolk, bruingezeilde barken in schaduw, La Guidecca in schaduw[,] S. Giorgio, en het Lido zoó in zon of ze [met] bloemen bedekt waren.

Maar de kunstdingen vond ik in Florence mooier. Ik schreef je toen ik Pitti nog niet had gezien, dus over Rafael bv en Perugino nog geen oordeel kon vormen. Hun beste werken zijn mooi vind ik. Wat schilderkunst betreft was Padua toch het hoogtepunt. Giotto is daar onvergelijkelijk, en Mantegna openbaart zich in de Eremitani[254] wel als een van [de]+ allerbeste renaissanceschilders.

Ook ben ik dankbaar dat ik in Ravenna ben geweest. Zooals je zegt is daar het mozaiek veel schoner dan bv. in de San Marco, wat een statige innige vroomheid in de Romaansche kerken daar en wat een fonkelende pracht in de Byzantijnsche. Dàt waren Christelijke kerken, eigenlijk de eenige die ik in Italië zag. De eerste die we bezochten was de Dom in Como en daar deed het me al zoo wonderlijk aan, de beide Pliniussen naast den hoofdingang te ontmoeten, in Sienna bracht me dan weer, kijkende naar de op de vloersteenen geïncrusteerde voorstellingen (wat prachtig zijn die) van de Dom, een dans van faunen en centauren en een verheerlijking van Socrates[255] in de war. Zoo bleef het doorgaan. Dikwijls vroeg ik me af, of eigenlijk in deze tempelkerken niet de oude heidensche godsdienst beoefend werd, pandaemonium, waarin dan nog een paar nieuwe goden, Christus, Johannes de Dooper en vooral Maria waren opgenomen. Meer

253 J.M.W. Turner, 1775-1851, Engels landschapsschilder. In de loop der jaren werd zijn subjektieve interpretatie sterker, waarbij de vorm vervaagde ten gunste van licht en kleur. Hij wordt beschouwd als voorloper van de Franse impressionisten.

254 A. Mantegna, 1431-1506, Italiaans schilder en graveur. 'Eremitani' is de naam van zijn fresco's in de Cappella Ovetari van de Eremitani van Padua.

255 'De Pliniussen' zijn standbeelden van de uit Comum stammende Latijnse schrijvers Plinius de Oude en Plinius de Jonge aan het hoofdportaal van de dom in Como. De dom van Siena, met de bouw waarvan in 1229 begonnen werd, heeft een prachtige marmeren mozaïekvloer. Aan deze vloer is gewerkt van het midden der 14e tot de tweede helft der 15e eeuw en zeer beroemde kunstenaars hebben bijgedragen aan de totstandkoming ervan. In de overwegend klassieke voorstellingen doet de Renaissance zich duidelijk gelden. Onder meer zijn dansen van faunen en centauren uitgebeeld. Op een met bloemen overdekt eiland, hoog boven de zeespiegel, zit een jonge vrouw en reikt met de ene hand een palmtak aan Sokrates, met de andere een kistje vol juwelen aan Krates. Deze neemt een handvol parels en edelstenen en werpt ze verachtelijk in zee.

nog dan aan de schilderijen en kerken heb ik aan de beelden gehad. Michel Angelo is een openbaring voor me geweest, hoe diep droevig is die Morgenschemering en hoe rustig toch hoe bezonken, dan ook de manhaftige Donatello, de beminnelijke Robbia, en Verrocchio met zijn Colleoni[256] daar op dat pleintje in Venetië, zoo fier zoo sterk en zoo weloverwogen, dat je er ademloos voor staat.

Het is een grote verrijking geweest die reis, ik hoop dat er in mijn werk wat van bezinken zal.[256a] In Florence ben ik veel met vSchendel samengeweest, hij prees je laatste gedichten, hij vond die heel mooi.

Eergisteren heb ik Verwey opgezocht, prettig om hem weer te spreken, in den warwinkel van dezen verfilmden en verroomschten tijd[257] is hij zoo iets kostbaars en onaangetasts.

Is je werklust weer teruggekomen? Heb je nog wat gemaakt? Ik heb zin in pro[za,] ik hoop maar dat deze winter me gunstig zal zijn.

Hoor ik weer eens gauw wat? Hartelijk met je vrouw gegroet ook [namens] + de mijne

je AartvdL

L 16

Voorburg 27 November 26

Beste vEyck

Hartelijk dank voor je mooie boekje waar ik heel blij mee ben. Ik genoot bij het doorlezen weer van de bekenden, en werd verrast door de nieuwen, waarvan vooral ‘Een laatst en stilst verwachten fluistert’ mij trof. Je leider zegt: ‘ga,

256 Michelangelo's ‘Aurora’ en ‘Schemering’ zijn figuren op het graf van Lorenzo de Medici in de San Lorenzo te Florence. ‘Colleoni’ is een ruiterstandbeeld, gemaakt door Verrocchio, van Bartolomeo Colleoni, dat staat op de Campo SS. Giovanni e Paolo te Venetië.

256a De Ital. reis is in Van der Leeuws nalatenschap vertegenwoordigd door 2 onuitgegeven dokumenten: één cahier bevat een uitvoerig reisverslag in netschrift; een ander, kleiner, wordt deels gevuld door het potloodklad van het grootste deel hiervan, deels door vóór de reis opgestelde opsommingen van bezienswaardigheden. In het eerstgenoemde geschrift leest men een beschrijving, uiteraard veel uitvoeriger en gedetailleerder dan in deze en volgende brieven, van wat Van der Leeuw in Italië heeft gezien en hoe hij e.e.a. heeft beleefd.

257 Mogelijk is dit een uiting van ergernis over de opgang, die eerst het in 1922 gestichte tijdschrift Roeping, daarna het in 1925 gestarte tijdschrift De Gemeenschap maakten.

recht en sterk en vrij'.[258] Dit doe je ook, dat is juist het bizondere van deze verzen, dat je hierin rechtop gaat, met je gezicht naar de zon opgeheven, zooals het een mensch past, en niet zooals [he]t tegenwoordig gewoonte is op den grond kruipende in walging[,]+ wanhoop en levensverachting. Al deze gedichten getuigen ervan dat het waar is, wat je [in]+ de laatste regels van je bundel zegt dat ook voor jou, in de oude lentegaarde het Delectasti[259] klonk. Ik hoop dat je dit blije

258 Van der Leeuw had *Voorbereiding* ontvangen. Daarin waren twee nieuwe gedichten opgenomen naast reeds eerder gepubliceerde (zie noot 91). De inhoud van de eerste druk is als volgt:

Achter de tuinen 't diepe, gele blinken

Die kleine vlam in het duister,
Overal achter groen hagen
Toen kwam de vrede, onverwacht...
Tusschen de dag en de scheemring
Ik ging, in mijn hart het bewegen

Zuivre schaal, met maanlicht volgeschonken

Mijn diepste bron van leven fluistert,
Woorden, zwevend, zingend,
Eens, lang geleden, heb ik u gezien, (1-4)
Ik zal nog met u wandlen,
Zilvrig waast, op vochtig kruid en bruine bladen,

Winter nog, maar luide uit mist, dat fluiten-

Dit lichaam dat uw gunst mij gaf,
O de koele herinneringen
Gij zijt mij overal nabij,
Bijen, omhoog: zwirlende, zwermende bijen,
Lente nabij nu, en de droom van de aarde

Toen zag ik water, glinstrend tusschen boomen,

De citaten zijn resp. de eerste regel van *Mijn diepste bron van leven fluistert*, en de vierde regel van het laatste gedicht. *Mijn diepste bron van leven fluistert* is het enige gedicht in *Voorbereiding,* waarvan de titel in de inhoudsopgave niet hetzelfde is als de eerste regel van het gedicht. In *VW* 2 is de titel wel identiek met de eerste regel. Van der Leeuw blijkt de publikatie in Groot Nederland, november 1926, waartoe deze twee gedichten behoorden, niet te kennen.

259 *Voorbereiding* eindigt met het gedicht *Toen zag ik water, glinstrend tusschen boomen,*- De laatste strofe hiervan luidt:

Glimlach, o Liefde, Ziel van licht der aarde,
  Glans die mijn hart doorzonk,
Toen, óók voor mij, in de oude lentegaarde
  Uw Delectasti klonk!

'Delectasti' is als beginwoord niet te vinden onder de duizenden hymnen, die door U. Chevalier opgesomd worden in zijn *Repertorium hymnologicum. Catalogue des chants, hymnes, proses, séquences, tropes en usage dans l'Église latine de puis les origines jusqu'à nos jours,* Louvain, 1892-[1921]. 6 tom. Mogelijk is het een aanduiding van Ps. 91,5: Quia delectasti me, Domine, in factura tua (*Vulgaat*).

vrome gevoel niettegenstaande teleurstelling en tegenwerking vast zult kunnen houden, en je op deze 'Voorbereiding' een 'Vervulling' zult laten volgen. In deze wijze van dichten die nieuw is en dus zichzelf langzaamaan zal moeten volmaken, is nog oneindig veel te doen. Niet de literatoren maar wel veel anderen, vooral menschen, die zich schamen over dezen tijd, en edeler willen leven dan er nu gedaan wordt, zal je met dit boekje bereiken. Trek het je niet aan dat het een beetje raar ruikt en er een drukfout in zit.[260] Ik ben hier de vos die de pa[ssi]e preekt, want ik vind zelf zulke dingen ook beroerd. Het is net of de heele bundel uit niets dan die eène drukfout bestaat. Je hebt een gevoel of iedereen met zijn vinger bij dat woord zit. Zou het misschien daarom zijn, omdat je met zoo'n werk nog eerder je vijanden hoopt te overtuigen dan je vrienden te bevredigen? Tenslotte is zulk een moedeloosheid een zwakheid tegenover den god, waarover je juist gezongen hebt. Maar zou gebrek aan vertrouwen niet het allermoeielijkste zijn te overwinnen?

Ik heb juist ook iets dergelijks te verduwen gehad. Vijf jaar geleden vroeg Meulenhoff me voor zijn Elfenrei [*lees:* Elfenrij] een verhaaltje van de Odyssee te maken.[261] Ik houd niet van dergelijk werk, ik vind het gebrek aan eerbied tegenover een meesterwerk, maar ik had heel erg geld nodig. Ik k[re]eg een voorschot, maar die serie scheen niet goed meer te gaan en nu eerst vijf jaar nadat ik het maakte komt dat in wrevel verwekte kind ter wereld. Onder de correctie vroeg M. me van de voorrede liever een hoofdstuk te maken dat in het verhaal paste. Ik vond dat goed mits ik nog iets in een nawoord kon zeggen. De gegevens van de voorrede verwerkte ik dus in een hoofdstuk I en een narede. Nu drukt M. voorrede + hoofdstuk I + narede af, dus alles staat er dubbel.[262] Heel erg is het niet, want het is geen eigen werk, en ik troost me er [n]u mee dat dit een straf is voor mijn bezwijken voor de verleiding der dubbeltjes. Zoo iets hoop ik nooit meer te doen. Ik zend je geen expl. omdat het dit niet waard is en ik er zelf trouwens maar 4 ontving. Doe me plezier en lees het boekje niet, bedek het met den mantel der liefde. Als in voor of najaar as. mijn dichtbundel uitkomt krijg je natuurlijk dàt boekje.

Van vSchendel ontving ik zijn laat[ste] werk: Verlaine, het leven van een dichter.[263] Las je het al? Wat ervan te zeggen? Er zijn veel fijne vSchendel teederheden in, maar het stuit me toch tegen de borst dat van zulk een soort leven een evangelie wordt gemaakt. Trouwens teekenend is het voor Arthur, dat hij zoo

260 In de eerste druk van *Voorbereiding* is vóór de inhoud een *Verbetering* ingeplakt: 'Bladz. 19, regel 7 v.b. staat: Het groene grijs van wolken...; dit moest zijn: Het groene grijs van wilgen...'. Op p. 19 staat het gedicht *Eens, lang geleden, heb ik u gezien*.

261 *De zwerftochten van Odysseus,* J.M. Mculenhoff, Amsterdam, 1926. Het boekje verscheen in 'De Elfenrij, bibliotheek van sage en sprook'.

262 De bladzijden, die voorafgaan aan hoofdstuk I, en het nawoord komen gedeeltelijk overeen.

263 *Verlaine, het leven van een dichter,* Amsterdam, 1927 was zojuist verschenen.

het ongebreidelde gevoel-alleen verheerlijkt. Alsof er geen bezinning, zelfbeheersching[,]+ inzicht, verantwoordelijkheidsgevoel e[n] wijsheid bestonden. Mijn natuur verzet zich met kracht tegen zulk een opvatting en de jouwe zal dat ook wel doen. Bovendien is dit boek sterk doortrokken van een katholieke geest. In werkelijkheid ìs vSch. dan ook zóo katholiek dat hij het niet eens meer behoeft te worden. Het is een boek dat in dezen tijd past, trouwens de heele figuur ook van Verlaine hoort daarin thuis. Kijk maar eens naar Nijhoff, de gansche Ver[la]insche gevoelssfeer vindt je in hem terug, en dit niet alleen, ook tallooze woorden en zinnen uit dien dichter. Ontroerend is hij zeker, ook het boek van vSch. is dit vaak, maar er is licht noodig, helderheid en beproefdheid, geen blind gevoelsgeweld, dat tenslotte toch iedereen waar het zich op uitstort verstikt en bedelft.

Ik lees tegenwoordig voortdurend in het Oude Testament. Wat is dat toch geweldig. Alleen God is werkelijk, buiten hem is er niets anders. Heb je nog iets moois gelezen den laatsten tijd, zeg dat dan eens. Je hebt me indertijd met Traherne zoo gelukkig gemaakt. Ik kan dikwijls honger hebben naar een goed boek, maar waar vindt je ze tegenwoordig?

Als je tijd hebt hoor ik zeker wel weer eens wat. Hartelijk met je vrouw door ons beiden gegroet

je AartvdL

L 17

Voorburg 13 Maart '27

Beste vanEyck

Hartelijk dank voor de toezending van je Leopold beschouwing. Ik vind het een magistraal stuk werk. Tegen je opvatting kan niets ingebracht worden en die van RH is volkomen ontzenuwd.[264] Apropos van dat geschrift van RH, hoe staat dit mij tegen, geen woord ervan of het is ontkenning van het diepste waarop ik mijn leven heb opgebouwd. Niets heeft waarde voor me, dat niet uit de lagen van onbewustheid en onderbewustheid in het volle heldere zonnelicht is gebracht, en daar door den vorm is geheiligd. Je begrijpt dus hoe ik staan moet tegenover dat ‘huiveringwekkend vervreemden en geheimzinnig en beangstigend teloorgaan in onzekere eeuwigheden’. De proef op de som van de verkeerdheid van dit levensgevoel is dan ook de vertwijfeling waaraan zij allemaal die zoo spreken ten prooi zijn. Hoe zich een Elysium te denken, als hiér al niet de afglans ervan gezien wordt[,]+ de vreugde erover gevoeld? Een waar woord van Donne, die toch ook wel wist wat tranen waren: ‘and we go thither (towards Heaven) not that being

264 *J.H. Leopold* in Groot Nederland, februari en maart 1927; *Dichters en gedichten* II; *VW* 4, p. 526-586. Deze studie bestaat uit vijf hoofdstukken, waarvan I-IV handelen over: A. Roland Holst, *Over den dichter Leopold*. 2e dr., Amsterdam, z.j. [1926], terwijl Van Eyck in V bespreekt J.H. Leopold, *Verzen*. Tweede bundel, verschenen in 1926.

without joy, we might have joy infused into us, but that as Christ sayes ‘our joy might be full, perfected sealed with an everlastingnesse.’[265]

Bizonder waar ook dat je de ‘verijdeling’ aangeeft als sleutel om binnen te komen in dien hof der wonderen, die de poe[zi]e van Leopold is. Wat een prachtige dichter is hij toch. Ik geloof dat ik zijn werk evenzeer bewonder als jij, maar het minder liefheb. Zijn, je zoudt bijna zeggen satanische, veeleischendheid[,]+ zijn absoluut gebrek aan kinderlijkheid, en misschien mag ik het zoo noemen, zijn onvroomheid, maken dat, hoezeer ik ook geniet van zijn groote dichterlijke gaven, i[k] toch liever, al mag de uitingskracht er dan ook minder in zijn, de beste verzen van Verwey lees, dan wat Leopold heeft geschreven. Ik vind hem meer een demonisch groote dan een goddelijk groote dichter, en ik kan het niet laten om als ik mij in zijn figuur verdiep, naast de zijne bv. een gestalte als die van Franciscus op te roepen, en dan al mijn ontzag aan den eene maar al mijn liefde [aan] den ander te geven. Veel verwantschap voel je in Leopold met Beethoven, maar in het geheel geen enkele met Mozart. En toch geloof ik dat deze laatste van een weer opbloeiende menschheid eerder de leermeester zal wezen dan de eerste.

Hoe gaat het met je? Verbreek eens de wolk van je stilzwijgen, en laat de zon der vriendschap ereens doorheen schijnen. Ben je aan het werk? Ik schrijf aan een roman, die goed half klaar is,[266] en mijn dichtbundel die in het voorj[aa]r uitkomt is al gedrukt. Tegen mijn gestel moet ik altijd erg optornen, maar het lukt toch wel. Over Italië denken en spreken we dikwijls, en het is of ik na die reis, Holland nog veel meer lief heb gekregen dan ik het al had.

Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

De rare lucht is heelemaal van je bundel af, de schoone waarde ervan is dezelfde gebleven, en niemand weet meer dat wolken het zich eens aangematigd hebben om de plaats van wilgen te willen innemen.

265 Dit citaat van John Donne is uit diens *Second Prebend Sermon*. Achter ‘thither’ heeft Van der Leeuw ‘towards Heaven’ toegevoegd, dat afkomstig is uit de voorafgaande zin. Zie: J. Donne, *The sermons*. Edited, with introductions and critical apparatus, by E.M. Simpson and G.R. Potter, Berkeley etc., 1953-1962. 10 vol. Vol. VII, p. 51-71. Het citaat op p. 71. Van der Leeuw kende het citaat waarschijnlijk uit: J. Donne, *Sermons. Selected passages*. Edited by L.P. Smith. Oxford, 1919, p. 218. De tweede druk verscheen te Oxford in 1920.

266 Deze roman kreeg de titel *Ik en mijn speelman* en verscheen in 1927 bij Nijgh en Van Ditmar te Rotterdam.

E 10

papier zonder gedrukt briefhoofd

Londen 22 Maart '27

Beste van der Leeuw,

Hartelijk dank voor je brief. Ja, ik had al lang moeten schrijven, maar er is altijd zooveel te doen en te schrijven. Het stuk over Leopold heeft, zooals je wel begrijpen kunt, heel wat arbeid gekost, en daarna ben ik bijna onmiddellijk met mijn studie over Roland Holst verder gegaan. Toen ik daar mee bezig was, kwam plotseling de poezie tusschen beide en heb ik ruim een week aan een nieuw gedicht gewerkt, dat ik Voorzang genoemd ben [*lees:* heb].[267] En daar tusschen door de Nieuwe Rotterd. Ct., en de Z. Afrik. Burger, en een Indische Courant.[268] Je begrijpt dus wel, dat ik niet altijd tot correspondeeren kom, hoevaak ik mij zelf ook herinner, dat ik jou, of Verwey, of anderen schrijven moet. Het doet mij leed, dat je gezondheid nog altijd niet geheel naar wensch is, maar [ik] hoop dat de lente je veel goed zal doen. Het was een verrassing in de krant te lezen, en van jou te hooren dat je bundel zoo gauw al te verwachten is. Voeg daarbij Verwey's bundel[269] (waarvan hij mij niets gezegd heeft!) en je kunt vermoeden, met hoeveel spanning ik deze beide boeken tegemoet zie. Je hebt je boek dus toch Het Aardsche Paradijs genoemd. Mijn boekje eindigde aan de grens. Het verhoogt mijn belangstelling naar je verzen en ik hoop dat zij nu spoedig komen zullen, en dat het net zoo'n fleurig uitgaafje als je vorige bundeltje zal zijn. Mea schreef mij, of ik ook niet bij hen wou uitgeven, maar ik moet rekening houden met mijn vroeger werk en ik blijf liever bij dezelfde uitgever.[270] Je roman kunnen wij dus zeker voor 't eind van dit jaar nog verwachten. Zoo rustig voortwerkend, produceer jij toch heel wat! Is het een geheel onafhankelijke roman, of in zekere zin een voortzetting van De Mythe? Het eerste vermoed ik. Een paar weken geleden zag ik hier ergens bij een dame je Mythe en de Begroetingen liggen: er wordt hier niet veel gelezen: het is dus een onderscheiding!! Je Odysseus boekje heb ik toch na-

267 Dit gedicht, door Van Eyck in zijn volgende brief als ‘een gesprekgedicht’ aangeduid, werd onder de titel *Een hooglied,* pas in 1942, tesamen met *De sterren* gepubliceerd. Zie noot 222.

268 Behalve voor de NRC schreef Van Eyck gedurende zijn Londense tijd bijdragen voor Die Burger en de Sumatra Post. Deze bijdragen - Van Eyck noemt ze zelf ‘politieke brieven’ en ‘causerieën’ - gingen, evenals zijn brieven voor de N.R.C. niet over literaire onderwerpen, maar over allerlei politieke en andere Engelse aktualiteiten, zoals blijkt uit dokumenten in de Van Eyck-kollektie van het Letterkundig Museum.

269 *De getilde last,* die in april 1927 verscheen bij C.A. Mees te Santpoort.

270 Mea is Mea Verwey, dochter van Albert Verwey. In augustus 1918 trouwde zij met C.A. Mees en richtte samen met hem enkele jaren later een uitgeverij op. Vanaf de bundel *De weg van het licht* (1922) hebben zij al het werk van Verwey uitgegeven. Van Van Eyck waren door C.A.J. Dishoeck te Bussum drie bundels in de jaren 1910-1912 en onlangs *Voorbereiding* uitgegeven, terwijl *Inkeer* (2e dr.) weldra bij hem zou verschijnen.

tuurlijk gekocht, ondanks al je zelfkritiek; ik heb net echter nog niet gelezen. Na Roland Holst en Gossaert en de Haan zou ik eigenlijk het liefste een studie over jou gaan schrijven. Ik werk terug, om zoo te zeggen. Het heeft zijn bezwaren en misschien wacht ik met jou nog een paar jaar. Het is verstandiger voorloopig voornamelijk figuren met zoo goed als afgesloten werk te behandelen. Jij produceert voort, en dan moet ik er later, voor mijn boek verschijnt, weer aan werken. Maar wie weet! Over Leopold heb ik nu twee studies van samen 100 blz. geschreven, en toch moet ik nu mijn definitieve en volledige studie nog schrijven, die nog heel wat werk en inspanning zal kosten.[271] Ik vraag mij soms af, of ik 'het' boek wel ooit zal afkrijgen.[272] Het deed mij veel plezier, dat je dat stuk over Leopold met genoegen gelezen hebt. De tweede helft bevatte ook veel interessante gegevens en afleidingen, vindt je niet? Ik heb nog veel meer,[273] maar natuurlijk viel dat allemaal maar zoo niet te verwerken. Ik heb toch al de ruimte van 2 stukken voor eèn studie gebruikt en met Roland Holst zal het wel het zelfde lied worden. De correctie van Gr. Nederland is daarbij liederlijk slecht. Je kunt zeker zijn, dat die drukker bij 't corrigeeren altijd weer nieuwe fouten maakt en Coenen schijnt er niets aan te doen. Ik wou dat er een behoorlijk tijdschrift voor mij was, - maar dat zal nog lang duren, en als er een tijdschrift van goede omvang door jongeren opgericht zou worden, dat werkelijk in aanmerking komt, dan ligt het voor de hand, dat de oprichters zelf hun kritiek daarin schrijven willen. Wat ik zoo over het literaire leven in ons land hoor, is overigens weinig bemoedigend. Verwey sprak een tijd geleden over een mogelijk Roomsch worden van Henr. Roland Holst, en vermeldde Houwink en Marsman in het zelfde verband. Stel je toch voor dat Henr. Holst werkelijk in de schoot der moederkerk eindigde! Wat is er over haar en haar poezie nog een massa te zeggen, dat nog niet gezegd *is*! Het zal een heele kluif voor mij zijn, wanneer ik eenmaal met haar begin. In de grond is zij de dichter sinds 80 die ik 't minst goed ken. Er is een hoop in, dat ik tot nu toe vrijwel onleesbaar vond, ook al zag ik ook daar altijd wel mooie dingen in. Andere gedichten zijn onbetwijfelbaar prachtig. Soms denk ik er al met pleizier aan, dat er nog zooveel in haar werk is, waarin ik nog heelemaal moet doordringen. Mon Dieu, wat zou ik het heeerlijk vinden, als nu binnen kort eens een jong en sterk geslacht van dichters opstond. Jij ook niet? Pasgeleden is het nieuwe boekje van Marsman uitgekomen: een verzameling van al zijn werk.[274] Dat behoort tot het beste der jongeren, maar wat is het nog schraal, in zijn geheel

271 De twee studies zijn die in De Gids, sept. 1924 en die in Groot Nederland, febr./mrt. 1927. De 'definitieve en volledige' studie over Leopold heeft Van Eyck niet meer geschreven.

272 Zie noot 63.

273 In december 1926 had Van Eyck ten huize van de erven inzage gekregen van Leopolds nagelaten handschriften.

274 De bundel *Paradise regained,* die in februari 1927 bij De Gemeenschap te Utrecht verscheen, bevat, volgens de colofon, 'de tweede druk van *Verzen,* 1923 en *Penthesileia,* 1925, vermeerderd met een keuze uit het werk der latere jaren'.

genomen. Wat mij betreft, ik heb de laatste maanden, *als* ik las, uitsluitend Hudson[275] gelezen, en daar veel aan gehad. Het was een soort, ik zou haast zeggen, staalbad, als 't harde begrip staal met Hudson's geest wat meer overeenstemde. Ken jij hem? Ik snak er meer dan ooit naar, om buiten te wonen, en lange wandelingen te maken, en, nu ik zoo ver gekomen ben als ik ben, stil te groeien, zoo natuurlijk weg, uit een innerlijke noodzaak, en daarom te vanzelfsprekend, dan dat er uit die groei voor mij zelf nog probleemen zouden kunnen voortkomen. Natuurlijk, als een boom, ieder jaar een ring, en iedere ring onmisbaar! Is zoo iets nog mogelijk? Ik geloof het. Het moet ook tusschen de huizen mogelijk zijn, maar hoeveel heerlijker zou het nog zijn, wanneer het buiten was! Misschien kan ik nog eens buiten gaan wonen, - als de kinderen wat grooter zijn. Antwoord je mij spoedig nog eens, - al kun je bijna zeker zijn, dat mijn antwoord niet spoedig komt. In ieder geval hoor je van mij eenige tijd na je bundel, en vóór die tijd hoop ik nog op een brief van je. Ons beider hartelijke groeten, ook aan je vrouw

je toegenegen
P.N. van Eyck

E 11

27 April '27.

Beste van der Leeuw,

De vijfde April kreeg ik, met de zelfde post, Verwey's nieuwe bundel en de jouwe. Dat er sinds dien 22 dagen verloopen zijn, wordt door die gelijktijdigheid verklaard. Ik heb nu de eene, dan de andere gelezen, daarna de eene herlezen, en vervolgens de andere. Tenslotte heb ik Verwey geschreven. Daarna heb ik de jouwe nog eens herlezen, en ziehier nu eindelijk mijn brief. Ik dank je hartelijk voor het geschenk, niet het minst ook voor de vriendelijke en bijzonder gewaardeerde opdracht.[276] Ik ben er erg blij mee. Dat ik het boekje met bewondering gelezen heb, behoef ik je waarschijnlijk nauwelijks te zeggen. Ik heb nog geen tijd gehad, ook je vorige gedichten nog eens te herlezen, en de bundels onderling te vergelijken en heb mij dus tot Het Aardsche Paradijs bepaald. Wat is dat, in zijn geheel, een mooi boekje, en hoeveel magnifieke gedichten staan er in! Wanneer je je mijn eigen laatste herinnert, kun je begrijpen, dat menig gedicht mij laat voelen, dat *ik* daar nog niet aan toe ben: mijn bewondering kan daardoor alleen groeien. Neem b.v. De Bader. Ik vind dat een van je allermooiste gedichten.

275 William Henry Hudson, 1841-1922, Engels schrijver.
276 Geen gedrukte opdracht, maar door Van der Leeuw eigenhandig geschreven in het exemplaar van *Het aardsche paradijs,* dat hij Van Eyck had gezonden.

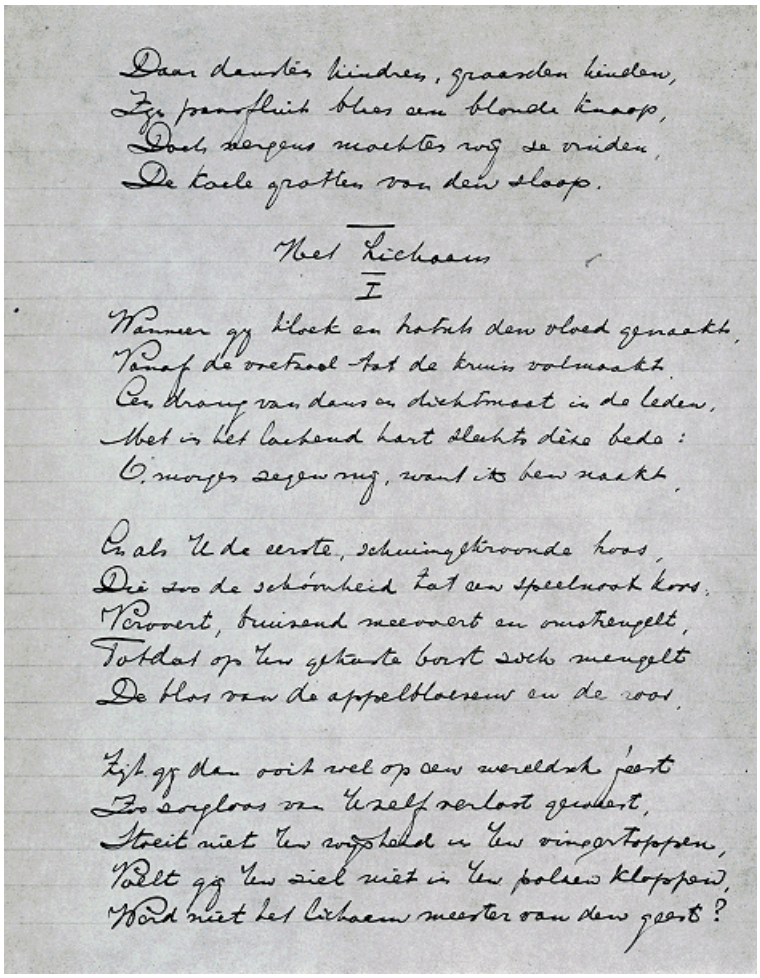

Daar dansten kinders, graasden kinderen,
Zij paarsblut blos een blonde knaap,
Doch dergens maakten nog de vrienden
De taele grotten van den slaap.

Het Lichaam
I

Wanneer gij klokt en hakkelt den vloed gemaakt,
Vanaf de oertrael tot de kruin volmaakt.
Een drang van dans en dichtmaat in de leden,
Met is het lachend hart slechts diens bede:
O morgen zegen mij, want ik ben naakt.

O als U de eerste, schuimgekroonde koos,
Die van de schoonheid tot een speelmaat koos,
Vervoert, bruisend meevoert en omstrengelt,
Totdat op Uw gekante borst zich mengelt
De blos van de appelbloesem en de roos.

Zijt gij dan ooit wel op een wereldsch feest
Zoo zorgloos van Uzelf verlost geweest,
Steeit niet Uw wipstaart in Uw vingertoppen,
Valt gij Uw ziel niet in Uw polsen kloppen,
Wordt niet het Lichaam meester van den geest?

Handschrift van 'Het lichaam'. Van der Leeuw wijzigde de titel in 'De bader' voor de bundeling in 'Het aardsche paradijs' (1927)

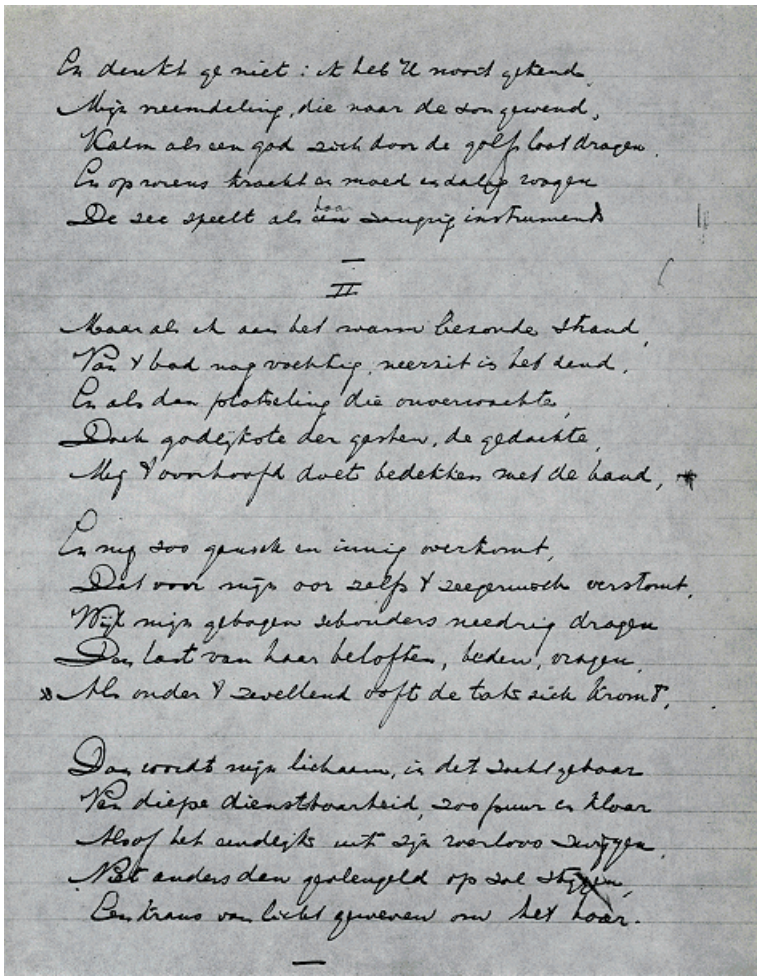

Ge denkt ge niet : ik heb 't u nooit gezeid.
Mijn neerndeling, die naar de zon gewend,
Kalm als een god zich door de golfen laat dragen.
En op wiens kracht en moed en daden zingen
De zee speelt als een zangrijk instrument

II

Maar als ik een het warme bezonde strand,
Van 't bad nog vochtig, neerzit in het zand,
En als den plotseling die onverwachte,
Doch godelijkste der gasten, de gedachte,
Mij 't voorhoofd doet bedekken met de hand,

En mij zoo geurig en innig overkomt,
Dat voor mijn oor zelfs 't zeegerucht verstomt,
Wijl mijne gebogen schouders neerdrijg dragen
Den last van haar beloften, beden, vragen,
Als onder 't zwellend dofte de takte zich kromt,

Dan voelde mijn lichaam, in dat zacht gebaar
Van diepe dienstbaarheid, zoo puur en klaar
Alsof het eindelijk uit zijn verloren duisternis,
Niet anders dan golvengeld op zal stijgen,
En trans van licht gewerden om het haar.

—

Hoe dikwijls heb ik dat gelezen. De eerste afdeeling b.v. En in die eerste afdeeling de derde strofe, met de vierde daarna. Zulke gedichten geven een andere dichter moed en hoop behalve de ontroering van hun schoonheid zelf. Wat doet het er toe, of daartegenover ook bij jou andere gedichten staan van minder innerlijke zekerheid? Zijn de laatste gedichten ook de laatst geschrevenen, of niet? Met blijdschap vond ik De Knaap terug, die jij indertijd in een brief overschreef. En vond daarna Heimwee, met zijn laatste regels, en De Verwachte. Ik heb voortdurend de drang gehad, de laatste tijd, om nog van 't jaar over je poezie te schrijven. Ik zou dat, als Holst en de Haan af zijn, nu het liefste doen. Het zal toch wel weer een jaar of vier, vijf duren, voor je weer een nieuwe bundel uitgeeft, en vóór die tijd hoop ik dat mijn boek af is. Publiceer je inmiddels, dan krijg ik wel overdrukken van je. Ik wou alleen over je als dichter schrijven, maar daarvoor natuurlijk ten volle met je prozawerk rekening houden, en daar alles uit putten, wat er voor mij uit te putten valt. Ik hoop dat het er van 't jaar toe komt. Het zal mij goed doen, eens poezie van een heel ander karakter te behandelen dan die over-gecompliceerde van Roland Holst of de Haan. Je laatste bundel, onder deze titel, is daarvoor een uitnemende aanleiding. Schiet je op met je roman, en heb je al idee, wanneer die klaar zal zijn, en verschijnen? Ik ben er erg benieuwd naar, meer over dat boek te hooren. Ikzelf heb alleen een gesprekgedicht van 9 kleine verzen van 2 strofen geschreven, dat ik Nazang noem, wanneer ik nooit schrijf wat ik hoop dat ik schrijven zal, en dat ik Voorzang noem, als ik dat wel doe. Dat is alles. Verder ben ik met Roland Holst bezig. Ik ben de laatste tijd veel uitgegaan, zoo met de car, naar buiten, en heb niet veel gewerkt. Na Hudson heb ik een paar achttiende eeuwsche romans gelezen, en daarna ben ik een tijdje bezig geweest met de 17e eeuwsche mysticus of religiosicus Vaughan.[277] Ken je hem? Laat mij dat eens horen! Ik wou maar dat ik Traherne's proza nu eens voor mij zelf kon te pakken krijgen. 't Is zoo vervelend op bibliotheken aangewezen te zijn met een boek als dat. Heb jij de laatste tijd nog iets gelezen, dat je bijzonder getroffen heeft?

Hier heb ik de brief afgebroken, gister. Wij hebben een 20-jarige logée, en daar het een prachtige dag was, zijn wij met de car Surrey in gegaan. Ik heb 175 K.M. gereden, door de heerlijkste landschappen, en na de thee zijn wij de Box Hill opgeklommen, bij Dorking, en daar hebben wij een heele tijd rondgewandeld en gezeten. Je weet niet, hoe buitengewoon het Engelsche landschap is. Er is weinig schooners dan dat. De athmosfeer verhoogt bovendien zijn schoonheid, en als er, zooals gister, bij 't dalen der zon groote wolken door de lucht drijven, en al de boomschaduwen en wolkschaduwen lang over het groen liggen, is het onvergetelijk. Vandaag moet ik van de indrukken en de ver-

277 Henry Vaughan, 1622-1695, Engels dichter en mysticus, schreef mystieke gedichten en proza-meditaties, waardoor hij vooral bekend is gebleven. Als dichter was hij een leerling van Donne. Vaughan wordt gerekend tot de ‘Metaphysical Poets’.

moeienissen nog bekomen. Ik heb de heele middag door constant het gevoel van dankbaarheid gehad.

Ik wou je ook nog vertellen, dat ik weer een uitnoodiging van van Lochem [*lees:* Loghum] gekregen heb voor Nieuwe Geluiden. Ik wou wel graag weten, wat hij *jou* gevraagd heeft. Zooals je weet heeft Coster in De Stem in een halve bladzij vol feitelijke onjuistheden mijn boekje neergesabeld.[278] Het gedicht waar N.G. mee begint, en waarvan hij in de inleiding betoogt, dat 't *geen* hymne is en zijn *kan,* noemt hij in dat stukje ‘de groote hymne’.[279] Om Voorbereiding te kunnen treffen beweert hij o.a. dat de stoïcijnen gevat waren als zij 't over 't leven hadden, en dat het niets is, maar dat zij mat waren, wanneer zij over God spraken. Zoo gaat het dan ook met mij. Alleen schijnt hij niet te zien, dat reeds uit de slotregels van de ‘groote stoische hymne’ zelf als uit ‘Sterren en bloesems’ (ook al in N.G.!) eén ding bleek: de onjuistheid ook van zijn bewering *dat* dit stoisch werk is. Meer zulke dwaasheden. Ik vertel je dit hierom: hij zat er nu klaarblijkelijk mee, wat hij voor N.G. met mij doen moest. Zijn uitvinding is deze: (De Epiloog zal er uit moeten, want iedere dichter mag maar 6 gedichten ten hoogste hebben, en Epiloog kan men, zoo men wil, 6 gedichten noemen.) De drie van Inkeer wil hij houden. Hij laat *mij* nu door van Lochem vragen, welke drie gedichten ik behalve die 3 v. Inkeer wil doen opnemen. D.w.z. ik onderstel, dat ik-zelf gedichten uit Voorbereiding mag kiezen. Wat een zonderlinge methode, niet? Eigenlijk is de ‘hymne-geen-hymne’ van 1917, en N.G. moet met 19*18* beginnen, van wege de vrede. Voor de ‘Honderd Gedichten’, de bloemlezing van vóór 1918, heeft hij mij echter tot nu toe niets gevraagd. Van jou?[280] Hij schijnt die hymne-geen-hymne met alle geweld als begin van N.G. te willen houden. Moet ik daar nu mee accoord gaan, of zal ik de zaak als

278 Coster besprak *Voorbereiding* in het Jaaroverzicht van ‘De Stem’ over 1926 in De Stem 7 (1927) I, p. 59-80, m.n. p. 66-67. Hij konstateert o.a.: ‘Deze verzen hebben kortom den toon van hun onderwerp niet. Een intellectueele, als 't ware essayistische mystiek verdrukt hier het aardsche leven, en slaat een breuk in deze poëzie, de breuk tussen intentie en toon, of wel tusschen begrip en verschijnsel’.

279 Coster schreef in de Inleiding van *Nieuwe geluiden:* ‘Het vers bij voorbeeld dat dezen bundel opent [Wie zijn lijden eeuwge noodzaak heeft bevonden], men aarzelt niet om het de diepste belijdenis te noemen van het geestelijk stoïcisme, die wij sinds Coornhert bezitten, - *geen hymne,* want de stoïsche geest is te zwaar van lijdensbewustzijn, om zich ooit hymnisch te kunnen verheffen, geen klaagzang echter ook, want de stoïsche geest is zichzelf en zijn lijdende grootheid genoeg,...’. Zijn korte bespreking van *Voorbereiding* (zie vorige noot) begint hij aldus: ‘*De ontroerde grootheid der stoïsche hymne,* waarin het rhythme de rustige stuwkracht ontleende aan een smartelijk maar manlijk-gedragen gemis, heeft Van Eyck dus verlaten’. [Kursiveringen van mij - P.D.].

280 Coster heeft geen gedichten van Van Eyck of van Van der Leeuw opgenomen in *De Nederlandsche poëzie in honderd verzen* (Arnhem, 1927). In het Voorbericht staat: ‘Wij meenden, dat wij het jaar 1910 moesten stellen als de grens van den modernen tijd. - De dichters na dezen tijd gekomen, vielen buiten onze beschouwing,...’.

intrinsiek-onbelangrijk laten waaien? Ik geef dan eenvoudig 2 ged. uit Voorb. en De Tuinman en de Dood op.[281] Schrijf daar eens gauw over, wil je? Wees van ons beiden met je familie hartelijk gegroet en laat mij van je hooren.

je toeg.
PN van Eyck

L 18

Voorburg 2 Mei 1927

Beste vEyck

Prettig je brief en vol goede tijdingen, nl. dat mijn bundel je voldaan heeft, en dat je plan om eens uitvoerig over mijn dichtwerk te schrijven er rijper door is geworden. Ook Verwey was gelukkig goed te spreken over het Aardsche Paradijs, hij vond dit mijn beste boekje inzooverre dat 'het gevoel, aan de oppervlakte zichtbaar gemaakt in een oneindi[ge] afwisseling van vertakt bloeisel dieper dan in vorige boeken zijn continuïteit en eenheid heeft'. Ik was ook dezer dagen bij hem in Noordwijk, en hij heeft toen alle verzen uit het bundeltje een voor een met me nagegaan, wat verhelderend en leerzaam was. De eerste en laatste afdeeling vond hij de beste, die van 'Moeiten' de onroerendste. Verscheiden gedichten las ik hem ook voor o.a. De Herdersstaf, Het Pad, In Mei, Het Lied, Het Graf van den God, Bij Muziek, Morgen, die hij ook tot de beste vond te behooren. De Bader I en II noemde hij er niet bij. Ieder voor zichzelf zal toch altijd wel weer een andere voorkeur hebben. Wat mij betreft ik heb wel voorkeur voor de Bader. Naar tijdsorde staan de verzen niet gerangschikt bv. Heimwee is het eerst gemaa[kt]e, Het Pad, In Mei, De oude Tuin behooren tot de laatste. Neem me niet kwalijk dat ik hier een beetje uitvoerig over schrijf, maar ik doe dat, omdat je er zelf binnenkort iets van wilt zeggen. Dít geeft me bizonder veel plezier dat mijn poezie je in tegenstelling met de gecompliceerde van RH en de Haan je als vooral eenvoudig aandoet. Niets liever hoor ik ervan zeggen dan juist dit. Traherne schrijft ergens: Om voldaan te zijn in God is het allermoeielijkste in de gansche wereld, en toch het gemakkelijkste en eenvoudigste.

De verrukking die ik over zijn Centuries heb gevoeld is nog niet verminderd, Integendeel. Ik heb nog steeds Jacques Bloem's exemplaar onder mijn vleugelen, maar om tegen het weer afstand doen een beetje gedekt te wezen, heb ik het allermooiste eruit vertaald, ongeveer een vierde deel. Jammer dat jij het boek niet bezit. Was je Jacques maar voor geweest. Van jou had ik het zeker niet onopengesneden te leen gekregen.

281 In de derde druk van *Nieuwe geluiden* zijn van Van Eyck opgenomen: uit *Inkeer* : *Wie zijn lijden; Sterren en bloesems; Een donker huis*. Uit *Voorbereiding: Toen kwam de vrede; Ik zal nog met u wandlen; Gij zijt mij overal nabij. De tuinman en de dood* kwam dus, om wat voor reden dan ook, niet in aanmerking. Van Van der Leeuw zijn opgenomen: uit *Opvluchten: De gast; De dieren*. Uit *Het aardsche paradijs: Het ledikant; Oost-Indische kers*.

Wat mijn roman betreft, die is af, alleen nog verbeteren en overschrijven. Het is een humoristische avonturenroman omstreeks 1700 in Frankrijk spelende. Wel loopt hij per slot van rekening over dat wat mij het diepst ter harte gaat en wat je een stellen van het Nieuwe Jerusalem tegenover Babylon zoudt kunnen noemen.[282] Maar ik scherts er hier mee en ik heb het zoo licht wegend mogelijk gemaakt. Ik geloof dat ik juist dit tijdperk voor de handelingsomlijsting uit heb gekozen, omdat zich toen het [Ba]bylonische, zoo in één punt, nl den koning, geconcentreerd had als nooit tevoren en nooit meer later, en ik me op die manier makkelijk af kon maken van iets dat me teveel tegenstaat, om er een belangrijk deel van een boek aan te kunnen wijden. Ademen kan ik nu eenmaal pas goed in een wereld, die ik volgens mijn eigen [dr]oomen heb herschapen.

Toen ik bij Verwey was kwam hij juist van Uyldert waar hij een paar dagen had gelogeerd. Hij vertelde dat Uyldert een vernietigende critiek over Coster's proza in twee vervolgen in het Handelsblad heeft geschreven.[283] Na het verschijnen van het eerste deel kreeg hij een woedende brief vol straattaal van Coster; als eenig antwoord verscheen daarop het tweede stuk dat nog veel afkammender was. Wel curieus. Ook jou schreef Coster op zoo'n manier, toen je je even tegen hem keerde.[284] Misschien voelt hij in het diepst van zijn wezen zijn werkelijke onbeduidendheid, en is hij daarom zoo buiten zichzelf als iemand ermee voor den dag komt.

Ik hoorde niets in verband met Nieuwe Geluiden, wat òf beteekent dat hij dezelfde verzen weer in een nieuwe druk opneemt, of dat hij mij als toch eigenlijk ondeugdelijk zal laten vallen. Dit laatste zou wel het beste wezen, want ik voel mijn werk toch heelemaal geen ‘ingang’ op wat Coster erop volgen laat. Tusschen mij en de naoorlogsche jongeren is geen verband. Trouwens ik vind dat jij en Gossaert evenmin in dien ingang hooren.

Altijd plezierig om iets over je lectuur te hooren. Van Hudson ken ik alleen het verhaal van dat meisje in het bosch, waarvan dat Londensche beeld gemaakt is.[285] Heel mooi, maar toch iets van dat sprankelende missend dat bv. boeken

282 Zie bijvoorbeeld *Ik en mijn speelman,* 29e druk, p. 60. Claude de Lingendres vraagt Valentijn, wat ‘toch eigenlijk het einddoel van de reis’ is. Deze antwoordt: ‘Natuurlijk die stad, waarover ik je al meer heb gesproken en waar ik je alleen van kan vertellen, dat zij twaalfduizend stadiën in de omtrek meet, dat er een schat van jaspis, beryl en sardonyx aan ten koste gelegd is, en dat de straatsteenen er het daglicht weerkaatsen, als zon vonkt op golven van bergbeken’. Deze beschrijving van de stad is geïnspireerd op *Apocalyps* 21.

283 Een inderdaad uitvoerige en zeer scherpe kritiek naar aanleiding van de uitgave van Costers *Verzameld proza* (Arnhem, 1925) door Maurits Uyldert was verschenen in het zaterdags bijvoegsel van het Algemeen Handelsblad van 11 en 25 september 1926.

284 Zie de brief van Van Eyck van 15 maart 1926 en *Bijlage* III.

285 *Green mansions. A romance of the tropical forest* (1904). Van Rima, de vrouwelijke hoofdpersoon, is een beeld gemaakt door Jacob Epstein, dat staat in Hyde Park te Londen. Van der Leeuw wist dit wellicht uit Van Eycks Londense brief in de N.R.C. van 29 en 30 mei 1925; *VW* 7, p. 662-670.

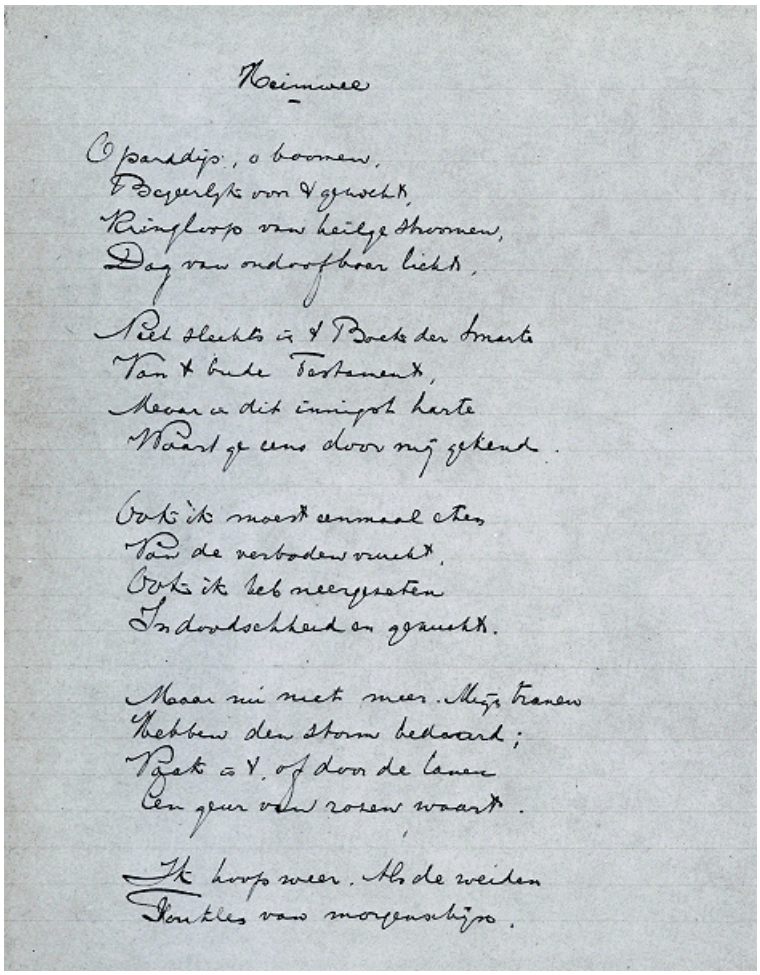

Heimwee

O paradijs, o boomen,
Bezielde van 't gezicht,
Ringlooze van heilige stemmen,
Dag van ondoofbaar licht,

Niet slechts in 't Boek der smarte
Van 't oude Testament,
Meer in dit innigst harte
Waart ge eens door mij gekend.

Ook ik moest eenmaal eten
Van de verboden vrucht,
Ook ik heb meegegeten
In dorstschheid en gezucht.

Maar nu niet meer. Mijn tranen
Hebben den storm bedaard;
Ik zie u, of door de lanen
Een geur van rozen waart.

Ik hoop weer. Als de weiden
Tintlen van morgenschijn.

Uit de bundel 'Het aardsche paradijs' (1927) door Aart van der Leeuw

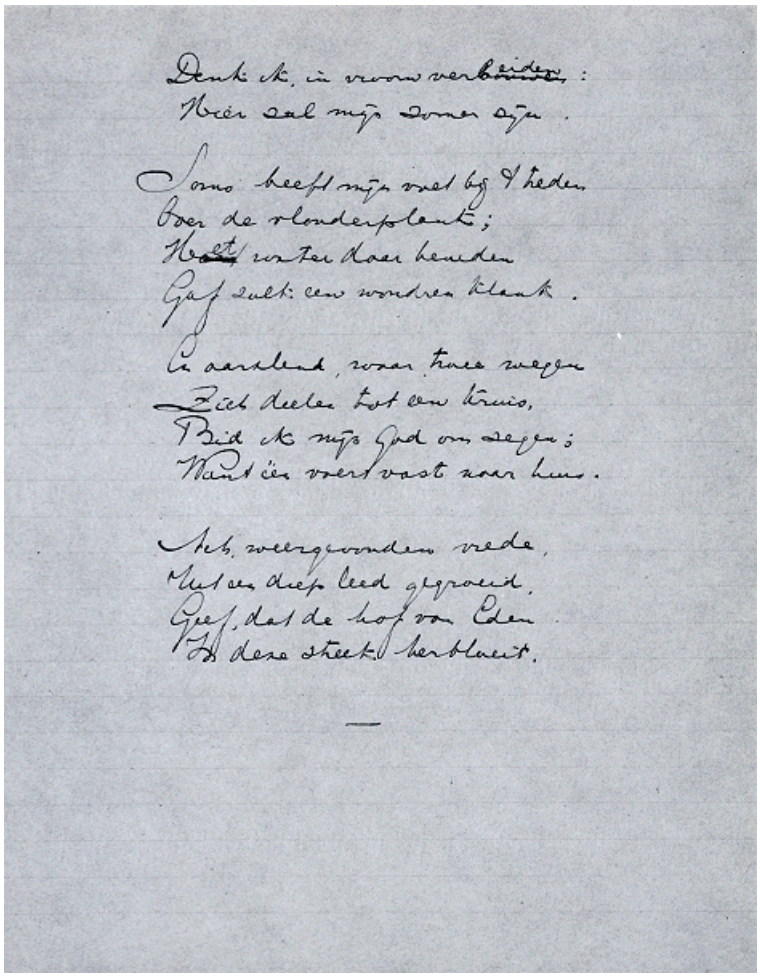

Denk ik, in vreem verbeiden:
Hoe zal mijn Jonker zijn.

Sonne heeft mijn moet bij 't heden
Over de klonderplanke;
Het winter doen beenden
Gaf zulk een wondren klank.

En aardend, waar twee wegen
Zich deelen tot een kruis,
Bid ik mijn God om zegen;
Want één werd vast voor huis.

Ach, weergevonden vede,
Met een diep leed gepaard,
Geef, dat de hof van Eden
Hij deze steek herbloeit.

—

van Stevenson[286] zoo genotvol doet zijn. Is er nog ander [w]erk aanbevelenswaard van hem? Van Vaughan ken ik alleen een paar gedichten. Toevallig liet Verwey hem mij ook zien in Noordwijk. Ik zal hem van de KB. eens nemen.

Heerlijk dat je zoo van de natuur hebt genoten. Hier is het nu ook prachtig. Alle bollenvelden in bloei[,]$^{+}$ appelen[,]$^{+}$ kersen en peren wit. Maar [he]t is te koud en te winderig om er ten volle van te kunnen genieten. Van beuken en eiken houdt de kou het blad nog in de knop. Ja ik ken dat zoo, het gevoel van dankbaarheid na groote tochten, hoe moe je ook bent. Ik heb wel een zekere voorstelling van het Engelsche landschapsmooi, maar ik denk wel dat die veel minder met de werkelijkheid zal kloppen dan bv. mijn Italiaansche, die vrijwel uitkwam. Maar hoe schilderachtiger en hoe meer door licht en schaduw gezegend een streek is, hoe moeielijker die in de gedachten is te benaderen.

Hoe eerder ik weer wat van je te lezen krijg hoe beter, hetzij poezie of proza.

Als je er tijd voor kunt vinden hoor ik zeker wel weer eens wat.

Hartelijke met je vrouw gegroet ook door de mijne

je

AartvdL

E 12

12 Nov. 27

Beste van der Leeuw,

Dat was, van morgen, een verrassing! Ik had het boek zeker niet vóór lente 1928 verwacht, en daar ligt het nu voor mij! Hartelijk dank voor boek, en opdracht, waar je mij een heel groot genoegen mee gedaan hebt en ik je erg erkentelijk voor ben. Ik hoop het zoo spoedig mogelijk te lezen, en zal je er dan verder over schrijven. Helaas zal ik er waarschijnlijk niet dadelijk mee kunnen beginnen, want ik zit nog tot over mijn ooren in mijn studie over R.H., en als ik, ‘waarschijnlijk’ schrijvend, aan de mogelijkheid van avondlectuur denk, is dat ‘waarschijnlijk’ een ongerechtvaardigd optimisme, omdat ik 's avonds in den regel niet capabel ben, om iets vernuftigs te doen, laat staan iets vernuftigs met de aandacht te lezen die het verdient. Maar spoedig zal het voorbij zijn, hoop ik, en dan ga ik eerst weer eens een paar weken lekker vrij wandelen en lezen. Ik hoop, dat je inmiddels veel plezier van je boek beleven zult, en, wat je dichterlijke voldoening betreft, van de weinige menschen wier oordeel wat waard is, en, wat je geldelijke voldoening betreft, van de vele menschen wier oordeel gedrukt wordt, - een dikke garve loftuitingen ontvangen zult.

Die studie van mij, zul je zeggen, wordt een legende. ‘Und möchte sie! - zou ik

286 Robert L.B. Stevenson, 1850-1894. Engels schrijver van Schotse afkomst. Zijn verhalen zijn sterk romantisch van karakter. Beroemd werd onder andere het zeeroversverhaal *Treasure Island* (1883).

Hölderlin bijna nazeggen.[287] Een legende, goed, maar een van... 175 bladzijden, dacht ik,[288] pas geleden, in een brief aan Verwey - tijdschriftbladzijden wel te verstaan, - en op mijn mededeeling, dat Uyldert R.H. zooveel moeite en tijd niet waard acht, antwoordde hij kryptisch: dat er als de hemel en de aarde om 'een mosterdzaadje' gaan bewegen, een boom van nog wel meer dan 175 bladen voor den dag komt. Eilieve, mijn boom zal zeker ten minste 200 bladen gaan tellen, en nog vrees ik, dat ik optimistisch ben. Ik werk aan de zooveelste herschrijving - naar ik verwacht op een na de laatste -[289] en al die herschrijvingen worden grooter dan hun voorgangster, en je zult je wel kunnen begrijpen dat ik, waanneer ik nu weer de neiging krijg een dichter iets na te zeggen, die dichter Leopold en zijn 'wat of het eind mag wezen?'[290] is. Zeker is dat ik mij zelf soms verbaas met mijn geduld. Misschien ben ik enkel tot een 'eindeloos' geduld bekwaam, omdat het mijn ijdelheid behaagt uit 'la génie est une longue patience'[291] af te leiden, dat wie niet een lang, maar een eindeloos geduld heeft, geen genie maar een genialissimus is! Wel wordt de kans hoe langer hoe geringer, dat, al mocht dat waar zijn, éen levend mensch de lezing dezer studie voldoende te boven komt, om het te kunnen erkennen. I wonder! Er zal moed toe moeten behooren om, enkel ten einde R.H. beter te leeren begrijpen, en dus waardeeren, ruim 200 groote bladzijden van mijn met taaie mannenmoed in elkaar gemaliesmede beschouwingen te lezen. Ik hoor je roepen: 'Stuur mij, als 't in boekvorm mocht uitkomen, alsjeblieft geen presentexemplaar, want dat zou op mij een ongewenschte verplichting leggen!' Ik vrees, dat je daar niet aan zult ontkomen, waarde vriend, maar ik geef al mijn vrienden ten minste een jáar om mij over de stand van hun lezing te rapporteeren. Wil je het dan afzonderlijk uitgeven, vraag je. Ja, - ik heb besloten deze zware steen in de Nederl. literatuur te slingeren. Het is wel niet het vuur, dat, zooals Platoon in de Philebos zegt, door de een of andere Prometheus uit de hemel naar de aarde gebracht werd -[292] de

287 Dit zeer korte citaat van Hölderlin heb ik niet kunnen achterhalen.

288 Boven het doorgehaalde 'schreef' heeft Van Eyck een woord onleesbaar gemaakt, waarna 'dacht' hem hier het juiste woord leek.

289 Op 16 januari 1928 schreef Van Eyck aan Marsman: 'Ik ben nog altijd bezig met mijn studie over R.H., die een boek wordt: de voorlaatste lezing begint al aardig te vorderen'. Zie: *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 51.

290 Van Eyck citeert hier de slotregel van *O pijn om van ineen te zinken* uit de afdeling *Claghen* van de bundel *Verzen,* 2e druk, Rotterdam, 1920, p. 133-138; J.H. Leopold, *VW* I, p. 110-113.

291 Dit is een uitspraak van G.L.L. Buffon. Zie: B. Stevenson, *Book of quotations, classical and modern,* 3rd ed. London etc., 1937, p. 757. De uitspraak komt niet in Buffons werk voor, maar Hérault de Séchelles schrijft hem in *Voyage à Montbar* (1785), p. 15 toe aan Buffon in een iets andere vorm: 'Le génie, n'est qu'une plus grande aptitude à la patience'.

292 Sokrates zegt in par. 16 van de *Philebos:*
'Θεῶν μὲν εἰς ἀνθρώπους δόσις, ὥς γε καταφαίνεται ἐμοί, ποθὲν ἐκ θεῶν ἐρριφη δια τινος Προμηθέως ἅμα φανοτάτῳ τινὶ πυρί'
'Een goddelijk geschenk aan de mensen is het - zo zie ik het althans - ergens uit de wereld toegeworpen door een of andere Prometheus, tegelijk met een allerschitterendst vuur'. Voor de vertaling zie Plato, *Verzameld werk,* Vert. X. de Win, Haarlem, 1963. 3 dln. Dl. 3, p. 159.

stelling n.l. dat het eene het vele is, en het vele het ene!! - en het zal dus wel niet dezelfde verwarring, wekken, maar één plons zal het geven, al zal het om ten vierden male een dichter te citeeren, dan wel 'vox, et praeterea nihil'[293] zijn! Laat ik er verder niet over spreken, het is welletjes - waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over. Ik zal blij zijn, warmeer ik - en ik citeer dit, om het laatst gemelde spreekwoord te bewijzen - in staat zal zijn de dichter Aart van der Leeuw zijn '-Voorbij!'[294] na te zingen. En nu ben *ik* benieuwd of jij mij kunt aanwijzen uit welk zijner vele werken dit citaat gekozen is. Ik heb het je zelfs gemakkelijker gemaakt, dan noodig was.

En jij, want jij mag nu waarachtig wel eens zelf aan de beurt komen - hoe gaat het, en hoe gaat het je vrouw? Ik hoop gezond. Laat mij dat hooren. Heb je, behalve je proza nog gedichten geschreven? Wat lees je? Ben je nog wel eens met Traherne bezig, en heb je hem al teruggestuurd, en ga je je vertaling van hem nog uitgeven? Heb je nog andere plannen? Wat een idiote coincidentie, dat een zelfde nummer van het gewijde avondblad der N.R.C. zulk een kritiek op Verwey en zulk een op jou bracht. En aan het slot leek de eerste haast een bedoelde weerlegging van een uitspraak aan het slot der tweede.[295] Ik heb, na

293 Overgeleverd door Plutarchus in *Apophthegmata Laconica*. Zie: B. Stevenson, *Book of quotations, classical and modern,* 3rd ed., London etc., 1937, p. 2096.

294 Zie noot 310.

295 In de N.R.C. van 28 mei 1927 schreef Marsman een 'Boekaankondiging' over Aart van der Leeuw, *Het aardsche paradijs,* die beginnend met de zin: 'Ik geloof dat critiek niet technisch genoeg kan zijn...' voor vier-vijfde bestond uit een uiteenzetting van de normen waaraan volgens hem poëzie moest voldoen en tot slot één, inderdaad globale, alinea over de bundel van Van der Leeuw. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 37. Het bijblad van de betreffende zaterdag bevatte ook een anonieme bespreking (door F. Hopman) van Albert Verwey, *De getilde last* . De kritiek op Verwey eindigde als volgt: 'Wonderlijk, hoe de doornen steeds terugkeeren in Verwey's verzen. "Het brandende braambosch van mijn hart". Wat een beeld! Deze nieuwe verzen vlammen niet, maar stralen krachtig en nog steeds schijnt het symbool een wit gloeiende hagedoorn, die wortelt in kristallen. "De getilde Last". Ja, maar de last is weggenomen. Wie hier verwacht een zwanenzang te vinden, vergist zich. Verwey beleeft zijn tweede jeugd. Zeker, er is hier terugzien naar het doorleefde, de wijsheid van den ouderdom, doch de zorgen van den midden leeftijd zijn weggevallen en nieuwe levenskracht werd vaardig, "één tak opnieuw de ruimte won".' Het slot van de bespreking van Van der Leeuw luidt: 'Men moet niet denken, dat Van der Leeuw geen volkomen, natuurlijk, behaaglijk, conservatief-conventioneel, eeuwig in den zin, van in geen tijd geboren (het jaartal kon even goed 1870 zijn, of 1760), door en door gevoelig en bewogen schrijver zou zijn; hij is weliswaar zacht-bewogen zelfs, en fijn-gevoelig, maar wat den dichter maakt, heb ik hier niet gevonden. Niet, omdat dit werk als genre mijn anti-pode is, omdat deze Hollandsche vreugde en dit Hollandsche lied om Hollandsche weiden en bloemen, en zegen en ouderdom en jeugd en edele, berustende levensaanvaarding; deze mijmeringen, rustig en wellevend, onaantastbaar rechtschapen en karaktervast, mij wrevelig en ondankbaar maken, want ten slotte kunt ge zeer goed een bijna onoverwinlijke afkeer hebben van deze en gene dichtsoort, maar direct als de vlam doorbreekt, capituleert ge, diep-verrast en -verheugd. Zoo gaat het mij met Gezelle, zoo ging het me niet, helaas, met Aart van der Leeuw'.

lezing van Marsman's kritiek, deze heer een kort, maar fiksch briefje geschreven, daarbij opmerkend dat een stroopers-lichtbak en geweer wel de slechtste gereedschappen zijn, die[296] men zich voor een kritikus denken kan, en van de onderstelling uitgaand, dat hij in zijn haast om over het boekje te *schrijven,* aan het *lezen* klaarblijkelijk niet toegekomen was, maar hij heeft daarop niet geantwoord.[297] Wat Hopman[298] betreft, het is zeer zeker een voldoening, dat aan de NRC. nu een fatsoenlijke geest heerscht, en dat iemand er de leiding heeft, die eenige notie bezit van Verwey's beteekenis, maar erg bevredigend is het nog niet. En van de latere Ned. letteren, in 't bijzonder,[299] poezie weet hij klaarblijkelijk niets. Ik merkte dat een paar jaar geleden al in De Gids, toen hij na lezing van jouw De Mythe van een Jeugd onderstelde dat je een beginner was, hetgeen pleitte noch voor zijn kennis en belezenheid, noch voor zijn leesgaaf.[300] Maar daarover genoeg. Ik verwacht - als ik je goed ken, op uitnemende gronden - dat ik nu weer eens spoedig wat van je hoor. Je zult mij daar altijd heel blij mee maken, en ik wou dat het mogelijk was, brieven te krijgen ook zonder dat zij altijd dadelijk beantwoord worden. In correspondentie zaken is het echter altijd een kwestie van quid pro quo. Wees er zeker van dat ik er naar verlang je boek te lezen en dat zoo gauw mogelijk doen zal. Een tijd geleden heb ik plotseling een paar avonden lang De Legende van de Ruimte herlezen. Wat

296 Wat oorspronkelijk tussen ‘stroopers-lichtbak’ en ‘men zich’ stond heeft Van Eyck met een dubbele doorhaling onleesbaar gemaakt. Ook de tweede versie van de aanhaling uit Van Eycks eigen brief echter is niet letterlijk en harder van toon dan Van Eyck in feite geschreven had. Zie: *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 37.

297 Van Eyck schreef Marsman op 31 mei hierover ‘een kort, maar fiksch briefje’. Hierop antwoordde Marsman pas 27 december van dat jaar. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 37-40.

298 Frits Hopman, 1877-1932, volgde met ingang van 1 april 1927 Johan de Meester op als letterkundig redakteur van de N.R.C. Als gevolg daarvan werkte Nijhoff niet meer aan de krant mee. Marsman kreeg toen de gelegenheid vrij geregeld poëziekritieken bij te dragen. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 37.

299 De plaatsing van de komma na ‘bijzonder’ is vreemd.

300 In de rubriek ‘Bibliographie’ van De Gids van juni 1922, p. 534-535 besprak Hopman *De mythe van een jeugd*. Hij merkte op, dat voor hem ‘in dit frissche en sympathieke boek het kostbaarste van alle eigenschappen: ernst’ ontbrak. Hij besloot zijn stukje als volgt: ‘De heer van der Leeuw evenwel is blijkbaar het bedorven kind van het lot. Hij zit wat al te rustig en al te gelukkig in zijn wonderschoonen tuin. Hij heeft geen wroeging gekend, noch de wanhoop, die te wezenlijk is voor dichterlijke uiting, noch het echte leed, dat sterke zielen breekt. De raadselen van ons bestaan hebben zijn jeugd niet vergald; maatschappelijke vraagstukken hebben de vreugde van zijn jongelingsjaren niet bedorven; zijn weg heeft niet gevoerd door de schaduwen des doods. En zoo is dan het ontbreken van de gelouterde poëzie, die ontbloeit aan de wreedheid van het overwonnen leven, die zeldzame bloem, welke als de blauwe gentiaan in het verweerde graniet der hoogste Alpen wortelt, bij het herlezen van dit vreugdige boek, de meest teekenende trek’.

een prachtige gedichten zijn daarin, en wat een leeuwen merg.[301] Hart. gr. v.h.t.h.

je
van Eyck

L 19

Voorburg 18 November '27

Beste vEyck
Prettig dat ik je plezier heb gedaan met mijn boek, ik hoop dat ik het je met den inhoud ook zal doen, maar verwacht er vooral niet meer van dan wat de titel aangeeft: een luchthartige geschiedenis.
Ja in een heelen tijd hoorden wij niets van elkaar. Ik nog meer van jou dan jij van mij in elk geval. Want ik tenminste kon de NRC lezende, je naar Ierland begeleiden, de glimmende paardenbillen met je bekijken en met je in de schouwburg zitten, wat een heel aangename bezigheid was.
Niettegenstaande je bangmakerij geloof ik toch dat je RH stuk te lezen ook een aangename bezigheid voor me zal worden, maar maak je steen die je in het Hollandsche literatuurvijvertje gaat slingeren behalve zwaar ook vooral, veelkantig scherp en fonkelend. Kan het geen diamant wezen? De grootste die er ooit geslepen is? Je aanhaling 'Voorbij' is toch niet uit: 'Kwijnend getij, zomer voorbij',[302] en het moet toch niet beteekenen, dat je een levenszomer zult noodig hebben gehad om onder je 200 blz 'Einde' te zetten.
Neen gedichten heb ik van den zomer niet gemaakt. Daar is zoo'n sterke impuls voor noodig, voor een nieuw te beginnen bundel moet je eigenlijk weer een nieuw levensplan hebben bereikt. Ik schreef een aantal stukjes, twaalf, elk over een autobiograaf (Seuse, Götz v Berlichingen, Butzbach, Platter, Cellini, d'Aubigné, de Retz, Pepys, Cibber en Gibbon, Arme man van Toggenburg, Jung Stilling, Casanova, Alfieri) benevens een inleiding. Die zijn in een krant aan het verschijnen.[303] Ze zijn nogal populair gesteld en vooral gemaakt om wat te verdienen, maar ik ben een groot minnaar van levensbeschrijvingen. Als ik het stapeltje bijeen heb, stuur ik het je oo[k].
Hartelijk van je dat je Marsman een brandbrief hebt geschreven. Ja het kwam me ook voor dat hij mijn bundel niet of oppervlakkig had gelezen, en dat de roode lap van den titel hem al van razernij incapabel had gemaakt. Het is

301 Wellicht dacht Van Eyck hier aan een van de sonnetten, die Hooft met Huygens wisselde en waarvan de eerste regel luidt: 'Men voed' Achilles op met Mergh uyt Leeuwen schoncken'. Zie: P.C. Hooft, *Alle de gedrukte werken 1611-1738,* Ed. W. Hellinga en P. Tuynman, Amsterdam, 1972. 9 dln., Dl. I, p. 294.
302 'Kwijnend getij, zomer voorbij' zijn de beginregels van het gedicht *Een afscheid* uit de bundel *Herscheppingen* .
303 Zie noot 315.

ook niet prettig voor iemand, die blind en met gebonden handen in de duisternis van het onderbewuste zit te weenen en te zuchten de wereld een aardsch paradijs te hooren noemen. Had hij zich een beetje meer in de verzen verdiept, dan zou hij tot zijn troost hebben kunnen gewaarworden, dat er ook heel wat moeite en smart voor noodig is, om niettegenstaande lichamelijke en maatschappelijke beslommeringen, de wereld zoo van God vervuld te voelen, dat je erover juichen kunt. Of misschien had hij zich toch ook alweer geërgerd aan een vers bv als Ahasverus, dat hem booze gezindheid en verblindheid aanwrijft.

Voorlooping ben ik niet van plan mijn Traherne vertaling uit te geven. Ik maakte hem [me]er voor mezelf. Het is wel kras dat zoo'n prachtig boek in Engeland niet eens herdrukt kan worden. Wie zou het hier willen lezen? Vaughan is ook mooi he.

En dan de Legende van de Ruimte! Met ‘den Weg naar het Licht’ samen, is dat toch mijn liefste Verweybundel. Hij geeft me meer bv dan de Getilde Last. Ook alweer, wie zou die bundels lezen? We zijn er nog lang niet. Eerst nóg een oorlog? Of wat denk je ervan. Je schrijft zeker nog eens, als je ‘Ik en mijn Speelman’ uit hebt. Ook reken ik vast, zonder tijdsbepaling echter, op je beschouwing over mijn gedichten. Zoo graag zou ik er eens juiste dingen over hooren, en wie zegt die, nu Verwey niet meer critiseert? Jij bent de eenige.

Heb je nog iets moois gelezen? Ik vind die Trivia van Smith[304] toch zoo aardig. Me dunkt dat hoort tot het best gestyleerde Engelsch van tegenwoordig.

Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

E 13

15 Maart '28

Beste van der Leeuw,

Daar ben ik eindelijk. Het is lang geleden, sinds ik je de ontvangst van Ik en mijn Speelman meldde en je voor dat kostelijke geschenk bedankte. Gelukkig heb ik je toen, als ik mij wel herinner, een lange brief geschreven, anders zou ik mij nu in de grond schamen. Ik wist toen nog niet, *hoe* kostelijk je geschenk was. Ik heb het sinds dien tweemaal gelezen, beide keeren aan één stuk, en er erg van genoten en het, op vele plaatsen, zéer bewonderd. Hartelijk gelukgewenscht. In je laatste brief toonde je je ongerust, dat ik er te veel van verwachten zou. ‘Het is werkelijk, wat de titel aangeeft: een luchthartige geschiedenis’, schreef je. Het klonk haast als een verontschuldiging. Inderdaad, de geschiedenis is niet on-luchthartig, maar daar is nog niet alles mee gezegd? Is ook het *boek* lucht-

304 Zie noot 155.

hartig? Het is een heele boel meer, en dat die heele boel meer in de mooiste stukken zijn grootere zwaarte zóó zooder zelf-verlies licht en bekoorlijk in mij leven doet, dat heb je je door je luchthartige geschiedenis mogelijk gemaakt, maar maakt je bijtitel toch tegelijkertijd eenigszins misleidend. Waarvan je lezers intusschen het voordeel genieten. Talrijk zijn de dingen, die je al vertellende even aanraakt, even in een voorstelling oproept, zonder te insisteeren, maar je doet het altijd zoo, dat men voelt, hoe zeer zij je ter harte gaan en hoe zeer zij te zamen nu op deze, bekoorlijke, vaak verrukkelijke manier je innerlijk leven uitdrukken. Wie je kent, vindt telkens wat te *her*kennen, en in dat herkende ziet hij je hier en daar ook in verhouding tot verschijnselen in je tijd en je tijdgenoten. Denk maar eens aan de bruiloftspreek! Ik heb gezien, dat de kritiek je zeer gunstig is.[305] Het heeft op zich zelf niet veel te beteekenen, maar ik hoop dat het een der middelen zal blijken, waardoor je werk nu de volle erkentenis van je beteekenis krijgt. Er is in Ik en mijn Speelman een lichtheid van toon, van aanslag, die het, ook afgezien van het verhaal als zoodanig, van veel in je vorig werk onderscheidt, die mij zeer zeker een groote aanwinst lijkt, en je ook in werk van weer meer bewuste zwaarte bij zal blijven. Ook mijn vrouw vond het prachtig en heeft het voor de bibl. der Lond. Vrouwenvereen. aangekocht. Ik heb het ook nog iemand cadeau gedaan, en hoop, dat dit met velen het geval geweest zal zijn. Heb je nog gehoord of het nu goed verkocht is? Mocht dit niet zoo zijn, dan word ik over de toestand in ons land nog somberder dan ik al ben. Vergun mij eèn kleine detail-opmerking. Op blz. 10 spreek je van ‘gelijk er al *duizenden*’. De Vicomte is pas 20. Wanneer je in het woordje *‘gelijk’* het soort leven bedoelt, dat hij in die tijd leidde,[306] zou je er misschien beter honderden van kunnen maken. Reeds 2000 immers maakt al 6 jaar.

Over mij zelf heb ik maar heel weinig te vertellen. Wat mijn productie betreft, ik hoop dat ik als vijgeboom nog niet zóo ver gekomen ben, dat ik gevoegelijk binnen kort uitgehakt kan of zelfs moet worden, maar onvruchtbaar ben ik in de hoogste mate. Wat de lectuur betreft, heb ik mij een tijd lang vrij uitgebreid in Napoleon verdiept, en via het tragische, benevens een opvoering van Macbeth in moderne aankleeding, daarna in Shakespeare, die ik, of liever die mij, nog altijd te pakken heeft. Uit Nederland hoor ik niets, in sommige opzichten door mijn eigen schuld, omdat ik niet schrijf. Niet door mijn eigen schuld wat Verwey betreft, die ik 4 maanden geleden de herdruk van Inkeer stuurde, zonder dat hij mij zelfs van de ontvangst verwittigde. Daar Verwey een prompt schrijver is, kan ik de reden niet bevroeden. Je weet misschien niet dat, bij dezelfde uigever, een verbeterde herdruk van Traherne's Centuries verschenen is (7/6)[307] Het

305 Zie voor een aantal van die kritieken *Hulsker,* p. 354-355.

306 ‘Wanneer in het woordje “gelijk” [- zijn to] het soort leven van die tijd bedoelt’ is veranderd in ‘Wanneer je [+] in het woordje “gelijk” [-j] het soort leven van die tijd bedoelt’. Dit heeft Van Eyck weer gewijzigd in: ‘Wanneer je in het woordje “gelijk” het soort leven bedoelt, dat hij in die tijd leidde’. Van de ‘ij’ van ‘lijdde’ heeft hij een ‘ei’ gemaakt.

307 Zie voor de eerste druk van de *Centuries* noot 188.

heeft lang geduurd. Het verscheen eind vorig jaar en het zal je interesseeren. Van Marsman heb ik onlangs een vrij lange brief ontvangen. Hij was ziek geweest, zeer onzeker over zich zelf, en tegemoet komend in deze brief, en ik heb hem dus uitvoerig geantwoord. Mijn briefje over zijn kritiek op jou had hij alleronredelijkst gevonden, en ik heb hem nu uitgelegd, waarom dat oordeel totaliter fout is, en zijn kritiekje állerzwakst was. Het merkwaardige is, dat hij zich nu, volgens zijn zeggen, tot mijn 'aesthetiek' aangetrokken voelt. Ik heb hem gewaarschuwd, voor het geval het hem alleen om een nieuwe werkmogelijkheid te doen is.[308] Voor voortijdig en oninzichtig onderschrijven van mijn gedachten voel ik niets. Hij beloofde mij een uitvoerig antwoord en ik ben erg benieuwd, wat hij schrijven zal. Hij is bezig met een kritiek over Inkeer:[309] in zijn brief vroeg hij, hoe hij, als lid van een latere generatie, voor mijn verzen eigenlijk voelen kan. Het zal dus instructief zijn, te zien, wat hij van die kritiek maakt. En nu moet ik eindigen. Ik hoop dat je gezondheid, en die van je vrouw, niets te wenschen laat, en dat ik spoedig nog eens wat van je hoor. Ben je ergens mee bezig? Schrijf mij precies wat. Je doet mij daar altijd veel genoegen mee. Ons beider hartelijke groeten, ook aan je vrouw,

geheel je
Van Eyck

Het 'citaat' uit je verzen kwam uit Roepen over het Water![310]

L 20

Voorburg 19 Maart 1928

Beste vanEyck
Dat was een feest, je brief. Ik maakte hem met kloppend hart open, en was toen echt gelukkig met je oordeel. Jij met [v]Schendel en Verwey zijn de eenigen aan wier critiek me veel gelegen is. vSchendel is het tenopzichte van Ik en mijn Speelman met je eens, hij zegt 'je hebt met dat boek een hoogte bereikt, die bij ons zeldzaam is'. Verwey vindt het 'als kunstwerk voortreffelijk', maar hij ziet er een bezwaar in dat intriges en motieven niet nieuw zijn. Uyldert heeft

308 In deze zin heeft Van Eyck het een en ander veranderd. Wat er oorspronkelijk gestaan heeft is moeilijk leesbaar.
309 Marsmans bespreking verscheen geruime tijd na het verschijnen van de tweede druk van *Inkeer* in de N.R.C. van 16 juni 1928. Opgenomen als *Bijlage* III in *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 147-149.
310 *Roepen over het water* staat in de bundel *Herscheppingen* . Het gedicht begint aldus:

'Aheu! - Hohei!
Waarheen? - Voorbij!'.

hem dat in een critiek nagezegd[311] en oa. beweerd, dat een comediestuk van Ma[r]ivaux[312] juist deze zelfde intrige had. Nu heb ik nooit iets van Marivaux gelezen, maar al had ik, wat maakt dat uit? Ik kan voor deze opmerking niet voelen. Iets dergelijks zou je ook tegen Shakespeare, Boccacio, Le Sage[313] en Stevenson bv. aan kunnen voeren. Trouwens zouden er überhaupt geheel nieuwe motieven bestaan? Die lichtheid van toon en aanslag, waarover je spreekt, ja, die voel ik wel dat ik met mijn verhaal veroverd heb. Typisch wat je schrijft over wat 'haast als een verontschuldiging klonk', nl. dat je niets meer moest verwachten dan een luchthartige geschiedenis. Een verontschuldiging, eigenlijk zou ik die aan ieder boek dat ik uitgeef wel als voorrede vooraf willen laten gaan. Ik laboureer [*lees:* laboreer] nl. aan een groot gemis aan zelfvertrouwen. Ik denk weleens zou ik dit als nawee van mijn veelgeplaagde kindertijd over hebben gehouden, of zou die tijd juist aan die karaktereigenschap te danken zijn geweest. Wissel werking misschien, maar het is lastig en dikwijls ontmoedigend.

Of het boek goed verkocht wordt, weet i[k] niet. vSchendel baseert op zijn goede verwachting daaromtrent een aansporing om weer in Italië te komen, 'je nieuwe boek zal je genoeg penningen aanbrengen' verzekert hij, maar ik blijf voorlopig sceptisch. Mocht me ooit het wonder van een tweede druk[314] tebeurt vallen dan zal ik zeker dat 'duizenden' in 'honderden' veranderen. Je hebt gelijk, het is een lapsus, eigenlijk dacht ik niet zozeer aan het getal als aan de beteekenis van 'zeer veel', maar het kan toch verwarring geven. Na mijn Speelman heb ik alleen nog een serie van een twintigtal opstellen over auto[bi]ografien geschreven, die nu in het Vaderland verschijnt, wel een boek bij elkaar, maar toch geen eigenlijk literair werk, zoodat ik niet denk dat ik het uitgeef.[315] Ook nog een paar kleinere stukjes. Na de Speelman heb ik lichamelijk

311 Maurits Uyldert besprak in de 'Letterkundige Kroniek' van het Algemeen Handelsblad, Bijvoegsel van zaterdag 25 februari 1928 *Ik en mijn speelman* . Uyldert wijst in zijn bespreking op 'het overeenkomstig gegeven van het blijspel van Marivaux, *Le jeu de l'amour et du hasard* en het boek van Van der Leeuw'. Van Eyck heeft op het blijspel *Leonce und Lena* van Georg Büchner gewezen als mogelijke bron (zie *Hulsker,* p. 281). P.G.J. Korteweg vergelijkt in *Invloed of toeval* in N.R.C. van 10 februari 1944, de roman van Van der Leeuw met de novelle *Aus dem Leben eines Taugenichts* van J. von Eichendorff. Zie verder ook D. van Velden, *De oorspronkelijkheid van Aart van der Leeuw's 'Ik en mijn speelman'* in NTg 58 (1965), p. 102-108, waarin de schrijfster een aantal overeenkomsten aangeeft tussen de roman *The Broad Highway* van Jeffery Farnol (London, 1910) en Van der Leeuws boek.

312 Pierre Carlet de Chamblain de Marivaux, 1688-1763, Frans schrijver, schreef *Le jeu de l'amour et du hasard* in 1730.

313 Alain René Le Sage, 1668-1747. Frans schrijver.

314 Een tweede druk was vrij spoedig nodig: juli/augustus 1928.

315 Vanaf 9 oktober 1927 t/m 13 mei 1928, om de veertien dagen, verschenen deze opstellen in Het Vaderland, Zondagochtendbladen: Inleiding, Heinrich Seuse, Götz von Berlichingen, Johannes Butzbach, Thomas Platter, Benvenuto Cellini, Kardinaal de Retz, Agrippa d'Aubigné, Samuel Pepys, Colley Cibber en Edward Gibbon, De arme man van Toggenburg, Jung Stilling, Casanova en Alfieri, Magister Laukhard en Nicolaas Edme Restif de la Bretonne, Benjamin Franklin en Joachim Nettelbeck, Karl Friedrich von Klöden en Wilhelm von Kügelgen, Slotwoord. Posthuum, in 1934, werd de reeks als boek uitgegeven, met weglating van het stuk over De Retz, onder de titel *Die van hun leven vertelden* (Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam).

en geestelijk een vrij zwaar jaar gehad, met veel zoeken en duisternis. Wat voor mij meteen beteekent dat het literair onvruchtbaar was. Ik geloof dat leed voor mij toch te veel werktuig en middel alleen is, om mij tot een verheerlijking ervan te kunnen brengen. Vreugd is voor mij veel reëeler, al moet ik dan ook meer tijdperken van leed dan van vreugd doormaken. Veel las ik in Johannes van het Kruis.[316] Je kent hem ook, want in een van je critieken haalde je een stuk van een gedicht van hem aan, in het Spaansch. Die taal ken ik niet, maar in een Roomschen boekwinkel ben ik eens een volledige Duitsche vertaling van 1858 machtig geworden.[317] Ik vind hem wel een van de mystici die ons bewuste menschen het naast staan. Wat een psycholoog is hij, en wat een prachtig licht ook laat hij op de bijbelplaatsen vallen, die hij aanhaalt. Wat hij van ‘de donkere nacht der ziel’ zegt, dat kan ik meevoelen. Het leed dus al[lee]n een dichter brengen tot God, en nooit een maar doelloos en noodlottig geslagen zijn. Ik kan me begrijpen dat menschen als Marsman bv, die in de eerste plaats het leed reeel vinden, een afkeer van mijn werk moeten hebben. Maar wel doet het me altijd wonderlijk aan, als ik voor gesteld wordt (za. indertijd ook door Hopman bij zijn beoordeeling van de Mythe) als iemand die een vroolijk deuntje fluitend langs 'sheeren wegen wandelt en daarom zoo in zijn schik is omdat hij nooit iets van de ellende des levens heeft geweten. Marsman zal als echt kind van deze verwarden tijd nog heel wat wegen te gaan hebben, en daarom is het goed dat een ervan hem in jouw buurt gebracht heeft. Ik hoop dat hij de waarde van deze pleisterplaats goed begrijpen zal.

Waarom die onvruchtbaarheid, waar je over klaagt? Hoe is het met je stuk over RH? Is dat niet afgekomen? Schiet ook het stuk dat je over mij wilde schrijven erbij in? Kun je zelf een reden aanwijzen voor je inproductief-zijn? Is het toch je maatschappelijk werk misschien? Het is mogelijk dat er tijden [zij]n zoo onschoon en onharmonisch, dat een kunstenaar, om zich te bezinnen, er zich van afwenden moet, zooals bv Suso[,]$^{+}$ Tauler en Eckhart dat in de woelige 14e eeuw doen moesten en een Stefan George in deze jaren. Misschien moet al het overige voor concentratie geofferd worden. Ik weet het niet, maar

316 Johannes van het Kruis, 1542-1591. Spaans mysticus en groot lyrisch dichter. Hij behoort met Theresa van Avila tot de klassieken van de mystieke literatuur. De aanhaling komt voor in Van Eycks stuk over Hendrik de Vries in De Gids van sept. 1925; *VW* 4, p. 474. Van Eyck heeft een aantal gedichten van Joh. van het Kruis vertaald, die opgenomen zijn in de bundel *Benaderingen; VW* 2, p. 224-234.

317 Van der Leeuw bedoelt: Johannes vom Kreuz, *Sämmtliche Schriften,* Uebers. von Magnus Jocham, Regensburg, 1858-1859, 2 Bde.

het is niet buitengesloten. Ik lees nog zoo dikwijls in je ‘Voorbereiding’, rustige en zuivere verzen, die zoo veel beloven [v]oor een Vervulling. Iemand als jij is zoo noodig. Wie en wat hebben we? vSchendel vroeg me nog of ik hem eén goed boek uit de laatste jaren, in welke literatuur dan ook, kon aanwijzen. Hij wist er geen. Ik evenmin (proza bedoelde hij). vSchs eigen werk is lang niet meer wat het geweest is, maar behoort toch tot het weinige leesbare wat uitkomt.

Prettig dat je vrouw plezier in mijn boek heeft gehad. Over het algemeen oordeelen vrouwen fijner dan mannen, trouwens wàt doen ze niet beter? In alle lagen van de maatschappij is doorloopend de vrouw de meerdere van den man tegenwoordig. Ik geloof dan ook vast dat de drijfkracht tot iets beters van vrouwen zal komen, en dat het patriarchaat zijn langsten tijd heeft gehad.

Deze week zal ik waarschijnlijk Jacques Bloem weer eens hier zien, wat in een heelen tijd niet is gebeurd. Hij schijnt uit Rotterdam weg te gaan.[318]

Je bericht over Traherne deed me veel plezier. Ik ga het direct bestellen.

Bij je citaat had ik aan ‘Een Afscheid’ gedacht maar niet aan het roepen dat er vlak bij staat.

Wacht niet te lang met een brief, en noem er dan ook nog eens een mooi boek in, met de Traherne heb je me een weldaad voor mijn leven bewezen.

Hartelijk met je vrouw van ons beiden gegroet.

je
AartvdL

E 14

papier zonder gedrukt briefhoofd

14 Juni '28

Beste van der Leeuw

Schepp[319] schrijft mij vanuit Bergen, Noorwegen, dat je de ƒ1000 prijs van de Maatschappij voor Ned. Lett. gekregen hebt, naar aanleiding van Het Aardsche Paradijs.[320] Ik had het in de krant, die ik slecht lees, niet gezien, maar

318 In april 1928 werd J.C. Bloem griffier bij het kantongerecht in De Lemmer (Fr.) en ging toen wonen in St. Nicolaasga.

319 Christiaan Louis Schepp, 1876-1948, schreef gedichten onder het pseudoniem Jan Prins en kan tot de wijde kring van De Beweging gerekend worden.

320 Het advies luidde: ‘De Commissie voor Schoone Letteren besloot met algemeene stemmen voor toekenning van den jaarlijkschen prijs van ƒ1000,- [de zgn. Van der Hoogtprijs] ditmaal voor te dragen den dichtbundel “Het Aardsche Paradijs” door Aart van der Leeuw verschenen in 1927.
Zij overwoóg daarbij het navolgende.
Hoewel Aart van der Leeuw niet meer behoort tot de jonge letterkundigen, wordt hij toch, naar het oordeel der Commissie, in verhouding tot de belangrijkheid van zijn werk nog altijd te weinig genoemd en gekend. De Commissie blijft dus door deze voordracht de eenmaal door haar aangenomene gedragslijn volgen, om door het toekennen van dezen jaarlijkschen prijs bij voorkeur in het openbaar de aandacht te vestigen op schrijvers, wier beteekenis naar hare meening nog niet voldoende algemeen wordt ingezien.
In het gezamenlijk werk van den dichter Aart van der Leeuw nu neemt de bundel “Het Aardsche Paradijs” een waardige plaats in. Hij bevat een aantal gedichten, die in hun klaren ernst, hun edelen eenvoud en hunne schoone gebondenheid enkele der voornaamste deugden bezitten, die het Nederlandsche vers van oudsher eigen waren, en welker veronachtzaming in het algemeen niet heeft geleid tot verhooging van het peil der dichterlijke scheppingen. Op grond

haast mij nu om je met dat ongetwijfeld zeer welkome eiernestje - zooals de Engelschen zeggen zouden - van harte geluk te wenschen. Ik hoop dat je er weer een mooie reis van zult gaan maken, nu of later. Kom je niet eens naar Engeland: een prachtig land, - of Ierland? Het deed mij erg veel pleizier dat die ƒ1000 ditmaal eens naar jou is komen toerollen, of liever fladderen, en Schepp die in de commissie zat, schreef mij dat het hem persoonlijk zooveel genoegen deed ten behoeve van een der oude Beweging-makkers aan deze belooning te hebben kunnen meewerken. Jammer, dat zij Het Aardsche Paradijs en Ik en mijn Speelman, poezie en proza, niet [in] één besluit hebben samengevat, maar het was het jaar van de poezie, meen ik. En hoe gaat het? Wacht niet zoo lang met schrijven, zei je in je laatste brief, en ik had het stevige (ach! stevige!)[321] voornemen, om spoedig te schrijven. Zelfs nu is het nog betrekkelijk spoedig, maar er is dan ook een feitelijke aanleiding. Schrijf mij eens, waarmee je bezig bent: wat wij van je te verwachten hebben. Waarom denk je dat ik mijn studie over jouw werk zou opgeven? Alleen zal ik er niet toe komen vóór Roland Holst af is, en ook de Haan ligt nog half voltooid,[322] sinds een paar jaar. Eigenlijk heb ik een eigen tijdschrift noodig. Dat is de beste prikkel tot een geregelde productie, voor iemand die de neiging heeft, om het altijd nog weer dieper en verder te zoeken en dus, daar alles samenhangt, eigenlijk altijd de gedachte heeft van voor schrijven nooit klaar te zijn. De laatste weken heb ik mij weer uitsluitend aan Hölderlin[323] overgegeven, waarbij zijn Philosophische Fragmenten voor mij gelicht hebben, en veel in zijn brieven, alles in een dieper verstaan en genieten van mensch en poezie resulteerend. Hij is een wonderbaarlijk dichter geweest, en hoe hebben de menschen zich wat hem betreft, vergist! Je kent zijn latere hymnen, de rijmlooze, bedoel ik? De groote 6-deelige editie van Hellingrath-Pigenot[324] is een onuitputtelijke schat van teksten en gegevens

hiervan is het der Commissie dan ook een bijzondere voldoening, dezen bundel eenstemmig voor bekroning te kunnen voordragen'. (Zie Jaarboek Mij., 1927-1928).

321 '(ach! stevige!)' is interlineair toegevoegd.

322 Zie noot 183.

323 J. Ch. Fr. Hölderlin, 1770-1843, Duits dichter. Exponent van de romantiek en het hellenisme van zijn tijd. Hij zocht eigen vormen voor de lyriek, die onder andere gekenmerkt worden door het ontbreken van rijm en navolging van het ritme der Griekse poëzie.

324 J. Ch. Fr. Hölderlin, *Sämtliche Werke.* Historisch-kritische Ausgabe unter Mitarbeit von F. Seebass und L. von Pigenot besorgt durch N. von Hellingrath, München u.s.w., 1913-1923.

en ook Pigenots boekje over Hölderlin[325] is bijzonder instructief en, zooals het heet, ‘anregend’. Ja, en zoo zou ik van Hölderlin van zelf op Pindaros en de tragici komen. Verder verscheen een commentaar van 600 fijn bedrukte groote bladzijden (Engelsch) over Platoons Timaios,[326] en - wonderlijk genoeg, zul je denken - dat boek ligt mij van de tafel even verleidelijk toe te lonken, als de altijd gedroomde en nooit bezeten schoone, van haar uit een brandende verbeelding omhoog getooverde liefdesponde, dezulken onzer moderne dichters, voor wie de poezie slechts een succédané voor in de werkelijkheid nooit gesmaakte geneuchten is. De laatste definitie is van Jacques, die nu misschien de kale einder van De Lemmer met andere droomen drapeeren zal! Maar alle scherts op een stokje. Schrijf mij eens gauw. Misschien is een spoedige brief de val, waarin je een van de papieren ratten vangt, die hier in Golders Green even zeldzaam zijn als de echte talrijk. Hart. gr. van beiden aan beiden

je
vanEyck

L 21

Hierden 20 Juli 1928

Beste vEyck

Je laatste brief kreeg ik in Hierden en ik ben er nog. Lang dit jaar, en heel wat voetsporen heb ik in bosschen, heiden, korenvelden en langs de Zuiderzee achtergelaten. God zegene de eenzaamheid, die zich hier in een van haar laatste vestingen terug heeft getrokken, en bescherme haar tegen de opdringende heidenen.

Ja, de prijs was een prettige verrassing, natuurlijk kwamen dadelijk reisplannen op. Voor dit jaar was Parijs al gekozen waar mijn vrouw nog nooit is geweest. Voor het volgende staan we tusschen Rome en Napels (de vorige maal kwamen we niet verder dan Sienna) èn Ierland.[327] Dat is ook al lang een verlangen van me geweest. Wil je me er bij gelegenheid nog eens over schrijven. [?]+ Uit je brieven in de R.C. weet ik er al van, maar je moet me nog eens de beste tijd zeggen om er heen te gaan, en waárheen vooral. Het schijnt er veel slecht weer te zijn. Alle depressies waarmee we deze zomer zoo ruimschoots bedacht worden, schijnen daar door de leperkaens[328] en andere kobolden te zijn gebrouwen.

325 L. von Pigenot, *Hölderlin. Das Wesen und die Schau. Ein Versuch,* München, 1923.
326 A.E. Taylor, *A commentary on Plato's Timaeus,* Oxford, 1928. pp. XV + 700.
327 Geen van deze plannen is doorgegaan.
328 Een ‘leprechaun’ is een kleine, schalkse kabouter uit de Ierse folklore. Gewoonlijk wordt hij voorgesteld als schoenmaker. Naast zijn lappersbezigheden bezit hij aarden potten, waarin schatten begraven zijn. Als een ‘leprechaun’ gevangen wordt, kan hij gedwongen worden zijn geheime verblijfplaats aan te wijzen. Voorwaarde hiervoor is, dat men hem geen ogenblik uit het oog verliest.

Het is gek nu die bekroning me even met zijn zoeklicht voor de menschheid zic[ht]baar heeft gemaakt, hoe ik dadelijk met allerlei onzinnigs verrast word, aanvragen voor handteekeningen onder afkondigingen, sympathie betuigingen van onmogelijke dichters, n.b. ten geschenke ('van den schrijver') Voordrachten over het Katholicisme voor niet-katholieken door Jac. van Ginneken, en het verzoek om het manifest dat een nieuw tijdschrift in moet luiden mede te onderteekenen. Ken je dat boek van vGinneken, een smakeloos prachtwerk slecht door Toorop geïllustreerd? En dan de wee- Jesuitische inhoud, in zoetelijke Begijntjes stijl. Wat de eerwaarde pater daarmee vangen zal, kan niet veel zaaks zijn. En het nieuwe tijdschrift? Je schrijft in je laatste brief 'eigenlijk heb ik een eigen tijdschrift noodig'. Neen mijnheer, noodiger is, dat een viertal, mij tenminste totaal onbekende jongelingen (het meerendeel sc[h]ijnt redactieleden van het Amst. studentenblad propria cures te zijn) een periodiek doet geboren worden.[329] Onder den zegen van Dirk Coster zooals ze zeggen. Het manifest is een verzameling van gemeenplaatsen en in de bijgaande brief wordt verzekerd 'mocht U event. eenige wijzigingen wenschen in de text dan zullen wij daaraan naar mogelijkheid tegemoet [k]omen.' Manifesten, tijdschriften, belijdenissen, richtsnoeren, en zoo goed als geen enkel mooi gedicht, laat staan nog proza. Het wordt tijd voor een ordenende hand, tw. voor joúw tijdschrift.

Ja wat is Hölderlin verrukkelijk. Ik heb altijd veel in hem gelezen, en hem op een plaats vlak naast George in mijn hart gesloten. Je zag zijn portret ook (van George)[330]? Wat lijkt hij oud en moe. Zwijgt hij uit moeheid, of heeft hij niets meer te te voegen aan zijn figuur? En wat voor een figuur toch! De eenige die nog in aanmerking komt, om met hem vergeleken [te] worden is Rilke, maar hoe klein staat die naast het verheven priesterbeeld van den andere, en hoe onmuzikaal klinkt zijn vers als je van de heerlijke hymnen van George hebt genoten. Van de moderne dichters is hij wel een van mijn allerliefste.

'Ik en mijn Speelman' schijnt goed gegaan te zijn. Er is al een tweede druk ter perse (dus toch nog duizenden in honderden kunnen veranderen). In het

329 Om te achterhalen welk tijdschrift Van der Leeuw hier bedoeld kan hebben, heb ik geraadpleegd: Nieuwsblad voor den boekhandel, Brinkman's katalogus, Sijthoff's adresboek voor de boekhandel, Propria Cures en De Stem. Nergens heb ik een duidelijke aanwijzing kunnen vinden over de betreffende periodiek. Het ts. Nu komt niet in aanmerking: het eerste nummer, dat nogal wat opschudding veroorzaakte, verscheen reeds in oktober 1927; het werd geredigeerd door A.M. de Jong en Israël Querido. Ook Rythme was medio 1928 al enkele nummers oud. Dit blad had overigens wel de goedkeuring van De Stem, getuige een bespreking door Dop Bles, jrg. 8 (1928), p. 47-48, waarin hij het 'gaarne een welgemeend welkom' wenste.

330 De N.R.C. van 12 juli 1928 bevatte een artikel over *Stefan George, 1858-1928* door R.G. Binding, met portret.

najaar komt van Vluchtige Begroetingen ook een 2° druk.[331] Heb jij wat onder handen, schrijf me dat eens.
Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

E 15

briefkaart zonder gedrukt briefhoofd

datum poststempel:

Golders Green, N.W. 11
5.30 PM. 23 JUL 1928

Mr. A. van der Leeuw,
140 Westeinde
Voorburg.
Holland

B.v.d.Leeuw, Na gehoord te hebben, dat je de prijs van de Maatschappij gekregen hadt, zond ik je een brief. Dat is dus al een heele tijd geleden. Als *ik* op een brief niet antwoord, ik bedoel, niet gauw antwoord, beteekent dit niets, of het moest zijn, dat ik op de weg naar de volmaaktheid (Ken je Theresas: weg der volmaaktheid?)[332] nog niet al te ver gevorderd ben. Jij echter antwoordt altijd zoo spoedig, dat ik bang ben dat je ziek bent, òf mijn brief niet ontvangen hebt.[333] Of heeft de prijs je voor ƒ3000 verveling door correspondentie verschaft? Eilieve, laat al was 't maar een kaart hier heen zeilen. Hart. groeten, ook aan je vrouw en je zuster.

Je toeg.
VanEyck

L 22

Voorburg 5 Januari 1929

Beste vanEyck
Dàt is al een heelen tijd, sinds we het laatst van elkander hoorden. Misschien zitten we wederkeerig op een brief te wachten. Maar op het oogenblik ben ik met mijn hart in Londen, en kom dus vanzelf ook bij jou terecht. Was mijn lichaam maar niet zoo'n schichtig en moeielijk verplaatsbaar instrument dan stak ik nog persoonlijk de zee over. Drie vliegen had ik dan in eèn klap, een

331 Zie noot 337.
332 Theresa van Avila, 1515-1582, Spaans mystica. *Weg der volmaaktheid* en *Kasteel der ziel* behoren tot haar mystieke geschriften.
333 Deze briefkaart en de brief van Van der Leeuw van 20 juli 1928 hebben elkaar kennelijk gekruist.

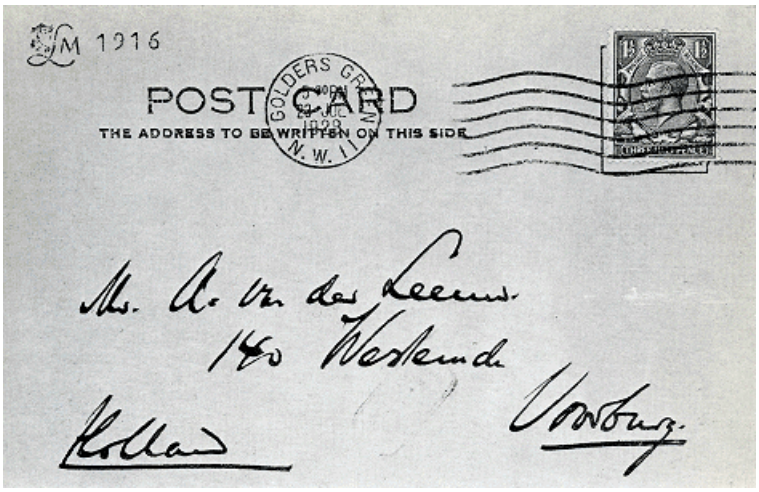
M 1916
POST CARD
THE ADDRESS TO BE WRITTEN ON THIS SIDE
GOLDERS GREEN
N. W.
Mr. A. van der Leeuw.
Holland

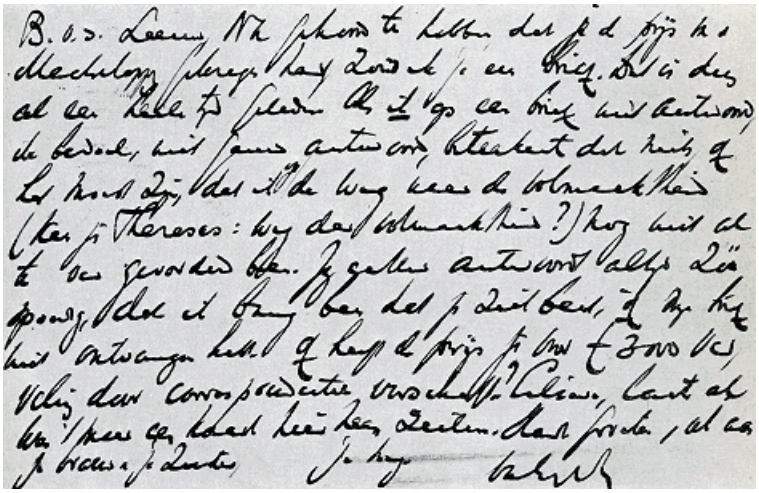

ervan ben jij en de twee andere Verwey en de tentoonstelling.[334] Gisteravond las ik je eerste stuk erover.[335] Hoe verlang ik naar de volgende. Dan krijg ik nog een afschampertje van al die heerlijkheid. Wie zullen de minder bekenden zijn, die nu meer naar voren blijken te komen? Wie zal in het zenith staan? Rembrandt zal je zeggen. Toch geloof ik, dat ik het gelukkigste over Vermeer zou wezen. Die past nog meer bij mijn natuur, en is in zijn beste werk ook doordrenkt van dat zachte, heldere aardsche en meteen toch bovenwereldsche licht waarvan je nu nog op mooie dagen in mijn geboortestad kunt genieten. Anderen hebben dien afglans ook op hun doeken, hoewel in mindere mate. Ik denk aan Fabritius en de Hoogh (die ook zijn beste dingen in Delft maakte). Zijn er van Vermeer nog stukken die je niet kende.[?]+ Ik zag geen andere, dan de stukken die hier zijn e[n] de kantwerkster in het Louvre. Ik voel veel voor je betoog om Vlaamsche en Hollandsche kunst niet te scheiden.

Een goed idee, om in deze dagen van Hollandsche grootheid in Engeland, Verwey naar Londen te halen. Dat idee is zeker van jou uitgegaan. Het is een beste combinatie. Vertel er mij eens van, dat is een goede gelegenheid om je eens naar de pen te laten grijpen. Vergeet daarbij ook niet allerlei wetenswaardigs over jezelf. Over je plannen en of je aleens weer aan den arbeid bent kunnen komen. Vermeld er dan tevens bij of je in je leesuren iets moois hebt ontdekt. Voor Traherne zal ik je eeuwig dankbaar wezen.

Met mij vlot het niet al te best. Veel last van gesukkel (decline of health, increase of money, age with his stealing steps, zou ik uit een van de Vailima Letters[336] over kunnen schrijven), en dan ook een nogal erge stagnatie in de productie. Een paar kleine stukjes, daarmee is alles gezegd. Hoe graag zou ik me weer eens in een groot verhaal v[e]rgeten, maar alle aanloopen gebeuren in een blinde steeg. Intusschen kom ik er een beetje meer in. Ik en mijn Speelman is niet ver van een 3e druk en van VI. Begroetingen en het Aardsche Paradijs komen in het voorjaar 2e drukken.[337] Ook zijn er Duitsche vertalingen[338] aanhangig. Maar dit alles geef ik graag voor een half jaartje vrijuit schrijven.

Typisch dat meeleven van het Engelsche volk met de ziekte van den koning.[338a]

334 Op vrijdag 4 januari 1929 begon in Burlington House te Londen een grote tentoonstelling van Hollandse schilderkunst. Verwey was begin januari 1929 in Londen en hield op dinsdag de achtste een lezing voor de Londense afdeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond over *De ontwikkeling van de Nederlandsche dicht- en prozakunst sedert 1880*.

335 In de N.R.C. op de openingsdag van de tentoonstelling.

336 Verzameling brieven van R.L. Stevenson, 1850-1894, uitgegeven in 1895. Vailima is de naam van een der Samoa-eilanden, waar Stevenson gestorven is.

337 De derde druk van *Ik en mijn speelman* verscheen begin 1929; de tweede drukken van *Het aardsche paradijs* en van *Vluchtige begroetingen* resp. in maart en mei van dat jaar.

338 Pas in 1937 zag een Duitse vertaling van *Ik en mijn speelman* het licht: *Ich und mein Spielmann. Eine leichtherzige Geschichte*. Aus dem Holländischen von Anine Gerdeck-De Waal, Wien u.s.w., 1937, Verlag Franz Leo + Comp.

338a De N.R.C. van 5 december 1928 bevatte een brief van Van Eyck getiteld *'s Konings ziekte* .

Naar zijn portret en de dingen, die je weleens over hem hoort, te oordeelen, schijnt hij een erg onbeduidende man te wezen. Maar misschien is tegenwoordig juist onbeduiden[d]+heid een vereischte om een bemind vorst te kunnen wezen. Wat een koning dan met een literator gemeen zou hebben.

Las je ooit iets van die de haren te berge doende rijzen Merijntjes?[339]

Trouwens over het algemeen schijnt er niet veel zaaks voor den dag te komen. Periodieken lees ik weinig, en zoodoende ontgaat me wel eens het een en het ander. Zou ik zoodoende iets waardevols over het hoofd hebben gezien?

Zit je in de kou? Hier sneeuwt het wol, na een paar dagen lichte vorst met guur weer. O die winters van ijstochten van een heelen dag lang, waar zijn ze gebleven, en dan die zomers waarin je buiten in je tuin tot laat in den avond van den geur van je rozen en het gezang van den merel zat te genieten. Maar waarom zouden de seizoenen hun weldaden uitstrooien over rivieren die kanalen zijn geworden, en over landwegen die in autobanen worden herschapen? Nieuwe zakelijkheid, en een stuk ijzer, dat iedereen tegenwoordig mooier vindt dan een boom d[i]e in bloei staat. Laten we in godsnaam den moed maar niet verliezen, al is het een toer om uit te vinden waar je nog op kunt hopen.

Laat eens gauw wat van je hooren. Met je vrouw hartelijk gegroet van ons beiden en groet Verwey ook van me

je
AartvdL

E 16

23 Febr. '29

Beste van der Leeuw,

Uit iedere krul van de datum en het opschrift blikt mij een oog verwijtend aan: ik had hen wel krulloos mogen schrijven! Maar je kunt niet boos op mij blijven, ook al herinner je je, dat je je brief van 5 Januari zoo edelmoedig begon met de opmerking, dat het toen al een heele tijd geleden was, sinds wij het laatst van elkander hoorden, - als of ook aan *die* 'heele tijd' niet ik, en ik alleen de schuld droeg. Je brief kwam zoo ongeveer gelijk met Verwey, en de opening van de tentoonstelling, waar ik vele, vele malen heen geweest ben. Er is sprake geweest van een groot tijdschrift, waarvan ik red. voor kunst en letteren geworden ware: het wachten op de beslissing in die kwestie werkte ook al niet prikkelend op mijn correspondentie-lust of mijn schuldgevoel. En toen dat plan voorlopig van de baan was, ben ik met Leopolds nalatenschap begonnen, die ik nu onder

339 Van de in totaal acht delen over Merijntje Gijzen door A.M. de Jong waren er in januari 1929 vier verschenen: *Merijntje Gijzen's jeugd,* 1. *Het verraad,* 2. *Flierefluiters oponthoud,* 3. *Onnoozele kinderen,* 4. *In de draaikolk,* Amsterdam, 1925-1928.

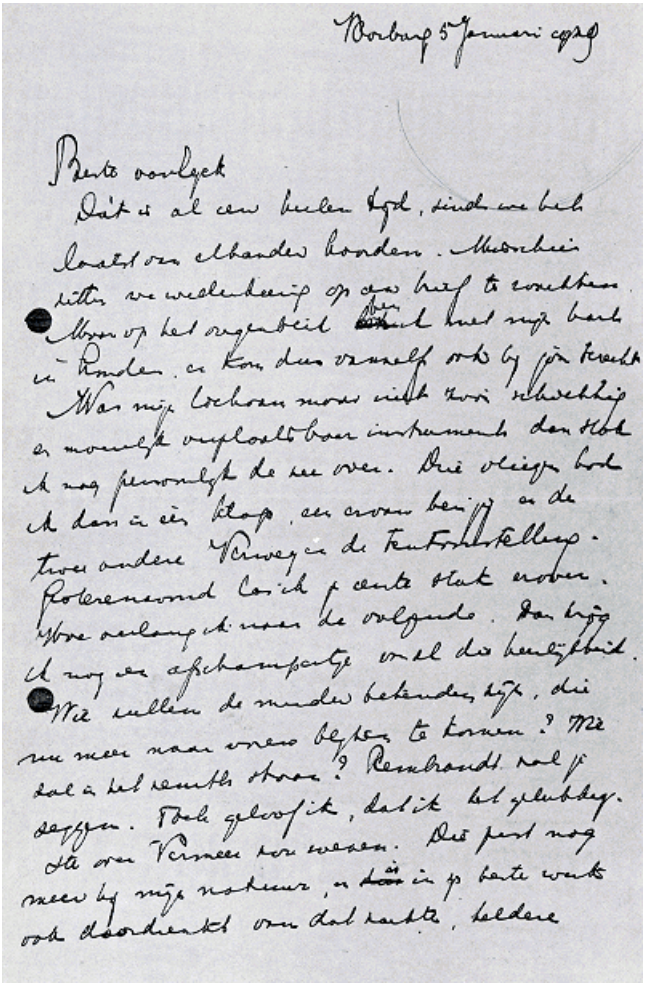

Brief door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, 5 januari 1929

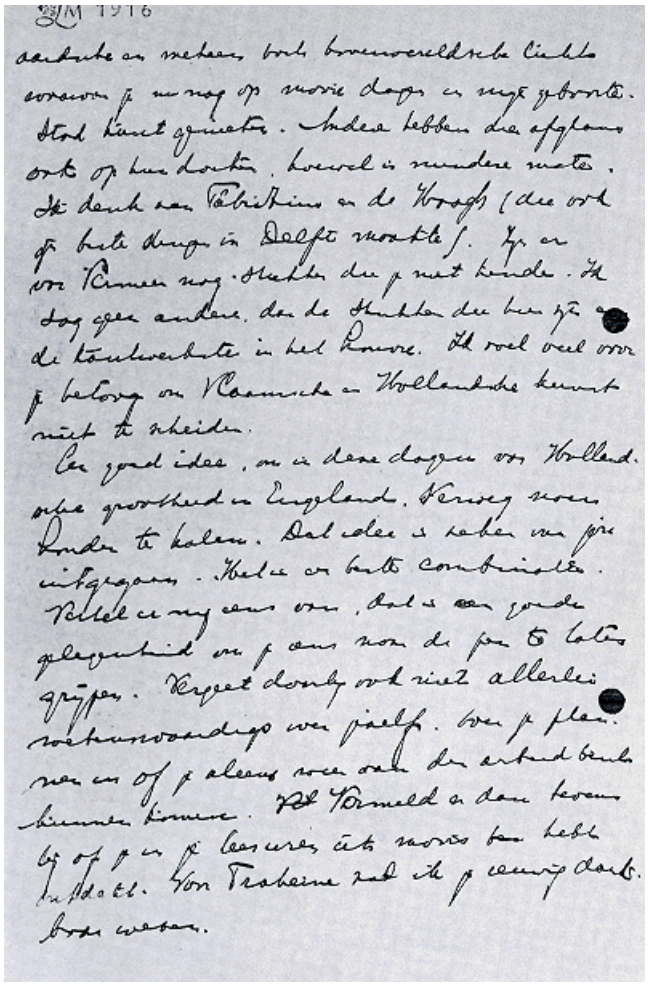

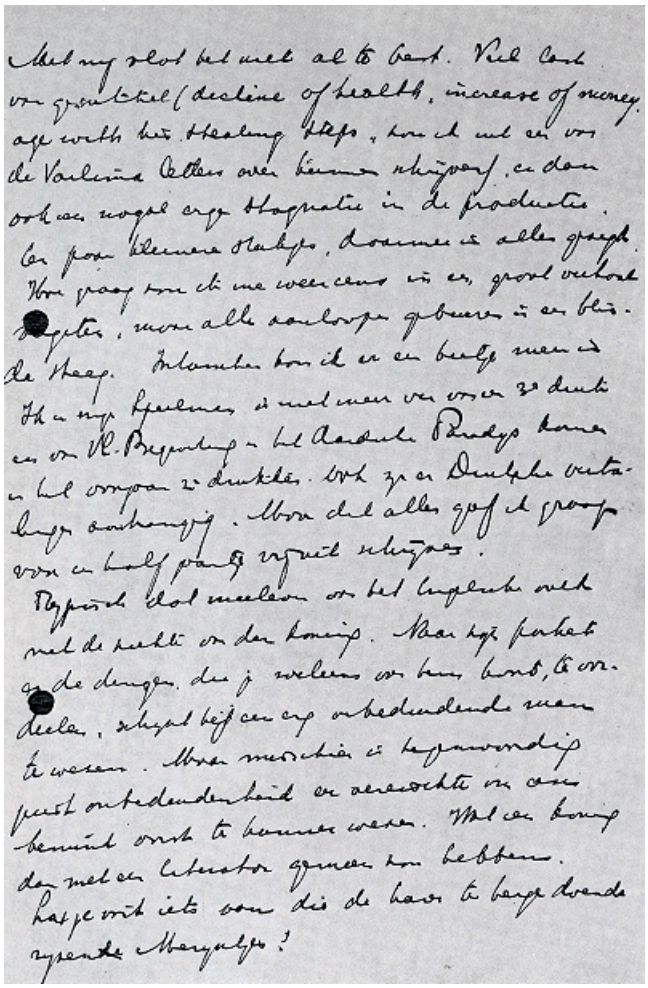

Met my slot het niet al te hard. Veel kost
van gemakkelijk (decline of health, increase of money
age with her stealing steps, dan ik wil er van
de Vaderen Ouden over hinnen schijnen, en dan
ook een nogal erge stagnatie in de productie.
Een paar kleinere stukjes, daarmee is alles gezegd.
Hoe graag zou ik me weer eens in er, groot verhoud
Jagter, maar alle aanloopen gebeuren in een blin-
de steeg. Intussen ben ik er een beetje meer in
Thuis zijn Gedichten is veel meer van waar ze denkt
en van Kl. Beginselen - het Aandeel Rudyard kunnen
in het oorspan zu drukken. Ook zij een Duitsche vertaa-
lings aanhangsel. Maar dat alles geeft de groep
van een half pauze rijpheid schijnen.
Bijzonder doet meeleven van het Engelsch veld
met de rechte van den koning. Maar zijn portret
van de dingen, die je weleens van hem hoort, te ver-
deelen, schijnt hij een erg onbeduidende man
te wezen. Maar misschien is tegenwoordig
juist onbeduidendheid en eenvoudigheid van een
benijd ook te kunnen wezen. Wel een koning
dan met een Literator gunnen te hebben.
Kan je mij iets van die de haven te berge doende
zijnende Maryalys?

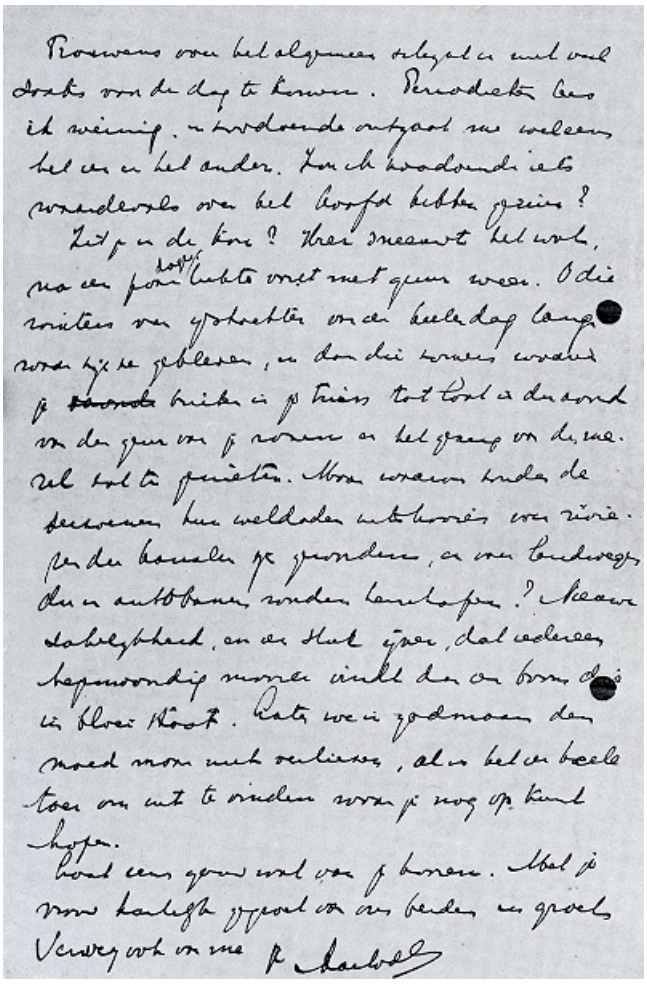

Proeven van het algemeen schijnt en veel
dank van de dag te komen. Periodiek ben
ik weinig, en tweederde uitgaat me weleens
het een en het ander. Toch waarom ik iets
vreemdsoms over het hoofd hebben gezien?
Zit je in de kou? Ben meenen het werk,
na een poosje [illegible] niet met genen weer. O die
winters van gisterbij en de heele dag lang
waar zij se gebleven, en dan die zomers waarin
je [illegible] buiten in je tuin tot laat in de nacht
in den geur van je rozen en het gezang van de nac-
tel tot te genieten. Maar waarom toch de
dichters hun weldaden uitstorten over zulke
personen kunnen je gronden, en van landwegen
dan en autobanen worden kunstjes? Maar
stabiliteit, en een stuk ijzer, dat iedereen
hapmoondig maken zingt dan en bron die
in bloed staat. Laten we in godsnaam dan
moed maar niet verliezen, als het er beetje
toch om uit te vinden waar je nog op kunt
hopen.
Veel een groet van je broer. Hoe je
maar kerstfeest gevierd en een beetje en groet
Verweyen van me je Aart

mij heb,[340] en dit is het eerste verwijl, dat ik mij daarvan gun, dit: dat ik aan Verwey en Stort, en ten Holt en jou, en Marsman (die mij een boekje stuurde)[341] en Nijhoff (die mij, met een opdrachtje, een overdruk zond)[342] schrijf. Ook moet ik hier, met Geyl, voor het Willem Kloosfonds[343] ijveren, hetgeen al eveneens zijn werk - schrijfwerk, helaas - meebrengt. Over de tentoonstelling zul je mij gelezen hebben. Ik heb wel met nog andere artikelen rond geloopen, niet voor de krant, maar daar komt bij mij tegenwoordig nooit iets van. Ik had willen schrijven een artikel: *Sereniteit,*[344] en naar aanleiding van Van Eyck (Arnolfini)[345] Seghers, Rembrandt, Vermeer en Cuyp (bepaalde schilderijen, in het bijz. een paar doekjes in de National Gallery.) Mijn verrassende ontdekking is op deze tentoonstelling Philips de Koninck[346] geweest, hetgeen je al bemerkt zult hebben. Ja, dat artikel, wat zou ik graag zoo iets schrijven! Jij zelf schreef in je brief over je pers. verhouding tot Vermeer, in verband met Rembrandt. Je begrijpt, dat wat je over je zelf schreef een element in het te behandelen probleem aanroert, - vandaar ook de titel. Maar niet alleen Vermeer, ook de Arnolfini, dit misschien meer dan iets anders, en ook bepaalde doeken van Cuyp zou ik tezamen met Vermeer besproken, en verder, op zekere wijze, aan gindse kant van Rembrandt, Seghers geplaatst en bekeken hebben. Ach ja, en zoo'n artikel dan eens werkelijk goed: helder, sterk en warm te *schrijven!* Er zou ook nog allerlei bijkomen: het landschap, en dan de Koninck tegenover een Ruysdael en een Hobbema zetten, - het interieur, maar dan betoogen, dat men verkeerd doet Vermeer, de Hoogh, Metsu, Terborch in eén adem te noemen, zij het met erkenning van Vermeers superioriteit, betoogen nl., dat tusschen Vermeer en die anderen niet alleen een waardeverschil ligt, maar dat dit waardeverschil samenhangt met, zelfs voortkomt uit een wezensverschil. (d.w.z. een

340 In oktober 1928 hadden de erven mee het oog op een nieuwe uitgave aan Van Eyck Leopolds nagelaten handschriften ter beschikking gesteld.

341 Marsman had Van Eyck *De lamp van Diogenes* geschonken, eind 1928 bij De Gemeenschap te Utrecht verschenen. Hierin verzamelde Marsman kritieken uit de jaren 1922-1928. Van Eyck bedankte hem in een brief van 22 februari 1929. Zie *Briefw. Van Eyck-Marsman,* p. 53 e.v.

342 *Een brief aan Anthonie Donker. Naar aanleiding van Leopold* in De Gids, februari 1929; M. Nijhoff, *VW* 2, p. 576-586, waarin Nijhoff o.a. ingaat op Van Eycks artikel over Leopold in Groot Nederland, dat 'het waardevolste document omtrent Leopold is, dat wij voorlopig bezitten'.

343 Het Willem Kloos-fonds is een door de bemoeiingen van vooral P.C. Boutens in 1919 bijeengebracht fonds om geldelijke steun te verlenen aan Nederlandse auteurs. Het werd gesticht bij gelegenheid van de zestigste verjaardag van Kloos. Boutens zelf trad op als eerste voorzitter.

344 Ondanks het welomschreven plan - zie ook Van Eycks brief van 6 juli '29 - heeft hij deze studie niet geschreven.

345 Portret, in 1434 geschilderd door Jan van Eyck, van Giovanni Arnolfini en zijn vrouw; in bezit van de National Gallery te Londen.

346 Philips de Koninck, 1619-1688, schilder en etser, leerling van Rembrandt.

verschil èn in visie èn in vorm.)[347] Maar laat mij er over zwijgen. Er zou nog heel wat grondig doordacht moeten worden, voor ik die studie schrijven zou, en daar het probleem zelf tot mijn fundamenteele probleem behoort - wat hangt er al niet mee samen: de mogelijkheid der tragedie b.v. - zal het, als ik zelf nog ergens toe kom, misschien nog wel eens gewrocht worden. Geschreven heb ik niets, noch dicht, noch proza.

Het deed mij verdriet, uit je brief te lezen, dat je een neiging tot tobben hebt. Die kwam te sterker uit, daar je verder, wat het uiterlijk succes betreft, allerlei goeds te vermelden hadt. Ik hoop, dat je in de tusschentijd weer op dreef gekomen bent, en 'alle aanloopen' niet meer in een 'blinde steeg gebeuren' zijn. Je hebt het heel sterk, dat productiviteit voorwaarde voor geluk is. Ik heb óók, latent, de voortdurende behoefte aan een definitieve dichterlijke zelfverwezenlijking in mij, zoò, dat ik mij eigenlijk niet begrijpen kan dat het oogenblik altijd zou uitblijven, waarop, nu niet langer ik zelf in de wereld, maar de wereld in mij begint te zingen. Mon Dieu, wat een geluk! En hoe zou ik mij in de erts-bergen van de taal in het zweet willen werken, om daar het mijne aan toe te doen. Mijn vriend ten Holt[348] - een aartsploeteraar! - zegt, dat ieder oogenblik gunstig is: begin te werken, ploeter (zooals Millet[349] zei, 'comme plusieurs nègres') tot het doorbreekt. En inderdaad, men moet niet alleen dan willen ploeteren, wanneer men al weet, dat het goed gevonden zal worden, men moet het doen omdat het nu eenmaal gebod is, en voorwaarde voor alle vinden en bereiken. Dus ... *ontwijk* ik? En ben [ik] zelf de grootste vijand van mijn dichterschap? Ik kan niet zoo maar 'aanpakken' - nog niet, misschien - zal ik het dan later kunnen, als de tijd rijp is? Ten Holt noemt dat verschuiven en hij is er niet ver van af het een vergrijp te noemen. Ik kan het dus niet, of althans, ik doe het niet, maar toch, - is het een tekort aan werkelijkheid van diep innerlijk leven, of is het àl een 'mirage', als ik droom of voel, dat er voor mij nog een dichterlijke vervulling weggelegd is, en beteekent het onbevredigd blijven van dat gevoel niets voor mij wezenlijks genoeg, om de onbevredigdheid pijnlijk en algemeen te maken? Wat is het? Of is het een zekerheid van uit het onbewuste, die mij er toe in staat stelt? - ik weet het niet, maar ik draag mijn onproductiviteit gemakkelijk en op een zeldzaam oogenblik van bijna tot tranen dringende acute verwachting - vaak met een natuurervaring verbonden - en op meer oogenblikken van vagere aspiraties - vaak met jeugdherinneringen verbonden en soms door muziek opgewekt - op die oogenblikken na lijd ik heelemaal *niet* onder mijn onvruchtbaarheid, en ga ik vrijwel ongestoord, ik bedoel door geen diepere dingen *gestoord,* door de dagen. Bij jou is het anders.

347 Van Eyck heeft 'd.w.z. een verschil èn in visie èn in vorm.' interlineair toegevoegd.
348 Zie noot 180.
349 Jean-François Millet, 1814-1875, Frans schilder, graficus en tekenaar.

Van ‘moed houden’ - je sprak daarvan - is bij mij dus nauwelijks of niet sprake, want ik ben niet mismoedig. Maar is het nu werkelijk wáár, dat het *‘jou een heele toer is, om uit te vinden waar je nog op kunt hopen?’* Je hebt toch iets in je, dat een onuitputtelijke bron van hoop (en vervulling) is, zoolang je noch het gruizel der alledaagsche ervaring, noch de slakken van lichamelijke benardheden, noch het zand van het besef dat je oud wordt en de wereld verandert, toestaat, de monding te verstoppen? Ik heb je dit najaar herlezen, proza en poezie, alles, je poezie herhaaldelijk, en ik zie, meen ik, wel, waar jouw moeilijkheid ligt, en dat die met je heele wezen en al je ervaren nauw verbonden is. Toch, er is ook buiten de nieuwe gelukservaring, een *weten* der vroegere.[350] Kan het achterwege blijven, of misschien zelfs al enkel het *dralen,* het tijdelijk uitblijven der nieuwe gelukservaring (al of niet met de dichterlijke productiviteit verknoopt) het weten der vroegere, en wat die, haar gebleken werkelijkheid, beteekent, zóó sterk aantasten, dat het zijn waarde dreigt te verliezen, en mag, tegenover datzelfde weten, dat naar een bovenpersoonlijk iets wijst, dat dit tot vooronderstelling heeft en een toch nooit meer ontkenbare zekerheid is, de zuivere persoonlijke vraag, of behalve anderen ook jij of ik individueel die gelukservaring ondervinden een zoó groote macht verkrijgen, dat ‘het een heele toer’ zou worden ‘om uit te vinden waar je nog op kunt hopen?’ Is dit niet een beetje kleinmoedig, en tast het, per saldo niet óók èn het wezen der vroegere, èn zelfs dat der toekomstige zoo gehoopte mogelijke toekomstige ervaring aan? Neen, laten wij één ding vast in onze geest houden: voor onze waardeering van het leven is het *niet* essentieel, dat *wij* een zekere ervaring hebben, maar dat zij mogelijk is: dat anderen haar hebben of gehad hebben en dat zij ook voor ons komen kan. Zooveel te beter, als ook wij zelf haar vroeger gehad hebben. Het bestaan der gelukservaring toegegeven, kan aan de gerechtvaardigdheid en onuitputtelijkheid der hoop, dunkt mij, niet wel meer getwijfeld worden, zonder dat alles tegen de grond valt. Ook de werkelijkheid, zelfs de mogelijkheid van een aardsch paradijs staat of valt met de, op het wezen van één enkele reeele ervaring, *van wie ook,* gegrondveste noodzaak van die hoop.

> Tijd van mijn drang en mijn vrijheid
> O dat ik u missen moet. -
> Maar toch, die inwendige blijheid,
> Dit weten, dat alles doorgloedt.[351]

Ziedaar iets van het zéér weinige berijmde, dat ik sinds Voorbereiding, 4 jaar geleden beeindigd, voor mij heen mijmerde. Voor drang kun je ook jeugd

350 Na ‘vroegere’ heeft Van Eyck ‘-,'t rijkere, diepere der gelukservaring’ doorgehaald.
351 Dit gedicht is onder de titel *De winst* opgenomen in de bundel *Herwaarts,* Haarlem, 1939, p. 20; *VW* 2, p. 79.

lezen. Dat weten, - zelf wordt het, op *zijn* beurt, een zacht helder licht van innerlijke verklaring, en dat door alles heenschijnt. Ach, maar dit schrijvend besef ik weer sterk, dat elk voor zich zelf spreekt, al schreef ik het, met overtuiging, als een waarheid, algemeen geldig.... als men haar eenmaal zien kan. Dan voedt het inzicht het hart, maar het hart het inzicht. Ben ik langs je heengegaan, lees dit alles dan maar als een geloofsbelijdenis van mij zelf, door een toevallige gebeurtenis te voorschijn gelokt, een vervulling dan blijkbaar voór alles van een eigen behoefte! En misschien heb je van huis tot tuin de weg al weder bijna afgelegd, en zie je van de tweede de poort al weer opdoemen, wie weet, ben je haar al doorschreden! Vind me dan niet te zwaarwichtig! Ik heb ook te lang met antwoorden gewacht. Schrijf eens gauw en wees met je vrouw, en namens de mijne, hartelijk gegroet van je toeg.

VEyck

boven de brief is ondersteboven geschreven:
(Ken je van Mary Webb (een paar jaar geleden 45 jaar oud gestorven) The Golden Arrow en Gone to Earth?[352] Lees dat eens! En schrijf hoe je 't vindt.

L 23

Voorburg 12 Mei 1929

Beste vanEyck
Er is ook weer een heelen tijd over heen moeten gaan eer ik je voor je prettige brief kan bedanken. Een verontschuldiging is dat ik samen met mijn vrouw een paar maanden door een venijnige griep geplaagd ben geweest, meegebracht uit Apeldoorn van mijn stervenden vader. Maar de vier en tachtig jarige was er veel eerder boven op dan wij. Ik ben nu beter, maar mijn vrouw niet. Wonderlijk die oeroude menschen. Mijn moeder is 81 en mankeert nooit wat, en zal wel het voorbeeld van mijn grootmoeder volgen, die 99 is geworden.[353] Ze was een Duitsche en heeft Goethe nog gezien.
Vooreerst dan bedankt voor Mary Webb. Ik heb The golden Arrow en Gone to Earth gelezen en nog essays. The Spring of Joy.[354] Bizonder mooi. Dadelijk al in Gone to Earth de mooie karakteristiek van Hazel's moeder. Warm van bloeiend leven. Toch heb ik eén bezwaar. Waarom patois gebruikt bij de gesprekken? Ik vind dat een van de goedkoopste oplossingen van het zoo moeielijke

352 Mary Webb, 1881-1927, Engels romanschrijfster. *The Golden Arrow,* Londen, 1916; *Gone to Earth,* Londen, 1917.
353 Mevrouw Van der Leeuw-De Fremery stierf op éénennegentigjarige leeftijd in 1939, Van der Leeuws vader in 1931, zesentachtig jaar oud.
354 *The Spring of Joy: a little book of healing,* London etc., 1917.

probleem dat in een roman de dialoog is. Een grof naturalistische oplossing, goed voor dingen als Droomkoninkje van Heyermans[,]+ de Merijntjes of Geertje van de Meester.[355] Maar niet voor boeken als deze. In de eerste plaats is de nabootsing van ‘slang’ toch nooit juist, en dan verder waarom hièr waar de boeren goddank geen echte boeren zijn, maar gelukkig dragers van de zielsdrift en de problemen van Mary Webb zelf. Toen ik echter al gauw over de I man's en de I canna's heen was, heb ik volop genoten. Het is juist mìjn probleem dat ze behandelt, de strijd van het zuiver natuurlijke met de conventie, en ze doet dat met groote liefde, en met behulp van al wat bloem draagt en vleugel. Zoowel de nederlaag als de overwinning heeft ze prachtig gegeven. In the Spring of Joy is ze wat te overdadig en niet zoo goed bv. als Jefferies in zijn ‘The Story of my life’.[356] Trouwens ze is verwant aan Jefferies, al componeert ze veel beter; ook aan Traherne, m.a.w. ze behoort tot de menschen die de natuur noodig hebben als middelaar tusschen hen en laat ik maar God zeggen.

Zooals ìk ook, en dat was juist de voornaamste bron van mijn moedeloosheid, die in mijn laatste brieven tot uiting kwam, en waarin jij me zoo hartelijk geholpen hebt. De kwestie is, alles verdwijnt hier waaruit ik vroeger honing zoog, het eene pad en het eene veld na het andere, de duinen worden afgesloten, geen weg zonder [a]uto's etc. Ik zou hier wel weg kunnen gaan, maar het kan moeielijk omdat mijn bij ons wonende schoonzuster hier haar werk heeft en de Geldersche natuur ligt me ook niet zoo na aan het hart als wei[,]+ zee en duinen. Je zult zeggen: je kunt de natuur in haar idee blijven liefhebben, en dat is ook zoo, maar het is een heele overgang.

Over hopeloosheid ben ik gelukkig weer heen, je hebt volkomen gelijk met wat je over [h]oop zegt, hoop die je misschien ook geloof zoudt kunnen noemen. Alles komt tenslotte op je geloofsleven neer, maar bij ieder uit zich dat weer anders. Ik denk dat jij niet zoo sterk behoefte aan een middelaarschap zult hebben als ik. Bij mij is het zoo overheerschend dat het me polytheistisch maakt. Ja de Roomsche kerk heeft ook middelaars, maar dat trieste hoopje halfgevilde en doorgezaagde heiligen (Franciscus uitgezonderd, die eigenlijk een renaissance heilige is) voldoet me niet, en het is me ook niet mogelijk om in Christus in de eerste plaats den gekruisigde te zien. Wat kan ik dikwijls een heimwee naar het heidendom hebben. In zoo'n prachtige herfst als van verleden jaar voel ik duidelijk de aa[n]wezigheid van een godheid (Vertumnus),[357] en hoe heerlijk

355 *Droomkoninkje* van Herman Heijermans is van 1924. Zie voor *Merijntje Gijzen* noot 339. *Geertje,* een roman van Johan de Meester (1905).

356 Van der Leeuw bedoelt R. Jefferies (1848-1887), *The story of my heart. My autobiography,* verschenen in 1883.

357 Dit gevoelen heeft Van der Leeuw verbeeld in *Vertumnus,* in De Gids 1929 I, p. 48-54; herdrukt in *Verspreid proza* .

zou ik het vinden, wanneer ik voor al mijn kwalen, in plaats van op de koude en verwaande medicasters aangewezen te zijn, als Marius de Epicurist[358] met een rein geloof in den tempel van Aesculapius kon slapen. Ook voel ik meer voor het heidensche offer dan voor het Christelijk gebed. Ik zou me bv. voor kunnen stellen, dat ik met een zeer vromen ijver een geliefd m[an]uscript voor een van de Muzen in vlammen zou kunnen doen opgaan, of om een voorbeeld, dat jou ter harte gaat, te noemen, al mijn Zilverdistels[359] en het door jou zoo begeerde Siebente Ring van George door Lechter geïllustreerd,[360] onder een of anderen duizend jarigen eik zou kunnen begraven. Maar dat gaat allemaal niet, en dat is niet gemakkelijk. Maar je hebt gelijk over niet-gemakkelijk te zuchten deugt heelemaal niet. Trouwens ik geloof niet dat ik gauw de wapens zou strekken. Er bestaat geen geluksplateau waar je rustig je huis kunt bouwen. Er is altijd weer een ander [ge]luk dat op een hooger plateau is te vinden en dat je geen rust laat. De weg van het eene plateau naar het andere is de harde bezwaarlijke. Voór het plateau waarop ik het Aardsche Paradijs en de Speelman schreef had ik er ook zoo een, waarop het eerst geschreven vers van het A.P. 'Heimwee'[361] wijst.

Ik voor mij geloof dat je vriend gelijk heeft en dat hard ploeteren noodig is om iets te bereiken. Bij mij tenminste staan tegenover é[én] ding dat gelukt minstens twee of drie mislukkingen. Tastende[,]$^{+}$ scharrelende stoot je ineens op wat goeds. Weten wat je niet kan geeft niet, je moet het aan den lijve voelen. Na de Speelman heb ik zeker een stuk of tien dingen geschreven die ik weer weg heb gedaan. Waarschijnlijk door die mislukkingen heb ik eindelijk de koe bij de

358 W. Pater, *Marius the Epicurean. His sensations and ideas,* London, 1885.

359 'De Zilverdistel' is een bibliofiele serie, in 1910 begonnen door de dichters J.C. Bloem en J. Greshoff, bij wie zich weldra Van Eyck voegde. Als eerste boek verscheen het in een oplage van veertig exemplaren gedrukte gedicht van Van Eyck, *Worstelingen* (1911). 'In 1912 trokken Bloem en Greshoff zich uit "De Zilverdistel" terug, en werd hun plaats ingenomen door de secretaris-generaal der P.T.T., *Mr. J.F. van Royen* (1913), die de typografische verzorging der boeken op zich nam.
De werkzaamheid van De Zilverdistel heeft zich uitgestrekt over een periode van 9 jaren, waarin 17 boeken zijn verschenen. Als de belangrijkste daarvan mogen worden genoemd *Les fleurs du Mal* van Baudelaire [, Geerten Gossaert, *Experimenten;* J.H. Leopold, *Cheops*] en het laatste boek *Gedichten* [*1880-1890*] door Willem Kloos (1919) [= 1920]. Een belangrijk jaar in de geschiedenis van De Zilverdistel was 1915; van dat jaar af geschiedde niet alleen het drukken en uitgeven der boeken door Van Royen, maar toen kwam zij tevens in bezit van een eigen, door *S.H. de Roos* ontworpen letter, de *Zilvertype*. In 1923 heeft Van Royen zijn werkzaamheden als drukker hervat door de stichting van een eigen pers, de *Kunera-pers,* die men als een voortzetting van De Zilverdistel kan aanmerken, met de nieuwe naam als symbool voor nieuwe gedachten'. Zie: A. Witte, *De vormgeving van het boek,* 2e druk, Amsterdam, 1970, p. 101.

360 De editie, geïllustreerd door Melchior Lechter, was de eerste uitgave van Stefan George, *Der siebente Ring,* Berlin, 1907.

361 Dit gedicht schreef Van der Leeuw in september 1921. De eerste publikatie ervan was die in De Gids 1922 I, p. 412.

horen gepakt, en een verhaal geschreven dat in het drukst van stadsrumoer, warenhuizen en trams speelt.[362] Ik ben er wel tevreden mee. Voor September verschijnt het in de Gids (een kleine 40 Gidsbladzijden) en ik zal je er vellen van sturen. Benieuwd hoe je het vindt. Hoe staat het met dat tijdschrift waar je op doelde en waar je redacteur van zou worden.[?]+ Gaat het nog door? Ik hoop het. Ik verwacht ook zeker dat je eens weer beginnen zult. Dat belovende Voorbereiding kán geen eind zijn geweest. Er waren zooveel nieuwe dingen in, mogelijkheden tot nieuwe wegen. Dat moet tot iets leiden. Toch geloof ik dat probeeren en zoeken de komst verhaasten zou, en tijd is een groot ding, en het leven is ongeloofelijk kort. Maar misschien is het bij ieder mensch anders, en is de onbewuste zekerheid die jij voelt, voldoende. Een zwak punt van mij is dat mijn zelfvertrouwen te gering is en ik daarom altijd resultaten zien moet. Elk mensch heeft niet alleen de hem eigen natuur maar ook de hem eigen geschiedenis, en het is niet bij toeval bv. dat ik in mijn kinderjaren het zwarte schaap ben geweest onder de kudde der schooljongens.

Ik heb met aandacht je stukken over de Londensche tentoonstelling gelezen.[363] Je ontdekking van de Koninck kan ik heelemaal [m]eevoelen. Zijn stuk in het Mauritshuis en nog meer zijn prachtige vergezicht in Boymans hebben me altijd sterk geboeid, ook heeft er nogeens een prachtig stuk in het Mauritshuis in bruikleen gehangen, ik meen uit Duitsch bezit. Ja je hebt gelijk dat Vermeer tegenover Rembrandt en Seghers staat, dat proef je bijna. Sereniteit en hartstocht, maar ook is Vermeer veel v[er]fijnder zinnelijk dan Rembrandt, waar alweer eens uit blijkt dat zinnelijkheid niet met hartstocht verward moet worden, wat bijna iedereen doet, en dat veelmeer de eene de andere uitsluit.

Schrijf je eens gauw? Van 12 Juni tot 17 Juli zit ik weer in Hulshorst (Hierden ‘de Keet’) Prettig ook dat je nogeens wat moois voor me te lezen weet. In het Engelsch zijn toch tegenwoordig de beste ontdekkingen te doen. Duitsch is alles nu grof en ploertig, en Fransch alles veel te veel aan maatschappelijk gedoe vastgemaakt: katholiek, nationalistisch, psychoanalytisch etc.

De lente is hier nu doorgebroken. E[lk] jaar overheerscht in de wei een bepaalde bloem. Madelieven zijn er heelemaal niet, paardebloemen weinig, maar de velden zijn heinde en ver lila van de pinksterbloemen. Een ongewoon en teeder gezicht, maar het goud zijn van paardebloemen is mooier.

Is het bij jou nu ook groen? Blijft het weer goed, dan zullen we een prachtige lente krijgen van nieuw blad en bloesem tegelijkertijd.

Onze hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

362 Van der Leeuw doelt hier op het verhaal *De opdracht,* dat in december in De Gids (1929 IV, p. 257-287) verscheen en in juni 1930 bij Nijgh en Van Ditmar werd uitgegeven in boekvorm.

363 Van Eyck wijdde in de N.R.C. vijf artikelen aan de tentoonstelling: op 4, 8, 12, 15 en 18 januari 1929.

L 24

briefkaart

datum poststempel:

ZWOLLE
1.VII.29 G
UTRECHT
D[r] P.N. van Eyck
49 Russell Gardens
Golders Green
Londen NW 11
Engeland

Hierden (bij Harderwijk)
'de Keet' Holland

Hulshorst 1 Juli 1929

Be[ste] vanEyck
Even een verzoek. Ik heb een vriendin mevr. Huszar uit Voorburg, van zichzelf is ze een van Teylingen en familie van de overleden vrouw van Labberton. Van 15 Juli komt ze een tijd in Londen logeeren ergens in Golders Green, dat klinkt dicht bij jou in de buurt, maar mogelijk dat er nog kilometers tusschen liggen. In elk geval zou ze het prettig vinden als ze je eens op mocht zoeken, ze kent je werk en misschien zou je haar nog raad kunnen geven over het doorbrengen van haar tijd. Ze voelt veel voor mooie dingen. Als het je schikt zou je me dit dan even willen schrijven en ook wanneer het het beste is dat ze je op zoekt. Ik geloof dat ze een week of drie in Londen blijft. Heb je geen zin of tijd voor een brief wil je me dan even per briefkaart antwoorden, aan mijn adres hier buiten: Hierden 'de Keet'
Gaat het goed? Hartelijk gegroet

je
AartvdL

E 17

machineschrift, met de pen verbeterd

6 Juli '29

Beste van der Leeuw,
Vergeef mij, dat ik ditmaal met de machine schrijf: trouwens zal dat aan de leesbaarheid zeer ten goede komen. Ja, ik kan mijn oude liedje van verontschuldiging wel weder uitknerpen - want zingen zou je het niet kunnen noemen - en ik was met je vorige brief juist zoo in mijn schik geweest, en had zoo het voornemen gehad, onmiddellijk te antwoorden. Het schijnt een hopeloos geval, maar ik kom tegenwoordig ook bijna nergens meer toe. Evenwel, de beste prikkel - niet de ethisch, maar de praktisch beste, bedoel ik - is de noodzaak van een feitelijke informatie,

en zoo heeft je briefkaart mij op de huppel geholpen. Als ik nu maar niet zoo frenetiek ga huppelen, dat ik struikel en op mijn neus

val. Laat ik even je briefkaart afhandelen. Natuurlijk zal gezegde dame mij welkom zijn. Laat zij mij echter even van te voren opbellen - Speedwell 26 23, te zeggen two six two three - dan kan ik haar op een ons beiden, of lieve ons drieën schikkende middag op de thee vragen. Mooie dingen kan zij bij mij ook zien, als dat haar smaak is, want ik heb een kleine collectie Raedeckers en Hildo Kroppen, mitsgaders de teekeningen, even mooie als onbekende, van mijn vriend ten Holt, wiens faam nog in de toekomst ligt, omdat hij er ook letterlijk niets voor doet, haar al in het heden te overmeesteren: dat heden besteed hij, waardiger dan ik, met ploeteren aan het werk zelf. Belt zij mij op, dan zal ik wel zeggen hoe zij hier komen moet, maar waarschijnlijk is zij niet verder dan zeven minuten weg, want Golders Green is overzichtelijk. Dat is dus afgedaan.

Het deed mij genoegen te lezen dat je weer proza geschreven hebt, en dat je mij dat in Gidsvellen zult toezenden. Ik krijg de indruk, dat het weer wat heel nieuws is en dat maakt mij er des te nieuws-gieriger naar. Misschien heb je sinds dien ook weer andere dingen gemaakt, - verzen bijvoorbeeld? Dat ik niets geschreven heb, behoef ik je wel niet te zeggen. Het valt uit het bovenstaande al af te lezen. Ik ben nog een heele tijd met de schilderkunst bezig gebleven, maar heb er nog niets over geschreven, ofschoon ik wel plannen had. Je spreekt van sereniteit en hartstocht. Je weet - uit mijn stuk over Leopold - dat het woord sereniteit voor mij bijzondere beteekenis heeft. Zou ik over mijn schilderkunstige ervaringen gaan schrijven, dan had ik gedacht aan een stuk dat Sereniteit zou heeten, en dat als ondertitel Van Jan van Eyck tot Jan Vermeer zou kunnen heeten. Mijn hoofdfiguren zouden zijn: Jan van Eyck, met een excursie naar Gerard David; dan Breugel; dan Seghers; dan Rembrandt; en dan, met excursies naar Cuyp en Koning, Vermeer. Of schreef ik hier al over? Er zouden echter onderweg nog heel wat andere schilders om het een of ander vermeld of besproken worden. Ik duizel haast van dit opzet. En dan, naast mijn fatale zin voor volledigheid van kennis en schriftuur, mijn sterk gegroeide schroom om een pen op papier te zetten! Toch zou ik, op dit versch gebied, het beste en diepste, het essentieelste wat ik aan gedachten heb, hierin kunnen uitspreken en, met een zoo plastische aanleiding als schilderkunst, kunnen demonstreeren. Zal er wat van komen? Terzijde: mijn ontdekking, zooals je het noemt, voor mij zelf, wel te verstaan,[364] van Koning, kun je aan de werken uit de Nederl. musea maar zwak navoelen. De drie die hier waren, in het bijzonder het grootste en het kleinste, laat de in ons land aanwezige doeken verre in de schaduw (Trouwens behoort het grootste en monumentaalste landschap aan Mensing te Amsterdam.) Het stuk in het Mauritshuis is een nauwkeurige verkleining van een der twee groote landschappen van de National Gallery. Ik zou haast zeggen dat het een kleinere copie is. De kleur is te Londen veel mooier,

364 ‘voor mij zelf, wel te verstaan,’ is interlineair toegevoegd.

in het Mauritshuis is zij vuil. De figuurtjes schilderde Koning niet zelf, en het zou merkwaardig zijn, wanneer hij hetzelfde gegeven twee maal in verschillende afmetingen maar haarfijn precies eender schilderde en dat de andere in beide, ook weer haarfijn precies, eender de figuurtjes en beesten er in plaatste.

Met voldoening las ik over je leeservaringen met Mary Webb. The Spring of Joy was haar eerste boekje. De twee door jou nu gelezen romans haar twee eerste romans. Je weet dat zij door Precious Bane[365] plotseling beroemd geworden is? Dat was haar laatste, van kort voor haar dood. Ik ben eenige jaren geleden eens op het diner,[365a] waar Robbers de eerste eere-gast was, met Mary Webb tweede rangsch eeregast geweest. Zij had inderdaad dat merkwaardig vogelachtige in haar gezicht, tot het schichtige toe. Met wat je over het dialect zegt, ben ik het niet heelemaal eens. Het aanal boeken waar het gebruiken van dialect niets dan een realistisch foefje, en zoo als je zegt, een zeer goedkoop foefje is, is groot, maar in enkele gevallen kan het dialect een sterk psychische beteekenis krijgen en dan een werkzaam element in het boek worden. Mij persoonlijk, komt het voor, dat dit bij Mary Webb althans bij een paar van haar hoofdpersonen het geval is. Naturlijk moet die taal eerst natuurlijk voor je worden, om haar zoo te kunnen verstaan. Mij dunkt, dat dit niet lang behoeft te duren. Ik voor mij kan mij noch Hazel, noch, in The Golden Arrow,[366] de oude John zonder het dialect denken en ik geloof, dat bij zulke wezens klank en val van de natuurlijke taal waarin zij zich uiten iets is, dat de kunstenaar niet kan verwaarloozen zonder tegelijk iets van hun innigste wezen prijs te geven. Maar ik zou je daarover graag nog verder willen hooren. Heb je The House in Dormer Forest[367] ook gelezen? De pijn om de verminking van het leven door conventie en dorre godsdienstvormen, met andere woorden, door de verstarring van het hart, heeft daar een grootere beteekenis, en het boek maakt een veel minder vruchtbare indruk dan de beide[368] andere, in de eerste plaats om de groote plaats die de schrijfster aan de hetzij sarcastische, hetzij karikaturale, hetzij bittere milieu- en persoonsbeschrijving gegeven heeft, maar een zeker aantal bladzijden, met name die over Amber, waar zij tot bewustzijn komt van wat Mary Webbs eigen diepste ervaring van het leven was, behoort tot het mooiste en rijpste wat zij geschreven heeft.

Wat je schreef over Christendom en Heidendom en je verlangen, of liever, je heimwee, soms, naar het laatste, las ik als de mogelijkheid van een kleine cyclus van je mooiste gedichten. Ziedaar wat je kunt doen, jij die een ‘prachtige

365 London, 1924. Deze roman is vertaald door J.C. Bloem: zie noot 455.
365a Van de P.E.N.-club, in maart 1926.
366 Van Eyck heeft ‘Zoolang zij niet natuurlijk is, wordt het rhythme’ vervangen door ‘Ik voor mij kan mij noch Hazel, noch, in the Golden.’
367 Londen, z.j. [1920].
368 ‘- en uit er zich in een ook zelf weder min of meer onvruchtbare’ is gewijzigd in: ‘en het boek maakt een veel minder vruchtbare indruk dan de belde’.

herfst' de aanwezigheid van Vertumnus deed voelen. Ach, of Pindaros ons beter bewaard gebleven ware, en niet voornamelijk in zijn oden op succesrijke sportlieden! Of ben ik in deze laatste toevoeging alreeds onGrieksch? Als wij zijn dithyramben en Paians enz. volledig hadden, wat zouden wij daarin het heidendom der Grieken nog prachtig voelen leven. Ik denk juist aan Pindaros, omdat je uitroep over die prachtige herfst en zijn verband met de godheid mij, toen ik je brief kreeg, dadelijk aan dat fragment herinnerde, waarin hij Dionysos, de vreugdenrijke, de wasdom der boomgaarden, 'het reine licht van de herfst' noemt. Maar Pindaros had bij zijn voorportaal dan ook een heiligdom voor de 'Groote Moeder' en hoorde des nachts, hoe de jonge maagden er voor haar en voor Pan, haar gezel, lofliederen zongen. En noemt hij Pan niet elders het *μελημα τεςπνόυ* der heilige Gratien?[369] O, als ik een dichter was! Als jij, en met die gevoelens: ziedaar nu de typische verzuchting van de onvruchtbare. Zou jij, van uit dit gevoel, en door die verbeelding, niet een paar van die gedichten kunnen geven, die wij van P. nu missen?[370] Maar dan die andere wereld, waarin niet het offer, maar, zooals je zegt, het Christelijk gebed thuishoort! En wat *is* het Christelijk gebed? Denk aan Het Kasteel der Ziel van Theresa:[371] wat een mogelijkheden. En zou Franciscus werkelijk de renaissancistische figuur geweest zijn, die wij uit het sterk protestantiseerende boek van Sabatier[372] zien opdoemen? En als je van Marius the Epicurean[373] spreekt, mijn oude lieveling die ik nu in geen vijftien jaar meer ingezien heb, herinner ik mij dan slecht, dat in zijn beschrijving der oude christelijkheid juist dat blijmoedige eeren van de natuur, het lichaam inbegrepen, mij zoo trof? Die

369 Van Eyck denkt aan resp. fragment 153 en fragment 95 van Pindarus volgens de telling van B. Snell. Zie: Pindarus, *Carmina cum fragmentis,* Ed. B. Snell, Lipsiae, 1964, 2 partes. Pars II, p. 93 et 119. De tekst luidt als volgt:
Fragment 153:

δενδρέων δὲ νομὸν Διώνυσος πολυγαθὴς αὐξάνοι,
ἁγνὸν φέγγος ὀπώρας

Fragment 95:

Ὦ Πάν, Ἀδκαδίας μεδέῳν
καὶ σεμνῶν ἀδύτων φύλαξ,

Ματρὸς μεγάλας ὀπαδέ,
σεμνᾶν Χαρίτων μέλημα
τερπνόν

370 Van Eyck heeft de zin 'Zou jij, van uit dit gevoel,' [...] 'die wij van P. nu missen?' togevoegd.
371 Zie noot 332.
372 Ch. P.M. Sabatier, *Vie de S. François d' Assise,* Paris, 1896.
373 W. Pater, *Marius the Epicurean. His sensations and ideas,* London, 1885 (herdr. Londen, 1914). Reeds in 1911 had Van Eyck in De Nieuwe Gids een studie gewijd aan *Walter Pater*; *VW* 3, p. 341-375.

zelfde geest voel ik in sommige oude hymnen en als ik bedenk, wat voor de Grieken de dood was, welk een verschil dan in een gedicht als dat van Prudentius, waarvan de kerk toch een fragment onder haar hymnen kon plaatsen, ik bedoel: Jam maesta quiesce querela.

> Nunc suscipe, terra, fovendum,
> gremioque hunc concipe molli:
> hominis tibi membra sequestro,
> generosa et fragmina credo[+]
> .....
> nos tecta fovebimus ossa
> violis et fronde frequente,
> titulumque et frigida saxa
> liquido spargemus odore.[375]

[+]generosa: edele!![374]

Maar de specifiek Roomsche kant is heel anders, dikwijls, en inderdaad hadden de priesters voor de bevestiging van hun macht meer aan de verschrikking dan aan de blijmoedige verwachting. Moet ik kiezen? Laat ik, zoolang ik kan, de mogelijkheid openhouden, dat ik[376] - immers zonder eenige verwachting van of waardeering voor persoonlijk voortbestaan - met jou de natuur, en als haar geesten, de goden zou kiezen, maar er als Hölderlin, in de Hymnen, die laatste en grootste winst van zijn denken en lijden, Christus onder opnemen.[377] En hiermee sluit ik, al zouden er uren over vol te praten zijn. Ik heb de stoutmoedigheid om spoedig antwoord te vragen. Wees met je vrouw hartelijk gegroet van je toegenegen

vanEyck

374 'generosa: edele!!' is toegevoegd.

375 'Iam maesta quiesce querela' is een 'divisio' van de hymne *Deus ignee fons animarum,* die 44 strofen telt en deel uitmaakt van het *Cathemerinon* (X) van Aurelius Prudentius Clemens en die betrekking heeft op de dood en begrafenis van een christen. Deze hymne werd eertijds gezongen in de Vespers van de getijden voor de overledenen in de oud-spaanse (visigotische, mozarabische) liturgie en komt als zodanig voor in het Breviarium Gothicum. In de traditionele romeinse liturgie, die geen hymnen in de dodenliturgie kende, kwam deze tekst niet voor. Voor de volledige tekst van deze hymne zie: F. van der Meer, *Lofzangen der Latijnse Kerk,* Utrecht enz., 1970, p. 192-197 (met varianten, vertaling en toelichting).

376 Van Eyck heeft deze zin onleesbaar doorgehaald en vervangen door: 'Moet ik kiezen? Laat ik, zoolang' [-?] 'ik kan, de mogelijkheid openhouden, dat ik'.

377 Ernstig geschokt door de dood van zijn grote liefde 'Diotima', Susette Gontard, kwam Hölderlin geestelijk gestoord en lichamelijk verzwakt in 1802 in Duitsland terug. Hij herstelde tijdelijk en schreef onder andere nog de fragmentarisch gebleven *Späte Hymnen,* waarvan de drie Christus-hymnen, *Friedensfeier, Der Einzige* en *Patmos,* deel uitmaken. *Friedensfeier* is pas in 1954 ontdekt. In 1806 bleek dat Hölderlin ongeneeslijk geestesziek was.

E 18

briefkaart

poststempel:
Golders Green
5.30 PM
27 JUL
1929
N.W. 11
Mr. Aart van der Leeuw,
Westeinde 140
Holland.
Voorburg.
Z.H.

Beste van der Leeuw, Ik heb je al zoo lang willen vragen, of jij de 2° druk van Inkeer bezit, waar in ik allerlei verbeteringen aangebracht heb, en sommige gedeelten zelfs geheel herschreven. Ik vergeet dat echter altijd. Ik zou graag de beste lezing van dit boekje in je bezit zien. Zou je per ommegaande even willen schrijven, of je het hebt? P. ommegaande, met het oog op mijn vacantie, die eind volgende week begint. De familie Huszar is hier geweest. Hartelijke groeten

je
vEyck

Gister je Opvluchten met bewondering herlezen!

L 25

Voorburg 29 Juli 1929

Beste van Eyck

Heel graag wil ik den tweeden druk van Inkeer van je hebben, ik bezit alleen den eersten, en zag de tweede lezing nooit in.

Zoo, is de familie Huszar bij je geweest, mijn bedoeling was eigenlijk alleen haár bij je te introduceeren. Zij is me heel sympathiek, maar hij is een parmantig mannetje, dat wel vlijtig is, maar op geen enkel gebied op veel resultaten kan bogen. Het beste is hij nog in het beschilderen van huizen, en de keet waar ik logeerde in Hulsthorst was door hem op een wel prettige manier met zijn verven verlucht. Dezer dagen komen ze thuis en zal ik wel allerlei over het bezoek hooren.

Ik heb het in Hulshorst heerlijk gehad vooral met de warme dagen. Ik ben een groot liefhebber van een deugdelijken zomerzon en de opwekking die me uit alcohol nooit te beurt heeft willen vallen, put ik uit een temperatuur van boven de tachtig. Regent het nu ook bij jullie zooals vandaag hier en heb je weer permissie om je tuintje te bespuiten? Het mijne, al is het niet groot, staat prachtig.

Je prettige brief zat vol dingen om rustig en ernstig over na te denken. Daar heb je die dialectkwestie. Je kan gelijk hebben, dat het soms voor de uitbeelding van personen noodig is om ze in hun eigen tongval te laten spreken. Maar mijn bezwaar blijft dat hun werkelijke manier van zich te uiten toch niet weer wordt gegeven, zoo'n

oude John bv. zal zich in waarheid heel wat onverstaanbaarder uitdrukken dan in Mary Webb's boek. Het is echter ook mogelijk dat mijn afkeer

tegen dialect een gehoorskwestie is, en het door mijn doofh[ei]d komt, dat ik mij moeielijk aan een dergelijke manier van uitbeelden over kan geven. Ik zoek het geheim van den dialoog liever heelemaal in het ritme.

The House in Dormer Forest ken ik nog niet, evenmin als Precious Bane. Het laatste zal ik bestellen. Het is in de Travellers Library, een aardig uitgegeven serie, alleen jammer dat de Engelschen altijd zulke dikke catalogussen bij hun boeken binden. Ik kan me begrijpen dat Mary Webb moet geweest zijn zooals jij haar beschreef. Sprak je haar nog?

Je wensch, je keuze..: 'laat ik, zoolang ik kan, de mogelijkheid openhouden, dat ik de natuur en als haar geesten de goden zou kiezen, maar er, als Hölderlin in de Hymnen die laatste en grootste winst van zijn denken en lijden Christus onder opnemen'. Ja als dat bereikbaar zou wezen, maar *is* het dat? En zegt het niet ook wat, dat die Hymnen waarin de vervulling van een vereeniging opdoemt al onder de schaduw van den waanzin zijn geschreven! Christendom, heidendom, er is zooveel wat je in het diepst van je wezen zoudt samen willen laten vloeien, maar wat zich verzet tegen opgaan in elkander met een hevigheid die je dikwijls niet verwacht hadt. Sommige dingen in je paren zich zoo gemakkelijk en zoo gelukkig zooals vorm en inhoud, stof en geest, en het maakt de Grieken zoo groot en benijdbaar dat ze geen andere dan juist deze zegepralen gevierd hebben. Maar dan is met het Christendom de ziel wakker geworden, en samen met haar dat grenzenlooze rijk van het onderbewuste, en nu komen de onoplosbare moeielijkheden om de Caritas met Eroos te laten huwen, om tegelijk sub limine te leven èn in het heldere licht van het bewustzijn boven den drempel, om tegelijk je verbeeldingen in den tijd heen te laten stroomen, en ze af te grenzen in de ruimte. Beurtelings kan je dat wel, en ik heb ook tijden gehad, dat ik meer vond in een Johannis van het Kruis dan in Pindaros of Plato, maar altijd het een of het ander, hoewel al mijn verlangen ook gaat naar een samensmelten. Misschien is dit onm[og]elijk, misschien is er geen sterveling te denken in wien het wezen van een Dostojewski en een Goethe zich vereenigd zouden hebben. Ook zou je wel dit kunnen zeggen, dat de onmogelijkheid van haar verwezenlijking een verlangen edeler maakt, en zou je op die manier toch met vreugde moeten blijven hopen. Het laat zich ook denken dat jij van het Christendom je een andere voorstelling maakt dan van het warm en donker rijk des harten. Ook Pater in zijn Marius (ja wat een heerlijk boek, herlees het weer) doet dat, maar Pater is toch [v]an top tot teen een renaissance mensch en humanist bij uitnemendheid. Wat begrijpen wij eigenlijk van de eerste Christenen, en is het Christendom niet geheel en al tot ons gekomen door het medium van de Middeleeuwen.

Mooi zijn je aanhalingen van Pindarus en Prudentius en niet zóo heel ver van elkaar afstaand. Zouden we tóch bij de [e]erste Christengemeenten moeten zoeken? Ja ik heb er wel vaak van gedroomd, om verzen over de goden te schrijven, maar het moeielijke is dat er geen achtergrond voor is, dit voel je bv toch ook bij de Regniers gedichten, hoe mooi ze ook zijn. Ze zouden een soort gedaanteverwisseling moeten doormaken, de Olympiërs om in dezen tijd op te

kunnen treden, misschien vind ik die nog weleens. Voorloopig heeft het proza nog mijn liefde. Van mijn ‘Opdracht’ heb ik de drukproeven al gehad, misschien verschijnt het dus al in Augustus. Ik stuur je dan dadelijk een vel. Ik denk erover om nog aan het stuk door te gaan, hoewel het, zooals het n[u] is, ook op zichzelf kan staan. Maar het onderwerp laat me nog niet met rust.

Als je toch eens dat ‘van Jan van Eyck tot Jan Vermeer’ wilde schrijven! Hoe goed zou dat kunnen worden, en hoe nuttig voor jou ook; waar soms het te weinig beeldende nog een zwakheid van je proza is, heb je hier een plastisch gegeven, dat zich altijd opdringt en den ondergron[d] van je bespiegelingen moet vormen. Een steun, waarna je er misschien geen meer noodig zult hebben. Begin er in elk geval eens aan, na eerst je opzet in het vuur gegooid te hebben, en met een herinnering uit je kindertijd, dat de mooiste weg, dien je ooit gegaan bent er een was, waarbij je verdwaald waart.

Prettig dat Opvluchten je bij herlezing beviel. Zoodra ik de tweede druk van je Inkeer krijg ga ik me daar ook weer in verdiepen.

Gemakkelijk las ik je getypte brief en had er zeker driemaal minder tijd voor noodig dan dat je hem geschreven had. Maar hoe onduidelijk je handschrift dikwijls ook is toch is het hoogst karakteristiek. Zoo'n door je letters donkergemaakte bladzij ziet er eerlijk en krachtig uit, je wezen komt er in mee, en dan doet het er niet toe of het soms wat moeite kost.

Wacht niet al te lang met een antwoord. Gelukkig ken ik nu een wapen waarvoor [ge]en schild je beschermen kan: den praktischen prikkel, en zal daar dan ook bij gelegenheid gebruik van maken.

Intusschen hartelijk met je vrouw van ons beiden gegroet

je
AartvdL

L 26

briefkaart

poststempel:
Voorburg
I VIII
1929

M[r] P.N. van Eyck
Galileistraat 150
Den Haag

Voorburg
West Einde 140

Voorburg 1 Augustu[s] '29

Beste vEyck

Wat een prettige verrassing.[378] Dus zaterdagmiddag. Je moet de zgn. blauwe

378 Van Eyck is een week eerder voor vakantie naar Holland gekomen dan hij in zijn briefkaart van 27 juli aankondigde. Zoals blijkt uit zijn briefkaart van 11 augustus heeft hij een deel van zijn vakantie hier te lande besteed om de oprichting van het tijdschrift Leiding af te ronden. ‘Galileïstraat 150, Den Haag’ was het adres van Van Eycks moeder.

tram (Scheveningen - Leiden of de meeste gaan maar tot Voorburg) nemen (halte Dierentuin, Korte Voorhout etc) en in Voorburg halte Zwarte Laan uitstappen, een eindje verder den spoorbaan oversteken, en dan het West Einde afloopen tot je bij een bloemenwinkel komt, daarnaast is het (140).
Tot spoedig dan

mhgr je
AartvdL

E 19

briefkaart zonder gedrukt briefhoofd

poststempel:
Bergen (N.H.)
12 VIII. 17.
1929
Mr. Aart van der Leeuw,
Westeinde 140
Voorburg. Z.H.

Pension Holland, Bergen N.H.
11 Aug. [1929]

Beste van der Leeuw,
Ik denk nog met bijzondere voldoening over de gezellige middag die ik bij je vrouw en jou doorgebracht heb[379] en ik hoop dat te herhalen. Ik had je beloofd, je nog te schrijven over de uitslag van Gerretsons en mijn bezoek aan v. Dishoeck. Welnu, er is definitief tot de oprichting besloten (2-maandelijksch) en 1 Januari zal de eerste aflevering verschijnen.[380] Nu is het eerste wat ik te doen heb, een instantelijke bede aan jou om *spoedige medewerking,* als prozaist, èn als dichter, als het eerste uit praktisch oogpunt, in de eerste plaats, ik bedoel dus, het spoedigst. Je begrijpt dat vooral het verhalend proza mij, door de geringe beschikbaarheid van goede krachten, groote zorg baart, en ik reken daar voor op jou. Ik zelf zit, op eigen gebied, al vol plannen. Ik voel al, hoe

379 Van Eyck bracht zaterdag 3 augustus een bezoek aan Van der Leeuw.
380 Reeds uit het begin van de Londense tijd (1919) stamt de wil en het plan van Van Eyck, Gerretson en Geyl voor een gezamenlijke periodiek. Na de Gidskwestie wordt het plan hervat. Op 17 juni 1925 schrijft Van Eyck aan Gerretson: ‘Mijn orgaan ben ik kwijt, en er is geen ander. Op de manier, waarop ik mij voorstelde, leiding te geven, te werken, vooral ook op de jongere geslachten, dat zal nu onmogelijk zijn, want met een enkel artikel, hier en daar geplaatst, gaat dat niet. Dat is zeker jammer’. Gerretson antwoordt op 4 juli: ‘De ernstige vraag is bij mij opgekomen, of het thans niet tijd wordt, ons oude plan: een afzonderlijke Tribune, te realiseeren, en zoo de gelegenheid tot continuatie van je serie [“Nederlandsche Poëzie”] te scheppen’. Vier jaar later, najaar 1929, had Van Eyck dan eindelijk zijn eigen tijdschrift. Zie: G. Puchinger, *Van Eyck en Gerretson* in De Gids 1963 II, p. 208-240.

stimuleerend het tijdschrift werkt en werken zal. Ik hoop nu maar, dat dit ook voor jou in zekere mate gelden zal, voldoende in elk geval, om binnen niet al te lange tijd iets te kunnen zenden. Bij Verwey bracht ik een paar goede dagen door. Hij vindt, dat ik beter doe met een paar afleveringen lang geen werk van hém te brengen,[381] om aldus te voorkomen, dat 'Leiding' als een voortzetting van 'De Beweging' beschouwd wordt, méér dan als een nieuw tijdschrift van Gerritson en mij. Wat dunkt jou van die gedachte? Zeker maakt het de samenstelling van een door en door belangwekkende eerste aflevering, die de naam van het tijdschrift naar allerlei kanten rechtvaardigt, nog moeilijker. Schrijf mij gauw over een en ander je indrukken. Hart. gr. ook aan je vrouw,

je
VanEyck

L 27

Voorburg 14 Augustus '29

Beste vEyck
Geluk gewenscht met de zekerheid, dat je tijdschrift het levenslicht zal aanschouwen. Heel prettig, en ik ben ervan overtuigd, dat het een noodig werk goed zal vervullen. Natuurlijk dat ik er graag aan mee zal werken, het spijt mij alleen maar, dat ik op het ogenblik niets liggen heb, en me ook niet op erg vruchtbaren bodem voel. Ik hoop op een plotselinge ingeving, een vondst, wat ook volgens Verwey het eenige is. Zeg niet te nadrukkelijk, dat erop gewacht wordt, want zooiets is voor mij eerder rem dan prikkel. Misschien ligt dit aan aangeboren beschroomdheid en zal dit joù, die een meer agressieve natuur hebt, wel vreemd klinken. In elk geval, zoodra ik iets ter wereld breng, dat me geschikt lijkt, krijg je het.
Ik geloof wel, dat Verwey gelijk heeft, met niet dadelijk mee te werken. Het ligt voor de hand dat Leiding als een voortzetting van De Beweging opgevat zal worden, door de namen der medewerkers, èn omdat het min of meer uit eenzelfde nood is geboren als toenmaals. En toch zijn de tijden veranderd en is het beter dat er gesuggereerd wordt dat iets nieuws[382] wordt begonnen, dan dat er wordt voortgezet. Het wordt voor jou een rijke tijd om deze last (want zwaar zal het toch ook zijn) op je schouders te nemen.
Ja je bezoek vonden we heel prettig, je moet het zeker herhalen, en dan ook je vrouw meebrengen. Misschien ben ik dan ook wel aan een gehoorapparaat toe, zoodat i[k] me nog beter bij je vlug spreekritme kan aanpassen. Hoewel er nu ook maar weinig verloren ging.
Ik heb met bewondering en genot je Inkeer weer herlezen. Misschien staan

381 Verwey is hierover kennelijk anders gaan denken. Onmiddellijk na de 'Inleiding' stond in het eerste nummer van Leiding zijn gedicht *De ware staat* afgedrukt.
382 Van der Leeuw heeft 'nieuws' interlineair toegevoegd.

er enkele verzen in die nog mooier zijn dan de beste uit Voorbereiding, hoewel ik Voorbereiding als geheel boek niet minder vind. Ik dank je nog wel voor het geschenk van het boekje en je hartelijke opdracht.

Geniet je in Bergen, wat is de zee mooi dezer dagen, ik zit veel in Scheveningen.

Nu van ons beiden wel gegroet met je vrouw

je AartvdL

E 20

machineschrift met de pen verbeterd

8 October '29

Beste van der Leeuw,

Vergeef mij, dat ik weer tik. Ik heb heel wat te schrijven, en niet de tijd voor handschrift. Ik heb in geen tijd van je gehoord, maar jij niet van mij. Dat zou reeds eerder het geval geweest zijn, wanneer er geen moeilijkheden geweest waren. Net een paar dagen voor, op de een of andere manier, in alle bladen het bericht over het tijdschrift gestaan had, kwam van Dishoeck namelijk met een noodbrief van angst voor de gevolgen, die het uitgeven van ons Groot Nederlandsch tijdschrift voor zijn debiet van Vlaamsche boeken aan de Belgische regeering zou hebben, die honderden exx. neemt voor prijzen, enzoovoorts. Het heeft er onmiddellijk toe geleid, dat hij zich terugtrok. Gerretson hulde zich toen eerst in een wolk van zwijgen, maar ik heb de zaak met Conno Mees opgenomen, en als Gerretson nu weer bereikbaarder wordt en zijn gedachten handhaaft, zal het tijdschrift toch, maar dan bij Mees verschijnen.[383] Zoover zijn we nog niet

383 Een eeuw na de totstandkoming van de Belgische staat in 1830, waardoor een scheiding ontstond tussen Noord- en Zuid-Nederland, was er een uitgebreide diskussie gaande over de toekomst van Nederland en België. De voorstanders van de Grootnederlandse gedachte, met Geyl en Gerretson als voormannen, voerden de boventoon. Deze ‘Belgische kwestie’ was toegespitst op twee problemen; een historisch: de scheuring van Noord en Zuid, en een aktueel: de Vlaamse strijd voor (kulturele) autonomie. Het tijdschrift Leiding zou zich - uiteraard - op het Grootnederlandse standpunt stellen. De ‘Inleiding’ zal dan ook anderhalve pagina aan de kwestie besteden (jrg. 1 (1930) I, p. 4-5). Daar staat o.m.:
‘Onze grondstelling [...]: dat het Nederlandsche Volk in zijn over twee staten verdeeld-zijn op het oogenblik slechts een verminkt volk, onze Noord-Nederlandsche natie, voorzoover zij in die toestand een natie mag heeten, een verminkte natie is’. [...].
‘Ons tijdschrift betreurt het over twee staten verdeeld-zijn van het Nederlandsche Volk. Het betreurt dat als teeken van zijn nationale onvolgroeidheid, maar ook, omdat het tegenwoordig karakter van de Belgische staat de belemmering der vrije zelf-ontwikkeling van zijn Nederlandsche onderdanen tot een stuk Nederlandsche gemeenschap onvermijdelijk maakt’. [...]. ‘De taak, die Leiding zich op dit gebied van zijn werkzaamheid gesteld heeft, kan uit de aard van deze tegenstanden afgeleid worden. Zij is in de eerste plaats: zelf-opvoeding van het Nederlandsche Volk, Noord en Zuid, eenerzijds tot dat nationale eenheidsgevoel, dat de voorwaarde zelfs van een gemeenschappelijk Nederlandsch cultuurleven is, anderzijds tot dat inzicht en die tucht, zonder welke iedere op overwinning der tegenstanden gerichte beweging zich tot mislukking doemt. Zij is, in de tweede plaats: verzet tegen alles, onverschillig waar of door wie het mocht plaats grijpen, wat in theorie of praktijk de innerlijke eenheid van het Nederlandsche Volk verwaarloost, verloochent of benadeelt, steun van alles, wat die innerlijke eenheid, naar binnen en naar buiten, volgens ons inzicht kan helpen bevestigen en ontwikkelen’. Zowel in de eerste als in de tweede jaargang bracht Leiding artikelen, voor het merendeel van de hand van Gerretson en Geyl, die deze problematiek tot onderwerp hadden. De stellingname van twee der aanstaande redakteuren was er de oorzaak van, dat Van Dishoeck, die belang had bij een goede verstandhouding met de Belgische regering, zich terugtrok als uitgever van Leiding.

heelemaal en met name de datum van verschijnen is een gewichtig vraagstuk geworden. Ik zelf heb nog geen letter op papier gezet, maar verschijnt het - nominaal op een of 15 Januari, werkelijk echter 15 December, dan zal ik wel maken dat alles afkomt.[384] Ik zelf zou om alles uitstel van verschijnen betreuren. Echter kan ik daartoe genoodzaakt worden. Ik heb namelijk nog heelemaal geen verhalend proza[385] en ook nog voor een andere bijdrage moet nog gezorgd worden. Het is nu eenmaal zoo: het is essentieel aan het tijdschrift, dat wij met weinig krachten moeten beginnen, dus eerst nog zeer veel zelf doen, zelfs tot schade der afwisseling, desnoods, in de hoop, dat de krachten, oude en nieuwe aangetrokken worden. Ook verzen heb ik nog niet, maar daar is gemakkelijker voor te zorgen dan voor proza. Ik heb een paar weken geleden, nu ik van jou voor het eerste nummer niets te verwachten heb, van Schendel geschreven, maar hij heeft helaas niet geantwoord. Misschien is hij er niet, misschien is de brief weg geraakt. Ik zal het vandaag aangeteekend herhalen. Ik schrijf dit in de onderstelling, dat jouw productie nog is als van de zomer. Anders zou ik natuurlijk in de eerste plaats op jou rekenen. Hetgeen je vooral niet als een soort inderdaad onzinnige en schadelijke indirecte pressie moet beschouwen. Ik moet het wel vermelden, want ik heb in geen maanden van je gehoord, er kan dus iets veranderd zijn, en bovendien wil ik niet, door in de eerste brief na mijn bezoek aan je te zwijgen, de indruk wekken of ik met jouw medewerking geen rekening houd, terwijl ik dat in werkelijkheid *principieel* in sterke mate doe. Ik heb uiteraard ook aan Nine [van der Schaaf] gedacht, maar moet met haar voorzichtig zijn, omdat zij zoo ongelijk is, en ik tot haar toch nooit een uitnoodiging zou kunnen richten, die niet, met het oog op de aard van het tijdschrift, mijn vrijheid om te weigeren voorbehield. Ik wil in de eerste afleveringen dadelijk op den voorgrond plaatsen, en door de bijdragen doen uitkomen, dat het voor ons niet om de min of meer geslaagde, min of meer voortreffelijke herhaling

384 Op 22 januari 1930, een week na de verschijning van het eerste nummer, schreef Geyl aan Gerretson: ‘Van Eyck heeft in de laatste maanden een daemonische werkkracht ontwikkeld’. Zie P. Geyl, *Herinnering aan P.N. van Eyck* in A'dams Ts. voor Letterk. 2 (1954) nr. 4-5, p. 23-27.

385 Verhalend proza heeft Van Eyck voor de eerste aflevering niet meer gekregen. Dat kwam pas in de derde aflevering, nl. Aart van der Leeuw, *Het avontuur van den huurder* .

van oude literaire procédés gaat, maar om werk, dat met eigen vorm uit de moederschoot der verbeelding voortgekomen is, - van welken aard dat dan ook zijn moge, want geen enkele stof wordt daardoor uitgesloten. Wat jou betreft, heb ik nog aan iets anders gedacht. Zou het niet mogelijk zijn dat je je liefde en bewondering voor Traherne, alsmede je fragmentarische vertaling van zijn meditaties, voor het tijdschrift en de Nederlandsche lezers - die van Traherne niets weten - vruchtbaar maakte, door met opneming van karakteristieke brokken[386] zijn werk in te leiden? Daarvoor is inderdaad niet meer noodig, dan je liefde en je bewondering. Het weinige feitelijke staat in de voorredes en er is niets over hem geschreven. Laat je werk zijn wat je het maken wilt, een bepeinzing, of een eenvoudige inleiding, waarin de grondgedachten van zijn overwegingen overeindgezet en doorlicht worden. Dat ware juist iets, dat het tijdschrift noodig heeft, en wie zou het beter kunnen doen dan de schrijver van Kinderland en zooveel gedichten? Mij zou je daardoor verblijden, met je vertaling ten overvloede een goed werk doen. Ook is dit misschien iets, dat wat minder afhankelijk is van het 'kairos', waar alle onmiddellijk-artistieke productie nu eenmaal afhankelijk [van] is. Ik denk dat je vrouw het ook wel een mooi denkbeeld vindt. Verschijnt het tijdschrift op de tijd, die er voor bestemd was, de beste, nu het eenmaal aangekondigd is, dan is er tot bijna eind November tijd, vóór de copy binnen moet wezen. Eind van deze maand hoop ik definitief te overzien, of ik voor twee afleveringen zeker kan zijn van mijn bijdragen, en te besluiten (met de anderen, natuurlijk) of het verschijnen tot herfst volgend jaar uitgesteld moet worden, ja dan neen. - Ik denk nog dikwijls met voldoening aan mijn middag te Voorburg, maar met verbazing aan het feit, dat je overdruk van je Gidsbijdrage mij nooit bereikt heeft. Heb je hem niet gestuurd? En zou je dat dan alsnog niet doen? Vergeef mij dat ik ditmaal niet verder schrijf. Ik moet weer voort. Met ons beider hartelijke groeten aan je vrouw en jezelf (hoe staat het met de reis naar Londen?)

als altijd je toegenegen
VanEyck

L 28

Voorburg 12 October 1929

Beste van Eyck
Wat is dat jammer dat er weer wat tusschenbeide is gekomen, maar je tijdschrift moet een levend ding worden en elke geboorte is moeielijk. Ik hoop dat Gerritson evenmin als jij den moed zal verliezen. Je schrijft me zeker nog wel als alles definitief vaststaat. Een uitgever is er gelukkig. Neen, sinds je bezoek heb ik nog niet iets gemaakt dat me bevalt, maar voor dat Traherne plan voel

386 Van Eyck heeft 'stukken vertaling' veranderd in: 'karakteristieke brokken'.

ik wel. Ik zal het probeeren. Een dergelijk stuk valt buiten mijn gewone verrichtingen, maar ik zal er mijn best op doen. Het staat je natuurlijk vrij het al of niet te aanvaarden. Het is van mijn kant maar een probeersel. Liever had ik een verhaal voor je, maar dat komt hoop ik later nog we[l.] vanSchendel heeft een vervelende gewoonte. Als je hem ergens over schrijft waar hij geen zìn in heeft of wat hem niet bevalt, antwoordt hij niet. Verwonder je je er dus niet over als je niets van hem mocht hooren. Hij is zeer bevriend met de Holsten, en heeft nooit anders dan in de Gids geschreven de laatste tien jaar. Je bezwaar inverband met Nine van der Schaaf begrijp ik. Het is altijd interessant wat ze schrijft, maar zoo verbazend onschoon dikwijls.

Dat je mijn overdrukje nog niet hebt ontvangen vindt zijn reden daarin, dat het er nog niet is. Bij nader inzien bleek ik de brief van Colenbrand[er] verkeerd te hebben gelezen, hij zegde me plaatsing toe in *December* of eerder niet *September* of eerder. Het stuk zal dus eerst in Nov. of Dec. verschijnen. Zoodra ik een overdrukje ontvang, stuur ik het je. Intusschen zal ‘de Opdracht’ ook in het voorjaar als een klein boekje bij Nijgh verschijnen. Ik verlang er erg naar orn weer aan een grooter werk bezig te wezen maar de vondst waar het om gaat heb ik nog niet gedaan, God geve dat deze herfst hem onder zijn kastanjes en appelen voor me van de boomen zal laten vallen. Misschien brengt Traherne mij er wel in. Als het lukt denk ik wel dat ik je het stuk over hem binnen een dag of veertien zal kunnen sturen.

In den laatste tijd heb ik nogal veel in Simmel[387] gelezen. Hij zegt veel aanvaardbaars. Ken je hem?

Mijn tuintje praalt in Astertooi maar zal nu wel gauw gedaan zijn. Over het Londensche plan denk ik wel, misschien zal het er ineens toe komen. Van ons beiden hartelijk met je vrouw gegroet

je
AartvdL

E 21

briefkaart

poststempel:
Golders Green, N.W.11
5.30 PM
14 OCT
1929
Mr. Aart v.d. Leeuw,
Westeinde 140
Voorburg.
Holland.

Beste v.d.L. Ik kan niet nalaten je te zeggen, hoezeer mij je aanvaarding van

387 Georg Simmel, 1858-1918, Duits wijsgeer en socioloog.

mijn Traherne-idee pleizier doet. Maak er alles van, wat je zelf wilt, - studie, mijmering, meditatie, fantaisie. Er *moet* een vorm zijn, waarin de stof jou, speciaal jou, als schrijver ligt. Haast je niet, als je dat hindert. Van Schendel *heeft* geantwoord en aangenomen! Over een dag of 8 is hij te Florence terug en zal dan nog eens herzien wat hij klaar heeft. Ik zou, als hommage aan de oudere, zijn bijdrage graag in het eerste nummer hebben. Als 't nog maar gaat. Ik heb nog geen ander verhalend proza. Hartelijke groeten, ook aan je vrouw, en van de mijne

Je
PNvE

L 29

Voorburg 22 October '29

Beste vanEyck

Hierbij het stuk over Traherne's meditaties. Zie maar of je het gebruiken kunt, ik heb voornamelijk Traherne zelf laten spreken, en alleen een zo sober mogelijk gehouden begeleiding gegeven. Ik hoop niet dat het te lang is of de aanhalingen teveel, toch is het maar een heel klein deel van de 400 overpeinzingen en ik moest veel moois onvermeld laten.

Heb je al wat meer zekerheid over de uitgave, en gaat Gerritson met de verandering van uitgever accoord? Prettig als je van vSchendel ook wat krijgt. Je schrijft me zeker nog wel of alles voor Januari in orde is, of dat de zaak nog een beetje moet wachten.

In een noot op de eerste bladzijde van het opstel heb ik nog iets van de uitgaven vermeld, maar had niet precies alle gegevens. Zou je wat i[k] openliet in willen vullen.[?]$^{+}$ De noot zou ook weg kunnen blijven.

Heb je ook zulk prachtig najaarsweer.[?]$^{+}$ De boomen worden anders traag bruin, het Haagsche Bosch is alleen nog maar een beetje roestig, de kastanjes uitgezonderd.

Ben je zelf ook al voor je tijdschrift aan het schrijven? Zeg je nog iets over de strekking in de eerste afl? Iedereen is nu zeiker met den naam ‘Leiding’[388] verzoend? Trouwens het woord ‘de Gids’ beteekent eigenlijk hetzelfde.

388 In verband met de naamgeving van het tijdschrift citeert Puchinger, *Van Eyck en Gerretson,* uit een brief van Van Eyck aan Gerretson van 12 januari 1929: ‘Ik zat gister met Verwey te praten, toen hij zeide dat de kansen bij een uitgever ongetwijfeld beter zouden staan, wanneer wij een naam hadden [...]. Verwey sprak toen als volgt: “[...] Jij, Van Eyck, wilt in de kunst de leiding nemen, Geyl en Gerretson willen het in de Groot Nederlandsche beweging. Gerretson wil het nog op allerlei ander gebied. Ook al vormen jullie meer een groep van menschen die allemaal behoefte aan een tijdschrift hebben, dan van op ieder gebied gelijkdenkenden, jullie allen willen de leiding nemen. Welnu, belijd dat eerlijk en open door jullie tijdschrift De Leiding te noemen. Ziedaar een naam die nog niet versleten is, en die precies uitdrukt wat je wilt”.’

Succes met alles en hartelijk met je vrouw van ons beiden gegroet.

je
AartvdL

De Opdracht verschijnt in December. Ik stuur je het stuk dan direct.

E 22

papier zonder gedrukt briefhoofd

14 Nov '29

Beste van der Leeuw,
Even een paar woorden, die ik je al lang had moeten schrijven, maar als je wist, hoe ik gewerkt heb! En veel alleen, omdat Gerretson tot nu toe alleen vertraging aangebracht heeft.[389] Ten slotte heb ik de inleiding-beginselverklaring heelemaal alleen moeten schrijven.[390] Die is nu naar Utrecht, en ik ben zeer benieuwd, wat ik daarop zal hooren. Met je stuk, zoo expediet geschreven, heb je mij veel pleizier gedaan. Al lezende dacht ik aan de oude Hollandsche Boeren in de Kaap, die hun veilige maar onbevredigende woonplaats opgaven om de wildernis in te trekken, en daar een nieuwe woon te vestigen, en daar ik als titel gaarne iets had, dat het hoofdmotief zou aanslaan, heb ik het genoemd: Thomas Traherne: Een Voor-trekker naar het Aardsch Geluk, - in hope, dat je hiermee instemt. Het is een alleszins passende titel. Ik heb op een paar punten kleinigheden genoteerd, juist bezwaren tegen vreemde woorden. Voor chemist (dit staat er, onderstel ik) zeg je: chemicus, maar een chemicus is een schei*kundige,* een chemist (hier het woord voor apotheker, tegenwoordig) de man die scheidt en verbindt. Ik zou dus eenvoudig chemist zeggen, als alchemist, alleen met weglating van het Arabische al. Verder spreek je van extasies en verrukkingen. Maar extasies, zoo in het meervoud, wordt beter door ‘vervoeringen’ (ik zou dit dan na de verrukkingen laten komen)[391] vertaald, wat ook de ek-stasis heel goed weergeeft. Verder spreek je van de storm van de puberteitstijd. Ik haat het woord puberteit al, maar die twee tijt, tijd's achter elkaar maken die haat nog erger. Mag ik, beter en Nederlandscher: ‘de storm der geslachtelijk rijping’ zeggen? Ten slotte spreek je van ‘wat niet wil zeggen, dat hij een pantheistisch vereerder is van al het nuttelooze waarin..’ enz. En dit

389 Gerretson heeft hier zelf van gezegd: ‘Mijn nuttige rol bij die oprichting was van nederige aard: hoewel lid van de redactie, ben ik, reeds in Holland terug en in andere strijd gewikkeld, slechts medewerker, geen mederedacteur geweest. De assertie van het beginsel waarvan het tijdschrift uitging volstond voor mij’. In *Pieter Nicolaas van Eyck* , in Jaarboek Mij. Ned. Letterk., Leiden, 1956-1957, p. 42-57.

390 Dit blijkt ook uit wat Gerretson zegt: ‘[...] de, door Van Eyck ontworpen, doch door mij mede woord voor woord geproefde en gekeurde, “Inleiding” [...]’. Zie Gerretson, *Pieter Nicolaas van Eyck,* p. 50.

391 ‘ik zou dit na de verrukkingen laten komen’ is interlineair toegevoegd.

stuur je aan zoo'n zeloot van een pantheist als ik ben. Mag ik het woord pantheistisch weg laten? De werkelijke pantheist weet wel, dat alles God is, maar hij weet ook dat het *voor hem,* dit individu, pas God is, wanneer hij het door zijn eigen geest (d.w.z. van uit zijn eigen wezen, en met het daarvoor geschonken middel) *als* verschijning van God *aanschouwt*. Je begrijpt wat een schok[392] mij het woord gaf. Je ziet, vier kleinigheden. Ik zal het binnen kort naar de drukker sturen.

Beste vriend, ik kan mijn nagels wel afbijten, als ik bedenk, dat ik nog geen verhaal heb kunnen vinden voor mijn eerste nummer, en dat die verwenschte Gids jouw verhaal pas in December uit brengt. 2 weken voor 't verschijnen van mijn eerste nummer! Vandaag een brief van vSchendel, dat, waar hij aan gedacht had, toch niet zoo gauw voltooibaar is, omdat hij aan iets anders werkt en geen 2 dingen tegelijk kan doen. Dat andere schijnt ook grooter. De keus van proza dat ik gebruiken kan is zoo klein, dat ik er over denk, de eerste aflevering nog een maand, d.w.z. tot haar eigen datum, 15 Jan. uit te stellen, in de hoop dat v Schendel nog klaar komt!

Ik stuur je de in de vacantie beloofde papieren voor de gehoor-verbeteraar. Een dame hier, een andere dan waar ik over sprak weer, heeft iets dergelijks in Duitsland gekocht en is zeer tevreden. Het speciale Kerstaanbod £7/7/0 is altijd nog iets duurder dan de Duitsche, maar ik kan natuurlijk ook niet vergelijken.*

Hart. groeten, ook aan je vrouw

Je
VanEyck

* Wil je verdere informatie, dan zeg je het maar. Ik zou niet wachten tot je bij je laatste snik met of zonder voldoening kunt constateren, dat je je gehoor voor achteruit gaan behoed hebt. Laat het (maar *zal* het?),[393] en hoor Beethoven! Navigare necesse, vivere non necesse.[394]

Boven de brief is onderstеboven geschreven:

Zeg s.v.p. aan Mevr. Huszar, dat ik werkelijk nog geen tijd gehad heb, om te antwoorden, wil je?

Aan het eind van de brief is in de rechter marge een regel met doorhalingen onleesbaar gemaakt; vandaar wijst een pijl naar:

hier stond een leekepraatje, - ik schrap het door, want je zult er meer van weten dan ik.

392 'schok' is voor een groot deel onleesbaar door een inktvlek.

393 Onder 'laat het, en' heeft Van Eyck 'maar *zal* het?' geschreven, dat voorafgegaan wordt door een naar bovengerichte pijl, die naar 'Laat' wijst. De () zijn door mij, P.D., toegevoegd.

394 Gezegde van Pompejus, toen hij in 56 v. Chr. uit Afrika naar Rome zou terugkeren en het scheepsvolk wegens de storm niet wilde uitzeilen. De Latijnse vertaling van deze door Plutarchus in het Grieks overgeleverde uitspraak was het devies der Hansesteden.

L 30

Voorburg 18 November '29

Beste vanEyck

Dank je voor je brief met al het bijbehooren. Ten eerste het vers.[395] Wat keurig heeft je zoontje dat gedaan. Wie weet of daar niet een beroemde private press uit groeit. Ook het vers zelf is heel mooi, bizonder ook de twee laatste regels. Iets stoorde in het eerste couplet de twee 'zijn's onder elkaar 'zijn handen' en 'zijn plotseling', misschien *de* handen beter, de twee 'de's hinderen niet zoo. Maar verder weer een warm mooi gedicht.

Ook de gehoorinstrument prospectussen lazen [w]e met aandacht door. Ik ga er nu zeker toe over. Maar ik ga eerst nog een prof. (Zwaardemaker in Utrecht)[396] raadplegen, om te weten wat voor mijn soort doofheid het geschiktste apparaat is. Dat schijnt verschillend te zijn, maar wat je er van hoort schijnt alles van Siemens en Halske wel het beste te zijn. Het zou heerlijk zijn om weer andere dan zelf gespeelde muziek te kunnen hooren. Voor viool bestaat er dunkt me niets mooiers dan de oud-Italianen za. Corelli Vivaldi Veracini enz., maar je gaat je daar te veel op vastzetten. Ik zal je schrijven als ik met een sonomax of midget fortiphone voorzien ben.

Ik vind je voorgestelde veranderingen in mijn Traherne stuk best, ook de titel. Ook die weglating van pantheistisch. Ik ben zelf een groot vereerder van Spinoza, om van Goethe dan nog niet te spreken, maar op dat oogenblik dacht ik uitsluitend aan Walt Whitman[397] en zijn navolgers:

> Niets is dat niet goddelijk is
> Daarom wil ik niets uitzonderen[398]

395 Van Eyck heeft Van der Leeuw een produkt gestuurd van het drukpersje, 'Eikelpersje' genaamd, van zijn oudste zoon. Dit nieuwe vers is 'In memoriam', voor het eerst gepubliceerd in *Herwaarts,* Haarlem, 1939; *VW* 2, p. 34. Van Eyck heeft de door Van der Leeuw voorgestelde verandering overgenomen. De eerste strofe luidt:

> In liefde volgde ik de onrust van zijn tochten
> De wereld door, en, door zijn eigen hart.
> De handen, die het zoetst der zonden zochten,
> Zijn plotseling in hun laatste greep verstard.

396 Hendrik Zwaardemaker, 1857-1930. Van 1897 tot 1928 hoogleraar in de fysiologie te Utrecht. Samen met L.P.H. Eijkman publiceerde hij in 1928 *Leerboek der phonetiek* .

397 Walt Whitman, 1819-1892. Amerikaans dichter. Zijn bundel *Leaves of Grass* (eerste uitgave 1855) betekende een ommekeer in de Amerikaanse poëzie. Whitman legde zich geen beperkingen op wat betreft vorm en onderwerp van dichten. Hem werd dan ook 'formlessness' en 'sensuality' verweten. De laatste strofe van het gedicht *One's-Self I sing* luidt:

> Of Life immense in passion, pulse, and power,
> Cheerful, for freest action form'd under the laws divine,
> The Modern Man I sing.

398 Dit zijn de beginregels van *Narrenwijsheid,* waarmee de gelijknamige dichtbundel (1925) van J.C. van Schagen opent.

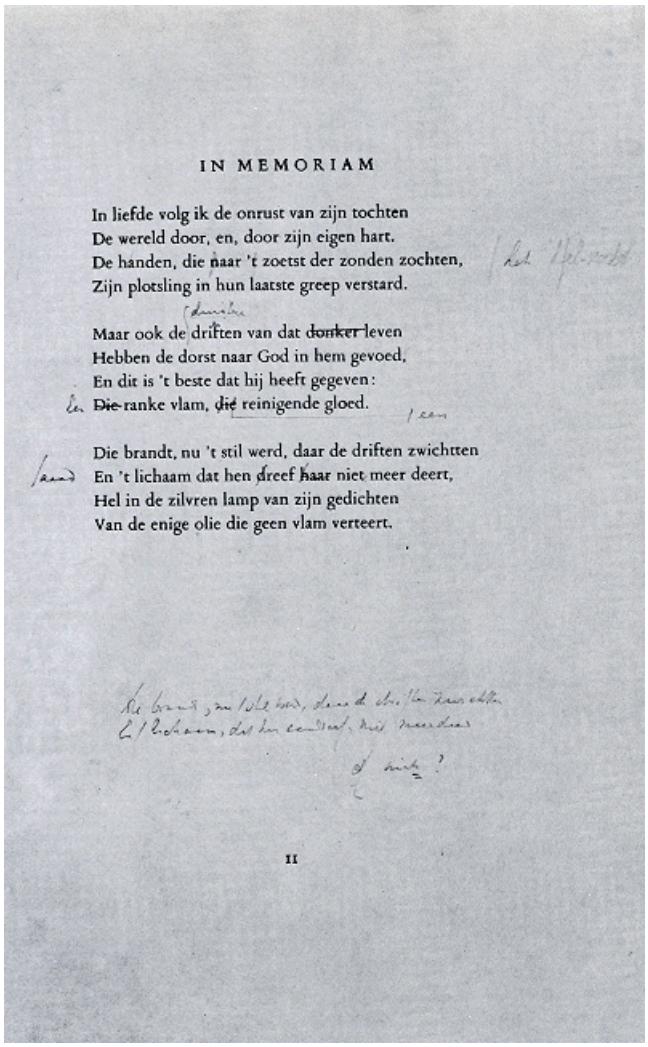

IN MEMORIAM

In liefde volg ik de onrust van zijn tochten
De wereld door, en, door zijn eigen hart.
De handen, die naar 't zoetst der zonden zochten,
Zijn plotsling in hun laatste greep verstard.

Maar ook de driften van dat ~~donker~~ leven
Hebben de dorst naar God in hem gevoed,
En dit is 't beste dat hij heeft gegeven:
~~Die~~ ranke vlam, ~~die~~ reinigende gloed.

Die brandt, nu 't stil werd, daar de driften zwichtten
En 't lichaam dat hen dreef ~~haar~~ niet meer deert,
Hel in de zilvren lamp van zijn gedichten
Van de enige olie die geen vlam verteert.

II

Bladzijde uit de bundel 'Herwaarts' (1939) door P.N. van Eyck met potloodaantekeningen door de dichter

en je krijgt dan tenslotte het boordeknoopje van een kelner te genieten. Het is oo[k]een feit dat er altijd een beetje van de misbruiken die in naam van een begrip gemaakt worden, op dat begrip zelf terugvalt, bv. ook bij Christelijk. Maar ik geef je toe dat dit oppervlakkig is, en ik juich dus de doorschrapping toe. Is het je misschien ook opgevallen dat ik zeg 'want niet alleen zijn het de *Duitsche* mystici...' Is dat wel duidelijk? In de eerste plaats bedoel ik de middeleeuwsche, want anders zou je natuurlijk kunnen zeggen 'en de Spaansche?' maar in de Middeleeuwen had je ook Ruusbroek, [S]aint Bernard, de monniken van Saint Victor etc. Toch heeft iemand die van Middeleeuwsche mystiek spreekt alleen den groep Eckhart Tauler Seuse Mechtild op het oog. Hinderde het je niet dan kan het blijven staan.

Een jaar of wat geleden was ik het nog heelemaal eens met den grens die Traherne trok, ook ik beschouwde het maatschappelijk deel van mijn bestaan volkomen als niet zijnde, en daarom ook voor mijn kunst niet te gebruiken. Toen zag ik een film. Nu ben ik heelemaal niet gesteld op filmen, die ik zag kan ik zoowat op mijn tien vingers aftellen. Zelfs van Chaplin had ik nog nooit iets gezien. Toen werd ik toevallig voor 'Circus' van Chaplin gezet. Dat trof me geweldig. Zoo'n schepping rechtvaardigt het heele bestaan van de cino. Bovendien herkende ik een stuk van mezelf en begreep ik dat ook van het schutterig door de samenleving rondstumperen iets schoons is te maken.[399] In 'Opdracht' is het dan ook niet alléen de droom die verbeeld wordt maar ook dat, wat door Traherne de schijnwereld wordt genoemd. Ik ben verbazend verlangend om nog meer van Chaplin te zien, maar na Circus is hier nooit meer een reprise van vorig werk gegeven. Voel je ook voor hem?

Ik begrijp dat je het druk hebt, met het in orde brengen van je eerste nummer, toch is het een prettige drukte en wordt er een wensch van jaren door vervuld. Zal het een tweemaandelijksch tijdschrift wezen?

De Duitsche prospectus stuur ik hierbij terug. Aan mevr. Huszar heb ik je boodschap over gebracht.

Ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je

AartvdL

399 De film *Circus* dateert van 1928. De hoofdfiguur ervan wordt opgepakt wegens diefstal, maar ontsnapt en vlucht een circus binnen. Bij vergissing komt hij in de piste terecht en brengt het publiek aan het lachen. Hij wordt daarop aangenomen als klown en raakt verliefd op een kunstrijdster. Door toedoen van zijn rivaal wordt hij ontslagen en blijft na vertrek van het circus bedroefd in het zaagsel achter.

E 23

briefkaart zonder gedrukt briefhoofd

poststempel:
Golders Green, N.W.11
7.30 PM
9 DEC
1929
Mr. Aart van der Leeuw
Westeinde 140
Voorburg.
Holland

Beste v.d. Leeuw, Hart. dank voor je verhaal, maar ik kan het pas lezen, wanneer de eerste afl. de deur uit is. Je stuk over Traherne[400] heb ik met bijzonder pleizier herlezen. Daar ben ik erg mee in mijn schik! Mijn opmerking over die Duitsche mystici was juist de voornaamste geweest, maar ik heb haar nb. vergeten. Ik zelf denk bij het woord mystici volstrekt niet minder aan de Spaansche dan aan de Duitsche. Op de eerste bladz. heb ik de exclamatie over het proza, begin alinea, in een gewoon zinnetje veranderd. Als jij het eigenwijs vindt, schrap je 't maar weer. Ik vond dit soberder. Maar nog eens: dank voor 't artikel, waarvan je de proef misschien al hebt. De Inleiding met Prosp. ontvang je over een paar dagen, denk ik. Hart. groeten, en als je wat hebt, schrijf je maar. Zet op de proef, of schrijf *mij,* hoeveel losse vellen je wenscht. *Ik* zie de revisie. Hart.gr. ook aan je vrouw

je vEyck

L 31

Voorburg 16 Januari 1930

Beste vanEyck
Geluk gewenscht met de eerste afl. van Leiding. Ik kan me begrijpen dat je er verbazend veel werk aan hebt gehad, en wat een groot aandeel heb je zelf bijgedragen. Alles las ik nog niet, maar wel jouw stukken,[401] allemaal uitstekend

400 Onder de door Van Eyck voorgestelde titel, *Thomas Traherne: een Voortrekker naar het aardsch Geluk,* is het stuk opgenomen in het eerste nummer van Leiding, p. 24-40 en herdrukt in *Verspreid proza* .

401 Ondanks de onverwachte moeilijkheden is Leiding. Algemeen Tweemaandelijksch Tijdschrift op de aangekondigde datum, 15 januari verschenen. Niet Van Dishoeck, maar C.A. Mees ging het uitgeven. De redaktie werd gevormd door P.N. van Eyck, C. Gerretson en P. Geyl. Ook het gebrek aan kopij, waarover Van Eyck in de voorafgaande brieven spreekt, is uiteindelijk opgelost. De eerste aflevering bestond uit:
Redactie, 'Inleiding', die ook stond afgedrukt in de prospectus, waarmee aan het tijdschrift bekendheid werd gegeven; A. Verwey, *De ware staat* (ged.); P. Geyl, *Belgische 'oplossingen' van het Vlaamsche vraagstuk* ; A. van der Leeuw, *Thomas Traherne: een voortrekker naar het aardsch geluk*; P.N. van Eyck, *Anima nostra* (ged.); idem, *Een halve eeuw Noord-Nederlandsche Poëzie* I-II-III; C. Gerretson, *Het Rijk en zijne aangelegenheden* ; (P.N. van Eyck), *Aanteekeningen* ; P.N. van Eyck, 'Literaire kroniek' (diss. A. Donker); (P.N. van Eyck), 'Boekbesprekingen'.

en innerlijk samenhangend, zoodat ze al heel veel duidelijk maken van de principes waarop het tijdschrift is gegrond. Ik hoef je niet te zeggen dat ik het met ze eens ben. Donker's geschrift[402] kende ik niet. Waarom zou je het lezen als je geen criticus bent, maar uit wat je er over zegt blijkt duidelijk genoeg, dat je met terugwijzing van die brochure gelijk had. Ja vreemd eigenlijk dat een man als deVooys dit als proefschrift heeft geaccepteerd. Ook de Inleiding zegt duidelijk wat de bedoeling is. Gelukkig dat eindelijk deze dingen weer eens gezegd worden na meer dan tien jaar anarchie en oppervlakkigheid. Benieuwd of de tijd al zoover is dat er naar geluisterd zal worden.

Heb je al tijd voor mijn 'Opdracht' gehad.[?]$^{+}$ Het is een eerste poging om vanuit de wereld die Traherne 'door God gemaakt' noemt, binnen te dringen in die andere waarvan hij zegt: 'ze is een Babel van tegenstrijdigheden[,]$^{+}$ nagebootste rijkdommen[,]$^{+}$ weelden en ijdelheden', een poging die nog geen definitieve oplossing kon hebben. Er moet weer teruggegaan worden nogmaals naar die door de menschen gemaakte wereld, 'in Gods naam', dit had ik eerst als laatste woorden, maar ik vond dat te sterk onderlijnd en maakte er 'in godsnaam' van.

Het tijdschrift ziet er keurig verzorgd uit. Je bent zeker ook wel tevreden met deze eerste afl. Kreeg je er veel betuigingen van instemming over? Een paar weken geleden is Verw[e]y me eens op komen zoeken, altijd prettig. We waren toen juist 'de Inleiding' wachtende.[403]

Met de [*lees:* het] gehoorinstrument schoot ik nog niet veel op, ik geloof dat ik [er]$^{+}$ nog niet doof genoeg voor ben, de geluiden irriteerden mijn gehoor te sterk. Je schijnt ze ook niet langer dan 10 minuten achtereen te mogen gebruiken, tenminste dat zegt prof Zwaardemaker; wat heel lastig is. Schrijf je eens gauw.[?]$^{+}$

Met je vrouw hartelijk van ons beiden gegroet

je
AartvdL

Boven de aanhef heeft Van Eyck met potlood geschreven:
1° afl. Leiding over de Opdracht 'in Godsnaam'

402 Van Eyck besprak in 'Literaire Kroniek I': Anthonie Donker, *De Episode van de Vernieuwing onzer Poëzie (1880-1894)*, Utrecht, 1929, De Gemeenschap (diss. Utrecht); *VW* 5, p. 159-169.
403 Zie noot 401.

E 24

machineschrift met de pen verbeterd

17 April '30

Beste van der Leeuw,

Je hebt in lang niet van mij gehoord. En ik, helaas, niet van jou. Als je voortaan wacht tot je wat van mij gehoord hebt, dan word ik een aantal van mijn gewaardeerdste brieven minder rijk, want het redacteurschap, gepaard aan mijn manier van werken, laat mij bijna of geen tijd. Ik kan wel zeggen dat ik nu meer dan een half jaar achtereen van dag tot dag geschreven heb en ik vrees dat ik mij zelf wat zal moeten matigen, want ik begin mij oververmoeid te voelen. De stukken van mijn Halve Eeuw - in het volgende nummer dat over Verwey - zal ik om het andere nummer geven, en dan in de nummers daar-tusschen alleen een beperkte literaire kroniek en boekbesprekingen.[404] Ik houd het anders niet uit. Mijn kroniek over Stort is te lang geworden.[405] Halverwege de tijd ging ik van mijn studie over de jonge Verwey naar dit stuk over. Ik heb gewerkt als een paard, maar kon het niet afkrijgen dan met vertraging van de verschijning. Daardoor heb ik het middenhoofdstuk niet meer kunnen bekorten. Dit is zoo ongeveer de vijfde lezing. Had ik in een zesde de midden-afdeeling van mijn studie, de eigenlijke ontleding van Hinnen [*lees:* Hinne] Rode kunnen halveeren, door mijn resultaten samen te vatten, dan was het misschien een bladzij of achttien geworden, en zou ook het laatste hoofdstuk, voor mij persoonlijk het belangrijkste, spoediger bereikt zijn. Wat is, bij mijn manier van werken, de tijd kort! Bovendien zijn er doordat ik de revisie niet zien kon, zeer storende drukfouten in. Ik zal hen nu niet opsommen. De voornaamste komen in een verbeteringenlijstje.[406] Ik hoop dat ik deze keer beter

404 Met deze regelmaat heeft Van Eyck inderdaad zijn kritische werk in Leiding gepubliceerd. In het mei-nummer heeft hij Verwey behandeld en wel diens *Verzamelde Gedichten* (Amsterdam, 1889); Leiding 1 (1930) I, p. 289-304.

405 De studie over *Hinne Rode* bestaat uit drie hoofdstukken, tesamen 27 pagina's: Leiding 1 (1930) I, p. 194-220; *VW* 5, p. 170-202. Van Eyck heeft dit stuk later niet meer omgewerkt. Op 22 maart 1930 schreef Geyl aan Gerretson: ‘Ik geloof dat het tweede nummer van *Leiding* goed is. Ik vind 27 blz. voor V.E.'s artikel over v.G. St. natuurlijk excessief, maar hij is niet te stuiten, en het artikel is onder de meest ontzettende barensweeën geboren. Hij is zelf doordrongen van de ongeschiktheid van deze manier van doen en beweert dat het niet meer gebeuren zal. Hij is dus nu onverdroten doorgegaan en maakt zijn bijdragen voor het derde nummer meteen af. Een kritiek op Huizinga's *Cultuur-historische verkenningen* zal er één zijn, en als H's reputatie het overleeft, zal dat alleen te wijten zijn aan de omstandigheid dat *Leiding* maar 100 abonné's telt. (Ik ga af op wat hij er mij van vertelt, heb het stuk nog niet gelezen)’. Zie P. Geyl, *Herinnering aan P.N. van Eyck,* p. 25-26.

406 De verbeteringen zijn na het slot van Literaire kroniek III geplaatst, Leiding, mei 1930, p. 321.

op tijd klaar ben. Hoe vindt je de nagelaten gedichten van Leopold?[407] Het is een bijdrage die de aandacht op het tijdschrift gevestigd heeft. De studie van Verwey over Gezelle[408] wekt bij sommigen ontstemming. Een Roomsch schrijver vroeg, of hij bij het Gezelle feest voor Advokaat van Satan bedoelde te spelen. Jouw proza heb ik één keer gelezen, maar toen ik al erg moe was. Drie kwart er van kon ik toen nog goed volgen en heb ik zeer genoten, het laatste deel kon ik echter niet meer met heldere zinnen lezen, want het was zoo ongeveer vijf uur 's nachts. Natuurlijk nam ik mij voor, om het dadelijk nog eens te herlezen en je dan te schrijven, maar mijn werk heeft mij dat verhinderd en nu hoop ik maar op spoedige ontvangst van het boekje. Het komt dan zeer gauw aan de beurt. En hoe staat het nu met je productie? *Heb je nog altijd geen paar gedichten voor mij?* Verwey had mij gedichten uit de Figuren van de Sarkophaag voor het Mei nummer beloofd, maar het boek was al klaar[409] en nu schijnt hij zich door wachten met de uitgave tot na de verschijning van het boekje bezwaard te voelen. Je weet dat de keus van dichters beperkt is en niet allen willen of kunnen meewerken. Ik hoop dus maar, dat deze brief behalve een gewoon vriendschappelijk schrijven dat mij over alles inlicht, ook nog de goede tijding brengt, dat ik iets van je te verwachten heb. Laat mij dus gauw van je hooren, beste vriend, en vertel mij wat je plannen zijn, zoowel van reizen als van werken. Gaat het met de gezondheid, zoowel die van je vrouw als de jouwe goed? En wanneer kon je nu eens naar Engelands ‘green and pleasant land’[410] getogen? Wij zullen jullie hier met groote vreugde ontvangen. Nu moet ik weer eindigen. Wees met je vrouw hartelijk van ons beiden gegroet en stel mij niet te leur door het doen uitblijven van je antwoord.

Je toegenegen
VanEyck

407 Uit Leopolds nalatenschap, die onder beheer van Van Eyck was, publiceerde deze in het maartnr. van Leiding (1930 I, p. 139-146) *Nagelaten gedichten* in twee groepen: groep I, bestaande uit zeven gedichten; Leopold, *VW* 1, p. 235 e.v.; groep II, *Oostersch,* bestaande uit vijf gedichten; Leopold, *VW* 1, p. 542 e.v. Van Eyck maakte er de volgende *Aanteekening* bij: ‘Bij de bestudeering van Leopold's, door zijn erfgenamen aan mijn zorg toevertrouwde nalatenschap bleek mij, dat deze, behalve vele, ten dele zeer fraaie of belangwekkende fragmenten, nog een aantal volledige en gave, of althans niet minder dan een aantal der reeds gebundelde gave gedichten bevatte, die, naar zich door overwegingen staven laat, waarschijnlijk voor des dichters in voorbereiding verkeerende tweede bundel bestemd waren. Onder de gewaardeerde toestemming der erfgenamen is een groot deel dezer gedichten in de voorafgaande bladzijden afgedrukt. Verantwoording van de tekst, in een algemeen tijdschrift ongewenscht, zal te gelegener tijd en te juister plaatse gegeven worden’. Deze verantwoording heeft Van Eyck gegeven in: J.H. Leopold, *Verzamelde verzen.* [Uitgegeven door P.N. van Eyck], Rotterdam, 1935. ‘Toelichting’ en ‘Aantekeningen’, p. 341-349 en p. 349-361.

408 Van Verwey verscheen in twee afleveringen een studie over *Guido Gezelle* in Leiding 1 (1930) I, p. 117-138 en 229-251. Gezelle's geboortedag (1 mei 1830) werd op 2 mei in Amsterdam herdacht.

409 *De figuren van de sarkophaag* verscheen in mei 1930 bij C.A. Mees te Santpoort.

410 Citaat uit W. Blake, *Milton* 1:15-16, ‘Till we have built Jerusalem // in England's green and pleasant Land’. Zie: W. Blake, *Complete writings,* Ed. G. Keynes, London, 1966, p. 481.

L 32

Voorburg 19 April 1930

Beste vanEyck

Ja, ik zóu je wel eerder geschreven hebben, ook zonder je antwoord, wanneer ik zelf ook niet in den arbeid verzonken had gezeten. Ik heb nl. onderwijl een heelen roman geschreven, verbeterd en overgeschreven.[411] Minstens zoo groot als de Speelman. Maar totaal anders van onderwerp, loopende over een kantoorklerkje. De lijn doorgetrokken die door de Opdracht aan is gegeven, de verhouding tusschen den droomer en de maatschappelijke werkelijkheid. De Opdracht brengt geen oplossing, stelt alleen maar het probleem, het einde dáarvan is dat de droomer weigert zich uitsluitend aan den droom over te geven, en weer opnieuw zijn tocht door de stad en wat er mee samenhangt, gaat beginnen, nú in godsnaam in Gods naam. Mijn roman gaat met hetzelfde probleem door, ook weer zoo'n Charlie Chaplinachtige figuur midden in de samenleving. Hij vindt de heilige drievuldigheid van het aardsch geluk: vrouw, kind en een stuk grond maar hij staat dan nog voor de onafwen[d]baarheid van het eindelijke verlies ervan. Met die vraag eindigt het boek. Dit allemaal zijn vraagstukken die me tegenwoordig sterk bezig houden. Vroeger loste ik het conflict op, door, op de manier van bv Traherne, de maatschappelijke wereld als niet bestaande te beschouwen, en alleen den droom leven en waarheid toe te kennen. Ook in 'Ik en mijn Speelman' gebeurt dat zoo. Nu ben ik weer een anderen weg aan het zoeken; misschien alleen dáarom, omdat het nu eenmaal onmogelijk is, om op dezelfde plaats te blijven staan. Beweging, herschepping, zonder die kan je niet leven. Zou je misschien het eerste hoofdstuk voor Leiding willen hebben.[?]$^{+}$ Het is ruim 16 folio bladzijden groot. Het staat op zichzelf, en je zoudt het bijna als een apart afgerond verhaal kunnen lezen. In de Mei-afl. is het zeker niet meer te plaatsen? Kan dit niet, is het dan in de Juliafl. mogelijk? Ik wilde het boek nl. in het najaar graag uitgegeven hebben vooral met het oog op de dubbbeltjes. Wil je p.o. even schrijven of plaatsing in de Meiafl. nog mogelijk is of anders in de juliafl.[?]$^{+}$ Ik zou dit daarom willen weten, omdat ik het hoofdstuk als het niet in de Meiafl. kan komen, nog eerst weer over moet schrijven, omdat ik het manuscript van den roman in den loop van Mei ter beoordeeling aan den uitgever wilde zenden. Zoodra de Opdracht uitkomt zal ik je hem zenden. Nijgh schijnt er een luxe uitgaaf van te willen maken. Hij moet het weten.

Met aandacht en bewondering heb ik je kroniek over Hinne Rode gelezen. A[b]soluut juist van waardebepaling, zooals trouwens ook je 'Halve Eeuw'. Ik geloof niet dat we iemand anders in ons land hebben die zoo zuiver de idee

411 De roman waarover Van der Leeuw spreekt is zijn laatste: *De kleine Rudolf* . Dit boek is evenals *De opdracht* in 1930 verschenen, eveneens bij Nijgh en Van Ditmar.

van een kunstwerk kan blootleggen als jij. Maar bij het lezen van je beschouwingen is één ding noodig, waar zeker niet iedereen genegen toe zal wezen, ik bedoel om je volkomen aan je over te geven, met uitschakeling van al je eigen gedachten. Geen enkel ding laat je ongezegd[,]+ niets onverklaard, je suggereert niet, je prikkelt niet (zooals vSchendel dat bv. in zijn beste werk op gevoelsgebied doet) door korte aanwijzingen[,]+ beelden en onuitgesprokenheden om het eigen denkvermogen van den lezer[412] aan het werk te zetten; alles wat over een boek of gedicht kàn gedacht worden, schrijf je neer, en je spant al je krachten in, om niets te vergeten. Ik zeg je, omdat ik je diepe inzicht bewonder, en je volkomen oprechtheid vertrouw, ben ik bereid om me zóó aan je betoog over [te] geven, als je dat van me eischt. En het gewin is groot. Maar er zullen er ook velen zijn die het weigeren. Ook brengt deze wijze van werken de ontzettende krachtsinspaning voor jezelf mee, waarvan je spreekt. Je vertrouwt je intuïtie, dunkt me, niet genoeg, je meent dat het je plicht is, om alles uit te denken. Voor mezelf weet ik daar ook alles van. Vroeger schreef ik mijn [pr]oza (niet mijn gedichten) ook zoo, tot aan Vluchtige Begroetingen. Alles ontwierp ik vooruit [,]+ stelde schema's op, maakte woordenlijsten, en werkte aldoor om. Nú weet ik dikwijls smorgens nog niet wat ik smiddags zal schrijven. Op een gegeven oogenblik kreeg ik het gevoel: nu heb ik eindelijk het recht gekregen om mijn intuïtie vrij te laten werken. Ja het is een rècht dat je je met moeite te verwerven hebt. Intuïtie is niet de puberteitscongestie die in de jongelingsjaren een of twee dichtbundels tevoorschijn brengt en dan niets meer. Ook ben ik het niet eens met Bergson's afleiding uit het dierlijk instinct,[413] ik geloof dat intu[ït]ie de na een langen zomer eindelijk gerijpte vrucht is van het bewuste denken, zoodat er van geen zuivere intuïtie sprake kan wezen, zonder een voorafgaande voortdurende training van het intellekt. Zoodoende moet je een recht hebben gekregen op het waagstuk. En me dunkt als iemand daar een recht op heeft dan ben jij het. Maar misschien ben je het heelemaal niet met me eens, en vindt je dat de aard van een literaire kroniek meebrengt dat hij volkomen uitgedacht wordt, en lijkt je misschien intuïtie op dit gebied te gevaarlijk en te onbetrouwbaar. Ook is het mogelijk, dat je gemis aan intuïtie niet wilt toegeven. Ook kan je daarin gelijk hebben; in elk geval is de feilloos juiste kijk die je op het te beoordeelen werk hebt, zeker intuïtief. Maar mìj dunkt ook de uitwerking kon het meer wezen. Dan zou die vervaarlijke afmattende arbeid, [di]en je aan het werk moet besteden, verlicht kunnen worden. Ik schrijf je dit alleen omdat ik ditzelfde doorgemaakt heb, en me gelukkiger voel bij mijn tegenwoordige meer aan ingeving vrijgelaten wijze van werken dan bij mijn vroegere.

De verzen van Leopold waren een groote verrassing. Het vijftal van Oostersch spreekt me het meest aan.

412 Van der Leeuw heeft ‘van den lezer’ toegevoegd.

413 Zie H. Bergson, *L'évolution créatrice,* 23me éd., Paris, 1920, chap. 2.

‘verholen gloed ging er de lamp doorblozen
die in het marmer van ons wachten hing.

of

Uw voeten zijn als liggende leeuwinnen.[414]

Prachtig. Altijd vind ik Leopold het mooist wanneer hij aan de wanhoop van het eigen deerlijk beëngde wezen ontsnapt, in een buiten hem staand beeld of in een van buiten gegeven vorm, zooals bijna overal in zijn Oostersche Verzen[,]+ in Cheops, in Waar op de plecht.... (een van mijn meest beminde)[,]+ in de Kinderpartij, het meisje dat zich uitkleedt, den kop van Beethoven enz.[415] Als hij het enkel over zijn persoonlijk leed heeft drukt hij mij neer. Ontegenzeggelijk is er ook veel moois in die eerste zeven verzen maar er kreunt een klagen doorheen, dat soms zelf gevaar loopt om in mokken te ontaarden:

‘en door alles heen het voortdurend weten:
gekrenkt, gekrenkt en achtergesteld’[416]

Ik ben heel goed geweest van den winter. Toos veel hoofdpijn. Pas toch op, dat je je niet overwerkt. Een tocht naar Londen is altijd in onze gedachten. We doen het vast nog eens. Met je vrouw hartelijk van ons beiden gegroet

je
AartvdL

E 25

briefkaart zonder gedrukt briefhoofd

poststempel:
Golders Green, N.W. 11
1.30 P.M.
21 APR
1930
Mr. Aart van der Leeuw.
Westeinde 140.
Voorburg.
Holland
Z.H.
bij Den Haag

B.v.d. Leeuw, *Hartelijk dank* voor je dubbel welkome brief. Ik ben bezig

414 Het eerste citaat vormt de slotregels van het gedicht *Het stoute naderen en vocht en zwart,* het tweede is de beginregel van het gelijknamige gedicht.

415 Voor *Oostersch, Cheops, Oinou hena stalagmon* en *Kinderpartij* zie Leopold, *VW* 1. Met ‘het meisje dat zich uitkleedt’ bedoelt Van der Leeuw het onderdeel van het grote gedicht uit de cyclus *Morgen,* dat begint met de regel ‘Zij tilt zich overeind en in’; *VW* 1, p. 67-68. ‘den kop van Beethoven’ betreft het derde gedicht uit *Voor 5 December* . Het gedeelte dat begint met de regel *O rijk verzamelde overvloed* beschrijft ‘een machtig aangezicht dat streng en dreigend was’. J. Huyts heeft erop gewezen dat dit geïnspireerd is op het dodenmasker van Beethoven. Zie *Leopold en Beethoven* in: De Witte Mier 2 (1925) N.R., p. 222-224.

416 Citaat uit het gedicht *In de bleeke wangen als violen; VW* 1, p. 238.

de laatste hand aan 't hoofdstuk over Verwey te leggen, dan nog een paar boekbesprekingen.[417] Daarna schrijf ik je uitvoerig. Nu dit: zend mij *per omgaande* dat eerste hoofdstuk van je maar toe, dat hartelijk welkom is. Ik zou deze maand met een verhaal van Nine begonnen zijn: De Uitvinder (waarschijnl. 3 afl.) Ik kan echter eerst jouw hoofdstuk nemen, en dan de 2° helft v.d. jaargang aan Nine besteden.[418] Ik ben voor de eerste jaargang wat proza betreft dan binnen. Fijn!! Het gaat net nog en ik ben alleen daarom al blij, dat ik je geschreven heb. Van harte geluk gewenscht met dit nieuwe werk. Ga je weer naar N.e.v.D. Laat je de Meezen niet nog een profiteeren? Je zult minstens zoo voordeeling bij hen terecht kunnen en zij zijn tot op de laatste penning te vertrouwen. Ik gun het hen te meer, daar zij niet je rendabelste boeken hebben uitgegeven.[419] Duid mij de aanbeveling niet ten kwade. Ik denk ook naar hen over te gaan[420] en zou het mooi vinden, wanneer de uitgever van het tijdschrift ook de voornaamste medewerkers centraliseerde. Hart. gr. ook aan je vrouw en van de mijne

je
VanEyck

L 33

Ongedateerd; direkt volgend op Van Eycks briefkaart van 21-4-1930

B v E.,
Hierbij het stuk.[421] Ik stuur het p.o. weg, dus daarom maar een paar woorden. Prettig dat je voor dit jaar genoeg proza hebt.
Over de Meezen schrijf ik je nog wel.[422]

Hartelijke groeten
je
AvdL

417 Van Eyck heeft in het mei-nummer *geen* boekbespreking geplaatst.
418 Zo heeft Van Eyck het ook gedaan. Voor het verhaal *De uitvinder* van Nine van der Schaaf waren echter vier afleveringen nodig: het slot verscheen in het januari-nummer van 1931.
419 Bij C.A. Mees heeft Van der Leeuw laten uitgeven: *Opvluchten, De gezegenden* (samen met De Sikkel te Antwerpen) en *Het aardsche paradijs* .
420 Mees heeft echter nooit enig werk van Van Eyck uitgegeven. Zie ook Van Eycks brief van 22 maart 1927.
421 Dit ongedateerde, korte briefje is het begeleidend schrijven bij *Het avontuur van de huurder,* het eerste hoofdstuk van *De kleine Rudolf* .
422 Zie de brief van Van der Leeuw van 17 juni 1930.

E 26

machineschrift op papier zonder gedrukt briefhoofd; met de pen verbeterd

26 Mei '30

Beste van der Leeuw,

Je hadt al van mij moeten hooren, natuurlijk, maar de verklaring was het oude liedje. Behalve dan dat ik nu inderdaad wat 'run down' was. Je begrijpt hoe welkom je eerste hoofdstuk geweest is, dat ik met heel veel voldoening gelezen heb en dat het mij gespannen maakte op het lezen van het vervolg, dat zich niet in het minst bevroeden laat, al zie ik wel al eenige draden naar de toekomst van deze huurder. Ik hoorde van Mea dat zij te Voorburg geweest is, maar jou niet thuistrof. Heb je al iets besloten? Het deed mij ook veel pleizier te hooren, dat je mijn tweede aflevering met genoegen gelezen hebt. Intusschen heb je het vervolg van Gezelle en dat van mijn Halve Eeuw gezien, benevens mijn kroniek over Henr. Holst?[423] Je opmerkingen over mijn manier van kritiekschrijven heb ik aandachtig overwogen. Ja, dit is nu eenmaal mijn manier van werken, en als er een alternatief is: zóó werken en dan iets maken dat een ander althans niet doet en dat zijn eigen persoonlijkheid heeft, al is het er een voor weinigen, of: gemakkelijker werken, maar dan ook allerlei eigenschappen missen die nu mijn kritisch werk karakteriseeren, - dan geloof ik dat ik het eerste alternatief moet kiezen. Krijg ik mijn Halve Eeuw[424] af en weet ik het van het begin tot het eind op het zelfde peil te houden, en dan na verschijning in het tijdschrift een laatste bewerking, van inhoud en vorm, als geheel te geven, dan is dat ten minste iets, zij het een zwaar iets, dat een ander niet zoo licht doen zal, en zeker niet zóó doen zal. Zoo als ik ben, moet ik dan maar langzamerhand een kleine schare van getrouwe lezers trachten te krijgen, die er de moeite voor over hebben. Trouwens: zou het mij lukken wanneer ik ging probeeren, het heel anders te doen? Iets anders is je opmerking over de manier waarop zulke stukken geschreven worden, voorzoover daaruit zou blijken dat je aan het bewuste denken en ontleden een overwicht zoudt geven. Wat bereikt het bewuste denken en ontleden eigenlijk ooit uit zich zelf? Mijn stukken zijn de uitkomst, in de eerste plaats van intuitie, en van niets anders. Ik lees, tot ik het gevoel krijg, dat ik het centrum van de gelezen kunstenaar zie. Dat duurt soms heel, heel lang, en kost mij eindelooze herlezingen, en zeer veel geduld. Meen ik dat centrum te zien, dan begint de lezing eerst goed, want dan induceer ik overal dat centrale denkbeeld, dat op die wijze getoetst wordt, verheldert [*lees:* verhelderd], verdiept, vervolledigt [*lees:* vervolledigd], en ook de andere dingen steeds klaarder, en in hun onderling verband zien en begrijpen laat. Eerst dan

423 Deze stukken stonden in de mei-aflevering (1930).
424 Zie noot 63.

begint het schrijven. Dat schrijven is echter niet minder een lange en moeizame[425] ontdekkingstocht, want schrijven is een concentratie, die onverbiddelijke eischen stelt. Vandaar de menigvuldige herschrijvingen. Hoe intuitief het ook daar bij toegaat, bewijst dit feit. Als ik ergens hopeloos begin te knoeien, hoewel van te voren alles goed ging, of wanneer ik over een plaats niet kan heenkomen omdat ik de bevredigende overgang niet weet te vinden, dan is dan [*lees:* dat] ongeveer altijd het onomstootelijk bewijs dat ik ergens vlak van te voren een fout begaan, of een verband verkeerd gelegd heb, of een andere overgang misgegaan is. Het[426] is alles in de eerste plaats een kwestie van zien en voelen, ook zulke kritiek als ik schrijf, al vervult de intelligentie een belangrijke functie van werkings- en controle-middel. Vergeef mij deze improvisatie over de manier waarop ik mijn kritiek schrijf, (wat een gestumper, met al die verbeteringen! onnoodzakelijke uitweidingen die ik je verder bespaar!) een werkwijze waarin niet een zoo zorgvuldig mogelijk uitdrukken van een zekere[427] voorraad van te voren beschikbare en gerangschikte gedachten plaatsheeft, maar de gedachte zelf in haar zuiverste en rijpste vorm pas door het schrijven geschapen wordt. Ten slotte is het mijn vaste overtuiging, dat mijn proza slechts bij groote uitzondering en onder zeer strenge beperkingen zg. dichterlijk mag zijn. Maar daarover ware een heele beschouwing te schrijven.[428] Laat mij eens spoedig iets van je hooren. Van Verwey hoorde ik, dat je zijn Baedeker [*lees*: Baedecker] voor Londen meegenomen hebt. Dat is een eerste stap. Het mooiste van Londen zijn echter zijn omstreken, de natuur er om heen. Wanneer je iets in de ‘way of poetry’ hebt, stuur mij dat. Je werk is altijd van harte welkom. Hartelijke groeten, en in de hoop op een spoedig bezoek, de groeten ook van mijn vrouw en aan jouw vrouw,

geheel je toegenegen
VanEyck

In de linker marge aan het begin van de brief staat geschreven:
De laatste zin van je 2e alinea loopt niet af. Daaraan ontbreekt nog zoo iets: (nog) glimlachen kan! Ik hoorde 't te laat van Mea.

425 ‘en moeizame’ is interlineair toegevoegd.
426 Als om het ‘knoeien’ met een voorbeeld te adstrueren heeft Van Eyck ‘Ik zeg dan ook dikwijls aan mijn vrouw de menschen praten dat’ vervangen door: ‘Men praat vaak van intelligentie, maar ik weet [te] verklaren’. Ook deze zin is doorgehaald, waarna Van Eyck verder ging met ‘Het is alles in de eerste plaats’.
427 Ook hier is een hele zin doorgehaald: ‘Ik geloof dat het creatieve element daarin sterk is, ik bedoel dat het in laatste instantie is de uiteindelijke vorm der kritiek is die de uiteindelijke gedachte creëert’, die Van Eyck vervangen heeft door ‘wat een gestumper,’ [...] ‘mogelijk uitdrukken van een zekere’.
428 Zo'n beschouwing is door Van Eyck niet geschreven.

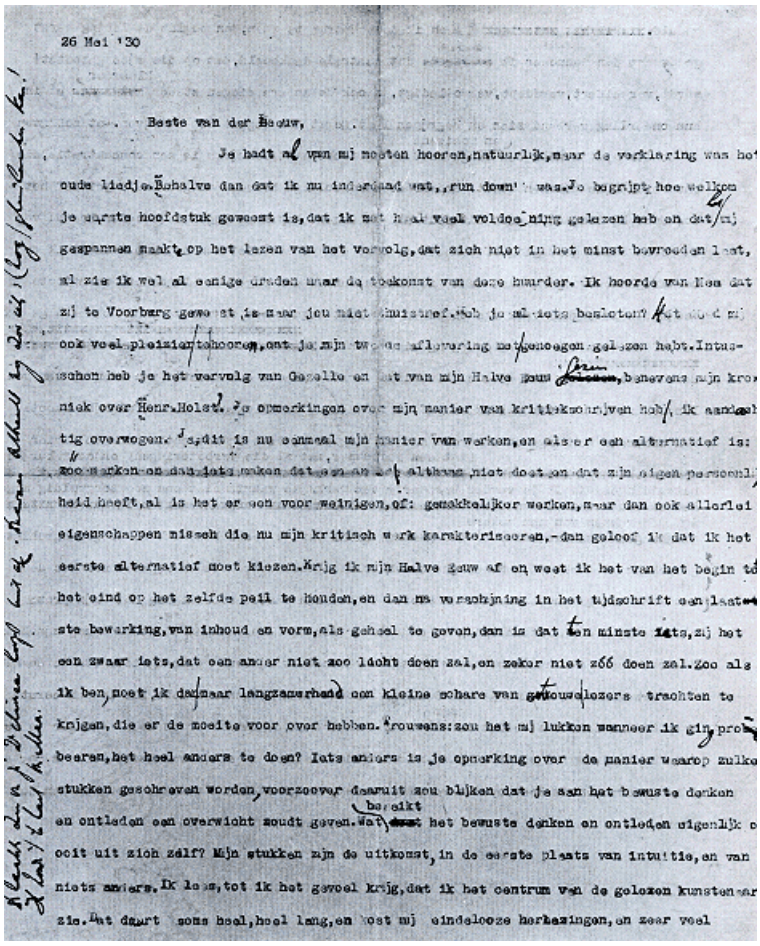

26 Mei '30

Beste van der Leeuw,

Je hadt al van mij moeten hooren, natuurlijk, maar de verklaring was het oude liedje. Behalve dan dat ik nu inderdaad wat, run down' was. Je begrijpt hoe welkom je eerste hoofdstuk geweest is, dat ik met heel veel voldoening gelezen heb en dat mij gespannen maakt op het lezen van het vervolg, dat zich niet in het minst bevreedigen laat, al zie ik wel al eenige dreden maar de toekomst van deze beurder. Ik hoorde van Nes dat zij te Voorburg geweest is maar jou niet thuis trof. Heb je al iets besloten? Het zou mij ook veel pleizier doen, ook je mijn tweede aflevering met genoegen gelezen hebt. Intusschen heb je het vervolg van Gezelle en dat van mijn Halve Eeuw, benevens mijn kroniek over Henr. Holst. Je opmerkingen over mijn manier van kritiekschrijven heb ik aandachtig overwogen. Is dit nu eenmaal mijn manier van werken, en elsser een alternatief is: zoo werken en dus iets maken dat een en ook althans niet doet en dat mijn eigen persoonlijkheid heeft, al is het er een voor weinigen, of: gemakkelijker werken, maar dan ook allerlei eigenschappen missen die nu mijn kritisch werk karakteriseeren, - dan geloof ik dat ik het eerste alternatief moet kiezen. Krijg ik mijn Halve Eeuw af en weet ik het van het begin tot het eind op het zelfde peil te houden, en dan na verschijning in het tijdschrift een laatste bewerking, van inhoud en vorm, als geheel te geven, dan is dat ten minste iets, zij het een zwaar iets, dat een ander niet zoo licht doen zal, en zeker niet zóó doen zal. Zoo als ik ben, moet ik dan maar langzamerhand een kleine schare van getrouwe lezers trachten te krijgen, die er de moeite voor over hebben. Trouwens: zou het mij lukken wanneer ik zin, probeeren, het heel anders te doen? Iets anders is je opmerking over de manier waarop zulke stukken geschreven worden, voorzoover daaruit zou blijken dat je aan het bewuste denken en ontleden een overwicht zoudt geven. Wat bereikt het bewuste denken en ontleden eigenlijk ooit uit zich zelf? Mijn stukken zijn de uitkomst, in de eerste plaats van intuitie, en van niets anders. Ik lees, tot ik het gevoel krijg, dat ik het centrum van de gelezen kunstenaar zie. Dat duurt soms heel, heel lang, en kost mij eindelooze herhalingen, en zeer veel

Brief door P.N. van Eyck aan Aart van der Leeuw, 26 mei 1930 (verkleind)

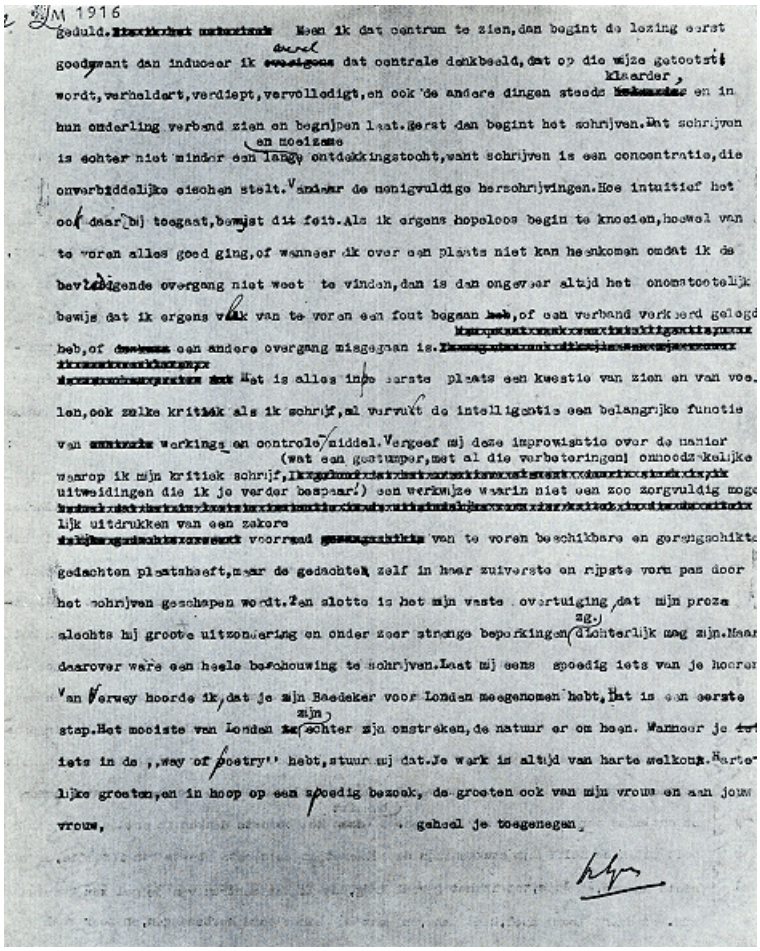

M 1916

geduld. Heeft ik dat centrum te zien, dan begint de lezing eerst
goed want dan induceer ik dat centrale denkbeeld, dat op die wijze getoetst
klaarder,
wordt, verhelderd, verdiept, vervolledigt, en ook de andere dingen steeds en in
hun onderling verband zien en begrijpen laat. Eerst dan begint het schrijven. Dat schrijven
en moeizame
is echter niet minder een langs ontdekkingstocht, want schrijven is een concentratie, die
onverbiddelijke eischen stelt. Vandaar de menigvuldige herschrijvingen. Hoe intuitief het
ook daarbij toegaat, bewijst dit feit. Als ik ergens hopeloos begin te knoeien, hoewel van
te voren alles goed ging, of wanneer ik over een plaats niet kan heenkomen omdat ik de
bevrijdende overgang niet weet te vinden, dan is dan ongeveer altijd het onomstootelijk
bewijs dat ik ergens vlak van te voren een fout begaan heb, of een verband verkeerd gelegd
heb, of een andere overgang misgegaan is.
Dat is alles in de eerste plaats een kwestie van zien en van voe-
len, ook zulke kritiek als ik schrijf, al vervult de intelligentie een belangrijke functie
van werkings- en controle-middel. Vergeef mij deze improvisatie over de manier
(wat een geratumper, met al die verbeteringen, onnoodzakelijke
waarop ik mijn kritiek schrijf,
uitweidingen die ik je verder bespaar.) een werkwijze waarin niet een zoo zorgvuldig moge-
lijk uitdrukken van een zekere
voorraad van te voren beschikbare en gereedgeschikte
gedachten plaatshaeft, maar de gedachte zelf in haar zuiverste en rijpste vorm pas door
het schrijven geschapen wordt. Ten slotte is het mijn vaste overtuiging dat mijn proza
zg.
slechts bij groote uitzondering en onder zeer strenge beperkingen dichterlijk mag zijn. Maar
daarover ware een heele beschouwing te schrijven. Laat mij eens spoedig iets van je hooren.
Van Norwey hoorde ik, dat je mijn Baedeker voor London meegenomen hebt. Dat is een eerste
mijn
step. Het mooiste van London achter zijn omstreken, de natuur er om heen. Wanneer je iets
iets in de „way of poetry" hebt, stuur mij dat. Je werk is altijd van harte welkom. Harte-
lijke groeten, en in hoop op een spoedig bezoek, de groeten ook van mijn vrouw en aan jouw
vrouw, gehecl je toegenegen,

E 26a:

niet bewaarde briefkaart van Van Eyck.

L 34

briefkaart

poststempel: Apeldoorn 3.VI. 5v 1930
Dr P.N. van Eyck Russel Garden[s] Golders Green Londen
England

[H]ierden de Keet
Holland

Apeldoorn

Beste vEyck

Ik hoop dat je deze nog tijdig ontvangt. Je brfk.[429] werd me naar Apeldoorn opgestuurd waar ik een dag of wat bij mijn ouders logeer. Woensdag vertrekken we v[an] hier voor 6 weken naar Hulshorst. Eenmaal daar schrijf ik je gauw een brief. Nu maar even alleen over vBuuren.[430] Hij heeeft mijn Speelman heel aardig vertaald, me dunkt zóo dat ik hem aan kan bevelen. Mijn boek was zijn eerste vertaalproduct, en hij weet even weinig van Eng. of Amer. uitgevers af als ik. Hij probeert luk raak bij Am. uitgevers. De Speelman bood hij tot nu toe alleen bij Brentano aan, die onderwijl in de confiture [*lees:* déconfiture] raakte[,]$^{+}$ nu is hij met een ander bezig. Een uitgever heb ik dus nog niet. En het zal dunkt me ook wel een toer zijn. Condities maakte ik nog niet. Alles hangt zoo in de lucht. Ik stelde hem v[oor] liever eens te zien met wat voor condities de uitgevers voor den dag zouden komen. Naar zijn brieven te oordeelen maakt die vBuuren een hoogst betrouwbaren indruk. Ik zou als ik Fabricius[431] was gerust met hem in zee gaan. Als je soms een Engelschen uitgever weet waar de Speelman succes bij zou kunnen hebben, schrijf me dat dan bij gelegenheid eens.

429 Blijkens deze briefkaart heeft Van Eyck enkele dagen na zijn brief van 26 mei Van der Leeuw een briefkaart geschreven. Deze is niet bewaard.

430 Van deze onderneming is niets terecht gekomen. *Ik en mijn speelman* is niet in Engelse vertaling verschenen. Na zijn eerste vertaling is genoemde Van Buuren vermoedelijk niet meer werkzaam geweest op dit gebied. Ook de ‘Stichting ter bevordering van de vertaling van Nederlands letterkundig werk’ kon mij niets over hem meedelen.

431 Johan Fabricius (*1899).

Dat kan dan ook geprobeerd worden. vB. heeft niemand speciaal op het oog. Dus gauw een brief. Met ons beider hartelijke groeten aan je beiden.

je
AartvdL

L 35

Hulshorst 17 Juni 1930
Hierden 'de Keet'

Beste vanEyck

Het is eigenlijk even moeielijk om uit verluiering op te duiken als [u]it de geweldigste drukte. Hier bén ik verluierd, het weer is hier nu al twee weken aan een stuk mooi, de dennen geuren bedwelmend, mijn boek[432] is af, en mijn eenige geestelijke voedsel bestaat uit een paar Engelse detectiveromans. Je hebt mijn Opdracht zeker ontvangen? Nijgh heeft er een [s]oort luxeuitgaaf van gemaakt, bar duur,[433] maar de heele oplaag is al geplaatst. Hoe vindt je de uitvoering? Misschien wat overdadig? Maar ik vind ze toch wel aardig. Ik heb mijn roman toch ook maar aan Nijgh gegeven. Hij deed een heel goed bod. Trouwens hij behandelt me altijd heel netjes en ik heb me nooit over hem te beklagen gehad. Hoe nu Opeens van hem vandaan te gaan.[?][+] Dat ik dit indertijd van Mees deed, had wel degelijk reden.[434] Het spijt me natuurlijk voor Mea; maar het is niet waar, dat ik ze met niet verkoopbaar werk opgescheept heb, en ze toen heb laten zitten. Op al mijn boeken hebben ze verdiend en op de Gezegenden zelfs goed wat. Als er een verliezende partij was, dan was ík dat. Ik vind dat alle[s] erg jammer en zou Mea graag een plezier doen, maar voor niets zoo'n machtig uitgever als Nijgh te laten schieten is toch ook geen kleinigheid.

Ik heb met veel genot de derde aflevering van Leiding gelezen. Je stuk over Verwey[435] is uitstekend. Me dunkt ook dat je gelijk hebt met wat je over je manier van werken zegt. Naar aanleiding van dit deel halve eeuw zou ik je ook mijn bedenkingen [ni]et hebben geschreven; maar bij dat stuk over Stort lijkt me toch nog dat de gedachten uitbouw ervan te breed en te groot is geworden in verhouding tot de opdracht die door het boek werd gegeven. Dat is bij je halve eeuw nooit het geval. Ook je literaire kroniek over 'Vernieuwwingen'[436] is volkomen juist. 'De dikke damp, die onze Amersfoortsche nevel-

432 Nl. *De kleine Rudolf* .
433 Op de buitenkant van *De opdracht* is groen gebruikt voor naam, titel en een lijnenfiguur. De titelpagina en de rest van het boek zijn verlucht met geel. Het colofon vermeldt, dat de band- en typografische verzorging van J.B. Heukelom is. Zie ook noot 448. De prijs van deze luxe uitgave bedroeg ƒ4,90.
434 Zoals Mevr. M. Nijland-Verwey mij vertelde waren de redenen van financiële aard. Van der Leeuw heeft toen *Ik en mijn speelman* door Nijgh en Van Ditmar laten uitgeven.
435 Zie noot 404.
436 Deze dichtbundel van H. Roland Holst-Van der Schalk is in november 1929 verschenen bij W.L. en J. Brusse's Uitgeversmij. te Rotterdam.

god al zoo rijkelijk over onze poezie verspreidde..'[437] Daar staát hij, maar zoo'n zin is voor jou eigenlijk taboe. Ik begrijp het wel dat je vindt dat je proza slechts bij hooge uitzondering dichterlijk mag zijn. Ik aanvaard dat ook en dwing mijn wezen er toe om je op deze wip te volgen. Ik doe dat graag en de belooning blijft nooit uit, maar niet makkelijk is 't somtijds voor iemand voor wien nog altijd de dichtregels gelden:

> 'Ik kan geen gedachte bedenken
> Die niet in het zichtbaar verband
> Van vormen me tot zich komt wenken.'[438]

Toch kan ik je vaak benijden om de gemakkelijkheid waarmee je je denken in zijn zuivere innerlijkheid, zonder marmer of beitel ervoor noodig te hebben, kunt neerzetten. Dat stuk van prof Boeke[439] las ik ook met groote interesse. Ik had juist een werk v[a]n v Uexkull onder handen gehad en er ook dergelijke bedenkingen tegen gehad als Boeke oppert. Trouwens die behoefte aan synthese in plaats van analyse vindt je op alle gebieden (ook in psychoanalyse wat de Zwitsersche school zooveel sympathieker dan die van Freud maakt.)

Het opstel over Gezelle is ook mooi en prettig om te lezen.[440] Aardig dat de Stoppelaar weer eens opduikt,[441] ik hoorde dat ook Labberton van plan was om je verzen te zenden.[442]

We spreken en denken veel over onze Engelsche reis (maar Toos moet er goed genoeg voor zijn). Wat lijkt je de beste tijd ervoor? Ik heb ook verreweg het meeste verlangen naar het zien van de natuur om Londen (hoe aanlokkend was ook je beschrijving van je reisje naar de Moors in de RC[)]$^{+}$.[443] Natuurlijk

437 Van der Leeuw haalt deze zin aan uit Van Eycks kroniek over *Vernieuwingen* . Met 'onze Amersfoortsche nevelgod' is Dirk Coster bedoeld, die toen in Amersfoort woonde.

438 Dit zijn regels van Van der Leeuw zelf. Zij vormen met de beginregel 'Een purperen bloem in mijn hand...' de eerste strofe van het gedicht *Zinnebeeld* uit de bundel *Herscheppingen,* afdeling 'Bekentenissen'; *Verzamelde gedichten,* p. 112.

439 J. Boeke, *Analyse en synthese in de biologie* in Leiding mei 1930, p. 227-288. Hierin bespreekt Boeke o.a. de leer van de 'Impulssystemen' van Von Uexkull; volgens Boeke 'bemoeilijkt' Von Uexkulls theorie 'eigenlijk het begrijpen van de levensverschijnselen'.

440 Zie noot 408.

441 J.J. de Stoppelaar, die ook aan De Beweging had meegewerkt, publiceerde in het meinummer vijf gedichten: *'Somewhere in Java', Herdenk dien dag, als gij zijt heengegaan en lang daarna, Een zwerver, heer!, (Terug in 1919).* Deze gedichten waren 'Voor P.N. van Eyck'.

442 Mr. J.H. Labberton, 1877-1955, dichter en essayist, schreef onder het pseudoniem Th. van Ameide. Er hebben van hem geen verzen in Leiding gestaan.

443 Als onderdeel van een serie reisbeschrijvingen in de N.R.C., schreef Van Eyck op woensdag 21 mei 1930 onder de titel *'Glorious Devon'* over 'Een uitstap naar een der fraaiste Engelsche graafschappen. De badplaats Torquay. De mooie heiden en moerassen van Dartmoor. Een onovertroffen landelijke idylle'.

willen we ook graag de musea zien. Als je eens een oogenblik tijd hebt, zou je dan niet eens een plan voor ons op kunnen stellen, een dag of acht of tien beslaande (wel met af en toe smiddags wat rusten). Dat zou prettig zijn. Avonduitgangen hoeven er niet veel bij, mijn gehoor sluit de meeste uit en voor Toos zijn ze ook te vermoeiend. Kan je ook een pension of hotel aanbevelen? Niet te duur maar waar je ook niet met andere menschen te maken hebt.

Ik ben verlangend daar nog eens allerlei van te hooren. Als het kan wacht dan niet te lang. Het is zeker het beste met de Zeeland over te varen?

Is het in Londen ook zoo warm?

Je zit zeker al in de drukte over je Juliaflev. Daar komt immers geen ‘halve eeuw’ in?

Nu, met je vrouw hartelijk van ons beiden gegroet

je
AartvdL

L 36

briefkaart

poststempel:
Voorburg
21. VII.5v
1930
Dr P.N. van Eyck
49 Russell Gardens
Golders Green
London NW 11
England.

Voorburg (bij Den Haag)
WestEinde 140
Holland

Voorburg 20 Juli 1930

Beste vEyck

Even om te zeggen hoe ik van [j]e prachtige vertaling van Leopardis [*lees:* Leopardi's][444],[445] gedichten genoten heb. Het is een omschepping die in waarde met eigen werk gelijk staat. Telkens vallen me regels te binnen:

444 Van Eyck publiceerde in de juli-aflevering zijn vertaling van *Zes gedichten van Leopardi*: *De oneindigheid, De avond na de feestdag, Aan de maan, Tot Silvia, De herinneringen, Tot zich zelf.* Later opgenomen in de bundel *Benaderingen*. De regels die Van der Leeuw citeert zijn resp. uit *De oneindigheid* en *De avond na de feestdag*.

445 Giacomo Leopardi, 1798-1837, Italiaans dichter en prozaïst uit de Romantiek. Zijn *Canti* worden gekenmerkt door stoïsch berusten en een pessimistische levensbeschouwing. Zijn poëzie kreeg haar definitieve vorm na moeizaam werken en ten koste van een intense inspanning.

‘En de ondergang is zoet in deze golven’
Uw oogen - zullen nooit anders dan van tranen schittren.
Hoe edel en ontroerend zijn deze verzen. Het zal een genot geweest zijn om die over te zetten.
We zijn weer in Voorburg terug na zes weken van het mooist denkbare weer. Schrijf je eens.[?]+ Mijn brief uit Hulshorst kreeg je zeker? Laat je ook nog eens je gedachten over onze Londensche plannen gaan? Wanneer neem je zelf vacantie?
Met ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

L 36a:

niet bewaarde briefkaart van Van der Leeuw

E 27

papier zonder gedrukt briefhoofd

Pension Holland,
Studler van Surcklaan
Bergen N.H.

15 Aug. '30

Beste van der Leeuw,
Peccavi! En dubbel, doordat ik geenerlei asem gegeven heb op je boekje, waarmee je mij nochtans zooveel pleizier deedt. Maar weet je: niet alleen moest ik, voor ik met vacantie gaan kon alle brieven over 5 weken voor Z. Afrika en Indië[446] in voorraad schrijven, maar erger nog: terwijl, wat het tijdschrift betreft, de fatale termijn anders 25-30 van Aug. geweest zou zijn, moest ik nu klaar zijn voòr de achtste. Resultaat: overkroptheid met werk, oververmoeidheid, en, bij mijn vertrek, een toch nog niet heelemaal klaar zijn met mijn vrij uitvoerig hoofdstuk over Gorter.[447] Het deed mij veel genoegen, dat mijn Leopardi-vertalingen je voldaan hebben. Over 't algemeen zijn zij klaarblijkelijk ingeslagen, en worden zij als een treffer beschouwd. Ik heb er lang genoeg aan gewerkt. Je boekje heb ik eenige malen gelezen en zelfs heb ik er over geschreven. Dat was echter maar een eerste verkenning en het zal mij zeker niet mogelijk zijn, het zou ook niet in het belang van mijn bespreking wezen, om er over te

446 Zie noot 268.
447 Voor het vervolg van de reeks *Een halve eeuw Noord-Nederlandsche Poëzie* in Leiding sept. '30 was Van Eyck bezig met een studie over Gorter. Hij heeft die op tijd klaar gekregen.

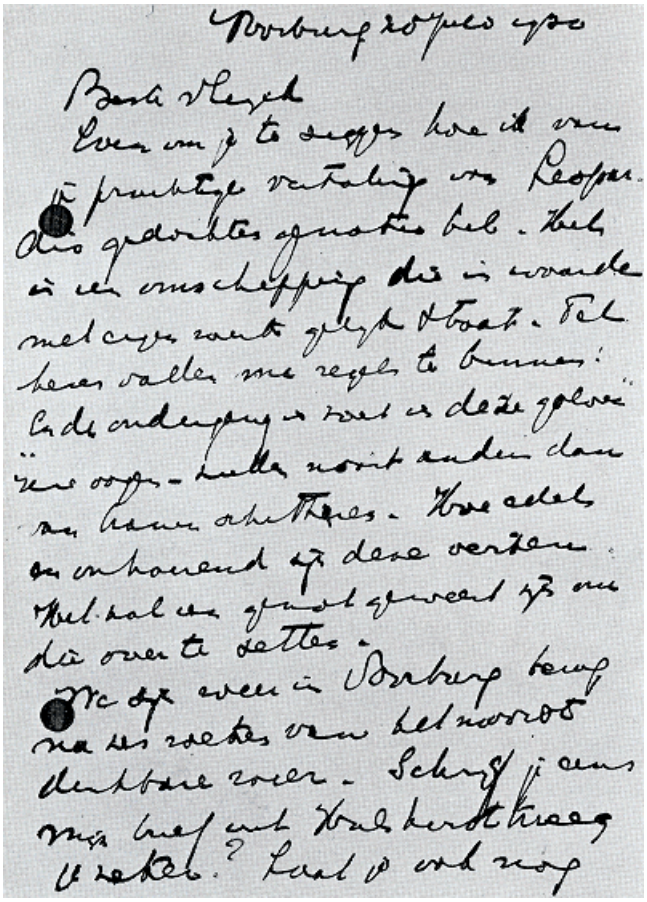

Briefkaart door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, 20 juli 1930

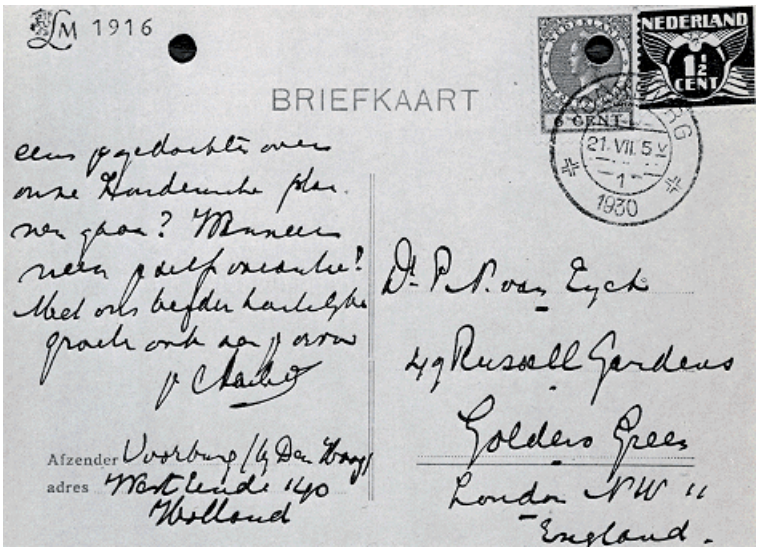
1916
BRIEFKAART
NEDERLAND
1½ CENT
6 CENT
21. VII. 5 V
1930
Een gedachte over
onze Vaderlandsche plan-
nen gaan? Wanneer
meer gelegenheid!
Met ons beste hartelijke
groeten ook aan U allen
V Aalst
Afzender Voorburg/4 Den Haag
adres Westlandse 140
Holland
Dr. P.N. van Eyck
4 Russell Gardens
Golders Green
London NW 11
England.

schrijven voor je roman uit is. Vooral na wat je over deze geschreven hebt. De figuur, die in Ik en mijn Speelman zoo'n groote rol speelde is ook in De Opdracht het middelpunt, en blijkbaar ook het middelpunt van de roman. De Opdracht is kennelijk een overgangswerkje en het is beter het als zoodanig ook kritisch te behandelen. Ik heb er heel veel moois in gevonden, maar begrijp nog niet alle bijzonderheden. D.w.z. ik kan hen op een bepaalde wijze begrijpen, maar dan blijft er in de grondgedachte, en in de opzet van het boekje, een innerlijke tegenstrijdigheid, waarover ik nog niet tot klaarheid met mij zelf ben kunnen komen. Wat die opzet betreft, om hem te kunnen volgen, moet men het boekje een stel allegorische karakters toekennen, en ik geloof dat dit de 'werkelijkheid' van het geheel wat geschaad heeft. Voorzoover ik uit het eerste hoofdstuk iets mag of kan afleiden, lijkt het mij, dat de roman, althans dit hoofdstuk, hierover heen is, en daarom ben ik op het lezen van je nieuwe boek zoo gespannen. Mocht ik mij in het bovenstaande vergissen, bedenk dan dat het nog maar voorloopige gedachten zijn. Eerst van Rudolf verwacht ik de kans om tot een definitief oordeel te geraken. Over de uitvoering van het boekje ben ik niet bijzonder tevreden. Ik zou het liever sober gezien hebben. Een besliste vergissing van de verluchter vind ik de overvloed van geel op de eerste bladzijde. Dat geel verwekt een indruk van zonnigheid, die in de eenige tekst van die bladzijde nu juist geen weerklank vindt, en dus bij wie voor dergelijke indrukken gevoelig is, schadelijk werkt.[448] Ik zelf ben meer en meer een fervent geloover van kuische en sobere boekdruk geworden. Dit is mij te in kwade zin modern, hoewel het boekje natuurlijk op zich zelf toch wel weer iets aparts heeft ook, doordat het zoo klaarblijkelijk tot in onderdelen verzorgd is.

En je komt dus naar Londen! prachtig, maar je stelt mij vragen, waarvan sommige juist door mij slecht beantwoord kunnen worden. Bijvoorbeeld: een dagverdeeling. Wij beiden zijn slechte 'sight seeers' en nooit tot iets van een overlegde dagverdeeling in staat geweest. Ook hangt dat van jullie gezondheidstoestand en uithoudingsvermogen af, mitsgaders van de duur van je verblijf, en mitsgaders, voor wat eventueele uitstapjes met onze kleine wagen, betreft, van het weer. Ben je al in Londen geweest? Bezoeken *moet* je: Kens. Gardens (dat kan een bloemenliefhebber niet laten) Hampton Court, de Tower, de Westminster, de National Gallery en welke andere musea ook je belangstelling trekken. Een uitstapje naar Oxford ware bij uitstek wenschelijk. Iets van de typische Engelsche natuur in de buurt van Londen kunnen *wij* je laten zien, maar je kunt er natuurlijk ook met de voortreffelijke char à bancs der spoorweg-

448 Voor het uiterlijk van *De opdracht* zie noot 433. De initiaal van de eerste tekstpagina is in een groot geel vlak gezet. De tekst luidt: 'De kille, naakte directeurskamer, en het licht, dat door de hooge vensters binnenvalt, alsof het door ijsblokken gezeefd is...
Achter den lessenaar, die de gansche breedte van het vertrek inneemt, troont de geheimzinnige machthebber, de Werkgever, zwaar en geweldig,...'.

maatschappij op uit. Je zoudt mij dus moeten schrijven, wat je je hieromtrent voorstelt. Je vraagt naar een boarding house. Beter is het iets grootere boarding house, dat Residential Hotel heet, waar men nachtverblijf, ontbijt en lunch of dinner naar keuze gebruikt en daarvoor een vaste prijs betaalt. Verwey is de eerste keer[449] in een der Whitehall Hotels in Montagu Street, flankeerende het Britisch Museum geweest, en zij waren content. Evenwel, hoeveel zij daar betaalden kan ik uit mijn hoofd niet zeggen. Verwey of Mevr. Verwey zouden je dat, wanneer je 't gauw wilt weten, het snelst kunnen zeggen. Laat mij weten, wanneer je meer en feitelijker inlichtingen wenscht, en welke. Ik zal je hen dan schrijven. Inmiddels kun je je naar het bovenstaande een voorstelling maken. De Whitehall Hotels zijn niet duurder, zeker niet duurder dan een gewoon Ned. pension in de zomer. Maar één maaltijd slechts van de 2 hoofdmaaltijden is in de prijs begrepen, omdat beide voor de menschen te lastig is. In Londen kun je tot elke prijs, die nog een prijs is, eten. En nu, laat mij gauw van je hooren. 't Zal fijn zijn jullie bij ons te zien. Hart. groeten van ons beiden aan beiden

je toeg.
VanEyck

L 37

Voorburg 17 Augustus 1930

Beste vanEyck

Prettig je brief, het lijkt nu of ons reisplan alweer vaster vorm aanneemt. Alleen moet het ritme van het weer een beetje vaster worden, want om met regen en wind in Londen te zitten lijkt me toch niet aanlokkelijk. Neen, ik ben er nooit geweest, land er dus als een kat in een vreemd pakhuis aan, en nu mag ik al evenmin een sight seeer van aanleg als jij zijn, in acht dagen, want heel veel langer zullen we er niet stil kunnen zijn, moet je toch je ogen wijdopen doen, wil je een beetje een indruk krijgen. Verwey is ook nog in een hotel geweest. Thackerey [*lees*: Thackeray] hotel meen ik dat hem beter is bevallen dan wat jij noemt: maar dat hoor ik nog wel van hem, ook de prijzen.

Toch zijn er nog een paar dingen die ik graag van je wilde weten. We dachten in de tweede helft van September te gaan, is dat over het algemeen (weer etc) e[en] goede tijd om in Londen te zijn?

Ik geloof dat we bij het Liverpool Station aankomen, dan is het zeker het beste een auto naar het hotel te nemen (waarschijnlijk in de buurt van het British Museum), of is dat te ver weg? Ik weet natuurlijk van afstanden niets. Wat is het meest aanbevelingswaardige vervoermidde[l] bussen, taxi's of underground.

449 Febr.-mrt. 1924 was Verwey te Londen om een lezing te houden over de ontwikkeling van de nieuwe Nederlandse dichtkunst.

Zeker naar gelang van den afstand? Zou het kunnen, als we je samen den avond, volgende op den dag van aankomst op kwamen zoeken (of zijn er maar weinig avonden, dat je vrij bent, mogelijk is het dat we Maandag 15 Sept. op reis gingen, het zou dan Dinsdag 16 S. moeten wezen, maar we kunnen ook een anderen dag vertrekken) dan kunnen we je mondeling nog vragen doen. Ja Oxford lijkt me prachtig om te doen, ook de tuinen die je opgeeft, graag ook willen we eens een keer van je auto gebruik maken, maar we willen het je niet lastig maken, ik weet hoe hard noodig je je tijd hebt. Je kunt ons dan ook nog opgeven welke char à bancs tochten de mooiste zijn, want een indruk van de natuur daar te krijgen is voor ons het voornaamste. Moeten de kamers in een hotel of pension vooruit worden besproken, en is er nog een voorkeur voor voor of achterkamers (of is het lawaai daar snachts niet zoo oorverdoovend als in Parijs (dat met het oog op de ooren van mijn vrouw, niet op de mijne). Wanneer is het in Londen ongeveer dinnertijd? Kan je als lunch ook brood etc. zooals hier krijgen. Het lastige is altijd dat mijn vrouw een absoluut vegetariër is en ik omgekeerd. Op onze Italia[an]sche reis veroorzaakte dat veel last.

Tot zoover de reis, je hebt zeker wel tijd om me hierop nog in het kort even te antwoorden. Ik zond nog een briefkaart[450] naar Londen, niet wetende dat je in Bergen was. Die ontving je zeker niet. Ik moet ook, wat de tijd van ons gaan betreft, een beetje zekerheid hebben, omdat ik m[et] het oog op de correctie van mijn nieuwe boek een schikking zal hebben te maken.

Ja je hebt wel gelijk wat het uiterlijk van de Opdracht aangaat. Nu ik het boekje wat langer in mijn bezit heb vind ik vooral ook die eerste bladzij veel te druk. Ik houd ook meer van een sober boek, maar ik heb er geen stem in gehad. Oorspronkelijk had ik de Opdracht voor een klein uitgaafje van de Waelburgh bestemd.[451] vd Waals had me daarom aleens gevraagd. Ik gaf hem dan ook de schets daarvoor, maar hij schreef me dat Nijgh het zelf wilde hebben. Ik had daar geen bezwaar tegen maar wist niet dat er zoo'n dure en pompeuze uitgave van zou komen. Nijgh heeft de oplaag geheel geplaatst maar het is de vraag [o]f de boekhandel het boekje gauw kwijt raakt. Ook Jacques Bloem was niet over de wijze van uitgave te spreken (het verhaal zelf vond hij een van mijn beste dingen). Ja Verwey maakte evenals jij de opmerking van een te sterk doorgevoerde symboliek. Het gekke is, dat ik me daar nooit bewust van geweest ben,

450 Blijkens Van Eycks brief van 15 augustus begon zijn vakantie op 8 augustus. De briefkaart die Van der Leeuw nog naar Londen gestuurd had, kan niet die van 20 juli zijn. De bewuste briefkaart, die op of enkele dagen na 8 augustus gestuurd moet zijn, is niet bewaard.

451 Laurens Theodoor van der Waals, geb. 1885; leidde de uitgeverij 'De Waelburgh' te Blaricum en was direkteur van Nijgh & Van Ditmar. Van der Waals is ook dichter. Hij schreef lyriek van een stil meditatief karakter, waaruit een zuiver natuurgevoel spreekt, en die weinig de aandacht heeft getrokken. Met Adama van Scheltema redigeerde hij het maandblad Orpheus (1923-1924). In De Gids van april 1925 was van zijn hand een studie verschenen over *Het proza van Aart van der Leeuw* .

en het absoluut niet met opzet heb gedaan. Ik geloof dat ik nooit een stuk zoo onbewust heb geschreven als dit. Ik had de griep onder de leden, had koorts, zoo heb ik het voornamelijk gemaakt, en had het eerst nog den bijtitel van 'een koortsdroom' willen geven. Misschien dat er daarom onsamenhangende dingen in zijn: maar dat is bv. ook het geval in een film van Chaplin, en ik meende dat het in dit geval niet eens noodig was, dat ik zelf alles precies begreep. In elk geval een bewuste allegorie heb ik in dit stuk niet willen geven. Dat vraagstuk van de verhouding van een dichter een droomer tot de samenleving houdt me al jaren bezig. Valentijn roept minachtend: de werkelijkheid! (de maatschappelijke bedoel ik) en haalt er de schouders voor op,[452] de man uit mijn Opdracht stort er zich middenin en wordt er machteloos blindelings door meegesleurd, de kleine Rudolf worstelt ermee en behaalt een overwinning[.W]aarschijnlijk geven de bochel van Valentijn, de don Quichotfiguur van de Opdracht meer [dan]$^{+}$ de dwergachtige gestalte van Rudolf hun gebrekkigheid tegenover de feitelijke wereld te kennen. Altijd een moeielijk vraagstuk voor een dichter, vooral als het niet in je aard ligt om het op te lossen op de manier van een Verlaine, DeQuincey[,]$^{+}$ Coleridge, Poe, Jongkind[,]$^{+}$ vGogh[453] en zooveel anderen. Het is typisch dat menschen, die evenals ik schutterig in het maatschappelijk leven staan, dat verhaaltje van den rondrennenden man erg goed gouteeren. Zelf kan ik er de waarde nog niet goed van bepalen al heb ik het met entrain geschreven. Jacques heeft jou ook over de Precious Bane geschreven. Dít boek van Mary Webb ken ik toevallig niet, maar me dunkt dat P.B. verdoemde monnikskap beteekent,[454] een titel die natuurlijk onbruikbaar is. Wat heb jij

452 Van der Leeuw parafraseert hier een passage uit hoofdstuk 44 van *Ik en mijn speelman:* 'Van de stad, waarheen we op reis zijn, en mijn twijfel over haar bestaanbaarheid'. Aan het einde van dat hoofdstuk vraagt Claude: '"Valentijn, en dan de werkelijkheid?" "De werkelijkheid!" riep hij geërgerd en haalde medelijdend de schouders op'. In een niet teruggevonden brief aan Verwey schreef Van der Leeuw, dat Valentijns reaktie 'de kern van het boek' uitmaakte. Zie *Hulsker,* p. 293.

453 P. Verlaine, 1844-1896, Frans dichter. Th. De Quincey, 1785-1859, Engels essayist. S.T. Coleridge, 1772-1834, Engels dichter, filosoof en criticus. E.A. Poe, 1809-1849, Amerikaans schrijver. J.B. Jongkind, 1819-1891, Nederlands schilder en aquarellist. V.W. van Gogh, 1853-1890, Nederlands schilder, tekenaar en graficus. Geen van hen kon zich aanpassen aan of verenigen met de bestaande maatschappij. Zij hebben getracht de daardoor ontstane konfliktsituatie op te lossen door zich van de maatschappij af te wenden en een 'onmaatschappelijk' leven te leiden.

454 Van der Leeuw maakt hier een vergissing. Een vergissing die overigens niet onbegrijpelijk is. Het Engelse 'bane', dat vergif betekent, komt voor in de namen van verschillende schadelijke of giftige planten, bijvoorbeeld 'baneberry', 'banewort' 'henbane' en ook in 'wolf'sbane', een plant die in het Nederlands gele monnikskap wordt genoemd en die zeer giftig is. 'Precious' kan behalve kostbaar ook verdoemd betekenen. Er bestaat echter geen plant, die in Engeland de naam 'precious bane' zou dragen. Evenmin is verdoemde monnikskap een Nederlandse benaming voor een bestaande plant. J.C. Bloem heeft de streekroman van Mary Webb vertaald onder de titel *Kostbaar gif,* een vertaling, die in overeenstemming is met de inhoud van de roman. De hoofdfiguur van *Precious Bane* raakt namelijk zozeer in de ban van geld, dat hij er als 't ware door vergiftigd wordt.

ervan gemaakt? Benieuwd hoe Jacques' vertaling zich zal laten lezen.[455] Ik kan h[et] me begrijpen dat je Leopardivertaling mooi wordt gevonden. Ik heb de gedichten herhaaldelijk gelezen en voorgelezen. Misschien brengen ze je tot eigen dichtwerk. Ikzelf zou graag ook weer poezie maken maar het verdwijnen van de natuur hier hindert me toch zoo. Alles maakte ik buiten wandelend, en dat is nu onmogelijk geworden. Maar afwachten of er misschien een andere bron wil ontspringen.

Nu je antwoordt nog wel even op de paar vragen. Blijf je lang in Bergen? Hartelijk beiden door ons beiden gegroet

je
AartvdL

E 28

papier zonder gedrukt briefhoofd

2 Aug. [= Sept.] (Uren tot 3 Aug. [= Sept.] blijven liggen voor correctie)[456]

Pension Holland,
Studler van Surcklaan
Bergen N.H.

Beste van der Leeuw,

Je zult het schandelijk vinden, dat ik je nog niet geantwoord heb, maar ik heb ook nooit een vacantie gehad, waarin ik zooveel te doen had. Ik heb tot eind vorige week aan mijn hoofdstuk over Gorter gewerkt, waarvan ik de afdeeling over de Spinozistische gedichten nog herschrijven moest.[457] Verder al de andere voorbereidende zaken die aan de verschijning van een aflevering voorafgaan. Ten slotte harde arbeid aan de proef van een kroniek over Huizinga.[458] Werkelijk, reeds meermalen nam ik papier en je brief mee, maar ik kwam zoo ver niet. Bovendien heb ik mij hier nog niet prettig gevoeld. Aan Thackeray Hotel had ik Verwey de 2e maal geholpen.[459] Dat is natuurlijk

455 De vertaling van *Precious Bane* door Bloem is met een inleiding door Augusta de Wit in december 1931 door de Mij. tot verspreiding van goede en goedkoope lectuur (Wereldbibliotheek) te Amsterdam uitgegeven.

456 Van Eyck vergist zich in de maand en schrijft ‘Aug.’ in plaats van ‘Sept.’. Hij heeft de ‘2’ doorgestreept en de tekst tussen () toegevoegd.

457 Van Eycks studie over Gorter bestaat uit vier afdelingen, waarvan de laatste ‘de Spinozistische gedichten’ behandelt. Deze vijfde aflevering besloot *Een halve eeuw Noord-Nederlandsche Poëzie, eerste periode 1880-1895* . Van Eyck heeft daarna zijn overzicht van de poëzie vanaf 1880 niet voortgezet.

458 In de septemberaflevering van Leiding handelde de ‘Literaire Kroniek’ V over J. Huizinga, *Cultuur-Historische Verkenningen* . Haarlem, 1929, H.D. Tjeenk Willink en Zoon. Zie ook noot 405.

459 Dat was in januari 1929. Zie ook noot 334.

duurder. Ik geloof dat zij 21 sh. p. nacht incl. ontbijt betaald hebben, maar met een minder goed gelegen kamer kan men ook voor ca. 18 sh, terecht. Ik zelf kom pas ca. 15 Sept. te Londen terug. September en de eerste helft van October zijn voortreffelijke maanden en ik zelf zou het liefst zien, wanneer ik eerst even op mijn verhaal kon komen. Ook moet ik mijn remmen nog een nieuwe ‘voering’ laten geven. Ik zou dus zeggen: kom niet voor de 20ste. Ik zelf reis *altijd* met de Batavier, omdat men dan eerst een paar uur op de rivier is en, als 't water wat bewogen is, op zijn bed kan liggen, vóór men in zee is. Zoo heeft men aan de andere kant, in Engeland, altijd op de Theems gelegenheid zich rustig aan te kleeden. De boot gaat zeven uur van de Boompjes te Rotterdam. De trein van Gravesend naar Londen komt 's morgens 10 uur in Victoria Station aan. Met de Harwich boot (de Hoek) is men dadelijk in open zee, en komt aan de kust aan. Zoo iets als half zes 's morgens, waardoor men onaangenaam vroeg te Londen is, vaak te vroeg om zijn kamer al te kunnen betrekken, hetgeen dikwijls uiterst vervelend is. Bovendien is de Batavier een klein pond per persoon goedkooper: dat is voor 2 heen en terug kleine 4 pond, niet te versmaden! Je kunt bij tijdig besprek. een hut voor twee gratis krijgen. (Eenige dagen van te voren. Je kunt schrijven naar de Batavier, W.H. Müller en Zoon, Calandplein, Rotterdam, vragen om een goede hut, en je betaalt dan aan boord. Het beste is om met je bagage een taxi te nemen. Kun je het zelf dragen, dan kun je natuurlijk goedkooper de bus nemen. Aan Victoria Station 24 en de conducteur vragen om je af te zetten bij Great Russell Street (parallel New Oxford Street) waar Thackeray Hotel ligt en waar Montagu Street op uit komt. Conducteurs accepteeren *geen* fooien). Voor afspraken is het beste dat je vrouw mij even opbelt: Speedwel 2623. Het leerzaamste vervoermiddel is natuurlijk de bus. Zeer vele met overdekte en dichte top, van waar je achter glas over alles heen ziet. Natuurlijk moet je [het] hotel van te voren bespreken. Great Russell Street is stil en je komt natuurlijk vrij hoog. Achterkamers zijn iets goedkooper (die van 18 sh. b.v.) Over het algemeen is het lawaai in Londen 100x zoo gering als in Parijs, omdat de taxi's, auto's, bussen enz. zoo goed als nooit toeteren. In de Lyons restaurants kun je alle mogelijke soorten van broodjes met boter krijgen, ook getoast, met alle soorten van eieren, en heel goedkoop en goed. Dat is dus eenvoudig. Verder groote keuze van vleeschlooze gerechten. Ik hoop je zoo spoedig mogelijk na je aankomst bij ons te zien en wij kunnen dan een verder schetsje van je verblijf maken. Schrijf spoedig op welke datum je komt. Blijf je minder dan 14 dagen, maak dan dat je er maar eén Zondag in hebt. Vergeef mij dat ik op 't oogenblik niet meer schrijf. Mea wacht op mij. Hart. groeten van beiden aan je vrouw en jou zelf.

geheel je
VanEyck

L 38

Voorburg 6 September '30

Beste vEyck

Dank je voor je brief met inlichtingen. Ja, we kunnen wel [i]ets later gaan, maar niet veel, omdat er ons thuis weer dingen wachten. We zouden Woensdag 17 Sept. kunnen gaan. Liever reizen we met de Zeeland, omdat we nog nooit een zeereis gemaakt hebben, en ook de zee overdag wel eens willen zien, bovendien zijn we heel slechte slapers, zoodat er van slapen onderweg wel niet veel zou komen. Ik geloof dat we dan 's avonds om een uur of half negen in Londen arriveeren. Mevrouw Verwey heeft ons ook nog eenige inlichtingen gegeven, over Thackeray hotel en de White Hall hotels. Ik gelo[of] dat het voor ons het geschikste [*lees:* geschiktste] toch is om een White Hall hotel te nemen, vooral wanneer je zooals je schrijft, lunch òf diner ook buiten het hotel kunt gebruiken. Mevrouw Verwey raadde ook erg de Wallace Collection[460] aan en een maaltijd in een Chineesch restaurant. We zullen je dan den 18^{en} in den loop van den dag waarschijnlijk wel even opbellen. We hebben er verbazend veel zin in. Het eenige wat nog een beletsel zou kunnen worden, is dat mijn vader (85 j.) op het oogenblik niet zoo erg goed is, [wo]rdt het erger dan zou het een bezwaar zijn. Maar ik hoop toch dat het schikken zal.

Vanmorgen hadden we bezoek van Jacques Bloem met vrouw en kind. Ze zagen er goed uit, hij zelfs zeer welgedaan, maar hij wil daar dolgraag weg uit Sint Nicolaasga.[461] Te begrijpen. Hij zucht onder zijn Precious Bane vertaling. Het boek kan hem trouwens ook niet bekoren. Ik denk wel dat ik met de correctie van mijn boek voor de Engelsche reis klaar zal komen. Dat is dan een rust. Jammer, dat je zelfs in je vacantie zoo hard werkt. Kan je er heusch op d[en] duur tegen? Je zenuwen zijn wel sterk is het niet, en dat is heel wat. Verlangend naar je Gorterstudie. Wat heb ik toch veel van dien dichter gehouden, vooral in mijn jongere jaren. De Mei was pas uit[462] toen ik hem las, en het was of mijn heele leven in bloei gezet werd. Dat herdenk ik altijd nog met de grootste dankbaarheid.

Nu tot gauw hoop ik. Hartelijke groeten van huis tot huis

je

AartvdL

E 28:

niet bewaarde briefkaart van Van Eyck.

460 Zoölogische verzameling van de Engelse zoöloog en zoögeograaf A.R. Wallace, 1823-1913, aanwezig in het British Museum te Londen.

461 Toen Bloem griffier van het kantongerecht in De Lemmer was, sinds 1928, woonde hij in Sint Nicolaasga.

462 *Mei* verscheen in maart 1889.

L 39

briefkaart

poststempel:
Voorburg
22. IX.
1930
Dr. P.N. van Eyck
49 Russell Gardens
Golders Green
London NW 11
England

West Einde 140
Voorburg
Holland

Voorburg 22 Septe[mb]er 30

BvE.

Vanmorgen je briefkaart.[463] We zitten nog een beetje in twijfel. Vooral gisteren en eergisteren is het hier hondenweer geweest. Vandaag is het iets beter, maar nog dreigend. We willen eerst nog eens zien hoe het weer loopt (weerkaartje etc) Het is dus mogelijk dat we Woensdag in Londen komen of Donderdag; dan wordt het weer lastig met den dubbelen Zondag, en met het naderende[464] einde van den zomertijd. We zullen hopen. Dank je voor je inlichtingen over het Hollandsche hotel, maar we vinden het toch aardiger in een Engelsch (waarschijnlijk White Hall R.H.) te gaan. Interessant dat bezoek van Lasker, hij is immers in alle opzichten een merkwaardig man.[465] Met genot las en herlas ik je stuk over Gorter. Bizonder goed vind ik het. Met dat stuk van Geyl over Protestantizeering[466] kan ik 't toch niet heelemaal eens zijn.

Trouwens in dit vraagstuk ligt de kern van de heele B[elgische]. kwestie naar mijn gevoel. Ik hoop maar tot gauw.

M. hgr.

je AvdL

Als we er zijn telefoneeren we, maar onze komst is dus nog niet zeker.

463 Deze briefkaart van Van Eyck is niet bewaard. Waarschijnlijk op 20 of 21 september heeft Van Eyck Van der Leeuw een briefkaart geschreven en hem gevraagd, waarom hij nog steeds in Holland zat. De reden blijkt dan het slechte weer te zijn.

464 Van der Leeuw heeft ‘dreigende’ afgezwakt tot ‘naderende’.

465 Ik heb niet kunnen achterhalen wie Van der Leeuw bedoelt. Misschien kan het zijn de arts Emanuel Lasker, 1868-1941, beroemd Duits schaker, die getrouwd geweest was met de Duitse dichteres Else Schüler.

466 In Leiding sept. 1930 II, p. 113-123 schreef P. Geyl over *De protestantiseering van Noord-Nederland* .

E 29

briefkaart

poststempel:
Golders Green N.W. 11
11.30 PM
9 OCT
1930
Dr. Aart van der Leeuw
Whitehall Hotel
21.22 Montagu Street
W.C.[467]

9 Oct. Beste Aart, Ik heb vandaag het hoofdstukje van Gundolf over Büchner gelezen, 20 bladz. (Romantiker, Berlin, Heinrich Keller)[468] en dat geeft mij aanleiding nog even op het schrijven van het voorgenomen stuk aan te dringen, liefst zoo spoedig mogelijk.[469] Je moet Gundolf beslist eerst over hem lezen: een interessante analyse. Welke uitgave bezit je van Büchner? Ook zou je mij een groot pleizier doen, wanneer je van Schendel nog eens zoudt willen aansporen om mede te werken en dat spoedig te doen. Hoe jammer dat je nu al vertrekken gaat! En dat het te laat in de tijd geworden is, om de vroeger besproken tochtjes met de auto te doen. Ik had haast gehoopt, dat 't Zondag stormen zou. In elk geval, wij zijn ook erg blij, dat wij met T. nu eindelijk eens beter kennis gemaakt hebben.[470]
Ons beider en der kinderen hart.gr.

jullie
PN

Boven de adressering heeft Van der Leeuw geschreven:
Brandwaarborg

467 Uiteindelijk is de reis naar Londen dus toch doorgegaan. Uit de briefwisseling is niet precies op te maken, wanneer het begin van de reis, die Van der Leeuw samen met zijn vrouw maakte, gedateerd moet worden.

468 In zijn *Romantiker,* Berlin, 1930. Heinrich Keller Verlag, wijdt Friedrich Gundolf het laatste hoofdstuk aan Georg Büchner (p. 375-395).

469 Tijdens een van de beide bezoeken van Van der Leeuw aan Van Eyck is er kennelijk gesproken over een stuk dat Van der Leeuw zou schrijven voor Leiding, en dat zou gaan over Büchner. Het heeft gestaan in de januari-aflevering van Leiding 2 (1931) I, p. 59-74: *Büchner's Lenz*. Het stuk is herdrukt in *Verspreid proza,* p. 93-117.

470 Tijdens het verblijf van de Van der Leeuws hebben zij Van Eyck en diens gezin tweemaal ontmoet in Van Eycks huis in Golders Green, zoals blijkt uit Van der Leeuws brief van 12 oktober. Daarin schrijft hij ook dat ze ‘gisteren’, d.i. zaterdag 11 oktober, weer thuis gekomen zijn.

L 40

Voorburg 12 October 1930

Beste vEyck

Gisteren zijn we thuis gekomen. De zee was buitengewoon kalm, de boot lag stil, zoodat Toos deze keer gelukkig niet zeeziek geweest is. Bovendien was er een prachtig licht over het water, de kleuren wisselden telkens, de meeuwen flikkerden als zilveren sterren, en toen de Hollandsche kust in het gezicht kwam hing de ondergaande [z]on bloedrood tusschen zwarte wolken. Een mooi einde van een heerlijke reis. We hebben buitengewoon van Engeland genoten. Donderdag zijn we in een char à bancs naar Oxford gereden door een verrukkelijk landschap, zacht en rustig van lijn, dat je met figuren van Puvis de Chavannes[471] bevolkt zoudt k[un]nen denken, en dan Oxford zelf was weer een nieuwe droom. De mooiste dingen in mijn herinnering zijn: Oxford, Windsor, het doorbladeren van de boeken van Blake, en het gezicht op de Westminster bridge, toen er wat nevel was, en de huizen aan het water telkens licht werden en donker in den wisselenden zonneschijn. Ook de sfeer van Londen vond ik prettig, veel vertrouwder dan die van Parijs. Misschien kwam dit ook, omdat we jullie in de nabijheid hadden, prettig vonden we allebei onze twee ontmoetingen, en het was echt gezellig om in Golders Green met je samen in je warme, mooie huis te wezen. Ook aardig dat we nu je kinderen kennen. Morgen stap ik dadelijk naar de KB, om te zien of ze de Gundolf daar hebben, en dan zal ik probeeren wat ik van Büchner maken kan. De allermooiste stukken uit Lenz zal ik er in vlechten. Ook zal ik deze week aan vSchendel schrijven en hem om een bijdrage voor Leiding vragen.[472] Het is hier dadelijk veel kouder dan in Londen hoewel het weer hier vandaag ook goed is. Toos wil er nog wat onder schrijven, dus voor ditmaal niet meer. Hartelijk met Nelly en de kinderen gegroet

je AartvdL.

Beste beiden. Zoo als Aart je al schrijft, heb ik ook een prettige herinnering aan onze kennismaking. En Nelly wou ik nog eens even zeggen, dat haar druiven zoo bijzonder lekker geweest zijn, en een heerlijke verfrissching after-dinner. Wat hebben we genoten, van Ox[for]d hebt jullie ook niet te veel gezegd, en Aart heeft een groote dosis werklust meegebracht naar huis. Kan het beter? Dag hoor, beiden gegroet met de jongens van Toos v d. Leeuw.

471 P.C. Puvis de Chavannes, 1824-1898, Frans schilder, die in monumentale muurschilderingen zijn elegische verbeeldingen realiseerde van een rustig, primitief natuurbestaan, van vroom gestemd geluk.

472 Ook het schrijven van Van der Leeuw had geen resultaat. Van Schendel heeft geen bijdrage ingestuurd.

Van Eycks echtgenote, mevrouw Nelly van Eyck-Benjamins

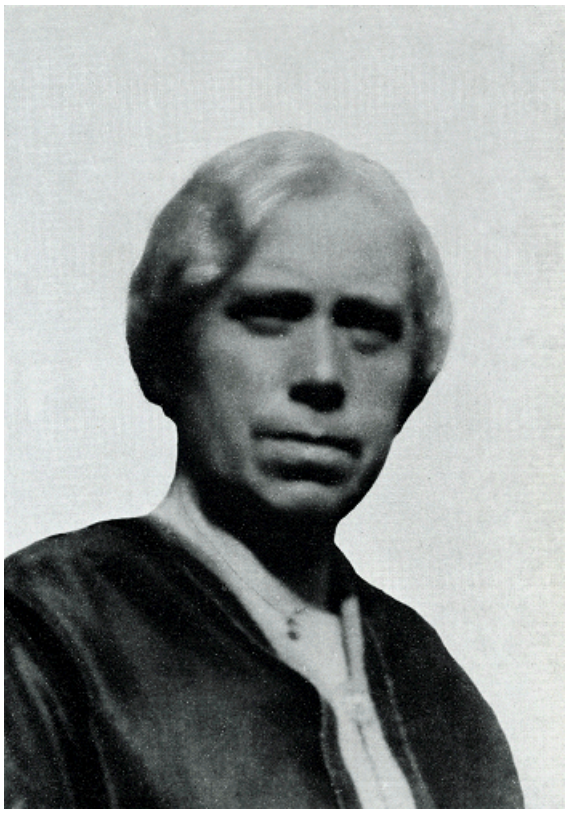

Van der Leeuws echtgenote, mevrouw Toos van der Leeuw-Kipp

L 41

Voorburg 7 November 1930

Beste vanEyck

Hierbij een opstel over Büchner of liever over Büchners Lenz.[473] Ik voor mij vind dat zijn mooiste werk en het is het minst bekende. Ik heb het stuk geschreven voor ik Gundolf las, en er later na lezing nog wat in veranderd en aan toegevoegd. In veel opzichten komt mijn meening over Büchner met die van Gundolf overeen, maar ik geloof dat ik Büchner meer liefheb. Trouwens dit kan ik ook zeggen inverband met alle romantici. Gundolf is door en door classicus, Goetheman; in zijn diepste hart voelt hij niet voor de romantici. Hij is eerlijk en probeert hun verdienste hoe langer [ho]e meer te benaderen en in zijn Romantiker beoordeelt hij ze dan ook al veel gerechter dan in zijn voorrede van de Romantikerbriefe en in zijn Shakespeare.[474] Knap en helder is en blijft zijn oordeel, maar van de liefde die hij zoo ruimschoots aan Goethe en George geeft, krijgen Schlegel en zijn volgelingen geen penning. Zoo is het ook Büchner vergaan. In zijn Shakespeare noemt Gundolf hem samen met een troepje prullen van wie hij zegt 'nicht die Kraft sondern die Schwäche ist die Mutter ihrer [*lees:* dieser] Uebertreibungen' en wat verder zegt hij van een dergelijk troepje waar hij Büchner onder brengt, dat hij niets van hun eerherstel wil weten. Ueberhaupt ist es ein Unsitte Leute, die in ihrem P[ri]vatleben unverdientes oder unmässiges Unglück gehabt haben, hinterher dadurch zu entschädigen, dasz man ihre Werke überschatzt [*lees:* überschätzt].'[475] Nu geeft hij Büchner dit eerherstel wel, maar of hij daarmee heelemaal over zijn oorspronkelijken weerzin heen is, weet ik toch niet.

Bij het schrijven van een schets als deze, merk ik toch weer duidelijk, dat ik absoluut geen criticus ben. Wat me plezier geeft in het schrijven van een dergelijk stuk is bewondering. Vandaar dat een studie bv over Traherne, waarbij ik heel weinig tegen te werpen heb me meer aanstaat dan een over Büchner waar ik uiteraard meer aanmerkingen moet maken. Toch blijft mijn hoofdgevoel bij zoo'n opstel: anderen iets mee te deelen van het genot dat ik bij het lezen van een schrijver gehad heb, vandaar ook dat de vertaalde fragmenten de hoofdschotel van het feestmaal behooren te vormen en geenszins de bepaling van den aard of de plaats van den auteur. Ik ben mij daar heel goed bew[u]st van, en heb me dan ook nooit van mijn leven op een leidersplaats gedacht, waar oprechte critici als jij en Verwey zoo op thuis hooren. Wat niet wegneemt dat ik van een heldere, mannelijke kritiek zeer genieten kan, hoewel ik liefde voor het

473 Zie noot 470.
474 *Romantiker-Briefe,* herausgegeben von F. Gundelfinger [eigenlijke naam van F. Gundolf], Jena, 1907. F. Gundolf, *Shakespeare und der deutsche Geist,* 2e Dr. Berlin, 1914.
475 De citaten kan men vinden resp. op p. 259 en 256.

onderwerp daarbij toch niet missen wil. Wat me dan ook de opmerking betreffende Gundolf in den mond heeft gegeven.[476]

Zie maar eens of dit Büchneropstel als ontb[o]ezeming genoeg waarde voor je heeft, om het als kritiek te verontschuldigen, en handel ermee naar je goed dunkt. In elk geval geloof ik dat mijn vertaling van Lenz wel goed is.

Dikwijls denk ik nog aan Londen, en ook aan onze gesprekken. Ik herinner me o.a. dat je de twee laatste regels van het vijfde couplet van mijn 'Vuur' aanhaalde 'Heb ik mij na dit kort gevecht op een zacht leger neergelegd',[477] in verband met ons gesprek over instinkten. Ja het is waar wat ik in dat couplet zeg, evengoed trouwens als in het laatste. Maar dit geldt uitsluitend voor het vuur, niet voor de andere elementen. Voor water, aarde en ether ben ik nooit terug geweken, integendeel[,]+ maar het vuur is het element waar ik het zwakste tegenover sta, vuur met bloed als zijn vloeibare gedaante. Lucht, aarde en vooral water zijn me altijd uitermate eigen geweest, maar het vuur is het zwakste in me, vandaar dat ik het in anderen het minst kan begrijpen, duizendmaal meer voor geestdrift dan voor hartstocht voel, en daarom ook mijn aanval op dat stuk van Geyl moest doen,[478] omdat een op een geestelijke waarde berustende religieovereenkomst[479] van meer waarde voor me is dan een meer op het bloed berustende nationaliteitsverbroedering. Maar je hebt ook volkomen gelijk met te zeggen, dat het in alle gevallen slecht is wát ook in je te laten afsterven. Ik geloof dan ook dat het voorlopig mijn taak is om weer een nieuwen weg naar dat vierde element te banen. Misschien zal ik een boek van vuur en bloed moeten schrijven. Hoewel vuur toch nooit mijn liefste element zal worden. Dat hoeft ook niet. Trouwens over het overheerschen van het een of het andere element in menschen zouden bladzijden vol te schrijven zijn, ook in verband met heidendom en Christendom [en] duizend andere dingen.

Ik vind het prettig dat ik me je nu in de stad, waar je in leeft voor kan stellen, in je autotje [*lees:* autootje] door het statige verkeer borend (want zelfs het verkeer is daar statig), of over een brugleuning gebogen naar de tooverpaleizen die door zon en mist uit doodgewone huizen worden geboren, uitstarend. Als ik hier niet woonde, zou ik in Londen willen wonen. [O]ok Toos heeft er een verrukkelijke herinnering aan mee naar huis gebracht.

476 In zijn artikel levert Van der Leeuw kritiek op Gundolf: 'In zijn boek "Shakespeare und der deutsche Geist", rekent Gundolf hem [Büchner] tot den nabloei der Stürmer und Dränger. In alle opzichten onderschatte hij hem toen nog. Nu geeft hij hem meer de plaats die hem toekomt, maar het lijkt me toch, dat, waar hij de "Ausdruckskràft" van Büchner hoog stelt, hij zijn "Ausdrucksgehàlt" te laag aanslaat'.

477 Het zesstrofige gedicht *Vuur* behoort tot de groep *De elementen* van de bundel *Het aardsche paradijs* .

478 In zijn briefkaart van 22 september plaatste Van der Leeuw een kritische opmerking t.a.v. Geyls stuk (zie noot 466). Zijn 'aanval' heeft hij wellicht mondeling gedaan tijdens zijn bezoek aan Van Eyck. In geschrifte althans heeft hij er zich verder niet over uitgelaten.

479 Van der Leeuw heeft 'religieverschil' veranderd in 'religieovereenkomst'.

Nog wat anders: Heb je wel eens wat van Abraham Kuyper gelezen? Toevallig kreeg ik iets van hem een rede over Bilderdijk onder oogen.[480] Kranig van stijl, op het oude testament gestoeld, zooals het proza van Taylor en Donne.[481] Niet zóo mooi natuurlijk maar toch goed: ‘'t Werd al één chaos, en over dien chaos spon 't rationalisme zijn gedachtewebbe, en in dat spinrag zat dan de trotsche redemensch op zijn trillenden troon.’ Of ‘in de kracht zijner dagen heeft hij uit oud-Delftsche kan, in fonkelenden alembiek, ons zijn echt Hollandsche taalbrouwsel, zoo donzig en zoo goudblond en zoo witschuimsch ingeschonken.’ Ik ga op de K B eens kijken of ik wat meer van hem machtig kan worden. We zijn zoo arm aan goed proza. Van goed proza gesproken wat is Verwey's vertaling van den Postwagen toch mooi, dat hoort tot de beste prozastukken, die we hebben.[482]

Je zit zeker in groote drukte. Gelukkig dat de typografenstaking perslot niet is doorgegaan, nu zal Leiding zeker wel op tijd verschijnen. Ja het is waar dat je heel veel doet vooral ook omdat je moeielijk werkt. Maar ik geloof toch ook dat je eerder van te weinig doen ziek wordt dan van te veel, vooral als het dingen betreft die je hart hebben.

Ik heb hier Theun de Vries op bezoek gehad.[483] Van tevoren heb ik zijn dichtwerk[484] nog eens overgelezen. Het is waar, heel goed van vorm, maar wat zal er uit groeien.[?]+ Zelf zegt hij ook dat dit alles zuiver puberteitswerk is, en het nog zal moeten blijken wat er zich uit ontwikkelen zal. Hij is een sympathieke, eenvoudige jongere, pas drie en twintig.[485] Hij maakt een uitermate zwakke indruk vooral ook lichamelijk. Hij lijkt vol goeden wil, ernst, maar zijn krachten?

Als je tijd hebt schrijf dan eens.

Hartelijk met Nellie en de kinderen ook door Toos gegroet.

je

AartvdL

480 *Bilderdijk in zijne nationale beteekenis,* rede gehouden te Amsterdam op 1 oktober 1906.

481 J. Taylor, 1613-1667, Engels schrijver en theoloog. Voor Donne zie noot 153.

482 Verwey's vertaling van De Quincey's *The English Mail Coach* (1849) is in drie gedeelten verschenen in Tw. Ts. 3 (1896-1897) II, p. 1-15, 16-43, 205-234 met als titel *De Engelse Postwagen van Thomas de Quincey*. In 1952 is de vertaling afzonderlijk te Utrecht verschenen, in een bibliofiele serie uitgegeven door de Stichting ‘De Roos’.

483 Theun de Vries schreef hierover in zijn *Meesters en vrienden,* Amsterdam, 1962, p. 109-115. Ook een *In Memoriam* in Den Gulden Winckel 30(1931), p. 97-98 van zijn hand bevat aardige bijzonderheden over zijn bezoeken aan Van der Leeuw.

484 Tot dan had Theun de Vries drie bundels gepubliceerd: *Terugkeer* (1927), *De vreemdeling* (1928) en *Westersche nachten* (1930), terwijl zijn eerste roman, *Rembrandt,* bezig was in tijdschriften te verschijnen.

485 Theun de Vries is geboren in 1907.

Zoo juist krijg ik dien bundel van 20 N. en Z.Ned. Verhalen thuis.[486] Wanneer je er zoo inkijkt lijkt het niet veel. Ook de voorrede van vWessem is wonderlijk. Hij eischt van den schrijver van een verhaal, dat hij neutraal blijft, slechts bericht; een soort reportage dus 'van de naakte werkelijkheid'.[487] In verband hiermee dacht ik aan een uitspraak van den altijd zoo juist bepalenden Valery: 'Rien de plus morbide en soi, rien de plus ennemi de la nature, que *de voir les choses comme elles sont*. Une froide et parfaite clarté est un poison qu'il est impossible de combattre. Le réel à l'état pur arrète instanta[né]+ment le coeur.'[488] etc.

Ik kreeg van Nijgh bericht dat De kleine Rudolf voor verzenden gereed ligt. Zoodra ik het boek krijg zend ik je een exemplaar. Ben benieuwd hoe het er uit ziet, hoop er het beste van. -

L 42

briefkaart

poststempel:
Voorburg
10.Xi.9n
1930

Dr P.N. van Eyck
49 Russell Gardens
Golders Green
London *NW* 11
England

Voorburg
West Einde 140
Holland

Voorburg 9 November 1930

Beste vEyck
Hierbij dan het boek. Zooals je al vreesde is het allesbehalve fraai van kleed

486 C. van Wessem, *Twintig Noord- en Zuid-Nederlandsche verhalen,* Utrecht, 1930, Erven J. Bijleveld. Van Van der Leeuw was in deze bundel het verhaal *Het landpad* opgenomen, dat hij op verzoek van Van Wessem had geschreven. Het is herdrukt in *Vertellingen* (1935).

487 Constant van Wessem maakt in zijn 'Inleiding' scherp onderscheid tussen 'verhaalkunst' en 'vertelkunst'. 'De benaming vertelling verraadt reeds, dat er een verteller aan het woord is, die het gebeurde als gebeurtenis daardoor op het tweede plan brengt. Het verhaal echter is niet de kunst van vertellen, maar van berichten, van mededeelen. Het verhaal is de gebeurtenis zelf, in een scherp, exact geschreven stuk proza medegedeeld. In de vertelling passief wordt zij in het verhaal actief.
In dit wezenlijk onderscheid tusschen verhalen en vertellen nu ligt feitelijk de geheele kentering besloten, die zich in de moderne literatuur voltrekt'.

488 Citaat uit *L'Ame et la Danse,* in *Oeuvres,* Dl. 2, p. 167-168.

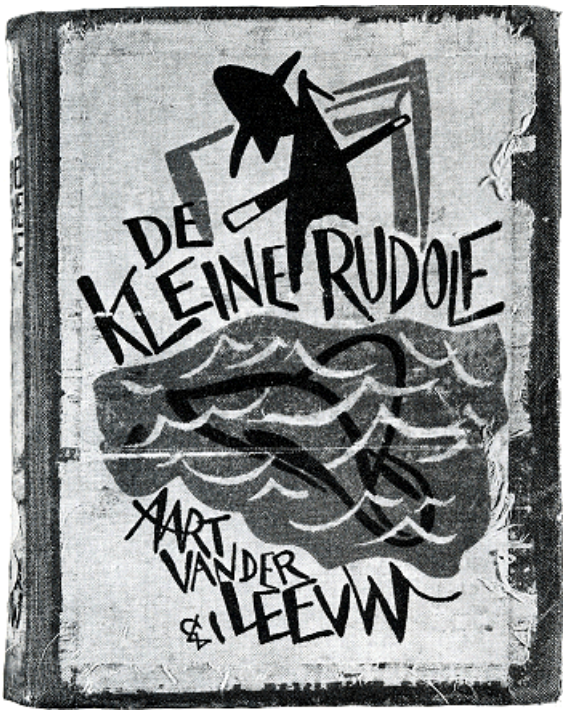

Eerste druk met bandontwerp van Leo Gestel, 1930

geworden: die verzopen hoed en vooral die bezopen naam van me.[489] We zullen maar denken dat het toch vooral een humoristisch boek is en dus de zaak maar met h[u]mor opvatten. Het ongeluk is dat ik geen boekversierders ken en dus de zaak wel over moet laten, ook komt er dit nog bij dat ik wel het schrijven maar niet het uitgeven van een boek prettig vind. Lag het aan mij dan schreef ik liefst alleen voor robin-redbreast and the wren.[490] Vandaar dat ik op dit gebied dan ook niet waakzaam genoeg ben.

Ik ben heel verlangend je oordeel te hooren. Ik vermoed wel, dat mijn verkenningen van de maatschappelijke wereld nu[491] afgeloopen zijn. Misschien wel geeft het probleem in het laatste hoofdstuk weer een w[e]g aan.[492] Met ons beider hartelijke groeten ook aan je vrouw

je
AartvdL

E 30

machineschrift; papier zonder gedrukt briefhoofd met de pen verbeterd.

29 November '30

Beste van der Leeuw,

Daar ben ik eindelijk. Ik zal zoo wel eens meer begonnen zijn. Het uitblijven der aflevering zal je hebben doen vermoeden dat alles niet zoo gemakkelijk gegaan is, als wenschelijk geweest ware. Ik heb[493] veel langer noodig gehad voor mijn stuk over Nine[494] en daar ik natuurlijk telkens binnen een paar dagen nu werkelijk het einde nabij droomde, heb ik ook geen uitweg kunnen zoeken door een vel minder te geven en mijn stuk te supprimeeren, iets wat ik trouwens slechts met bloedend hart gedaan zou hebben, daar ik nu eenmaal bepaalde dingen te zeggen heb en ik dus niet een aflevering behoor voorbij te laten gaan zonder zelf mijn kroniek bijgedragen te hebben. Evenwel, het is gister drie weken geleden dat ik twee derde van mijn kroniek zond en drie weken hadden niet noodig behoeven te zijn om de aflevering, die op de kroniek en mijn aan-

489 Boven de titel, in grote bruine kapitalen van ongelijke groote, hangen aan een spijker in een blauw raam enkele kleren, bruin van kleur. Tussen de titel en de auteursnaam ‘Aart van der Leeuw’, typografisch identiek aan de titel, is blauw water, waarin de bruine kontouren van een zinkende flambard. De band zelf is geel. Het bandontwerp is van Leo Gestel.

490 Zie: John Webster, *The white devil.* Act V, sc. 4, v. 93.

491 Van der Leeuw heeft ‘niet’ gewijzigd in ‘nu’.

492 In zijn brief van 19 april 1930 heeft Van der Leeuw dit probleem als volgt omschreven: Rudolf ‘vindt de heilige drievuldigheid van het aardsch geluk: vrouw, kind en een stuk grond maar hij staat dan nog voor de onafwendbaarheid van het eindelijk verlies ervan. Met die vraag eindigt het boek’.

493 ‘-je wellicht gedacht hadt en er’ is veranderd in: ‘wenschelijk geweest ware. Ik heb’.

494 In ‘Literaire Kroniek’ VI in de novemberaflevering van Leiding 1930 behandelde Van Eyck Nine van der Schaaf, *Naar het Onzichtbare,* Santpoort, 1929, C.A. Mees.

teekening na kant en klaar was, af te krijgen. Het moest nu juist zoo treffen, dat de drukker langzaam was. Als het resultaat nu maar goed is en de aflevering, de kroniek als de schuldige in het bijzonder met instemming gelezen kan worden! Intusschen heeft dat langere werken aan de kroniek mij heel wat ander werk doen uitstellen, dat ik daarna moest afdoen. Ik ben er nog niet mee klaar hoewel er nu al weer ruim een maand voorbij is van de twee, die ik anders voor de volgende aflevering heb. In de eerste plaats moet ik je hartelijk danken voor je boek met deszelfs opdracht.[495] Ik heb het nog niet kunnen lezen, daar alle rust mij ontbrak om een werk van iets grootere omvang te lezen, maar ik zal het zeker zeer spoedig doen want daar ben ik uiterst verlangend naar. Eén mooie rustige dag, dan doe ik het. Je stuk had ik al vroeger ontvangen. Ik heb het een paar dagen geleden voor het eerst, en van morgen voor de tweede keer gelezen. Ook daarvoor mijn hartelijke dank. De eerste keer dacht ik, dat ik het je eerst nog even zou terugzenden om de artikel-draad iets sterker te doen uitkomen. Van ochtend was ik frisscher en zag ik, dat ik het, door zelf in de tweede helft hier en daar een paar woorden tusschen te voegen iets meer het karakter van een tegelijk inlichtend èn karakteriseerend artikel kon geven dan het nu heeft. Je zult zien dat het slechts een handjevol woorden zijn die je trouwens zoo je wilt door andere vervangen kunt. Ook heb ik een paar germanismen gewijzigd, waartegen je zeker geen bezwaar hebt. Graag zou ik zelf het, liever dan met een aanhaling, nog met een paar zinnen van jezelf tot karakteriseerende samenvatting, hetzij ten aanzien van Lenz alleen, hetzij ten aanzien van het verband tusschen Büchner zelf en zijn novelle zien eindigen. Misschien kun je daar nog eens over piekeren en mij dan iets zoodanigs toezenden of desnoods later in de proef bijschrijven. Dat zou het stuk toch meer de afsluiting van een klein essai over Lenz dan van een aantal aaneengeregen fragmenten geven, waardoor twee voordeelen vereenigd worden. Ook bij Traherne hadt je zoo iets, en aan die vorm geef ik de voorkeur. Ik ben je verder heel erkentelijk voor je arbeid en hoop je na niet al te lange tijd weder tot ander aan te porren. Denk ondertusschen over Kafka en Bertrand.[496] Als het eenigszins kan plaats ik het in het Januari-nummer, maar het zou ook Maart kunnen worden.[497] Och dat je mij gedichten kondt sturen! Ik heb er nog geen voor het volgende nummer! Met je boek wensch ik je van harte geluk. Ik hoop dat het succes van De Speelman er door nagebootst zoo niet overtroffen wordt. De band kan mij niet erg bekoren, vooral niet omdat hij a priori een verkeerde voorstelling van Rudolf moet geven, als deze ten minste ook in het vervolg van het boek aan de in het

495 De opdracht is door Van der Leeuw zelf geschreven in het exemplaar dat hij Van Eyck zond.

496 Tijdens het bezoek van Van der Leeuw aan Van Eyck in Londen is blijkbaar ook gesproken over artikelen, die Van der Leeuw zou wijden aan F. Kafka (1883-1924) en A. Bertrand (1807-1941).

497 Het artikel (zie noot 470) kón in het januari-nummer.

eerste hoofdstuk opgewekte voorstelling getrouw blijft. De bandteekening is juist een eindje te veel naar de eene kant, vindt je niet? Ik zou beslist vragen, die band bij een herdruk door een ander te vervangen. Dergelijke afficheachtige[498] luidruchtigheden passen toch niet zoo erg bij jouw werk, vind ik. Voor het overige, beste vriend, als je mij nog ooit een boek ten geschenke zendt, pak het dan in 's hemelsnaam beter in, want een stukje golfpapier van de zelfde grootte als het boek is niet voldoende. Ik kreeg het in volgens mijn gevoeligheid jammerlijke staat, heb echter nog geen tijd gehad er - door het in mijn binderspers allerlei listige samenpersingen te doen ondergaan - weder een zuiverder staat van ongereptheid in op te wekken, zoo dit mogelijk is. Het is niet om een gegeven paard in den bek te kijken dat ik dit schrijf, maar als voorzorg voor de toekomst. En nu moet ik eindigen. Schrijf mij maar eens gauw als antwoord op deze, en over de aflevering. Je weet hoe graag ik (je) brieven krijg. Ons beider hartelijke groeten aan jullie beiden,

je toegenegen
PN.

Naast de ondertekening heeft Van Eyck geschreven:
(Ik imiteer jou: je begroet mij met mijn achternaam, maar teekent met je eigen voornaam [)]

L 43

Voorburg 6 December 1930

Beste vEyck (of liever Piet of Pierre wat is eigenlijk je officieele voornaam ja gezelliger vind ik het om je daarbij te noemen).

Je hebt wel gelijk wat het eind van mijn Büchneropstel betreft; toen ik het stuk Toos voorlas, maakte ze dezelfde opmerking, maar ik hield dít einde, omdat ik er zoodoende nog meer den nadruk op wilde leggen, dat de aangehaalde vertalingen het voornaamste bestanddeel van het opstel waren. Ik zend je hierbij nog een ander slot. De geheele laatste aanhaling vervalt dan, en ‘en juist in dezen vorm...’ volgt dan direkt achter: ‘ordeloosheid worden weergegeven’. Kijk maar wat je ervan denkt en breng er veranderingen in aan, die je noodig vindt. Ik zie dan alles wel bij de proef en kan het geheel op mijn gemak nogeens nagaan.

Wat spijt het me, dat mijn kleine Rudolf zoo gehavend is overgekomen. Verschijnt er een tweede druk (het boek schijnt wel te gaan) dan zal ik zien het bandje veranderd te krijgen,[499] en stuur ik je een nieuw exemplaar. Of wil ik er dan liever een op geschept vGelder laten drukken voor je? Er zijn menschen,

498 Van Eyck heeft ‘luidruchtigheden’ versterkt door er ‘afficheachtige’ aan toe te voegen.
499 De tweede druk kwam reeds begin 1931, echter met dezelfde band als de eerste.

die het bandje goed vinden. Ik niet. Bovenal is het me te veel illustratie. In het boek komt voor dat een hoed verdrinkt en dat Rudolf zichzelf aan een spijker ophangt,[500] dat is op den band weergegeven. (Uiteraard spelen kleeren een grooten rol in mijn boek, omdat ze de voornaamste middelaars zijn tussc[he]n de natuurlijke gestalte van den mensch en de samenleving, en het hier waar is, dat kleeren den man maken.) Maar hoe het zij illustratie op een bandje mondt me niet; en zooals je zegt, Gestel's Rudolf is mijn Rudolf niet.

Ik heb je stuk over Nine vdS. met belangstelling en instemming gelezen. Alleen zou ik dit willen vragen: Is haar poezie wel poezie? Valéry deelt uitingen als zijn 'Comme au bord de la mer' en 'Psaume sur une Voix' met bedoeling bij zijn proza in.[501] Wat vorm betreft zijn die verwant aan de gedichten van Nine vdS. Ik weet niet, ik heb altijd moeite met haar vorm, en wat het proza van een zinrijk verhaal als de Uitvinder aangaat, ook daarover zou ik veel vragen kunnen stellen.

In Jacques' vroegere verzen was al[t]ijd iets ontroerends alsof hij de dingen door tranen gezien had, me dunkt zijn wanhoop is droger geworden en daardoor hopeloozer.[502]

In de volgende Leiding krijgen we vEeden immers?[503]

Komen er nog wat nieuwe abonnees bij?

Verzen ja, als ik ze had gingen ze naa[r] Londen naar een god, die zooals ik in de krant lees in de nevelen troont, al is hij ook een andere dan de Amersfoortsche.[504]

Beiden ook door Toos hartelijk gegroet

je

Aart

500 Dit gebeurt in het zesde hoofdstuk 'Uit de hand gegeven', waarin Rudolf voorbereidingen treft voor zijn huwelijk met Jeanne.

501 *Comme au bord de la mer* en *Psaume sur une Voix* maken deel uit van *Tel quel,* in *Oeuvres,* Dl. 2, p. 668 en 682.

502 Van der Leeuw doelt hier op twee gedichten van J.C. Bloem, *Het oude kerkje* en *Bezinning,* die Leiding in het november-nummer van 1930 bracht. Ze werden opgenomen in de bundel *Media Vita* (1931); zie J.C. Bloem, *Verzamelde gedichten,* Amsterdam, 1965, p. 124 en 126.

503 Van der Leeuw bedoelt natuurlijk de behandeling van Van Eeden in het kader van *Een halve eeuw* . Dit werd echter in de tweede jaargang niet voortgezet. Wel publiceerde Van Eyck in januari het eerste deel van een studie over Slauerhoff. Het tweede en laatste deel volgde in maart. De reeks 'Literaire Kroniek' heette in de tweede jaargang 'Verschijningen en Verschijnselen'.

504 De N.R.C. van zaterdag 6 december 1930 meldde onder de berichten uit Engeland, dat het Kanaal en de kusten van Dover en Oostende 'In den mist' verdwenen waren. Ook Londen lag in mist gehuld, die zo dicht was, dat de scheepvaart tussen Engeland en het kontinent volkomen gestremd was. Van der Leeuw zinspeelt hier tevens op een zin uit Van Eycks kroniek over *Vernieuwingen* van H. Roland Holst. Zie Van der Leeuws brief van 17 juni 1930 en noot 437.

E 31

briefkaart

poststempel:
Golders Green NW 11
11.30 PM
7 JAN
1931
Mr. Aart van der Leeuw
Westeinde 140
Voorburg
Holland.

7/1/31

Beste Aart, ik heb tot heden onverdroten en week in week uit aan Slauerhoff gezwoegd, die ik nu over 2 dagen klaar hoop te krijgen. De afl. zal dus wel wat te laat komen. Maar ik begin onmidd. daarna met een kleine kroniek voor 't 2e nummer, òf over Marsman, òf over jouw boek,[505] helaas nog altijd niet gelezen. De dag breekt nu echter eindelijk aan. Lukt dat, dan ben ik met het 2e weer op tijd. Je stuk heb ik in proef met voldoening doorgekeken. De verandering van het eind, het hier en daar even meer naar voren halen van een draad hebben het veel goed gedaan, vind je niet? Dank je dus wel voor dat slot, hoor! Nijhoff noemt ‘Het Landpad’ een ‘prachtige vertelling’.[505a] Waarom heb je die niet eerst even door mij laten plaatsen! En waarom schrijf jij, wanneer jij om zoo te zeggen op bestelling ‘prachtige vertellingen’ kunt schrijven, niet ook eens een prachtige vertelling op *mijn* bestelling! Na Jan. heb ik geen proza meer.[506] En poezie heb ik alleen van Jacques en Nine, die ik op 't oogenblik nog niet plaatsen kan[507] en een paar dingetjes van mij zelf + de herschreven Sterren die ik nog niet plaatsen wil, in Jan. ten minste niet. Ik bestel dus een vertelling.[508] Laat

505 Behalve het tweede deel van zijn studie over Slauerhoff stond er verder niets van Van Eyck in het maart-nummer. Hij heeft *De kleine Rudolf* wel besproken, een aantal maanden later, in het kader van *Aart van der Leeuw's ontwikkelingsgang,* en wel in het vierde hoofdstuk daarvan.

505a In zijn bespreking van *Twintig Noord- en Zuid-Nederlandsche verhalen* in De Gids, januari 1931; *VW* 2, p. 642-644.

506 In maart bevatte Leiding geen verhalend proza. Het mei-nummer bracht *De stomme dingen* van Elisabeth Zernike, waarvan in juli het slot volgde. De laatste twee afleveringen van het tijdschrift verschenen eveneens zonder verhalend proza.

507 Het kon blijkbaar toch! Van Nine van der Schaaf stond in Leiding jan. '31 het gedicht *Witte vogel* en van J.C. Bloem *Hart en wereld* . In hetzelfde nummer plaatste Van Eyck toch ook een gedicht van zichzelf: *De verkondiging* . De herschreven *De Sterren* nam hij niet op in Leiding; zie ook noot 222. Daarna heeft er nog slechts in de juli-aflevering poëzie gestaan, en wel vier gedichten van Nine van der Schaaf: *Strijders, Wording, Droomvaart* en *Zielsbegeeren* .

508 Van der Leeuw heeft deze vertelling op bestelling niet meer geschreven.

je vrouw nu maar zorgen dat de bestelling uitgevoerd wordt. Heb je al kritieken over Kl. Rudolf?[509] Wat zei Verwey er van? Schrijf nog eens aan ondergeteekende hard-werkende, of liever ploeterende banneling.

Hart. van beiden aan beiden

je

PN

In de rechter marge heeft Van Eyck geschreven:

Allerbeste wenschen voor beiden met 1931

Deze briefkaart besluit de briefwisseling tussen Aart van der Leeuw en P.N. van Eyck. Diens 'beste wenschen' gingen niet in vervulling. Begin februari werd Van der Leeuw ziek. Hij kreeg longontsteking, gevolgd door pleuritis. Hij overleed op vrijdag 17 april en werd de 21e te Voorburg begraven.

509 Tot dan toe was er alleen in de N.R.C. van 12 november 1930 door Albert van Waasdijk een lovende kritiek geschreven, waarin deze ook gunstig oordeelde over het uiterlijk van het boek.

Bijlagen

Bijlage I

Dirk Coster over Aart van der Leeuw in de ‘Inleiding’ van *Nieuwe Geluiden,* tweede druk:

‘Van Jacob Israël de Haan terug naar Aart van der Leeuw, het is een terugkeer, een weeropstijgen vanuit donkere spelonken naar een klein park, dat in het zonlicht leeft. Het is geen groote openbaring der natuur, dit kleine park en de vegetatie is er dikwijls precieus gesnoeid en versneden volgens een bedachtzaam aesthetisch recept. Maar desniettemin heeft Aart van der Leeuw het Romantisch verlangen op persoonlijke wijze weten om te zetten tot een kunstzinnige en lieflijke pastorale. Het psychisch conflict is gering in deze kunst, en dus is haar rhythme niet zeer sterk, en het visioen niet zeer dwingend of scherp-gekerfd. - Maar deze betrekkelijke zwakte is vol bekoring van weemoed, van godsdienstige bezinning en welschapenheid. Gaarne zwerft [in 3e en latere drukken: “zweeft”] deze fantasie uit in een gedroomd Griek Arcadia, dat dan echter als 't ware in Empire-stijl verzacht wordt, gaarne begeeft zij zich ook de Hollandsche natuur in, wier strenge wijdten zich dan idyllisch verengen. Het meest verrassend wordt deze kunst, wanneer zij zich wendt tot de dingen van het dagelijksche leven, en deze ziet met oogen die nog vol van een zachte verledensdroom zijn, - tot welk een plechtig-antieke handeling bij voorbeeld wordt het maken van een ledikant! -’

De 3e druk (1927) heeft dezelfde tekst. In de 4e druk (1932) is de tekst op enkele plaatsen herzien en aangevuld:

‘Van Jacob Israel de Haan terug naar Aart van der Leeuw, doet aan als een weeropstijgen uit donkere spelonken naar een klein park, dat groen en fonkelend in het zonlicht leeft. Het is geen grootsche openbaring der natuur, dit kleine park, en de vegetatie is er dikwijls precieus [in de 6e druk: “gekunsteld”] gesnoeid en versneden naar een bedachtzaam aesthetisch recept. Maar desniettemin heeft Aart van der Leeuw ook in zijn poëzie, die zich veel minder krachtig en gevariëerd ontplooide dan zijn proza, het romantisch verlangen op geheel persoonlijke wijze tot plastiek weten te brengen. Het zette zich namelijk om tot een liefelijke en kunstzinnige pastorale: de wereld verschijnt als een schoone tuin waar het goed is te droomen van God, de geliefde en het schoonere verleden. Het psychisch conflict is gering in deze kunst, en dus is haar rhythme niet zeer sterk, en het visioen niet zeer dwingend, of scherp gekerfd. Maar deze betrekkelijke zwakte is vol bekoring van weemoed, godsdienstige bezinning en zielszuiverheid. Een zachte dorst [in de 5e druk: “Een zacht dringen”] naar steeds meer schoonheid gaat er harmonisch samen met een edele [in de 5e druk: “blijde”] dankbaarheid voor alles wat in deze wereld, in het huis en in de natuur, reeds schoon is en geurt en welluidt. Gaarne zweeft deze fantasie uit in een Grieksch Arcadia, dat dan altijd als 't ware in Empire-stijl verzacht wordt

["dat..wordt" niet in de 5e druk], gaarne dwaalt zij ook door de Hollandsche natuur, wier strenge wijdten zich dan idyllisch verengen [in de 5e druk: "verzachten in den gulden rust van een zomerdag"]. Het meest verrassend echter wordt deze kunst, wanneer zij zich wendt tot de dingen van den dag en deze ziet met oogen die nog vol zijn van den schoonen verledensdroom: tot welk een plechtig-antieke handeling bij voorbeeld wordt het maken van een ledikant, of het opbinden van Oost-Indische kers, of de laatste stalinspectie van den landman voor het slapen gaan. Hier verschijnt, in den droom [in de 5e druk: "blik"] van een edel mensch en dichter, deze oude wereld met haar bekende voorwerpen plotseling wonderlijk verjongd, en sprekend en helder ["en helder" niet in de 5e druk] en onschuldig als op den eersten dag van haar schepping [in de 5e druk: "onschuldig. Iets van het licht van den "gouden tijd" lijkt er om heen te staan"]'.

Zoals is aangegeven, zijn er in de 5e druk (1941) een paar wijzigingen aangebracht. De tekst van de 6e (1970) is identiek aan die van de 5e druk behalve het woord 'gekunsteld' in de tweede zin, dat 'precieus' vervangt.

Bijlage II [510]

[1] *J.C. Bloem aan P.N. van Eyck*

Beste Piet

Alvorens met vacantie te gaan wil ik je toch nog even schrijven. Je stuurde mij de vorige week je stuk uit de W.M. [*lees:* Witte Mier] en ik vermoed, dat je daarover dus iets van mij wilt hooren. Ik zal trachten, dat zoo gematigd mogelijk te zeggen: ik heb trouwens al lang genoeg over de kwestie nagedacht.

Ik [h]eb je polemiek met de Gids redactie van den beginne af aan weinig hoog gevonden, vooral voor iemand, die zich altijd zoo dichter voelt als jij. Wanneer ik merk, dat men mij ergens niet graag ziet, dan weet ik niet hoe gauw

510 De brief van J.C. Bloem, - gedateerd: Rotterdam, 16 October 1925 - waarin de zinsnede voorkomt: 'Maar je bent nu eenmaal een geboren querulant' is in een zeer scherpe toon gesteld en bevat vele verwijten aan het adres van Van Eyck. Wanneer te zijner tijd de, slechts eenzijdig bewaarde, briefwisseling tussen Bloem en Van Eyck in de openbaarheid zal komen, zal men kunnen konstateren dat deze brief beslist niet bepalend is voor het doorgaans vriendschappelijk karakter van de relatie Bloem-Van Eyck. Intussen laten deze brief en de brieven van Coster (*Bijlage* III) een geheel ander licht schijnen over de Gidskwestie en vooral over de positie en de mening van Van Eyck daarin dan de brieven van deze en van Van der Leeuw doen. Tot nu toe was alleen Van Eycks visie bekend. Andere briefwisselingen, bijvoorbeeld die tussen A. Roland Holst en Van Eyck, zullen meer gegevens moeten verschaffen, op grond waarvan een objektievere kijk op toedracht en achtergrond mogelijk zal zijn. De transkriptie van de brief van Van Eyck aan Bloem berust op een doorslag van het getypte origineel. Boven de brief heeft Van Eyck 'verzonden' aangetekend.

ik de beenen zal nemen en blijf niet wachten, tot men mij bij de kraag grijpt en de deur uitzet. En mocht dit toch gebeuren, dan ga ik niet op de deur bonzen en aan de bel rukken. Maar je bent nu eenmaal een geboren querulant, en ik vond dit zeker wel kleingeestig van je, maar ook niet meer, want er zijn van de zijde van de Gids-redactie, en speciaal Colenbrander, ook fouten begaan.

Van je stuk in de W.M. ben ik echter bepaald geschrokken, omdat ik niet dacht, dat jij, dien ik, hoeveel eigenaardigheden je ook moogt hebben, altijd als een behoorlijk [men]sch heb leeren kennen.[511] Voor die aanval op de poëzie van Roland Holst, waarmee het eindigt, is maar een woord: onwaardig, en dat is nog veel te zacht.

In de eerste plaats is Jany gedurende dit heele conflict even aardig voor je geweest, terwijl jij hem met ellenlange raisonnementen overstroomde, en dit verdient wat beters dan bijv. een insinuatie op pag 33i(noot).[512] Verder vind ik het uiterst smakeloos, een aanval te doen op een dichter in wiens schaduw je niet kunt staan en nooit zal kunnen staan (en dat weet je zelf bliksemsch goed, al wil je het je misschien niet bekennen). Ten derde: dit wordt nog smakeloozer, voor wie weet, hoe je altijd naar waardeering van Jany hebt gehunkerd: ik herinner me nog, hoe blij je was, toen het twee jaar geleden in Bergen wat scheen te vlotten. En ten slotte: de aanval is er zoo volkomen met de haren bijgesleept. Hij heeft met je ruzie met de Gids-red. niets te maken, 't is niets dan een minderwaardige uiting van machtelooze woede.

Ik kan mij haast niet voorstellen, dat er niet eens een tijd zou komen, waarop je dit niet zelf zoudt inzien: het is zoo meer dan evident, en zelfs wanneer ik in aanmerking neem je noodlottige neiging tot zelf*rechtvaardiging,* die je zelf*critiek* zoozeer in den weg staat, dan geloof ik toch, dat er een oogenblik zal ko[men], waarop je je diep zult schamen over je schandelijke gedrag tegenover Jany. Het zal mij een bijzonder genoegen zijn, dan onze vriendschappelijke betrekkingen te hernemen, die ik dan ook alleen maar als onderbroken, niet als verbroken hoop te kunnen beschouwen.

Geloof mij met hartelijke groeten aan Nelly en de kinderen

tt
Jacques

Rotterdam
i6 October i925

511 Deze zin is niet afgemaakt.

512 In zijn verweerschrift (zie: noot 84) schrijft Van Eyck op p. 330-331: ‘Wat de heer R.H. betreft is nu duidelijk gebleken dat deze, hoewel mij persoonlijk schrijvende dat de heer C. zich natuurlijk vergist had, tot drie maal toe, zonder protest en zonder zich tegenover mij te rechtvaardigen, toeliet dat de redactie mij ook namens hem op de meest onheusche wijze de erkenning van die vergissing onthouden bleef. Het is treurig, dat een dichter zich in zulk geknoei zoo laf en daardoor zoo dubbelhartig heeft laten betrekken’. Hierbij tekent Van Eyck in een noot aan: ‘Ter vergadering, waarop besloten is de afspraak met mij ongedaan te maken, is, naar ik verneem, de heer R.H. niet verschenen’.

[2] *P.N. van Eyck aan J.C. Bloem*

19 October 1925

Beste Jacques,

Je, verkeerd geadresseerde, brief heb ik van morgen ontvangen, en daar ik tegenover jou niet geheel zwijgen kan, wil ik hem onmiddellijk even beantwoorden. Als alles wat je in Januari over mij zeide, is hij in iedere zin en in ieder zinsdeel een fantastische karikatuur van mijn persoonlijkheid, van de werkelijkheid, en van de waarheid. Maar zoo er, behalve je verblindheid, waaraan je maar gedeeltelijk zelf schuld bent, één ding vaststaat, dan is het, dat *jij* te goeder trouw bent. D.w.z. dat je, je geloof in de door je zelf geteekende karikatuur eenmaal aangenomen, gelijk hebt, ja, dat er iets waardeerbaars in ligt, om die karikatuur zoo verontwaardigd aan te vallen. Dus, - al betreur ik dat je het gebouw van je loyauteit aan de eene vriend op zoo wankele basis als de blindelings verwoeste, feitelijk verraden loyauteit tegenover de ander staat - de zaak zóó ziende en jou kennend, is het mij onmogelijk boos op je te zijn. Aan de andere kant echter is het mij eveneens onmogelijk tegen die ongeloofelijke agglomeratie van onjuistheden en onwaarheden, van misvattingen en misleidheden, die je brief voor mij opstapelt, te reageeren. Tegen zoo iets vecht men niet. Wat het zakelijke betreft, in het gedrukte heb je alles wat een rechtschapen man noodig heeft om daarover tot een oordeel te komen, van het oogenblik af dat in het persoonlijke de nevels van onwaarheid en onmenschelijkheid opgetrokken zijn. Wat dat persoonlijke betreft, zal ik je, naar aanleiding van je allerlaatste ergernis, ter wille van het verleden, één enkel ding vragen. Dit: is het een aanval op de schoonheid van een zonsondergang hem een zonsondergang te noemen? De vaststelling dat een eerste morgenschemering in ieder geval het begin van een nieuwe dag is, beteekent die dat de eerste morgenschemering schooner is dan de zonsondergang? Ziehier, en dat is het eenige juiste inzicht, dat geheel mijn gevoelens weergeeft; het oordeel van Aart van der Leeuw: ‘Ja, je *moest* je oordeel over Holst's werk er bij halen, daardoor verkrijgt je stuk eerst zijn ware belangrijkheid en wordt het van een twist opgeheven tot een strijd over oud en nieuw. Dat is de strijd trouwens van het begin af aan geweest, alleen de strijdmiddelen van je tegenpartij deugden niet, en verzinnebeeldden een zwakke positie. Het is een fout geweest van Holst dat hij je voor De Gids gevraagd heeft, hij heeft niet ingezien dat hij een vijand in zijn vesting haalde. Ook is het jouw minst sterke punt dat je op zijn verzoek bent ingegaan. Blijkbaar doorzag je toen niet genoeg op welke plaats de Gids stond, en hoe onmogelijk het zou zijn om hem daaraf te brengen. Aan den anderen kant: je wilde je uiten in het openbaar en nam de gelegenheid ertoe voorlief. Je wàs een vijand en verwachtte als vriend behandeld te worden. Jij hebt een natuur, die ook bij lijfsgevaar met open vizier wil strijden. Hoe weinigen zijn zoo. Mijn verontwaardiging over de behandeling die je moest ondergaan wordt getemperd door de overweging dat eigenlijk niet anders verwacht kon worden’. Misschien kun je deze dingen, mijn vraag, en dit oordeel van van der Leeuw, al stamt dit niet uit het kliekje, als uitgangspunt voor een exploratie naar de waarheid gebruiken. Het is niet onmogelijk, dat je

op eenig punt van die ietwat moeizame weg tot het besef komt, dat je ten onrechte tot nu toe nagelaten hebt, alvorens een oordeel te vellen, en alvorens *zulk* een oordeel te vellen nauwkeurig te onderzoeken, welke feiten, overwegingen en commentaren *ik* aan te brengen had en heb tegenover de feiten, overwegingen en commentaren - ik ken hen door vrienden - van Roland Holst. Mocht je er dan toe overgaan je tot mij te wenden - je zult dat als eerlijk man natuurlijk onmiddellijk doen - en ruiterlijk erkennen dat niet ik mij over mijn van de eerste tot de laatste letter waardig stuk tegen onwaardige vijanden (een stuk waarin ik Holst persoonlijk gespaard heb), maar dat jij, nu de karikatuur een karikatuur bleek, je over deze laatste brief te schamen hebt, dan zul je mij bereid vinden je te helpen en ontsla ik je van de schaamte.[512a] Misschien zou het je reeds van dienst zijn wanneer je naast dit antwoord jouw brief, waarvan ik je een copij ter latere herdenking meezend, eens aan bijvoorbeeld je moeder voorlegde, en haar vroeg welke indruk deze twee brieven, zoo, zonder meer, met elkander vergeleken, op haar maken. Wanneer je je herinnert welk gevoel ik vroeger in mijn gedicht Voor de Reis uitdrukte, en bedenkt dat dergelijke gevoelens niet noodzakelijk door een pijnlijke behandeling vernietigd worden, kun je wellicht begrijpen, waarom ik twee jaar geleden over een ontwaakte hartelijkheid in Roland Holst verheugd was. Op dezelfde wijze wensch althans ik ook ten opzichte van jou aan het verleden trouw te blijven. Er bestaat voor mij, tegenover zoowel Holst als jou, maar vooral tegenover jou maar één blijvende houding. Zij wordt volmaakt uitgedrukt door deze verzen van Coleridge die mij de laatste weken voortdurend door het hoofd zingen:

> Old Friends burn dim like lamps in noisome air.
> Love them for what they are nor love them less
> Because to thee they are not what they were.

Geheel je
[P.N. van Eyck]

P.S. Ik moet hier één ding aan toevoegen. Je spreekt van een insinuatie op bl. 331, noot. *Is* Holst op de bewuste redactievergadering geweest, ja dan neen? Het tweede hoorde ik van Gerretson, die het uit een gesprek met Coster, Nijhoff en de Meester zeide te hebben. Is Holst er niet geweest, en heeft hij er dan ook niet tegen geprotesteerd, dat men een zoo belangrijke beslissing in de afwezigheid van de redacteur voor poezie genomen heeft, bloos dan over dat woord insinuatie, herlees mijn stuk, en vraag je af, welke andere woorden Holst's gedrag verdient dan juist die die ik gebruikte: lafheid en daardoor dubbelhartigheid. Is Holst wel op de vergadering geweest, meld mij dat dan even. Hoewel ik mij alleen met eenige weerzin tot Greshoff wend, zal ik De Witte Mier dan een geteekende rectificatie zenden.

512a Na ‘te schamen hebt’ is ‘tot op het vlees van je ziel’ doorgestreept. Van Eyck heeft ‘en ontsla ik je van de schaamte’ toegevoegd.

Bijlage III [513]

[1] *Dirk Coster aan P.N. van Eyck*

[ongedateerd]

Hooggeachte Heer,

Marsman had me uw stuk al laten lezen, maar dat was nadat ik mijn brief aan U geschreven had, anders was deze natuurlijk ongeschreven gebleven.

Ik dank U! Ik begrijp dat degeen die getrapt is, zelf daaruit een groote lust tot trappen put, - maar waarom U juist mij daartoe uitkiest, is mij een raadsel. Ik sta *tegenover* Holst en Nijhoff, - *niet persoonlijk,* maar principieel, - dat weten zij zelf, mijn Jaaroverzicht, mijn wenken in de N.G. in de karakteristiek [van] Holst laten daaromtrent geen twijfel bestaan. Ik heb in deze zaak U alle mogelijke sympathie betoond, getracht mij eerlijk en zonder aanzien des persoons de verhoudingen klaar te maken. Alleen: ik heb geen principieele verschillen aan een persoonlijk geschil willen vastbinden, daar komt altijd geknoei en vertroebeling van. Maar *niemand* wil dit hier, *iedereen* weigert dat. Desniettemin eischt U dat ik dit zelfs publiceeren ga! Zoo niet: een schop in de liezen! Voelt U dan zelf niet, dat U bezig bent uw zaak te bederven en bedenkelijke karakterfeilen bloot laat komen: heerschzucht en dwingelandij?

Een schop in de liezen, anders is uw geste niet, precies 'tzelfde als op straat gebeurt, waar de vechtenden zich met geassociëerde woede ten slotte op een armzaligen voorbijganger werpen. Maar die menschen schermen ten minste niet met principe's, om hun instincten te dekken.

Uw ‘principieele’ karakteristiek heeft ongeveer dezelfde waarde, als wanneer ik zou zeggen van uw werk: ‘een onverteerbaar dikke philosophische brei’, of andere dergelijke oordeelen onderschrijven zou. D.w.z. slinkschelijk een eventueele uitlooper van 't werk voor 't werk zelf laten doorgaan. Maar tot zulke dwaasheden zal ik me ook nu nog niet door U laten verleiden. Helaas of gelukkig: de kolder der heerschzucht is daartoe in mijn hoofd niet meer sterk genoeg.

U was eenvoudig woedend over mijn uitblijvende brief (nb! U hebt op de mijne van van den zomer heelemaal niet geantwoord), en wilde gelijk daarover eens ‘afrekenen’. Waar komt anders dat woord ‘indolent’ vandaan, - waar ik toch, niet in correspondentie maar in deze materie, *onbetwistbaar* juist *de eerste* ben geweest, die trachtte in het liggende materiaal eenige teekening te brengen, vóór U, vóór Nijhoff, met permissie.

En zou ik dan niets dan Romantische pathtiek zijn? Niets dan dit? Eigenaardige poging: de vloek van een geheel geslacht, *van U mede,* te willen schuiven op iemand, die telkens pogingen deed zich eraan te onttrekken. - Enfin, U hebt uw heele leven nog om alsmaar af te rekenen met mij, mogelijk terwijl U allang weer kopjes thee met Jany drinkt. 't Is zot, maar 't is meer vertoond.

Hoogachtend Uwdw
Dirk Coster.

513 Beide brieven zijn ongedateerd. Ze zijn geschreven tussen een brief van Coster aan Van Eyck, gedateerd: Febr. 1926, die eveneens handelt over de Gidsaffaire en waarin Coster aan de kant van Van Eyck staat mét alle begrip voor de houding van Holst, en de brief van Van Eyck van 15 maart aan Van der Leeuw. Het antwoord van Van Eyck op Costers eerste brief is niet aanwezig in de kollekties van het Letterkundig Museum.

[2] *Dirk Coster aan P.N. van Eyck*

[ongedateerd]

Geachte Heer, U vergist U zeer, wanneer U meent, dat ik zoo geweldig geprikkeld was door uw schrijven. Ik heb U eenvoudig *mijn meening* gezegd, en ‘de schop in de liezen’ is een beeld dat ik kalm volhoud. U hebt toch wel eens vechten gezien? Dan moet U, in zulke gevechten, ook wel eens gezien hebben, hoe bijzonder kwaadaardig de vechtenden zich soms keeren tegen degeen die de bekkesnijerij bezweren wil, - en zoo zij dan geen handen hebben, omdat die in de haren van den tegenstander zitten, - dan maar op zij uittrappen. Iets anders is uw geste niet; een *instinctsuiting,* die zich door principes dekt.

Natuurlijk had ik er niets op tegen gehad, in een vroegere periode, toen wij soms fel tegenover elkander stonden, een felle aanval van U te incasseeren. 't Gevecht voorbij, de vrede hersteld. Maar juist omdat ik een zin heb voor het eerlijke gevecht, fair play, daarom vind ik uw aanval *in dit verband* en in dit tijdsgewricht minderwaardig. Op die manier te antwoorden op sympathie en aandacht - hoe lang heb ik de zaak soms niet met Buning en Marsman besproken - daarin is iets dat mij tegen den borst stuit. En even natuurlijk is het, dat U dezelfde dingen, mits niet in deze *op kwetsen aangelegde* formules, hadt kunnen zeggen in een critiek die ik tenslotte gewaardeerd zou hebben. U weet 't zelf wel: alles komt aan op toon en plaats.[514]

U bent zoo verblind, dat U niet eens ziet hoe wonderlijk U alles verwringt. Wanneer ik U zeg: dat is geen fair play, en schoppen is gemeen, - dan ben ik persoonlijk, wanneer ik daarentegen weiger, een persoonlijke kwestie tot een principieele kwestie om te zetten, dan ben ik alweer besmet[515] door ‘persoonlijkheid’. Daar is niet meer uit te komen! Mij blijft dus over te wenschen: dat U op uw beurt uw ‘potentieele energie’ op ‘natuurlijker wijze’ leere ‘ontladen’, dan door dit blinde doordrijven! Ik zal niet zeggen: ‘door vruchtbare arbeid.’ Ik neem maar niet zoo grif aan dat anderen een hysterisch luierend bestaan lijden, alleen omdat ik van de détails van dezen arbeid niet precies op de hoogte ben, - maar ik zal dan maar zeggen: door wat meer mildheid, bescheidenheid en zelfkennis. Dat U in deze zaak geleden hebt, dat zie ik wel in, - te leeren hebt U er wat waardiger op te reageeren.[516]

U hebt niet ‘gezegd’ dat mijn werk niets is dan Romantische pathetiek. Neen,

514 ‘waardeerd zou hebben. U weet 't zelf wel: alles komt aan op toon en plaats’ is in de marge geschreven.
515 Coster heeft ‘verblind’ vervangen door ‘besmet’.
516 ‘het wat waardiger te dragen’ is veranderd in: ‘er wat waardiger op te reageeren’.

maar U hebt *niets* vermeld ervan dan dit. Daartegenover somt U de kwaliteiten van *uw* werk duidelijk op!! Waar komt dat op neer? - En het is treffend, dat waar U zelfs in dit stuk nog Holst en Nijhoff essentieele kwaliteiten toekent, - zelfs dit voor mij te veel zachtmoedigheid geacht wordt!![517] (Misschien verdien ik die niet. De tijd zal dit uitmaken.) Maar hier is dus van belang: waar U alleen het ‘contra’ vermeldt, en geen zweem van een eventueel ‘pro’ daar wordt het een bijna flauwe uitvlucht te zeggen: ‘ja, maar ik heb toch niet gezegd’ enz. enz.

Mijn werk ga ik niet verdedigen. Dat stuit mij tegen den borst. Ik zou 't ook werkelijk niet van harte kunnen verdedigen. Ik zeg alleen: de vergrootende phrase is de vloek van onze generatie. Ik eisch, wanneer ik in het nauw gedreven zou worden, enkel deze erkenning op: dat ik deze vloek misschien niet het minst sterk gevoeld heb, en duidelijke pogingen deed, mij ervan los te maken.

Van dat briefkaartje wist ik niets. Een grap buiten mij om.

Hoogachtend Uwdw
Dirk Coster.

P.s. Op uw verdere stuk ben ik daarom niet ingegaan, omdat ik in dit verband een pleidooi voor ‘de waardigheid v/h. dichterschap’ misplaatst vind. Alles op z'n tijd! Met uw gedachten daarover ben ik 't principieel eens.

517 Van Eyck heeft de oorspronkelijke versie van deze zin, die door Coster doorgehaald is, ontcijferd en eigenhandig onderaan de bladzij herhaald. Het laatste deel van de zin luidde oorspronkelijk: ‘er voor mij zelfs geen enkel woord van waardeering is’.

Chronologische lijst

van afzonderlijk gepubliceerde werken van P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw vanaf hun debuut tot en met de jaren dat zij met elkaar korrespondeerden.

P.N. van Eyck

De getooide doolhof. Zeist, 1909. Meindert Boogaerdt Jr.
Getijden. Bussum, 1910. C.A.J. van Dishoeck.
Worstelingen. 's-Gravenhage, 1910. De Zilverdistel.
De getooide doolhof en andere gedichten. Amsterdam, 1911. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.
De sterren, Bussum, 1911. C.A.J. van Dishoeck.
Uitzichten. Bussum, 1912. C.A.J. van Dishoeck.
Bevrijding. 's-Gravenhage, 1913. De Zilverdistel.
Stellingen. 's-Gravenhage, 1914. Diss. Leiden.
Over boekkunst en de Zilverdistel. Door J.F. van Royen en P.N. van Eyck. 's-Gravenhage, 1916. De Zilverdistel.
De plicht van Nederland. Bergen, 1916. De Nieuwe Kring.
Gedichten [Het ronde perk, Lichtende golven]. Amsterdam, 1917. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.
Opgang. Rotterdam, 1918. W.L. en J. Brusse's Uitgevers-maatschappij.
De Iersche kwestie. Haarlem, 1921 [Overdruk-uitgaaf Onze Eeuw]. De Erven F. Bohn.
Inkeer. Arnhem, 1922. Palladium. Hijman, Stenfert Kroese & Van der Zande.
Uren met Platoon. Baarn, 1923. De Hollandia-Drukkerij.
Voorbereiding. Bussum, 1926. C.A.J. van Dishoeck.
Inkeer. 2e verm. dr. Bussum, 1927. C.A.J. van Dishoeck.

Zie voor uitgebreidere bibliografische gegevens de door G.H. 's-Gravesande samengestelde ‘Algemene bibliografie P.N. van Eyck’. In: P.N. van Eyck, *Verzameld werk*. Amsterdam, 1958-1964. 7 dln. Dl. 7, p. 715-726.

Aart van der Leeuw

Liederen en balladen. Amsterdam, 1911. W. Versluys.
Kinderland. Amsterdam, 1914. W. Versluys.
Herscheppingen. Amsterdam, 1916. W. Versluys.
Sint-Veit en andere vertellingen. Amsterdam, 1919. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.
De mythe van een jeugd. Bussum, 1921. C.A.J. van Dishoeck.
Opvluchten. Santpoort, 1922. C.A. Mees.
De gezegenden. Santpoort enz., 1923. C.A. Mees/De Sikkel.
De reismakkers. Amsterdam, 1923. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur [afzonderlijke herdruk van het tweede verhaal uit *Sint-Veit en andere vertellingen*].

Vluchtige begroetingen. Rotterdam, 1925. Nijgh & Van Ditmar.
De zwerftochten van Odysseus. Amsterdam, 1926. De Elfenrij. J.M. Meulenhoff.
Het aardsche paradijs. Santpoort, 1927. C.A. Mees.
Ik en mijn speelman. Rotterdam, 1927. Nijgh & Van Ditmar.
Ik en mijn speelman. 2e dr. Rotterdam, 1928. Nijgh & Van Ditmar.
Ik en mijn speelman. 3e dr. Rotterdam, 1929. Nijgh & Van Ditmar.
Het aardsche paradijs. 2e dr. Santpoort, 1929. C.A. Mees.
Vluchtige begroetingen. 2e dr. Rotterdam, 1929. Nijgh & Van Ditmar.
De opdracht. Rotterdam, 1930. Nijgh & Van Ditmar.
De kleine Rudolf. Rotterdam, 1930. Nijgh & Van Ditmar.
De kleine Rudolf. 2e dr. Rotterdam, 1931. Nijgh & Van Ditmar.
Zie ook de bibliografie in: J. Hulsker, *Aart van der Leeuw. Leven en werk*. Amsterdam, 1946. Diss. Leiden, p. 341-356.

Chronologisch overzicht van de briefwisseling

L 1	7 november	1917	p. 16
E 1	30 januari	1922	p. 17
L 2	5 februari	1922	p. 18
L 3	17 maart	1925	p. 21
E 2	24 maart	1925	p. 24
L 4	6 mei	1925	p. 29
L 5	27 mei	1925	p. 32
E 3	4 juni	1925	p. 34
L 6	7 juni	1925	p. 40
L 7	27 juli	1925	p. 43
E 4	4 augustus	1925	p. 46
L 8	27 augustus	1925	p. 54
E 5	12 oktober	1925	p. 58
L 9	15 oktober	1925	p. 67
E 6	20 november	1925	p. 72
L 10	12 december	1925	p. 75
L 11	12 maart	1926	p. 79
E 7	15 maart	1926	p. 85
L 12	3 mei	1926	p. 90
E 8	23 juni	1926	p. 93
L 13	7 juli	1926	p. 97
E 9	26 augustus	1926	p. 100
L 14	1 oktober	1926	p. 103
L 15	6 november	1926	p. 104
L 16	27 november	1926	p. 106
L 17	13 maart	1927	p. 109
E 10	22 maart	1927	p. 111
E 11	27 april	1927	p. 113
L 18	2 mei	1927	p. 118

E 12	12 november	1927	p. 122
L 19	18 november	1927	p. 126
E 13	15 maart	1928	p. 127
L 20	19 maart	1928	p. 129
E 14	14 juni	1928	p. 132
L 21	20 juli	1928	p. 134
E 15	23 juli	1928	p. 136
L 22	5 januari	1929	p. 136
E 16	23 februari	1929	p. 139
L 23	12 mei	1929	p. 147
L 24	1 juli	1929	p. 151
E 17	6 juli	1929	p. 151
E 18	27 juli	1929	p. 156
L 25	29 juli	1929	p. 156
L 26	1 augustus	1929	p. 158
E 19	11 augustus	1929	p. 159
L 27	14 augustus	1929	p. 160
E 20	8 oktober	1929	p. 161
L 28	12 oktober	1929	p. 163
E 21	14 oktober	1929	p. 164
L 29	22 oktober	1929	p. 165
E 22	14 november	1929	p. 166
L 30	18 november	1929	p. 168
E 23	9 december	1929	p. 171
L 31	16 januari	1930	p. 171
E 24	17 april	1930	p. 173
L 32	19 april	1930	p. 175
E 25	21 april	1930	p. 177
L 33	ongedateerd: kort na 21	april	p. 178
E 26	26 mei	1930	p. 179
L 34	3 juni	1930	p. 183
L 35	17 juni	1930	p. 184
L 36	20 juli	1930	p. 186
E 27	15 augustus	1930	p. 187

L 37	17 augustus	1930	p. 191
E 28	3 september	1930	p. 194
L 38	6 september	1930	p. 196
L 39	22 september	1930	p. 197
E 29	9 oktober	1930	p. 198
L 40	12 oktober	1930	p. 199
L 41	7 november	1930	p. 202
L 42	9 november	1930	p. 205
E 30	29 november	1930	p. 207
L 43	6 december	1930	p. 209
E 31	7 januari	1931	p. 211

Illustraties

De originelen van de door Hein de Bouter vervaardigde reprodukties en faksimile's in deze uitgave berusten in het Letterkundig Museum te Den Haag.

P.N. van Eyck, omstreeks 1925	12
Aart van der Leeuw, omstreeks 1930	13
Laatste gedeelte van de brief door P.N. van Eyck aan Aart van der Leeuw van 4 juni 1925 (verkleind)	38-39
Uit de kopij voor de bundel ‘Inkeer’ (1922) door P.N. van Eyck	48
Korrespondentiekaart door Geerten Gossaert aan P.N. van Eyck, juni 1925	52
Omslag van het tijdschrift De Witte Mier	61
Blad 1 en 2 van het verweerschrift door P.N. van Eyck, gepubliceerd in De Witte Mier	62-63
A. Roland Holst, geportretteerd in 1941 door Gisèle Waterschoot van der Gracht	65
J.C. Bloem	69
M. Nijhoff met zijn zoon Wouter	77
Laatste gedeelte van de brief door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, met het gedicht ‘De knaap’, van 12 december 1925	80
Westeinde 140 en 142 te Voorburg; sinds 1907 woonhuis van Van der Leeuw, eerst nr. 142, daarna, tot zijn dood, nr. 140	84
Dirk Coster	87
Bladzijde uit het typogram dat de grondslag vormde voor de tweede druk van de bundel ‘Inkeer’ (1927) door P.N. van Eyck	91
Albert Verwey	99
Handschrift van ‘Het lichaam’. Van der Leeuw wijzigde de titel in ‘De bader’ voor de bundeling in ‘Het aardsche paradijs’ (1927)	114-115

Uit de bundel ‘Het aardsche paradijs’ (1927) door Aart van der Leeuw	120-121
Briefkaart door P.N. van Eyck aan Aart van der Leeuw, 23 juli 1928	137
Brief door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, 5 januari 1929	140-143
Bladzijde uit de bundel ‘Herwaarts’ (1939) door P.N. van Eyck, met potloodaantekeningen door de dichter	169
Brief door P.N. van Eyck aan Aart van der Leeuw, 26 mei 1930 (verkleind)	181-182
Briefkaart door Aart van der Leeuw aan P.N. van Eyck, 20 juli 1930	188-189
Van Eycks echtgenote, mevrouw Nelly van Eyck-Benjamins	200
Van der Leeuws echtgenote, mevrouw Toos van der Leeuw-Kipp	201
Eerste druk van ‘De kleine Rudolf’, 1930, met bandontwerp van Leo Gestel	206

Personenregister

In dit register zijn de namen opgenomen van alle personen, die in deze uitgave voorkomen. Niet geïdentificeerde personen zijn aangeduid met [?] achter de naam. Tevens zijn vermeld de ter sprake gebrachte afzonderlijke publikaties van P.N. van Eyck en Aart van der Leeuw.

Niet opgenomen zijn: 1. de in de voetnoten genoemde uitgevers, voorzover het uitgaven betreft; 2. de naam *H. Marsman* in de titel van: P.N. van Eyck en H. Marsman, *Briefwisseling,* naar welke uitgave dikwijls verwezen wordt. Alle overige namen in titels van publikaties zijn wel vermeld.

Een *x* achter een bladzijnummer duidt aan, dat de persoon meer dan één keer op de betreffende bladzijde genoemd wordt.

Een bladzijnummer gevolgd door een *n* wijst erop, dat de persoon in één noot, en *nx* geeft aan, dat de persoon in meerdere noten op deze bladzijde voorkomt.

Aardsche paradijs, Het [Aart van der Leeuw, poëzie] 20, 60n, 78, 79n, 83n, 90, 90n, 100n, 110, 111, 113x, 113n, 118, 118n, 124n, 132, 132n, 133, 138, 138n, 149, 178n, 203n
Adama van Scheltema, C.S. 192n
Alain-Fournier [ps. van Henri-Alban Fournier] 71n
Alfieri, Vittorio 126, 131n
Alkibiades 22
Ameide, Th. van [ps. van J.H. Labberton] 185n
Angelico, Fra 103
Arnolfini, Giovanni 144x, 144n
Aubigné, Agrippa d' 126, 130n
Baedecker 101, 180
Barrès, Maurice 103, 103n
Baudelaire, Charles 67x, 149n
Beethoven, Ludwig von 110, 167, 177, 177n
Bell, H.I. 74n
Bergh, Herman van den 27nx, 28, 49n, 53n
Bergson, Henri 31, 33, 176, 176n
Berlichingen, Götz von 126, 130n
Bernardus, Sint 170
Bertrand, A. 208, 208n
Besnard, Albert 51n, 53, 53n, 56, 57, 57n
Beversluis, Martien 27n
Bilderdijk, Willem 204x
Binding, R.G. 135n
Binnendijk, D.A.M. 85n
Bittremieux, C. 5, 5n
Blake, William 7, 66, 66n, 71, 71n, 74n, 174n, 199
Blankenstein, M. van 96, 96nx, 100x, 104, 104n
Bles, Dop 27n, 92n, 135n
Bloem, J.C. 6nx, 7, 10x, 15, 17n, 18x, 18n, 19n, 22, 25, 26, 27n, 29x, 31x, 35x, 36x, 40x, 42x, 43x, 44n, 45, 45n, 50n, 53, 54n, 56, 57x, 57n, 60, 64, 66, 68x, 72x, 72n, 73, 73n, 75x, 76, 79x, 79n, 81, 81n, 82, 82n, 83x, 83n, 85, 86x, 88x, 88n, 92x, 95x, 96n, 98x, 118x, 132, 132n, 134, 149n, 153n, 192, 193, 193n, 194, 194n, 196, 196n, 210, 210n, 211, 211n, 214n. Zie ook: F., E.
Blok, P.J. 89, 89n, 93
Boccaccio 130

Boeke, J. 185, 185n
Boutens, P.C. 15x, 19n, 22, 27n, 30n, 33, 33n, 42, 49x, 49n, 73x, 82n, 144n
Brachin, P. 7, 7n
Brentano [uitgever] 183
Brett, R.L. 41n
Breughel, Pieter 152
Brune, Johan de 55, 55n
Bruning, Gerard 81n
Bruning, Henri 53n
Büchner, Georg 130n, 198x, 198nx, 199, 202x, 203, 203n, 208, 209
Buffon, G.L.L. 123n
Butzbach, Johannes 126, 130n

Buuren, van [?] 183x, 183n, 184
Byron, George Gordon 41n
Campert, Jan, R. Th. 82n
Carlyle, Thomas 35, 35n
Casanova 126, 131n
Cellini, Benvenuto 126, 130n
Chaplin, Charlie 170x, 175, 193
Chevalier, U. 107n
Christus, Jezus 30n, 31, 81, 105, 148, 155, 155n, 157
Cibber, Colley 126, 130n
Clerck, Karel de 49n
Coenen, Frans 66, 66n, 70, 73, 112
Colenbrander, H.T. 36, 36n, 37x, 64x, 86, 164, 215, 215n
Coleridge, S.T. 41n, 193, 193n, 217
Colleoni, Bartolomeo 106, 106n
Coornhert, Dirck V. 117n
Corelli, A. 168
Coster, Dirk 10, 23n, 26, 26nx, 31x, 31n, 43x, 44x, 44n, 47x, 49x, 49nx, 50, 50nx, 53, 54n, 55x, 55nx, 56x, 60x, 60n, 64x, 67, 81, 86x, 92x, 94, 117, 117nx, 119x, 119n, 135, 185n, 213, 214n, 217, 219n, 220n
Couperus, Louis 59, 59n
Croce, Benedetto 42n
Cuyp, Albert 144x, 152
Dante 66, 66n, 71, 75x
David, Gerard 152
Deyssel, Lodewijk van [ps. van K.J.L. Alberdingk Thijm] 29, 30, 30nx, 54, 54n, 57, 57n
Dionysos 154, 154n
Dishoeck, C.A.J. van 94, 111, 159, 161, 162n, 171n
Dobell, Bertr. 74n, 88x
Dom, P.L.C. (‘Pol’) 92, 92n
Donatello 106
Donker, Anthonie [ps. van N.A. Donkersloot] 144n, 171n, 172, 172n
Donne, John 58, 58n, 74x, 78, 78n, 109, 110n, 116n, 204, 204n
Dostojevski, Fjodor 19, 31, 31n, 44, 56, 157
Eckeren, Gerard van [ps. van Maurits Esser] 71n
Eckhardt, Meister 131, 170
Eeden, Frederik van 30n, 210, 210n
Effen, Justus van 92
Eggink, Clara 81, 81n, 88, 92, 196
Eichendorff, J. van 130n
Emants, Marcellus 68
Epstein, Jacob 119n
Erens, Frans 49n
Eros 98, 157
Eyck, Aldo Ernest van 16, 89n
Eyck, Jan van 144, 144n, 152x, 158
Eyck, P.N. van *passim*
Eyck, Robert F. van 15, 89n, 168, 168n
Eyck-Benjamins, Nelly van 15, *passim,* 199, *passim*
Eijkman, L.P.H. 168n

F., E. [ps. van J.C. Bloem] 45n
Fabre, Lucien 71n
Fabriano, Gentile da 103
Fabricius, Johan 183, 183n
Fabritius, Carel 138
Farnol, Jeffery 130n
Fechner, G. Th. 34, 34nx
Flaubert, Gustave 42, 42n
Franciscus van Assisi 43, 110, 148, 154x
Franklin, Benjamin 131n
Freud, Sigmund 72, 185
Fruin, R. 89n
Gedichten [P.N. van Eyck, poëzie] 7, 15x, 16, 50
Genderen Stort, R. van 72, 144, 173, 173n, 175, 184
George V, koning van Engeland 138, 138n
George, Stefan 7, 42, 131, 135x, 135n, 149, 149n, 202
Gerdeck-De Waal, Anine 138n
Gerretson, F.C. 26, 96x, 96n, 100x, 159, 159n, 160, 161x, 161n, 162nx, 163, 165, 165n, 166, 166nx, 171n, 173n, 217. Zie ook: Gossaert, Geerten
Gestel, Leo 207n, 210
Geyl, P.C.A. 17, 58, 59, 89, 144, 159n, 161n, 162nx, 171n, 173n, 197, 197n, 203, 203n

Gezegenden, De [Aart van der Leeuw, proza] 178n, 184n
Gezelle, Guido 124n, 174x, 174n, 179, 185
Ghirlandajo, Domenico 103
Gibbon, Edward 126, 130n
Ginneken, Jac. van 135x
Giottino [Giotto di MAESTRO Stefano] 103
Giotto [di Bondone] 101, 103, 105
Goethe, J.W. von 41, 42, 98, 98n, 147, 157, 168, 202x
Gogh, Vincent W. van 193, 193n
Gontard, Susette 155n
Gorter, Herman 30n, 187, 187n, 194, 194n, 196, 197
Gossaert, Geerten [ps. van F.C. Gerretson] 6n, 21n, 27n, 49, 51, 51n, 56, 66, 72, 73, 82n, 112, 119, 149n. Zie ook: Gerretson, F.C.
Gravesande, G.H. 's- 6, 6n, 18n, 98, 98n
Greshoff, Jan 7, 7n, 15x, 17n, 60, 60n, 83n, 149n, 217
Groeninx van Zoelen, Jhr. R. 96n
Gundelfinger, F. Zie: Gundolf, F.
Gundolf, F. [ps. van F. Gundelfinger] 198x, 198n, 199, 202x, 202n, 203, 203n
Gutteling, Alex 26, 27n
Haan, Jacob Israël de 6n, 26x, 26n, 27, 27n, 49, 49n, 56, 66, 73, 73n, 82n, 100, 112, 116x, 118, 133, 213x
Hanot, M. 19n
Havelaar, Just 60n
Heerikhuizen, F.W. van 8, 8n, 21n, 83n
Hellinga, W. 26n, 126n
Hellingrath, N. von 133x, 133n
Herscheppingen [Aart van der Leeuw, poëzie] 44x, 44n, 126n, 129n, 185n
Heukelom, J.B. 184n
Heijermans, Herman 148, 148n
Hobbema, Meindert 144
Hölderlin, J.C. Fr. 122n, 123, 133, 133nx, 134x, 135, 155, 155n, 157
Holt, Henri Friso ten 73, 73n, 144, 145x, 152
Hooft, P.C. 126n
Hoogh, Pieter de 138, 144
Hopman, Frits 125, 125nx, 131
Houwink, Roel 27, 27n, 85, 85n, 112
Hudson, William Henry 113x, 113n, 116, 119
Hugo, Victor 98, 98n
Huizinga, J. 173n, 194, 194n
Hulsker, J. 7, 8, 8nx, 18n, 30n, 57n, 76n, 104n, 127n, 130n, 193n
Hunt, Leigh 41n
Huszar, Mevr. [?] 151, 152, 156x, 167, 170
Huygens, Constantijn 126n
Huyts, Johan 53, 53n, 177n
Iersche kwestie, De [P.N. van Eyck, essay] 16, 19, 19n
Ik en mijn speelman [Aart van der Leeuw, proza] 110, 110n, 111, 116, 119, 119n, 122, 126, 127x, 128, 129, 130x, 130n, 132, 133, 135, 138, 138nx, 149x, 175x, 183x, 183n, 184n, 190, 193, 193n, 208
Inkeer [P.N. van Eyck, poëzie] 17n, 20, 23, 23n, 25, 26x, 27, 32, 43n, 47x, 50, 73, 73n, 90, 94x, 94n, 97, 97n, 98, 111n, 117, 118n, 128, 129, 129n, 156x, 158, 160

Jean Paul [ps. van J.P.F. Richter] 101, 101n
Jefferies, R. 148, 148n
Jocham, Magnus 131n
Johannes de Doper 105
Johannes van het Kruis 131, 131nx, 157
Jones, A.R. 41n
Jong, A.M. de 135n, 139n
Jong, Martien J.G. de 67n
Jongkind, J.B. 193, 193n
Joyce, James 71
Kafka, Franz 208, 208n
Kamerbeek jr., J. 50n
Keats, John 41n
Kelk, C.J. 85n, 86
Keller, Heinrich 198
Keynes, G.G. 74n, 174n
Kinderland [Aart van der Leeuw, proza] 18, 19, 19n, 78, 163

Kleine Rudolf, De [Aart van der Leeuw, proza] 175, 175n, 178, 178n, 179, 184, 184n, 190x, 193, 205x, 207nx, 208x, 209, 211, 211n, 212
Klöden, Karl Friedrich von 131n
Kloos, Willem 30n, 144, 144n, 149n
Knuvelder, Gerard 32n, 35n
Koninck, Philips de 144x, 144n, 150, 152x, 153
Korteweg, P.G.J. 130n
Krates 105n
Krimpen, Jan van 17n
Krop, Hildo 152
Kügelgen, Wilhelm von 131n
Kuyle, Albert 53n
Kuyper, Abraham 204
Labberton, J.H. 150, 185, 185n. Zie ook: Ameide, Th. van
Labé, Louise 33, 33n, 34, 35, 42
Lasker, Emanuel 197, 197n
Laukhard, Magister 131n
Lechter, Melchior 149, 149n
Leeuw, Aart van der, *passim*
Leeuw, Adriaan van der 147, 147n, 183, 196
Leeuw-De Fremery, J.S.C. van der 147, 147n, 183
Leeuw-Kipp, Toos van der 15, 18, *passim,* 198, 199, *passim*
Leiding [tijdschrift] 158n, 159n, 160x, 160n, 161, 161n, 162n, 163x, 165x, 165n, 166, 170, 171x, 171n, 172, 173, *passim*
Leopardi, Giacomo 186, 186nx, 187, 194
Leopold, J.H. 22, 22n, 27n, 28, 73, 73n, 90, 109, 109n, 110x, 111, 112x, 112nx, 123, 123n, 139, 144nx, 149n, 152, 174, 174n, 176, 177, 177n
Lichtende golven [P.N. van Eyck, poëzie] 26, 50
Liederen en balladen [Aart van der Leeuw, poëzie] 70n
Lippi 103
Loghum, Van [uitgever] 117x
Loon, H. van 101, 101n
Mantegna, A. 105x
Maria, Heilige 81, 105
Marius de Epicurist 149, 149n, 154, 154n, 157
Marivaux, P.C. de Chamblain de 130x, 130nx
Marsman, H. 5n, 6x, 8, 26n, 27x, 27nx, 81x, 81n, 85, 85nx, 86x, 86n, 92, 92n, 95x, 95n, 112x, 123n, 124n, 125, 125n, 126, 129, 129n, 131x, 144, 144n, 211, 218, 219
Martini, Simone 103
Mechtild van Maagdenburg 170
Medici, Lorenzo de 106n
Meer, Frits van der 155n
Mees, C.A. 111n, 161, 171n, 178x, 178nx, 184
Mees-Verwey, Mea 111, 111n, 179, 180, 184x, 195. Zie ook: Nijland-Verwey, Mea
Meester, Johan de 125n, 148, 148n, 217
Mensing 152
Metsu, Gabriël 144
Meulenhoff, J.M. 108x
Meynell, Alice C.G. 32, 32n, 58

Michelangelo 103n, 106, 106n
Millet, Jean-François 145, 145n
Milton, John 75, 174n
Moens, Wies 27n
Mollema, A.M.P. 59n
Morel, P.M. 59n
Mosheuvel, L. 26n, 49n
Mozart, Wolfgang Amadeus 110
Müller en Zn., W.H. [reder] 195
Mythe van een jeugd, De [Aart van der Leeuw, proza] 17x, 18x, 18nx, 19n, 21, 111x, 125, 125n, 131
Napoleon 82, 128
Nettelbeck, Joachim 131n
Niobe 103
Nord, Max 71n
Nijgh en Van Ditmar [uitgever] 164, 175, 178, 184x, 184n, 192x, 192n, 205
Nijhoff, M. 6, 7, 26x, 26nx, 27x, 27n, 29x, 30x, 30nx, 31, 32, 34, 45, 51, 53x, 53nx, 54x, 54nx, 55, 56, 57, 60, 67n, 76, 81x, 86x, 88, 92, 109, 144, 211, 217, 218x, 220

Nijhoff, Martinus [boekhandelaar] 76, 76n
Nijland-Verwey, Mea 16n, 33n, 184n. Zie ook: Mees-Verwey, Mea
Nijlen, Jan van 17n
Odysseus 108n, 111
Oliveira jr., E. d' 5n
Opdracht, De [Aart van der Leeuw, proza] 150, 150n, 158, 164, 166, 170, 172x, 175x, 175n, 184, 190, 190n, 192, 193
Opgang [P.N. van Eyck, proza] 16
Opvluchten [Aart van der Leeuw, poëzie] 15, 17, 19n, 24, 25n, 118n, 156, 158, 178n
Oversteegen, J.J. 6n, 35n
Pan 154, 154n
Pannekoek jr., G.H. Zie: Gravesande, G.H. 's-
Pater, Walter 35n, 149n, 154n, 157
Patmore, Coventry Kersey 98, 98n
Paulus, Apostel 47
Pepys, Samuel 126, 130n
Perk, Jacques 20, 42n
Perugino 103, 105
Pigenot, L. von 133x, 133n, 134, 134n
Pindaros 134, 145x, 157
Plato 20, 21, 123, 123n, 134, 134n, 157
Platter, Thomas 126, 130n
Pitti 105
Plinius de Jonge 105, 105n
Plinius de Oude 105, 105n
Plutarchus 124n, 167
Poe, Edgar Allan 193, 193n
Pompejus 167n
Posthumus, Mevr. 101
Potter, G.R. 110n
Praxiteles 79
Prick, Harry G.M. 54n, 57n
Prins, Jan [ps. van Christiaan Louis Schepp] 132n
Prometheus 123, 123n
Proust, Marcel 71
Prudentius 155, 155n, 157
Puchinger, G. 159n, 165n
Puvis de Chavannes, P.C. 199, 199n
Querido, Israël 102n, 135n
Quincey, Thomas de 193, 193n, 204n
Raedecker, John 152
Rafaël 105
Régnier, Henri de 7, 44, 44n, 103, 157
Rembrandt 138, 144x, 150x, 152, 204n
Renier, G.J. 24n
Restif de la Bretonne, Nicolas Edme 131n
Retz, Kardinaal de 126, 130, 131n
Rilke, Rainer Maria 7, 33, 33n, 42, 135
Robbers, Herman 153
Robbia 106

Roland Holst, A. 5, 6, 7, 20, 25x, 26x, 26n, 27, 30x, 30n, 32, 34, 36x, 36nx, 37x, 40, 42x, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 57n, 60x, 64x, 66, 67, 68x, 72, 73, 75, 81, 86x, 88x, 88n, 89, 92, 94, 98x, 100, 109x, 109n, 111, 112x, 116x, 118, 122, 123x, 126, 131, 133, 164, 214n, 215x, 215n, 216x, 217x, 218x, 219n, 220
Roland Holst-Van der Schalk, Henriëtte 49x, 82n, 112x, 179, 184n, 210
Ronde perk, Het [P.N. van Eyck, poëzie] 50
Roos, S.H. de 149n
Royen, J.F. van 149n
Rubens 32
Ruusbroeck, Jan van 170
Ruysdael, Salomon van 144
Sabatier, Ch. P.M. 154, 154n
Sage, A.R. le 130, 130n
Sand, George 42n
Schaaf, Nine van der 16n, 19n, 66, 162, 164, 178, 178n, 207, 207n, 210x, 211, 211n
Schagen, J.C. van 168n
Schendel, Arthur van 19n, 21n, 103, 104, 104n, 106, 108x, 109x, 129x, 130, 132x, 162, 164, 165x, 167, 176, 198, 199, 199n
Schepp, Christiaan Louis 132, 132n, 133. Zie ook: Prins, Jan
Schlegel, Friedrich von 202
Schüller, Else 197n
Séchelles, Hérault de 123n

Seebass, F. 133n
Seghers, Hercules 144x, 150, 152
Seuse (Suso), Heinrich 126, 130n, 131, 170
Shakespeare, William 75, 128, 130, 202x, 202n, 203n
Shelley, Percy Bysshe 41n
Siemens en Halske [fabrikaat] 168
Simmel, Georg 164, 164n
Simpson, E.M. 110n
Sint-Veit en andere vertellingen [Aart van der Leeuw, proza] 15, 19n
Slauerhoff, J.J. 210n, 211, 211n
Smith, Logan Pearsall, 58, 58n, 110n, 127
Snell, B. 154n
Sodoma 103
Sötemann, A.L. 11
Sokrates 22, 42, 105, 105n, 123n
Spinoza 168, 194
Stempenius, Mevr. [?] 97
Sterren, De [P.N. van Eyck, poëzie] 50, 73, 74n, 79, 89x, 89n, 111n, 211, 211n
Stevenson, B. 123n, 124n
Stevenson, Robert L.B. 70, 122, 122n, 130, 138n
Stifter, Adalbert 56, 56n
Stilling, Jung 126, 131n
Stols, A.A.M. 66n, 88n
Stoppelaar, J.J. de 185, 185n
Suso, H. Zie: Seuse, Heinrich
Tauler, Johannes 131, 170
Taylor, A.E. 134n
Taylor, J. 204, 204n
Telschow, Hilde 7, 16, 16n, 18, 19, 19n, 24, 24n
Terborch, Gerard 144
Teylingen, Van [?] 150
Teresia van Avila 131n, 136, 136n, 154
Toggenburg, Arme man van 126, 130n
Toorop, Jan 135
Traherne, Thomas 74x, 76, 76n, 78x, 78n, 83, 88, 92, 109, 116, 118, 124, 127, 128, 132x, 138, 148, 163x, 164, 165x, 166, 168, 170x, 171, 171nx, 172, 175, 202, 208
Tsjechof, A.P. 75x, 79
Turner, J.M.W. 105, 105n
Tuynman, P. 126n
Uexküll, J.J. baron van 185, 185n
Uren met Platoon [P.N. van Eyck, bloemlezing] 20, 21, 28, 42
Uyldert, Maurits 16n, 26, 27n, 102, 102n, 119x, 119n, 123, 129, 130n
Valéry, Paul 23x, 23nx, 71, 205n, 210
Vaughan, Henry 7, 116, 116n, 122, 127
Velden, D. van 130n
Venus 103
Veracini 168
Verburg, A.P. 5n, 20n
Verlaine, Paul 108, 108n, 109, 193, 193n
Vermeer, Jan 138x, 144x, 150x, 152x, 158

Vermeylen, August 60n
Verrocchio 106, 106n
Verwey, Albert 7x, 15x, 16n, 18n, 19n, 20x, 21, 21n, 22x, 22nx, 24, 24n, 26, 27n, 28x, 28n, 29x, 30nx, 31, 32, 33, 33nx, 35, 36n, 37x, 42x, 42n, 43x, 44x, 44n, 45x, 45n, 46, 50, 50nx, 51x, 54x, 57, 57n, 60, 66x, 70x, 70n, 73x, 74, 81, 82n, 86, 89, 92, 93x, 93n, 94, 94nx, 98, 100, 102n, 103n, 104n, 106, 110, 111x, 111n, 112, 113x 118, 119, 122, 123, 124, 124n, 125, 127x, 128x, 129x, 138x, 138n, 139x, 144, 160x, 160n, 165n, 171n, 172, 173x, 173n, 174x, 174n, 178, 180, 184, 191x, 191n, 192, 194, 202, 204, 204n, 212
Verwey-Van Vloten, K. 191, 196
Victor, Sint 170
Vinci, Leonardo da 23n, 103n
Vivaldi, A. 168
Vluchtige begroetingen [Aart van der Leeuw, proza] 20, 23, 34, 45, 45n, 53, 54, 55, 55n, 58x, 59, 59n, 66, 67, 111, 136, 138, 138n, 176
Vondel, Joost van den 98, 98n
Voorbereiding [P.N. van Eyck, poëzie] 20, 28, 28n, 32, 37n, 40x, 43, 50x, 51x, 59, 60, 73x, 73n, 89, 90, 94x, 97, 97n, 98, 102, 104, 106, 107nx, 108n, 110,

111, 111n, 117x, 117nx, 118n, 132, 146, 150, 161x
Vooys, C.G.N. de 172
Vries, Hendrik de 27n, 28, 51, 51n, 53, 53n, 56, 71x, 71n, 85n, 131n
Vries, Theun de 204, 204nx
Waals, Laurens Theodoor van der 192, 192n
Waasdijk, Albert van 212n
Wage, H.A. 5nx, 8n, 21nx, 35n
Wallace, A.R. 196, 196n
Webb, Mary 147x, 147n, 148, 153x, 156, 157, 193, 193n
Webster, John 207n
Werumeus Buning, J.W.F. 24, 24n, 34x, 85n, 86, 219
Wessem, Constant van 85n, 86, 205, 205nx
Whitman, Walt 6, 168, 168n
Win, X. de 123n
Wispelaere, Paul de 60n
Wit, Augusta de 194n
Witte, A. 149n
Woestijne, Karel van de 32x, 32nx, 33x, 33n
Wolfskehl, Karl 16n
Wordsworth, William 7, 41x, 70, 70n, 74n, 93
Zernike, Elisabeth 211n
Zwaardemaker, H. 168, 168n, 172